

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА НАН УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ “ФЕМІДА”
ЦЕНТР ПРАВОВОЇ ОСВІТИ І НАУКИ

ДЕСЯТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації

*Матеріали
Міжнародної наукової конференції*

15-16 травня 2014 року

КИЇВ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2014

*Друкується за рішенням Вченої ради
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 10 від 24 квітня 2014 року)*

Редакційна колегія:

- Андрущенко В. П.* – член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова (співголова Редакційної колегії);
- Шемшученко Ю. С.* – академік НАН України, доктор юридичних наук, професор, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, (співголова Редакційної колегії);
- Андрусишин Б. І.* – доктор історичних наук, професор, академік УАІН (заступник голови Редакційної колегії);
- Акуленко В. І.* – доктор юридичних наук, професор;
- Андрійко О. Ф.* – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;
- Бабкін В. Д.* – доктор юридичних наук, професор, академік УАПН;
- Бабкіна О. В.* – доктор політичних наук, професор, академік УАПН;
- Білозьоров Є. В.* – кандидат юридичних наук, доцент;
- Булда А. А.* – доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШУ;
- Бучма О. В.* – кандидат філософських наук, доцент (відповідальний секретар);
- Волинка Г. І.** – доктор філософських наук, професор, академік УАПН;
- Горбатенко В. П.* – доктор політичних наук, професор, академік УАПН;
- Костенко О. М.* – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
- Оніщенко Н. М.* – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
- Пархоменко Н. М.* – доктор юридичних наук, професор, вчений секретар Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;
- Пилипчук В. Г.* – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;
- Салтовський І. О.* – кандидат філософських наук, доцент;
- Шимон С. І.* – кандидат юридичних наук, доцент.

Д 37 **ДЕСЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації : матеріали Міжнародної наукової конференції, 15-16 травня 2014 року / ред. кол. : В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, Б. І. Андрусишин [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 316 с.**

У збірнику вміщені статті, в яких розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень викладачів, докторантів, аспірантів, студентів навчальних закладів та наукових установ України, які працюють в галузі юридичних наук.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

*Андрущенко В. П.
ректор НПУ імені М. П. Драгоманова,
член-кореспондент НАН України,
академік НАПН України, завідувач кафедри
соціальної філософії та філософії освіти,
доктор філософських наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ПРАВОВИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ І НАУКИ

Шановні друзі, щиро вітаю вас зі знаковою подією в освітянсько-науковому просторі – ювілейною Міжнародною науковою конференцією “ДЕСЯТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. ЮРИДИЧНА ОСВІТА І НАУКА В УКРАЇНІ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ”!

За десять років свого буття щорічні “Юридичні читання” утвердилися як унікальні наукові, освітні, методологічні, організаційні і виховні заходи (не лише на пострадянських теренах, а й у всьому суспільно-правовому універсамі), в яких з кожним роком бере активну участь все більша когорта як досвідчених, провідних юристів – вчених і практиків, політиків і політологів, педагогів, кращих представників професорсько-викладацького складу з вищих навчальних закладів України та близького і далекого зарубіжжя, так і тих хто зробив чи робить лише свої перші кроки на ниві юридичної освіти і науки – аспірантів і студентів.

Переконаний, що результати вашої творчої конференційної співпраці сприяють і сприятимуть надалі:

– формуванню і вдосконаленню системи правових цінностей, окультуренню й гуманізації політики і права; визначенню та обґрунтуванню соціокультурних й антропологічних пріоритетів реформ (можливих і започаткованих) у сфері освіти і науки взагалі та юридичної, зокрема; систематизації здобутого традиційного й новаційного знання та набутого досвіду у різних галузях юридичної науки і практики

(конституційне, кримінальне, цивільне, сімейне, адміністративне, освітнє, фінансове, господарське, аграрне, екологічне, трудове, інформаційне, міжнародне право тощо) й їх експлікації в площині навчально-виховного процесу;

– впровадженню програм правової освіти і виховання громадян, державних службовців, посадових осіб з метою підвищення рівня правової свідомості і правової культури українського суспільства, вміння реалізовувати свої права й виконувати обов'язки;

– підвищенню ефективності соціальної дії права, усуненню прогалин в законодавстві, запобіганню “тіньовій” нормотворчості, подоланню правового нігілізму як правового без культур'я;

– утвердженню і впровадженню ідейних засад Конституції України та інтеграції нашої держави до європейського та світового правового простору;

– національному єднанню, стабілізації суспільно-політичної, економічної, екологічної ситуації, налагодженню системи соціального захисту та охорони здоров'я громадян, якісному розвитку освіти, науки і культури, духовному відродженню нації;

– консолідації суспільства (народу) і еліт на засадах державно-демократичного мислення, пріоритетах загальнолюдських цінностей та інтересів, переходу від політичних конфронтації і розколів до діалогу та співпраці.

Бажаю всім успіхів, натхнення, творчої наснаги в професійній діяльності. Сподіваюсь, що науково-практичний та теоретико-методологічний доробки конференції будуть посильним внеском у створення фундаменту для нового суспільства в Україні, основу якого складатимуть демократія і права людини, толерантність і солідарність, верховенство права і справедливість.

*Оніщенко Н. М.
завідувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
академік НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(м. Київ)*

ПРАВОВА ОСВІТА ТА ПРАВОВА ОСВІЧЕНІСТЬ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

Наукове спрямування, яке попри всі кризові прояви, політичні симпатії, або навпаки, різні дисфункції суспільного розвитку, ніколи не полишало ні гуманітарного видавничого простору, ні юридичного наукового доробку. Це, зокрема, стосується

проблематики, пов'язаної з правовим вихованням, правовою освітою, правовою культурою, правовою свідомістю особи¹.

І хоча цю наукову сферу цілком виправдано можна віднести до добре відомого всім музичного проекту “Старі пісні про головне”, коефіцієнт корисної дії її впровадження в суспільні відносини лишається стабільно низькими. Проблематика, беззаперечно, – одна з першочергових в сприйнятті права як явища соціальної дійсності, усвідомлення його ролі, місії в житті як пересічного громадянина, так і суспільства в цілому. Означена наукова сфера, безумовно, не є новою, але беззаперечний і той факт, що попри всі намагання її теоретичного освоєння за для реалізації практичних потреб “віз лишається на місці”. Більш того, бурхливий кількісний розвиток юридичних учбових закладів очікувано міг би призвести до покращення правової обізнаності в суспільстві. Нажаль, цього не сталося.

На скільки ж важливою є категорія “правова освіченість” в життєдіяльності людини? Якщо виступати в рамках не тільки пошукових теоретичних моделей, але й практичних ракурсів і напрямів, можна констатувати, що якість нашого життя, безумовно, пов'язана з цією категорією: від бізнес-плану до якості медичного обслуговування, від належних умов праці до належних умов соціальної адресної допомоги.

В такий спосіб, ми безпосередньо стикаємося з потребою особистого оволодіння не тільки “азбукою права”, а й потребою більш високого рівня правової освіченості. Скільки б негараздів нашого економічного, соціального, політичного життя, скільки зайвих нарікань на владу, державу, громадянське суспільство, на, так звані, заходи та реформи тощо вдалось би уникнути, якби кожний пересічний громадянин незалежно від віку, статі і соціального становища характеризувався б більшою правовою грамотністю сьогодні.

В зазначеному контексті спробуємо в рамках теоретико-правового аналізу зупинитися на понятті “правова освіченість” (як результат) і “правова освіта” (як процес досягнення результату). Якщо освіченість – це засвоєння різнобічних знань¹, то правова освіченість – це засвоєння правових знань на певних етапах державно-правового розвитку у визначених темпорально-просторових координатах. Правова освіченість – рівень правової освіти.

Як і кожна теоретико-прикладна проблема дана не є виключенням і повинна враховувати як нові підходи, способи, методи вивчення, так і відповідну методіку щодо її реалізації. Відповідно до першої позиції слід відразу наголосити на необхідності, запровадження іншого, відмінного від попередніх часів підходу: пропозиція оволодіння не “правовим мінімумом” (цього явно не достатньо), а

¹ Массовое сознание: колебание и прогресс // Зеркало недели. – 10.11.2012. – № 40 (88). – С. 14.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ТВФ “Перун”, 2005. – С. 858.

необхідним, відповідним цивілізованому суспільству рівнем правових знань в площинні сучасного право-державотворення.

Правова освіта може розглядатися як система виховних і навчальних дій, спрямованих на створення умов для формування:

- поваги до права;

- власних уявлень і настанов, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства;

- концепцій, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи та правомірної реалізації її громадянської позиції.

Цілі правової освіти визначають завдання, що стоять перед правовиховним процесом. До них можна віднести:

- формування та розвиток у громадян правових знань у сфері державного управління;

- виховання поваги до права як соціальної цінності, до принципів законності;

- вироблення потреб та навичок активного захисту у встановленому законом порядку своїх прав, свобод та законних інтересів.

Реалізація вищезазначених цілей та завдань дозволить сформувати належний рівень правосвідомості громадян.

Правова освіта не може ізольовано існувати в суспільстві, вона спирається на дані педагогіки та юридичних наук, при цьому педагогіка застосовується для найбільш ефективного правового виховання, використовуючи розроблені принципи та методи, форми і способи виховання особистості. У цьому зв'язку теорія та практика формування і розвитку правової культури повинна бути тісно взаємопов'язана не тільки з наукою права, але й з іншими галузями гуманітарних знань. Вкрай актуальними є сьогодні проблеми, пов'язані з юридичної педагогікою.

Успішними умовами формування цього процесу слід вважати:

- створення і діяльність громадських організацій (можливо на базі крупних юридичних центрів), що приймають участь у різних соціальних проектах;

- учбові курси, що забезпечують профільне розширення і поглиблення уяви про право як особливого соціального інституту, феномен правової культури, її принципів, особливостей регулювання різних форм суспільних відносин, особливо в політичній та економічній сферах для широкого загалу. Чому цю місію не взяти на себе юридичним коледжам, інститутам, факультетам в рамках і форматах визначених державою? Принаймні, це могло б до деякої міри свідчити про їх суспільну корисність і необхідність. Як приклад, це стає вкрай необхідним при запровадженні у правову тканину нових інститутів права, скажімо інституту медіації.

Величезного значення у зв'язку з вищенаведеним набуває соціальне управління правоосвітнім процесом.

Уявляючи цей процес комплексною міні системою, можна зазначити, що змістовна сторона управління складається з двох напрямів: зовнішнього і внутрішнього.

Перший являє собою цілеспрямовану державну діяльність, завданням якої є організація і забезпечення важливих з точки зору правової політики напрямів по здійсненню правовиховного впливу і розробку державної політики по правовій освіті; а також організацію суб'єктного складу правоосвітнього процесу і здійснення відповідного контролю. Другий – внутрішній напрям відображається у формі здійснення конкретних програм правоосвітнього впливу, що реалізуються певним колом суб'єктів з метою реалізації правоосвітніх заходів.

Правоосвітня робота – це конкретні заходи, спрямовані на здійснення суб'єктом правового впливу певних дій, заснованих на розроблених програмах реалізації правового виховання в суспільстві. Отже, правоосвітній процес – це сукупність заходів, що здійснюються з метою досягнення оптимально можливого результату відповідності виховного впливу суб'єкта правової освіти на суспільство, спрямованих на формування правосвідомості і високої правової культури, поєднаних з використанням спеціальних правових засобів і правоосвітніх механізмів.

Правова освіта – невід'ємна частина загальної культури громадянина, умова формування правосвідомості. Життя в громадянському суспільстві формує правову свідомість (позитивну чи негативну) незалежно від того, відбувається цей процес стихійно чи цілеспрямовано в рамках правової освіти. Але правова освіта є запорукою того, що право стає регулятором життя індивіда, а не перешкодою на шляху вирішення його особистих задач. В сучасних умовах саме правова освіта може стати важливішим фактором розвитку особи, становлення громадського суспільства і демократичної правової держави в сучасній Україні, громадяни якої зможуть жити в соціально-правовій згоді один з одним, з державою, владою, політичними партіями, громадськими рухами тощо.

Проте слід враховувати, що правові норми не є єдиними регуляторами поведінки. Було б серйозним спрощенням уявляти проблему таким чином, що право зразу стає внутрішнім регулятором поведінки конкретного індивіда. Сьогодні серйозна увага повинна приділятися взаємодії, взаємообумовленості та “взаємопідтримці” всіх діючих у державі соціальних регуляторів (моралі, етики, релігійних норм тощо) як складової державної правової політики¹.

Формування правових переконань – від зовнішніх потреб, що пред'являє суспільство особистості, до внутрішнього переконання, та від нього – до дії – це шлях формування правової свідомості як необхідної умови забезпечення правопорядку. Без формування правового переконання неможлива правомірна поведінка. Процес реалізації правової норми – це взаємодія її вимог зі свідомістю індивіда. Не можна не

¹ *Онiщенко Н. М.* Нормотактика як складова державної правової політики // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4 (126). – С. 37-43.

погодитися з точкою зору вчених, що без вивчення переконань людини, її поведінки, психологічного механізму взаємодії вимог норми та свідомості людини не можливо зрозуміти мотиви правомірних вчинків.

Надбані правові знання повинні переходити в ціннісні установки, стати внутрішнім переконанням, отримати емоційне забарвлення, закріпитися в правових звичках.

Завдання правової освіти полягає в тому, щоб у своїй реалізації досягти такого рівня правосвідомості, коли кожен член суспільства дотримувався б соціальних правил поведінки та правових норм виключно в силу внутрішньої необхідності, власних переконань, а не під страхом примусу. У цьому і полягає формування мотивів та звичок правомірної, соціально активної поведінки. Поведінка особи повинна бути свідомою. Вироблення звички до дотримання правових норм, до правомірної поведінки – головне та найскладніше завдання правової освіти.

Ідеологічна цінність правової освіти полягає в тому, що вона є соціально необхідним явищем, обумовленим об'єктивними закономірностями побудови і розвитку суспільства.

Друга позиція зазначеного розгляду є методичною, тобто пов'язаною із “інструментарієм” здійснення правової освіти. Сучасний етап правового розвитку ознаменований новими тенденціями у правовому навчанні. Їх особливостями є: практично-орієнтований підхід у викладанні змісту правових курсів, врахування соціального досвіду громадян, що приймають участь в різних правовідносинах в реальному житті, формування активної громадської позиції особи, повага до прав людини і норм міжнародного права, забезпечення необхідного рівня юридичної грамотності особи, вирішення питань професійної орієнтації. Правова освіта повинна бути орієнтованою на ретрансляцію способів розуміння дійсності: мислення, діяльності, спілкування, поведінки.

Правова освіта – це єдина загальнодержавна система усвідомлення ролі і дієвості права, вивчення діючого законодавства, яка охоплює усі верстви населення.

Серед спрямувань правової освіти можна запропонувати наступні:

- правова освіта і правове виховання молоді;
- правова освіта за професійним спрямуванням із застосуванням норм відповідного галузевого законодавства;
- правова освіта депутатського корпусу;
- правова освіта працівників органів місцевого самоврядування;
- правова освіта працівників громадських організацій;
- правова освіта посадових осіб та робітників комерційних структур;
- правова освіта людей пенсійного віку тощо.

Загальні цілі правової освіти конкретизуються і реалізуються засобами цілеспрямованого формування в освітньому процесі:

– здатності до дій в складних ситуаціях (в умовах кризових проявів), здібностей до аналізу соціальних і правових норм відносно конкретних умов їх реалізації;

– комунікативних здатностей (цікаві прикладні матеріали висвітлені в журналі “Комунікація”: Проект Секретаріату Кабінету Міністрів України та Університету штату Огайо);

– системних знань в сфері права, що забезпечують актуалізацію здібностей і таких, що складають основу соціальних навичок;

– конкретних вмінь і навичок у соціальній, економічній та політичних сферах.

Правова освіта залежно від програми розвитку, профілю, реальних можливостей навчального закладу чи того, хто здійснює процес може будуватися в такий спосіб:

– систематичний курс;

– модульний курс разом з іншими соціально-гуманітарними курсами чи інтегрованим курсом;

– частина інтегрованого курсу.

Найбільш ефективним можна вважати використання різних “форматів” побудови курсу на кожному етапі засвоєння правової дійсності.

Якщо мова іде про так званий “побутовий” рівень правової освіти (тобто робота із широким загалом) перевагу, на наш погляд, слід надавати діяльнісній формі. При цьому є припустимим звуження учбово-інформаційного блоку при збереженні правового практикуму, який забезпечить формування особистого відчуття до ситуацій в правовій сфері. Запропонована методика всеобучу надасть можливість:

– набути базові навички, необхідні для того, щоб успішно діяти в реальних правовідносинах;

– одержати реальні правові знання, в тому числі про правову систему України, діюче законодавство відповідно до проблем диференціації прав та специфікації прав¹;

– сформувати здатність до аналізу політичних ситуацій, що регулюються правовими нормами.

Учбові заходи повинні будуватися відповідно до двох типів:

– учбовий курс, що включає елементи теорії права, забезпечує уявлення про право, як про особливу предметно-практичну область, уяву про основні права і свободи людини, про реалізацію галузей права, про систему гарантій прав, свобод і законних інтересів згідно діючого законодавства України;

– практикум, що забезпечує формування практичних навичок поведінки в правовій сфері в реальному житті.

Якщо правова освіта стосується представників певних професійних напрямів, увагу слід в першу чергу зосередити на:

¹ Тарахонич Т. І. Правове регулювання та реалізація прав і свобод людини та громадянина // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 149-166.

- здатності будувати власну правовідповідну поведінку в межах наявних свобод, прав і обов'язків;
- поглибленого рівня правових знань (різних галузей права, окремих законодавчих актів тощо);
- здатності до теоретичного аналізу правових ситуацій;
- навичках реалізації своїх прав в соціальній сфері в широкому правовому контексті.

Для забезпечення варіантного підходу до вивчення права необхідно розробити як мінімум три типи програм курсу:

- загальноосвітню;
- гуманітарного профілю;
- соціально-економічного профілю.

Для загальноосвітнього профілю право може бути представлено окремим модульним курсом, для гуманітарного – самостійним курсом чи деякими курсами модульного типу, для соціально-економічного профілю – самостійним учбовим курсом чи декількома курсами модульного типу.

Перспективним підходом є також розробка курсів різного рівня складності, що забезпечують можливість вибору відповідного інтересам рівня вивчення права.

Програми правової освіти повинні враховувати: професійні навички, вік, соціальний статус, психологічні особливості тощо.

В пропедевтичному курсі основне значення набуває учбовий, а також практичний компоненти. Правові аспекти середовища та способу життя є на цьому етапі фоновою умовою розвитку правосвідомості.

Важливе значення у зв'язку з цим набуває категорія “інформаційно-правовий” простір, який, на наш погляд, об'єднує всі методи, шляхи, а головне форми, в яких міститься правова інформація. Безумовно, до нього належать не тільки соціальні мережі, а й монографічні видання, правова складова діяльності ЗМІ, ТВ-програми тощо. Особливо хотілося б підкреслити роль енциклопедичних видань (6-ти томної “Юридичної енциклопедії / за ред. Ю. С. Шемшученка”; “Великого енциклопедичного юридичного словника / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007”; другого видання “Великого енциклопедичного юридичного словника / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2012”) у правоосвітньому процесі.

В такий спосіб, хочемо констатувати, що відповідний до вимог цивілізованого суспільства рівень правової освіти, достатній для розвитку громадянського суспільства рівень правової освіченості конкретного громадянина, безумовно, сприятимуть рівню ефективного полілогу держави, влади, науки і людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ТВФ “Перун”, 2005. – 1440 с.

2. Массовое сознание: колебание и прогресс // Зеркало недели. – 2012. – № 40 (88). – С. 14.
3. *Онiщенко Н. М.* Нормотактика як складова державної правової політики / Н. М. Онiщенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4 (126). – С. 37-43.
4. *Тарахонич Т. І.* Правове регулювання та реалізація прав і свобод людини та громадянина / Т. І. Тарахонич // Проблеми реалізація прав і свобод людини та громадянина в Україні. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 149-166.

Андрусишин Б. І.
проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних інститутів
НПУ імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту політології та права,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
академік Української академії історичних наук,
академік АН ВШ України,
академік Української академії політичних наук,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(м. Київ)

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ В НПУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Інститут політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за більш як 20 років свого існування увійшов у коло найпрестижніших правових шкіл українського освітнього простору. Його досягнення відомі як у драгоманівському університеті, так і в Україні загалом. Про це свідчить як інтерес до випускників-правознавців боку роботодавців, у першу чергу з освітньої галузі, так і кількість бажаючих навчатися тут, кількість яких з року у рік зростає. За значний внесок у розвиток юридичної та політичної наук, підготовку юридичних кадрів та у зв'язку з 15-річчям від дня заснування колектив Інститут політології та права нагороджений Почесною відзнакою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України (наказ № 69 від 22 листопада 2007 р.).

Проголошення незалежності України відкрило нову сторінку в історії нашого навчального закладу. На новому історичному етапі треба було впроваджувати нові зміст і форми діяльності, в першу чергу в сфері гуманітарних наук, правознавства та ін. В умовах розпаду єдиного загальногосподарського комплексу, демократизації життя, постала потреба у збільшенні фахівців правничого профілю. Інститут політології та права бере свій початок з соціально-гуманітарного факультету (СГФ), створеного 1992 р., на базі якого розпочалася підготовка правознавців, та є його правонаступником.

За підтримки ректорату спеціальність “Правознавство” було ліцензовано Міністерством освіти і науки України. Чимало зусиль для цього доклав відомий правник, професор В. П. Пастухов. Значний вклад у започаткування та становлення спеціальності “Правознавство” у нашому університеті внесли відомі вчені-правники, юристи-практики: академіки Національної академії правових наук О. А. Підпригора, В. В. Копейчиков, професори В. Л. Мунтян, О. О. Шевченко, В. П. Пастухов, Н. М. Оніщенко С. Л. Лисенков, О. О. Підпригора, В. Ф. Погорілко, Р. А. Калюжний, В. І. Акуленко, Ю. В. Александров, Б. І. Андрусишин, В. І. Галаган, Суддя Верховного Суду Ю. Г. Тітов, О. О. Майданник, О. В. Майданник, І. В. Опришко, Ю. І. Крегул, І. П. Устінова, С. В. Бобровник, В. Б. Волинець, В. І. Женунтій, І. К. Омельченко, А. С. Мацко, Д. О. Карпенко, А. П. Тимченко, Л. А. Сидорчук, В. Й. Скиба та інші. Фахова підготовка студентів здійснювалася на основі стандартизації освітньо-професійних планів, які стали результатом багаторічних пошуків вивчення досвіду юридичних факультетів інших ВНЗ. Нові навчальні плани підготовки спеціалістів були затверджені Вченою радою університету 27 березня 1997 р.

У перший рік свого існування в складі СГФ не було студентів, лише кафедри. Набір було здійснено у 1993 р. Студентами тоді стали 44 першокурсники, серед яких 25 правознавців. У 1997/98 н. р. на факультеті за спеціальністю “Правознавство” відкрито заочне відділення, студентами якого стало 117 осіб. Конкурси абітурієнтів з року в рік зростали, доходючи до п’яти – восьми осіб на місце, збільшувалася кількість студентів, які навчалися на контрактній основі, що свідчило про престижність підготовки правників в університеті. У 1999 р. спеціальність “Правознавство” пройшла експертну перевірку Державної акредитаційної комісії і була атестована за IV рівнем.

У 1994 р. на факультеті створено нову кафедру юридичних наук, завідувачем якої став доц. В. Й. Скиба; згодом її перейменували у кафедру правознавства соціально-гуманітарного факультету, завідувачем якої з лютого 1998 р. призначено проф. Б. І. Андрусишина. У 1999 р. кафедру правознавства реорганізовано у дві кафедри: теорії та історії держави і права та цивільного і кримінального права. З грудня 1997 р. факультет очолив академік Української академії історичних наук, доктор історичних наук, професор Б. І. Андрусишин.

Факультет став справжнім центром підготовки фахівців нового покоління, які поєднують у собі не лише солідний професійний рівень, але й є носіями високих морально-естетичних цінностей, національно-патріотичних переконань, вони стали гідними будівничими молодій Українській державі. За перші 10 років свого існування СГФ випустив 445 фахівців в тому числі за спеціальністю “правознавство” 230 осіб, які стали викладачами правознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, вчителями у школах, ліцеях, гімназіях правового профілю, а також юристами-практиками у державних органах, приватних структурах тощо.

Науково-дослідна робота завжди була важливою складовою ланкою діяльності факультету. Положення та висновки наукових досліджень відображалися в аналітичних та анотованих звітах, лекційній роботі, написанні наукових праць, науково-навчальних, науково-практичних виданнях, науково-практичних конференціях, проведених на факультеті та за його межами.

Необхідною складовою загальнофакультетської наукової роботи була діяльність студентського наукового товариства, наукових гуртків і проблемних груп. Згідно з наказом ректора про організацію НТТСМ на факультеті працювали 40 таких наукових гуртків і проблемних груп. За результатами наукової роботи за 2001 р. 8 студентів факультету стали переможцями II туру Всеукраїнської студентської олімпіади, що становило майже половину усіх призових місць, які вибороли студенти нашого університету.

Регулярними на факультеті у цей час стали “круглі столи”, бесіди, дискусії, до яких залучалися відомі юристи, політики, аналітики, вчені різних галузей, зустрічі з якими сприяли практичній підготовці студентів-правознавців. Гостями факультету були: перший Президент України Л. Кравчук, голова Верховної Ради України І. Плющ, міністр освіти та науки України В. Кремень, патріарх УПЦ КП Філарет, депутати Верховної Ради України В. Пинзеник, О. Ємець, А. Білоус, суддя Верховного суду України Ю. Тітов, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України Ю. С. Шемшученко, ректор Краківської педагогічної академії М. Слива, ректор Українського вільного університету (м. Мюнхен) Л. Рудницький, депутат Бундестагу, керівник парламентської фракції Ганс Йорген Дос (Німеччина) та інші.

Під безпосереднім керівництвом і за участю новообраного у 2003 р. ректора В. П. Андрущенка в університеті створено ряд інститутів, в тому числі й Інститут політології, соціології, права (наказ № 379 від 03.07.2006 р.). Протягом двох років в інституті велася підготовка за спеціальностями “Правознавство”, “Політологія”, “Соціологія”, “Менеджмент організацій”, “Психологія”. У цей час на всіх формах в інституті навчалася більше 1100 студентів. У зв’язку з реорганізацією його назву було змінено на Інститут політології та права (наказ № 556 від 31.10. 2007 р.).

Інститут політології та права є одним із провідних підрозділів в НПУ імені М. П. Драгоманова. Головним завданням інституту є освітня, науково-практична підготовка високопрофесійних фахівців в галузі правознавства та політології. На денній, заочній, дистанційній та екстернатній формах навчання підготовка проводиться з спеціальностей “Правознавство”, “Політологія”, “Державне управління” за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр, спеціаліст, магістр. Інститут очолює директор, доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, АН вищої школи, Української академії політичних наук України, заслужений діяч науки і техніки України Богдан Іванович Андрусин.

У своїй роботі Інститут політології та права керується законами України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, наказами Міністерства освіти і науки України, рішеннями Вченої ради університету та ректорату, які щотижня розглядаються на директораті, засіданнях Вченої ради інституту і кафедр.

Фахову підготовку в інституті забезпечують кафедри: теорії та історії держави і права (завідувач – професор Б. І. Андрусишин); цивільного та трудового права (завідувач – доцент С. І. Шимон); кримінального права та процесу (завідувач – професор В. П. Мікулін); правознавства (завідувач – доцент І. О. Салтовський); політичних наук (завідувач – професор О. В. Бабкіна); методики викладання соціально-гуманітарних дисциплін (завідувач – професор А. А. Булда); політології та державного управління (завідувач – доцент С. П. Дмитренко); освітньої політики (завідувач – професор Р. М. Вернидуб).

Крім того навчальний процес забезпечують допоміжні підрозділи: Бібліотека та читальний зал суспільно-політичної літератури; Центр правової допомоги; навчально-методична лабораторія “Зал судових засідань”; Центр правової освіти і науки; Криміналістична лабораторія; Центр політичного аналізу і прогнозування; Кабінет інноваційних технологій соціально-гуманітарної освіти.

Заслугує на увагу науково-дослідна робота викладачів Інституту. Так, протягом 2008–2010 рр. проводилася науково-дослідна робота згідно наукового напряму “Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)” (затвердженим Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 р.) за колективною темою “Теорія та методика викладання правознавчих дисциплін у вищій школі”.

Нині діюча в інституті провідна наукова школа правничого напряму “Концептуальні засади розвитку освітнього та канонічного права. Методика викладання правознавства” сприяє розв’язанню широкого кола теоретичних і практичних питань, пов’язаних зі створенням умов для становлення і розвитку освітнього та канонічного права, удосконалення методики викладання правознавства. Професорсько-викладацький склад факультету працював над вдосконаленням та реформуванням змісту освіти, загальноосвітньої підготовки та змісту фахової підготовки. У названому контексті розроблялися нові навчальні плани і програми, які забезпечували фундаментальну наукову, загальнокультурну та практичну підготовку фахівців.

Особливе місце у підготовці правознавців посідає науково-дослідна робота аспірантів. При інституті функціонує аспірантура зі спеціальностей: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. З 2008 по 2011 рік функціонувала спеціалізована вчена рада на здобуття наукового ступеня кандидата

юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних та правових учень (голова ради – проф. Б. І. Андрусишин). Склад спеціалізованої вченої ради був сформований із вчених-правознавців НПУ імені М. П. Драгоманова, Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Академії правових наук України, Національної академії внутрішніх справ, що забезпечило високий науковий і об'єктивний рівень вимог при атестації наукових кадрів та дозволило здійснювати кваліфіковану оцінку якості дисертаційних робіт. Протягом періоду роботи спеціалізованої вченої ради було захищено 17 кандидатських дисертацій.

Результати досліджень та практичної роботи, здійсненої авторами з проблем теорії та історії держави і права, історії політичних та правових учень, інших галузей права та економіки з 2004 р. презентує часопис “Економіка і право”, затверджений постановою ВАК України у 2010 р. як фаховий з юридичних наук. Станом на 2014 р. побачили світ 24 номери видання.

Таким чином, перед вищими навчальними закладами, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом “Право”, стоїть завдання не лише забезпечити студента професійними знаннями юриста, але й сформувати низку професійно значущих та соціально необхідних особистісних якостей правознавця (фахових компетенцій правника). Їх зміст та перелік залежить від класів професійних завдань, які входять до видів діяльності правознавця у тій чи іншій галузі юридичної професії.

В межах узагальненого об'єкта професійної діяльності юриста, поряд з консультативними, правоохоронними, правозахисними, експертно-аналітичними професійними функціями, необхідно виділити правопросвітницькі і правовиховні завдання, які вимагають фахових компетенцій у сфері науково-педагогічної та право просвітницької роботи.

Зазначимо, що навчальні програми підготовки студентів спеціальності “Правознавство” практично всіх вищих навчальних закладів України, які надають відповідні освітні послуги, передусім, орієнтовано на формування компетенцій у сфері класичної практично-прикладної діяльності правника: суддя, адвокат, прокурор, нотаріус, юрисконсульт. Що є логічним, бо забезпечує конкурентоспроможність випускника на ринку праці, де потенційний роботодавець, зазвичай, акцентує увагу на тих його знаннях та вміннях, які відповідають традиційній професіограмі юриста. Відповідно, у ВНЗ формування науково-педагогічних, правопросвітницьких компетенцій вважається другорядним; як правило, все обмежується викладанням короткого спецкурсу з педагогіки та психології на молодших курсах, а також методології наукових досліджень на магістерському рівні навчання.

Це має своє пояснення, адже підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів здійснюється в рамках аспірантури та докторантури; фахівці вищої кваліфікації, які мають науковий ступінь та вчене звання, забезпечують спеціальну підготовку студентів-правознавців у вищих навчальних закладах.

Проте поза увагою вищої юридичної освіти залишається значний сектор професійної діяльності, яка вимагає кваліфікації правознавця, але на практиці нині покладається на фахівців, які не мають вищої юридичної освіти. По-перше, це питання пов'язані з правопросвітницькою діяльністю: визначення напрямів розвитку правової освіти населення; розробка методологічної бази для різноманітних форм правоосвітньої діяльності; організація професійних правороз'яснювальних заходів (семінари, конференції, практикуми, круглі столи тощо); методичне забезпечення та організація заходів з популяризації правових знань серед молоді: конкурсів, олімпіад, вікторин тощо; систематичне поширення серед населення, в тому числі через ЗМІ, знань про право (консультації, коментарі законодавства, судової практики тощо); формування в суспільстві поваги до права, гуманістичних правових ідей та подолання правового нігілізму. По-друге, і, можливо, головне – це навчально-педагогічна діяльність з викладання правознавчих дисциплін в загальноосвітніх школах та інших освітніх закладах II-III рівнів: ліцеях, коледжах, училищах, технікумах та ін.

Уваги потребують і вузівські курси правознавства та інших правознавчих дисциплін, які викладаються для студентів неюридичних спеціальностей. Питання таких галузей права, як трудове, цивільне, сімейне, фінансове, пенсійне стали найактуальнішими в суспільстві, особливо серед працюючої частини населення [1, с. 98]. Для формування навичок в цих питаннях у вузах викладаються семестрові курси з окремих правових дисциплін для студентів різних спеціальностей. Залучити до викладання таких навчальних дисциплін докторів чи кандидатів юридичних наук складно, оскільки мова йде про підготовку фахівців, не пов'язану з вищою юридичною освітою. Тому, на практиці ведення таких дисциплін доручають викладачам, які не атестовані з юридичної спеціальності. Насправді ж з виконанням такого навантаження, як і веденням правознавчих курсів у школах, коледжах тощо значно ефективніше може справитися магістр права, який, поряд з класичною юридичною освітою, здобув спеціальну психолого-педагогічну та методичну підготовку.

Не зайвим було б згадати й проблему психолого-педагогічної підготовки кадрів вищої кваліфікації. На сьогодні, підготовка науково-педагогічних кадрів в межах аспірантури не передбачає обов'язкового додаткового професійного розвитку в питаннях педагогіки та методики викладання. В результаті вчорашній аспірант, здобувши науковий ступінь за юридичною спеціальністю, потрапляє до студентської аудиторії, маючи в своєму арсеналі знання з педагогіки фактично в обсязі семестрового навчального курсу та, в кращому випадку, незначну аспірантську практику ведення семінарських занять. Працюючі викладачі виявляються не обізнаними з вимогами до методичних матеріалів (навчальних програм, робочих програм, методичних вказівок), з азбукою складання навчального плану підготовки студентів. Це ставить на часі питання про запровадження обов'язкових спеціальних дисциплін з юридичної педагогіки для аспірантів правознавчих спеціальностей.

Отже, потреба у викладачах правознавства для загальноосвітніх шкіл та навчально-виховних закладів, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів, нині залишається вельми гострою. Обсяг і зміст обов'язкового курсу з правознавства визначається для загальноосвітніх навчальних закладів потребою суспільства у вихованні правосвідомого громадянина, а для професійно-технічних, вищих навчальних закладів і закладів післядипломної освіти, крім того, – ще й високими вимогами до освітньо-кваліфікаційного рівня особи. Однак, на державному рівні відсутні програми підготовки корпусу відповідного викладацького складу, спроможного виконувати означені завдання: професійна підготовка таких вчителів і викладачів повинна поєднувати базову юридичну освіту і ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку.

Практично єдиним в Україні на сьогодні ВНЗ, який вже реально, з власної ініціативи і досить результативно виконує це важливе завдання, є Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Інститут політології та права, що діє в структурі даного університету, вже впродовж 20 років здійснює підготовку студентів спеціальності “Правознавство”.

Сфера діяльності фахівця з правознавства включає органи державної виконавчої влади, прокуратури, судової влади, правоохоронні органи, установи Міністерства освіти і науки України, адвокатуру, державну податкову адміністрацію, митні установи, державні фонди, приватні юридичні організації, фінансово-кредитні установи, загальноосвітні навчально-виховні заклади, вищі навчальні заклади тощо.

На теперішній час навчально-виховний процес в інституті забезпечують 28 докторів наук, професорів і 50 кандидатів наук, доцентів, загалом понад 100 викладачів.

Серед професорсько-викладацького складу інституту імена провідних вчених України: лауреати Державної премії України у галузі науки і техніки, академік НАН України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького, доктор юридичних наук, професор Ю. С. Шемшученко, академік Української академії політичних наук, заступник директора цього ж інституту, доктор політичних наук, професор В. П. Горбатенко, заслужений діяч науки і техніки, академік УАПН, заслужений працівник МВС України, доктор юридичних наук, професор В. Д. Бабкін, член-кореспондент НАН України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор О. Л. Копиленко, доктори юридичних наук, професори В. І. Акуленко, О. М. Костенко (чл.-кор. НАПрН України), В. Г. Пилипчук (чл.-кор. НАПрН України), С. Г. Стеценко (чл.-кор. НАПрН України), В. Ю. Стеценко, Н. М. Оніщенко (чл.-кор. НАПрН України), Н. М. Пархоменко, В. Л. Федоренко, В. П. Мікулін, А. Р. Мацюк, доктори політичних наук, професори О. В. Бабкіна, М. А. Дмитренко (член-кореспондент УАПН), І. М. Варзар, В. М. Бебик, С. О. Телешун, Г. І. Зеленько, К. О. Ващенко, М. А. Остапенко, доктори педагогічних наук, професори А. А. Булда (академік АН ВО України), В. І. Бобрицька та ін.

Для забезпечення високого професійного рівня і з метою урізноманітнення навчально-виховного процесу нині кафедри інституту залучають до співпраці науковців НАН України, практичних працівників міністерств і відомств, викладачів з інших ВНЗ України. Так, зокрема до викладання правознавчих та політологічних дисциплін залучаються вчені Інституту держави і права імені В. М. Корецького, викладачі Національної академії внутрішніх справ, Академії СБУ, Національної академії прокуратури, працівники Міністерства освіти і науки України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, Української академії державного управління при Президентові України, Інституту стратегічних досліджень при Президентові України тощо.

Вирішуючи визначені завдання, на порядок денний ставляться нові цілі, зокрема, не лише забезпечити студента професійними знаннями юриста, але й сформувані низку професійно значущих та соціально необхідних особистісних якостей правознавця (фахових компетенцій правника). Наразі перед нашим Інститутом стоять завдання, пов'язані з правопросвітницькою діяльністю, зокрема визначення напрямів розвитку правової освіти населення; розробка методологічної бази для різноманітних форм правоосвітньої діяльності; організація професійних правороз'яснювальних заходів, тощо.

Особливу роль у професійному становленні студентів відіграє їх навчання в “Українській школі законотворчості” при Інституті законодавства Верховної Ради України, де вони проходять спеціальну підготовку (в обсязі 72 годин), поряд із народними депутатами України, їх помічниками, службовцями державних установ. Під час навчання студенти вивчають національну законотворчу практику, досвід зарубіжних країн, вимоги до законотворчої діяльності, її стадії, види, способи, методи, беруть участь у різних науково-практичних заходах. Отримані студентами в процесі такої підготовки загальні знання і вміння сприяють вирішенню аналогічних практичних завдань у сфері їхньої професійної діяльності та написанню магістерських робіт.

Специфікою підготовки правознавців в НПУ імені М. П. Драгоманова є педагогічно-правознавча складова в змісті навчальної програми студентів, поряд зі стандартним набором нормативних юридичних дисциплін. Педагогічна підготовка базується на кількох позиціях. По-перше, вона забезпечується циклом навчальних курсів з методики викладання юридичних дисциплін. До нього входять такі навчальні курси: на бакалаврському рівні підготовки – психологія, педагогіка, історія педагогіки, педагогічна творчість, методика викладання основ правознавства; методика виховної роботи; основи науково-правових досліджень; на рівні спеціаліста та магістра – психологія вищої школи, філософія освіти, освітнє право, правове регулювання освіти в Україні, освітня політика, вища освіта і Болонський процес, атестація науково-педагогічних працівників, методика викладання правознавства в вищих навчальних закладах. Останній з наведених навчальних курсів є “своєрідним фундаментом, на

якому базується подальше професійне становлення” вчителя, викладача правових дисциплін [2, с. 12].

Отже, враховуючи специфіку університету, особливий акцент в практичній підготовці правознавців в Інституті політології та права зроблено на формуванні науково-педагогічних та комунікативних здібностей. Вказані дисципліни психолого-педагогічного циклу та практичне навчання студентів спрямовані на формування компетенцій: здійснювати навчальний процес в освітньому закладі з орієнтацією на завдання навчання, виховання, розвитку особистості (студента, слухача, учня) з метою формування індивідуальної правосвідомості і правової поведінки, яка ґрунтується на зв'язках правових цінностей та моральних переконань; організовувати і проводити навчальні заняття в класах, групах слухачів, студентів, проводити індивідуально-консультативну роботу, запроваджувати активні та інтерактивні методики навчання; мотивувати розвиток позаурочної (самостійної) діяльності (студентів, слухачів, учнів) з урахуванням психолого-педагогічних вимог, що ставляться до освіти; розробляти навчальні програми та інші навчально-методичні матеріали для забезпечення навчального процесу з юридичних дисциплін; виконувати методичну роботу у складі методичних груп (рад, об'єднань тощо); брати участь у розробці навчально-методичних посібників, підручників інших навчальних видань з правових дисциплін; модифікувати існуючі та впроваджувати новітні технології подачі юридичного знання; формулювати та вирішувати завдання, що виникають у процесі науково-педагогічної діяльності, які вимагають професійних знань юриста; застосовувати юридичні знання для врегулювання правовідносин у сфері освіти.

Все сказане має важливе значення у зв'язку з тим, що в умовах сучасного суспільства вища юридична освіта вимагає спеціалізації. Практика потребує юриста вузької, але поглибленої спеціалізації, адже обсяг правових знань на сьогодні настільки великий, а їхня диференціація настільки широка, що вся система правових знань стає недоступною для досягнення кожним правником. Тому, вища юридична освіта має бути систематизована і структурована не лише за рівнями знань, але й предметно. Це можливо зробити вже на рівні спеціаліста та магістра права, щоб забезпечити єдиний стандарт базової вищої юридичної освіти та спеціалізацію – повної.

Існує два шляхи вирішення питання спеціалізації. Перший – запровадження сертифікованих магістерських програм, затверджених на державному рівні. Другий, на нашу думку, прогресивніший – за прикладом європейських держав, надати прерогативи у виборі магістерських програм та визначенні їх змісту самим університетам, що обумовлюється специфікою вищого навчального закладу, кваліфікацією та науковими інтересами викладацького складу, відповідає фаховому спрямуванню наукової школи, сформованої у відповідному університеті як науковому осередку.

Це дозволить кожному ВНЗ, з одного боку, забезпечити своїм випускникам можливість здобути класичну юридичну освіту, а з іншого – підготувати своїх, унікальних, випускників, сформувати власну модель фахівця у галузі права, який за рівнем знань, культури, готовності слугувати людині та праву буде відповідати вимогам сучасного суспільства, а за специфікою фахових компетенцій буде відрізнятися, в кращому розумінні, від інших випускників юридичної спеціальності і матиме можливість знайти своє особливе місце в практичній сфері.

Отже, в НПУ імені М. П. Драгоманова на сьогодні наявні достатні науково-педагогічні та науково-методичні резерви для забезпечення повноцінної фахової підготовки студентів напряму “Право” з додатковою спеціалізацією на рівні спеціаліста та магістра “Вчитель правознавства”, “Викладач права”, що неможливо було б гарантувати в умовах інших навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрусишин Б. І.* Кадри для освітньої галузі: проблеми підготовки / Б. І. Андрусишин // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18: Економіка і право. Зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005.– Вип. 2. – С. 98.
2. *Андрусишин Б. І., Гуз А. М.* Методика викладання шкільного курсу “Основи правознавства”: підручник для студ. вищих навч. закладів / Б. І. Андрусишин, А. М. Гуз. – К.: Вид-во Знання, 2008. – 301 с. – (Вища освіта XXI століття).

*Бабкін В. Д.
професор кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
академік Української академії політичних наук,
доктор юридичних наук, професор*

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ПІЗНАННЯ

У сучасних умовах дедалі зростаючого обсягу наукових знань підвищуються вимоги до достовірності, точності, логічної послідовності наукового мислення. Актуальним стає глибоке вивчення самого пізнавального процесу. Цій меті слугує й методологія правознавства, покликана перетворити об’єкт на суб’єкт пізнання реальності, об’єктивних явищ, процесів, їх усвідомлених образів.

Останнім часом певною мірою активізувався науковий пошук у галузі історико-правової науки. Більше досліджень проводиться на документальній основі, виявляється повага до наукового доробку попередніх дослідників, зваженість та об’єктивність у висновках, звертається увага на пріоритетне значення тих проблем, які раніше не піддавалися науковому аналізу.

Таким чином, історико-правова наука нині виходить із інтегрального плюрального підходу, спираючись на різноманітні перспективні методи аналізу історичного матеріалу.

В історико-правових дослідженнях реалізуються підсумки вивчення основних періодів історії вітчизняної державності та права під кутом зору того, як відбилися на них загальнолюдські демократичні, правові цінності. Здійснюється публікація рукописної спадщини – джерел українського права і пам'яток вітчизняної правової думки. Видано декілька навчальних підручників з історії держави і права України. Історико-правовій тематиці присвячена значна кількість наукових статей, монографій, антологій, інших праць¹.

Пізнання і відбиття всього багатоманіття та складнощів історії державно-правових явищ, інститутів та процесів базується на методології як складній системі принципів, методів, процедур, операцій та засобів історико-правового аналізу. Останніми десятиріччями в юридичній літературі, спеціально присвяченій методології аналізу правової науки, помітне прагнення певного синтезу різних підходів до інтерпретації методології і розуміння концептуальної єдності низки її компонентів².

Методологія – це вчення про використання методологічних принципів, методів для дослідження державно-правових явищ. Поряд з аналізом юридичного знання, безпосереднього аналізу пізнання історико-правової дійсності (гносеологічний аспект) методологія історико-правової науки має поширюватись і на онтологічну проблематику, пов'язану з уявленням про історико-правову дійсність, які виходять уже за межі юридичної науки, потребують для пояснення методів інших наук, наприклад філософії, загальної історії, етики, політології, соціології тощо. Головне завдання методології правознавства – забезпечення теоретичної і практичної діяльності певною програмою пізнання правової дійсності³.

Глибоке і всебічне дослідження історико-правових процесів, з'ясування їх сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності можливе лише в умовах використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію.

Методологія історико-правового пізнання як основна базисна категорія – одна з найбільш актуальних проблем науки та практики. Головне завдання методології історико-правових досліджень – забезпечення теорії певною програмою пізнання правової реальності в її генезі та функціонуванні, підвищення евристичної ефективності, теоретичного та практичного освоєння дійсності. У змістовний аспект методології входять такі проблеми, як-от: структура наукового знання взагалі та наукової теорії зокрема; закони становлення функціонування та зміни наукових теорій; понятійно-категоріальний апарат історико-правових наук; характеристика схем пояснення, прийнятих у науці; структура і операційний склад методів науки, умови та критерії науковості тощо.

Формальні аспекти методології пов'язані з аналізом мови науки, формальною структурою наукового пояснення, описом та аналізом формальних і формалізованих методів дослідження, зокрема методів побудови наукових теорій і умов їх логічної істинності, типології систем знання.

У структурі методології виділяють такі взаємозалежні та головні складові: зумовлений предметом правознавства і пристосований до нього арсенал пізнавальних засобів, сукупність теоретичних принципів, підходів, наукових методів пізнання державно-правових явищ, сформульовані теоретичні положення правознавства (апарат, категорії, поняття, принципи, положення про особливості, структуру і типологію юридичного знання і т.п.), процедури, методика і техніка пізнавальної діяльності⁴.

У системі методологічного процесу суттєве місце посідає визначення співвідношення теорії та методу дослідження історико-правових процесів, методів і принципів пізнавальної діяльності, класифікація методів і принципів, розробка понятійно-категоріального апарату.

Теорія (з грец. – “роздум”, “міркування”) становить комплекс поглядів, уявлень та ідей, спрямованих на тлумачення та пояснення історико-правових явищ. Це вища та найрозвинутіша форма наукового пізнання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки в певній галузі правової діяльності. Історично-правова теорія описує і впорядковує емпіричний матеріал, узагальнює його в концепціях, доктринах, вченнях.

Історико-правова теорія містить у собі специфічні методи пояснення та передбачення явищ і предметної сфери. Вона як результат пізнання історико-правових проблем формує свій метод. Теорія є специфічною формою методу, системним і функціональним втіленням сутності і форм права, результатом його гносеологічної та системоутворюючої функцій. Теорія – це форма вираження методу правової теорії, створення нової системи пізнання на основі і з позиції певної концепції праворозуміння.

Теорія спирається на методологічні основи, які є системою принципів, форм і методів їх дослідження. Існує широкий діапазон тлумачення методів пізнання: як способу побудови і обґрунтування знання, сукупності прийомів та операцій практичного і теоретичного освоєння, розуміння методу як вираженої закономірності людського мислення, усвідомлення найбільш загальних і широко діючих законів самої дійсності. Метод на відміну від теорії визначає шляхи спрямованості наукового дослідження. Метод – це теорія, що звернута до практики дослідження, але теорія багатша за метод своїм змістом⁵.

Теоретичні знання визначають наукову обґрунтованість застосування конкретного методу. Дослідники визначають, що теоретико-правовий підхід до дослідження історико-правових явищ включає як необхідний елемент аналіз специфічних юридичних закономірностей: відповідність права економічним

відносинам; провідне місце права власності у правовій системі; функціональна взаємодія права і держави; вираження соціальних потреб у юридичних мотивах; формування загальнозначущих і загальнообов'язкових норм і принципів поведінки та діяльності; єдність правової системи та її диференціації на галузі тощо.

Процес конкретизації історико-правових явищ, його вираження, оформлення як цілісної юридичної теорії здійснюється за допомогою юридичного методу.

Метод (з грец. – “шлях до чогось”, “відстежування”, “дослідження”) – спосіб досягнення мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного і практичного освоєння дійсності, а також спосіб людської діяльності, організованої певним чином⁶.

За допомогою юридичного методу предмет історико-правової науки конкретизується і розгортається у відповідну теорію як понятійну систему знань. Юридичний метод виконує дві важливі функції: отримання юридичних знань та побудова теорії системи цих знань.

Формування нової юридичної теорії за допомогою юридичного методу містить два взаємозалежних, але різних моменти:

– якісне перетворення колишнього юридичного знання на основі та з погляду нового поняття права, тобто переінтерпретацію, нове тлумачення колишніх юридичних знань і теорій з позицій нового поняття права;

– продовження в річищі нової юридичної теорії перерваного кількісного набуття юридичних змін і відповідних змін у новій юридичній теорії в межах поняття права⁷.

Важливе значення у розумінні співвідношення методологічних процесів має з'ясування співвідношення принципів і методів пізнання. Термін принцип (від лат. *principium* – основа, головне, вихідне положення) визначає природу і соціальну суть явищ та їх суттєві ознаки. У правознавстві це принципи справедливості, гуманізму, демократизму, верховенства права, людського виміру політики і права тощо. Принцип є критерієм оцінки історико-правових явищ, методологічною основою їх подальшого розвитку й удосконалення. Тому принципи мають пізнавально-установчий характер. Слід відрізнити принцип від методу. Якщо принцип – це методологічно-пізнавальна установка, яка забезпечує відношення суб'єкта, котрий пізнає, до предмета пізнання, то метод – це спосіб досягнення цілі та впорядкування пізнавальної діяльності.

До принципів історико-наукового пізнання відносять:

– принцип науковості, що виражає примат об'єктивності теоретичного пізнання над часовим кон'юнктурним інтересом тих чи інших соціальних груп;

– принцип об'єктивності розгляду державно-правових явищ у їх реальному, наявному бутті;

– принцип всебічності та плюралізму, який виражається у комплексному підході до аналізу державно-правових явищ, з урахуванням різних точок зору;

– принцип історизму, який розглядає історико-правові явища в розвитку та історичній взаємодії;

– ціннісно-орієнтаційний принцип, який виступає як продукт практичної діяльності людства, засіб усвідомлення значущості об'єкта пізнання для людини;

– принцип комплексності, який виражає міждисциплінарний підхід, оскільки право – це і юридичне, і соціокультурне, і психологічне, і історичне явище;

– принцип конкретності, який виражає два моменти: врахування місця та часу функціонування держави і права; конкретність як єдність багатоманітності, уособлюючи багатогранність досліджуваного феномена, вихідного визначення права як юридичного, соціологічного, психологічного, соціокультурного явища, як об'єднання негативних і позитивних рис правової реальності⁸.

Одним із компонентів методології пізнання історико-правової реальності є категорії (від грец. *katergoria*). Це вихідний матеріал наукового пізнання, відображення найбільш загальних фундаментальних суттєвих сторін предмета, універсальних всезагальних форм історичної діяльності, форми усвідомлення загальних ознак суспільства, права, природи мислення. Вони розкривають необхідні, суттєві зв'язки і відносини реальної дійсності, вузлові пункти науки, суттєві елементи її структури.

Система наукових категорій утворює наукову систему знань, теорій, концепцій, історичних закономірностей, парадигм тощо. Категорії невіддільні від закономірностей науки, законів відображення зв'язку і локальної системи декількох категорій. До них відносять такі поняття, як держава, право, правове життя, джерела документи, законність, правові норми, правопорядок, правовий статус тощо. Це динамічні поняття, які мають різне значення залежно від контекстів і перспектив аналізу. Не знаючи категорій, неможливо оволодіти потенціалом історико-правової науки.

У сукупності категорії складають методологічний апарат науки, організують і систематизують матеріал науки, утворюють вихідний пункт і водночас засоби його тлумачення. Наукова строгість і визначеність основних наукових понять, їх універсальність і диференційованість, логічна точність і внутрішня узгодженість є необхідною передумовою успішного функціонування кожної науки, яка претендує на теоретичне осмислення свого матеріалу.

За допомогою категорій, фундаментальних понять, що відбивають найбільш загальні закономірності, зв'язки, відносини реальної дійсності та пізнання, досягається головна мета історико-правового дослідження отримання об'єктивних знань, що зумовлює необхідність згрупування та класифікації зібраного матеріалу⁹.

Особливістю юридичних категорій є те, що визначення істотних ознак права отримують своє закріплення в законах і тим самим стають не тільки атрибутом абстрактного мислення, а й виступають як засіб регулювання суспільних відносин¹⁰.

Категорії як полісемантичне поняття позначають за змістом різні феномени:

– основні форми історичної життєдіяльності (спільність культура – цивілізація, формація) і роди соціально-історичного буття людей (економічна, соціальна сфера, політичне, правове, духовне життя);

– наріжні характеристики історичного пізнання, що досягаються істориками як найбільш загальні та фундаментальні поняття історії як науки;

– форми історичної самосвідомості.

Як форми мислення історичні категорії відображають загальні хронологічні риси людського співжиття, структуру, перебіг, ритм, взаємозалежності процесів динаміки.

В історико-правових дослідженнях широко використовуються такі філософські парні категорії, як необхідність – випадковість, форма – зміст, можливість – дійсність, ціль – засоби, кількість – якість, які мають універсальний, загальнозначущий методологічний характер.

Категорія “зміст” характеризує процес розуміння суб’єктом себе самого, його зміну в процесі пізнання об’єкта. “Форма” як категорія характеризує критерії спрямованості процесу пізнання як дійсності, тобто розуміння суб’єктом міри, межі можливості пізнання.

Форма є своєрідним каталізатором у визначенні суті та змісту.

Категорія “необхідність” відображає внутрішню закономірність у зв’язках між явищами, те, що неодмінно настає за даних умов і в певний спосіб. “Випадковість” виражає зовнішню зумовленість, те, що може не статися, відбутися так, або по-іншому. Об’єктивно необхідність і випадковість виступають як нероздільно існуючі протилежні аспекти дійсності, поза випадковістю немає і не може бути необхідності. Будь-яка випадковість містить у собі момент необхідності, так само як без випадковості немає необхідності.

Філософська категорія “сутність” відображає внутрішній зміст історичного об’єкта, єдність усіх його багатоманітних форм. “Явище” – це зовнішня форма існування історичного об’єкта. Ця категорія багатша за категорію сутності, тому що охоплює не тільки виявлення внутрішнього змісту, суттєвих зв’язків об’єкта, а й у всіляких, випадкових відносин, особливих рис останнього. Явища – динамічні, тоді як сутність утворює щось таке, що зберігається у всіх змінюваннях. Процес пізнання історико-правових явищ та процесів виявляє їх внутрішні та необхідні ознаки, риси, які визначають їх специфіку та закономірності розвитку. При цьому мислення вносить у зміст наукових юридичних категорій не тільки досвід, а й його узагальнення, надаючи поняттям форми всеспільності та необхідності¹¹.

Розглядаючи співвідношення філософських та загальноюридичних категорій, слід враховувати, що загальні філософські поняття права не є засобом для розв’язання конкретних проблем теорії права та галузевих юридичних наук.

Оскільки історико-правова реальність є багатоплановою і комплексною, то й методи її вивчення потребують системного, комплексного підходу. При цьому слід використовувати досвід, накопичений історико-правовою наукою в процесі її становлення та розвитку.

Методологічне знання існує у двох різних формах: як методологічні концепції, теорії та як окремі методи, принципи, підходи, що безпосередньо входять до структури наукових теорій. Як справедливо зазначає Д. Керімов, методологія – явище інтегральне, що об'єднує в собі ряд компонентів: світогляд, фундаментальні теоретичні концепції, загальні філософські закони й категорії, загальні й соціальні наукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з названих компонентів, зокрема до методу або вчення про методи, оскільки за межами залишаються інші компоненти. У такий спосіб методологічне знання водночас перебуває й поза науковим знанням й усередині нього¹².

Структура методології має кілька рівнів. Основним із них є філософсько-світоглядний, що визначає головні напрями та загальні принципи пізнання, категоріальний ряд науки загалом. Другий – загальнонауковий (міждисциплінарний) рівень застосовується для пізнання особливої групи однотипних об'єктів. Третій – спеціально-науковий рівень, застосовується у процесі пізнання специфіки окремого об'єкта і, нарешті, перехідний від пізнавально-теоретичної до практично-перетворювальної діяльності рівень, що відкриває загальні шляхи й форми впровадження результатів наукових досліджень у практику.

До складу філософських методів і принципів належать діалектичний і синергетичний підходи, об'єктивність, детермінізм, історизм, конкретність істини, єдність соціально-правового та гносеологічного аналізу, єдність протилежностей, єдність раціонального та емоціонального пізнання. Суттєве значення має визначення критеріїв істинності наукових суджень щодо характеру і змісту історико-правової реальності.

Філософські та юридичні типи праворозуміння у взаємодії сприяють більш точному визначенню парадигми, принципів, змістовної моделі наукового пізнання права, предмета і методу відповідних теорій права. Філософія права осмислює смисл права у його цілісності та водночас межі впливу права на людину та її розвиток.

Загальнонаукові методи використовуються при системному загальнонауковому аналізі об'єкта. Вони дають змогу розглядати рух історичних об'єктів, що відбувається у часі. Нерідко загальнонаукові та історичні методи комбінуються, і тоді правові системи вивчаються комплексно, тобто структура та функції системи пояснюються через історичний розвиток, а історія правових об'єктів чи їх груп – через структуру та функції.

Системний метод сприяє розгляду історико-правових явищ як цілісних утворень. У найбільш загальному вигляді система постає як органічна сукупність елементів, компонентів, що утворюють єдність, а не їх простий набір. Ця єдність

забезпечується наявністю між ними порівняно однорідних системних зв'язків, які повинні бути не просто зв'язками-відносинами, а категоріями більш складного порядку – зв'язками-зумовленостями, коли зміни одного компонента спричиняють зміни інших. Такі зв'язки як засоби системи забезпечення цілісності системи являють собою особливу взаємодію, в якій зміни компонентів відбуваються в умовах збереження цілісності системи, а кожний компонент своїми методами бере участь у здійсненні загальних функцій. Усе це надає системі нових якостей, не притаманних окремо взятим компонентам¹³.

Системний підхід передбачає певну непорушність елементів, що формують дану закономірність із урахуванням історичних обставин.

Такий підхід припускає розгляд державних і правових явищ як цілісних сукупностей різноманітних елементів (складових частин), що взаємодіють між собою і навколишнім середовищем. Головними категоріями системного дослідження є частина, ціль, аналіз-синтез, статика-динаміка, структура-функція, правова система, система законодавства тощо.

Історико-правові науки також широко використовують порівняльний метод, за допомогою якого шляхом порівняння виявляється загальне в правових явищах, досягається пізнання різноманітних етапів розвитку одного й того самого явища. За допомогою порівняння існуючих явищ цей метод дає змогу виявити та зіставити рівні розвитку досліджуваних об'єктів, зміни, які відбулися, тенденції розвитку.

Порівняльний метод застосовується й при проведенні класифікації та систематизації правових явищ, що дає можливість у широкому діахронному та синхронному вимірах досліджувати їх у широкому соціальному та історичному контекстах, виявляти загальне й особливе в історико-правових явищах і процесах, вивчати та порівнювати досвід різних країн у забезпеченні основних прав і свобод людини і громадянина в правотворчій, у правозастосовній правоохоронній діяльності, фактори, які впливають на їх ефективність.

Особливе місце в методологічному інструментарії історико-правової науки займають методи збору та аналізу первинної емпіричної інформації, соціологічні методи, відбірковий метод, метод спостереження, метод аналізу документів соціального експерименту, метод опитування, інтерв'ювання та експертної оцінки. Таким чином, методи історико-правових досліджень слід розглядати синтетичне, як складну багаторівневу систему засобів історико-правового пізнання, яка забезпечує становлення та розвиток соціально-адекватного юридичного знання про історію права як динамічного соціально-юридичного феномену з погляду його генезису і функціонування.

Як обґрунтовано зауважує О. Ярмиш, у сфері історико-правових досліджень, як й у загальній історії, завжди центральними предметами будуть чотири компоненти соціальної реальності: суспільно-політичні і політико-правові структури, діяльність, діячі та дії. Саме на стадії зв'язку структури і діяльності виокремлюється

специфічне завдання історико-правового дослідження. Історія правових досліджень являє собою нескінченну чергу інтерпретації думок і осіб минулого. Історія права має важливу мету – створення підґрунтя для нової переоцінки цінностей і чи не єдина закономірність, яка з'ясована цією галуззю як історичного, так і правового знання, – неминучість переоцінки¹⁴.

Історія права – не тільки юридичне оформлене утворення. Вона є також соціокультурним, загальноісторичним, соціологічним, морально-політичним феноменом.

Сучасний етап розвитку історико-правових досліджень характеризується становленням нових юридичних дисциплін міждисциплінарного характеру (філософія права, соціологія права, юридична психологія, конфліктологія, правова лінгвістика, юридична антропологія, юридична логіка, правова статистика, правова інформатика та ін.). Саме цілісно-системне дослідження історико-правових процесів, їх людського виміру дає змогу проникнути в глибини еволюції права як міри справедливості і свободи, долаючи протистояння різних односторонніх підходів до інтегративного (синтетичного) праворозуміння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Див., напр.: Юридична енциклопедія: т. I-VI. – К., 1998-2004; Антологія української юридичної думки (т. I-X. – К., 2002–2005); Академічна юридична наука : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1998; Усенко І. Б. Історико-юридичні дослідження / І. Б. Усенко // Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 1949–1999. – К., 1999. – С. 139; Мала енциклопедія етносторонствознавства / за ред. Ю. Римаренка та ін. – К., 1996; Права, за якими судиться малоросійський народ / за ред. Ю. Шемшученка. – К., 1997 та ін. ; Василенко М. П. Вибрані твори : у 3 т. Історичні праці / М. П. Василенко ; кер. автор, колективу І. Усенко. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2006.
2. Проблеми методології сучасного правознавства : матеріали науково-практичної конференції (9-10 жовтня 1996 р., Київ). – К., 1997; Тацій В. Я. Методологічні проблеми правової науки на сучасному етапі державотворення / В. Я. Тацій // Правова держава : щорічник наук, праць. – Вип. 16. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 10-18; Методологічні аспекти юридичної науки на сучасному етапі // Матеріали наукової конференції. – К., 2004; Усенко І. Б. Парадигма українського державотворення, академічні традиції і сучасні завдання історико-юридичної науки / І. Б. Усенко // Ідеологія державотворення в Україні : Історія і сучасність : матеріали наук.-практ. конф. (22-23 листопада 1996 р.). – К., 1997. – С. 121-124; Керимов Д. А. Методологія права / Д. А. Керимов. – М., 2001; Історія держави і права України : підручник / А. С. Чайковський (кер. авт. кол.), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін. ; за ред. А. С. Чайковського. – К., 2004. – 512 с.; Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. – К., 2010. – 454 с.
3. Керимов Д. А. Методологія права / Д. А. Керимов. – М., 2001. – 560 с.
4. Гусарев С. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності / С. Гусарев, О. Тихомиров. – К., 2005. – С. 108-109.
5. Козюбра Н. И. Понятие й структура методологии юридической науки / Н. И. Козюбра / Методологические проблемы юридической науки. – К. : Ин-т государства й права, 1990. – С. 5-19; Фаренік С. Логіка і методологія наукового дослідження / С. Фаренік. – К. : Видавництво УАДУ, 2000.

6. Новейший философский словарь. – Мн., 1998. – С. 420.
7. Гусарев С., Тихомиров О. Цит. праця. – С. 69-70.
8. Фаренік С. Цит. праця. – С. 42-55.
9. Барг М. Категории й методы исторической науки / М. Барг. – М., 1980. – С. 48-50.
10. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права / А. А. Козловський. – Чернівці, 1999. – С. 68-90.
11. Керимов Д. А. Цит. работа. – С. 158-170.
12. Там же. – С. 36-38, 46-47.
13. Керимов Д. А. Общенаучная методология и методология права // Цит. работа. – С. 87-101.
14. Ярмиш О. Н. Соціальний вимір права в історико-правових дослідженнях / О. Н. Ярмиш // Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти. – Чернівці, 2005. – С. 10-14.

Горбатенко В. П.
*заступник директора Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
академік Української академії політичних наук,
доктор політичних наук, професор
(м. Київ)*

НОВІТНІ КОНЦЕПЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

З метою усвідомлення потреб розвитку юридичної науки в Україні необхідно постійно відслідковувати новітні концепції філософії права, які сприяють формуванню підвалин міжнародного розвитку та перспектив перетворення внутрішнього суспільно-політичного і правового порядку. Йдеться про масштабні гуманітарні футурологічні проекти, осмислення характеру постіндустріального суспільства, метаморфози сучасного лібералізму, обґрунтування колізій цивілізаційного розвитку, перспективи виживання людства, особливості постсоціалістичних трансформацій, порівняння інститутів і механізмів сучасного конституціоналізму, співвідношення права і справедливості, утвердження нового права постмодерної доби.

В даному випадку не переслідуються мета детального описування чи систематизації всієї широкої палітри наукових підходів політико-правового характеру. Нами відібрані ідеї та концептуальні підходи всесвітньо відомих (в тому числі й вітчизняних) вчених, позначені впливом сучасного хронологічного і духовного цивілізаційного зламу. При цьому наше завдання полягає в тому, щоб вибудувати логічно-послідовний ряд пріоритетів світової проблематики у напрямку осмислення основ перспективного розвитку людської цивілізації.

У сучасному світі й Україні на зламі тисячоліть відбуваються динамічні і разом з тим суперечливі процеси, які вирішально впливають як на загальну картину розвитку

людської цивілізації, так і на політико-правові погляди сучасних дослідників. Попри неоднозначність сучасних соціально-гуманітарних досліджень, їх соціальні орієнтири відзначаються схожістю за такими параметрами: створення розвиненого соціально орієнтованого ринкового господарства; розбудова демократичної, соціальної, правової держави; рух до цивілізованого громадянського суспільства із забезпеченням соціальної справедливості та соціального захисту для своїх громадян; надання гарантій для реалізації особистого і колективного буття людини й суспільства. Оскільки охопити всю цю широку палітру неможливо в невеликому за обсягом дослідженні, звернемо увагу лише на деякі ключові проблеми.

Проблема 1. Забезпечення справедливого соціального порядку.

На цій проблемі, зокрема, зосереджується французький філософ права Поль Рікер. У праці "Право і справедливість" він прослідкував взаємозв'язок моралі, права і політики. Ця книга продовжує і суттєво поглиблює дискусію про закон і беззаконня, про реальні підвалини громадянського суспільства та правової держави, утверджує дискурсивне розуміння похідних від справедливості понять, таких як "правоздатність", "совість", "реабілітація", "відповідальність".

З погляду П. Рікера, справедливість є інтегральною частиною бажання людини жити добре. Прагнення людини жити у справедливих інституціях похідне від того ж рівня моральності, що й бажання взаємності в дружбі. Отже, перш, ніж бути висловленим в імперативі, справедливе є спочатку об'єктом бажання, нестачі, прагнення. "Першим питанням морального порядку, – зазначає П. Рікер, – є не питання: що я повинен робити? а: як я хотів би прожити моє життя?" Звідси вчений робить висновок, що побажання доброго життя досягає свого завершення у формі особистісного інтересу, який перебуває в тісному взаємозв'язку з інтересами суспільства: "Саме стаючи громадянами, ми стаємо людьми". Раціоналізації почуття справедливості, на думку П. Рікера, якнайкраще сприяє процедурна концепція її реалізації, найглибше опрацьована Дж. Ролзом. Разом з тим, французький мислитель досить критично ставиться до позитивістського трактування індивідуальних прав, виходячи з того, що права слід конституювати як такі, що "надані людині як людині". Ультраіндивідуалістська версія лібералізму є, з його погляду, фальшивою, оскільки вона не враховує антропологічний стан можливості говорити, щось робити, розповідати, осуджувати. Йдеться про фундаментальний і множинний прояв людини діючої і страждаючої.

Концентрованим відображенням забезпечення в суспільстві справедливості П.Рікер вважає судочинство. Побажання життя у справедливих інституціях й зокрема у відповідних судових інстанціях, вважає вчений, не буде задоволене, якщо його реалізація обмежиться лише підведенням окремого випадку під норму й отримає своє завершення у практикуванні покарання. Він пропонує виконання вироку пов'язати з проектом реабілітації. Йдеться про те, щоб повернути осудженому здатності цілком відновитися у статусі громадянина після відбуття покарання і таким чином покласти

край фізичному й символічному виключенню із суспільства, пов'язаному з його ув'язненням. На думку вченого, “саме в міру реабілітації, яка дозволяє винному відновитися у повноті своїх правових можливостей і виконанні громадських обов'язків, акт судження досягає своєї кінцевої фінальності: зміцнення громадянського миру”.

П.Рікер вводить поняття “симуляції справедливості”, одним з різновидів якої він вважає помсту. Справедливе судочинство зумовлюється характером суспільства, яке відбирає в індивідів право і владу самовільно чинити суд (виголошувати і застосовувати право). Однак саме внаслідок такого привласнення найцивілізованіші прояви судочинства, зокрема у сфері кримінального права, ще зберігають видимі ознаки первісного насильства, яким якраз і є помста. У зв'язку з цим П.Рікер розглядає суперечливу дилему, основу якої становлять “закон” (непорушний, універсальний, необхідний, об'єктивний) і “совість” (мінлива, ситуативна, спонтанна, суб'єктивна).

Совість вчений розглядає як внутрішнє переконання, яке живе в душі судді чи присяжних. Внутрішнє переконання, що ґрунтується на совісті і проголошує право в особливих обставинах, допомагає звільнитися від сваволі. Органічне співвідношення закону і совісті дозволяє, з одного боку, забезпечити належну повагу до універсальної норми та, з іншого, – належну повагу до індивіда. Мудрість судження, що ґрунтується на цьому співвідношенні, “полягає в тому, щоб виробити хиткий компроміс, в якому йдеться меншою мірою про розмежування між добром і злом, білим і чорним, ніж між сірим і сірим або, у найтрагічнішому випадку, між поганим і гіршим”. Совість заслуговує на те, щоб називатися переконанням і справляти визначальний вплив на характер правових рішень. Звідси надзвичайно важливою проблемою є необхідність збільшення кількості осіб, які мають практикувати мудрість судження та виголошувати судження мудрості.

Проблема 2. Перетворення конституції на інструмент соціального управління.

До наведеної проблеми звертається італійський філософ, політолог і правознавець Джованні Сарторі – один з найвідоміших сучасних фахівців з теорії демократії, теорії еліт і політичного плюралізму. У праці “Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів” Дж. Сарторі звертає увагу на те, що наприкінці ХХ ст. людство зіштовхнулося з антиполітичним вибухом, зі своєрідною “політикою антиполітики”. Причини цього: 1) розрив довіри між громадянами й обраними ними представниками, що зумовлює наростання розчарування політикою; 2) домінування телебачення, що призводить до зростання показної мобілізуючої участі в умовах зменшення і збідніння інформації; 3) розпад ідеології (комбінація інфантильної демократії і грубого примітивізму, що полягає в критиці старої політики без жодної слушної поради як поліпшити становище або змінити його на краще); 4) політична корупція, яка досягла вже тієї межі, коли вона справляє розбещуючий вплив на демократичну політику (насамперед, через втрату

етики державних послуг і наявність занадто великої кількості грошей у політичній сфері).

За вищезазначених умов конституції повинні стати, насамперед, інструментами управління, що лімітують, обмежують і передбачають контроль за здійсненням політичної влади. На думку Сарторі, саме це є найсуттєвішою метою конституціоналізму, і саме цьому занадто мало уваги приділяють сучасні творці конституцій. Натомість, у останні десятиліття ХХ ст. з'явилася тенденція до розростання обсягу останніх. Цей процес Сарторі називає “конституційною графоманією”. Він вважає, що конституції не повинні гарантувати те, що забезпечує звичайне законодавство. Чим більше ми приймаємо конституцій, які все регулюють і все обіцяють, тим більше ми сприяємо їхньому порушенню і державній катастрофі.

На думку мислителя, конституції є “формами”, що структурують і дисциплінують процеси прийняття державних рішень, процедурами, розробленими для забезпечення контрольованого використання влади. Конституція, що бере на себе встановлення змісту політики, придушує органи, які виробляють політику (парламенти й уряди), і на які конституцією покладене прийняття політичних рішень. Конституції певною мірою схожі на двигуни, які повинні забезпечити визначений результат. Конституції повинні плануватися і створюватися як структури, засновані на стимулах – покараннях і нагородах. Слід пам'ятати, що реальна влада – це діюча влада. Зневажаючи функцію управління, ми послаблюємо функціонування системи.

Проблема 3. Подолання державно-центристського розуміння права.

Цю проблему формулює німецький правознавець Карл Гайнц Ладер (нар. 1943) – автор цілого ряду праць з питань правової теорії, публічного права, зокрема медіа-права, права навколишнього середовища та європейського адміністративного права.

Постмодерністська концепція праворозуміння К.-Х. Ладера полягає в тому, що державно-центристське розуміння права вже не працює в нових умовах. Якщо у ХХ ст. основною філософсько-правовою проблемою було обґрунтування зв'язку встановленої державою норми закону з духовним світом людини, то в ХХІ ст. на перший план виступає проблема правової комунікації, тобто успішного співіснування у сфері права різних суб'єктів, спільного праворозуміння і колективної правотворчості, в рамках яких може реалізовуватись не лише особиста свобода людини, а й її відповідальність за долі інших людей.

На думку Ладера, на зміну ієрархії норм, характерної для державно організованої системи права “згори донизу”, приходять уявлення про право як гетерархію – горизонтально організовану систему, основу якої становлять зразки поведінки, що йдуть “знизу догори”. На цій основі Ладер утверджує визнання поряд з державно-організованим правом існування “мережеподібного” права, що характеризується певною автономією по відношенню до держави. Зазначену трансформацію вчений визначає як “автопойєзис” – самовідтворення системи, що не

продукує цілісну єдність норм права, а пов'язує між собою події від однієї операції до іншої, причому кожного разу по-іншому.

Ладер виходить з того, що для суспільства, яке знаходиться у стані безперервних змін, взаємодія, яка ґрунтується на узгодженні воль, цілей, інтересів, є більш значимою, ніж “судові інтерпретації і санкції”. В якості нових джерел права у Ладера виступають різні стандарти і угоди, які створюються в рамках транснаціональних відносин приватними, публічними і приватно-публічними органами. В зазначених стандартах представлена спроба сформулювати очікування і правила належної поведінки в умовах ризиків. Являючи собою правові акти, вони повинні доповнювати державно-організоване право і взаємно впливати одне на одного, складаючи собою “мережу мереж”. При цьому Ладер визнає необхідність збереження впливу держави на ті поведінські ситуації, які мають антисоціальний характер.

До тих правових явищ, які виходять за рамки державно-організованого права, вчений відносить наднаціональні правові утворення, такі як європейське право. Раціональність як управляючий принцип сьогодні може бути пов'язана тільки з транссуб'єктивними системами комунікації, які генеруються мережами інтервідносин. Ці поєднання безперервно створюють як обмеження, так і нові можливості для нових правових комунікацій. Даний процес не йде згори донизу і не прив'язаний до збереження встановленого ядра норм. Скоріше, він полягає у пошуку створюваних знизу вгору мережеподібних зв'язків, що кнструюють розгорнутий порядок, прив'язаний до власного самовідтворення. Означена система не передбачає фундаментальної єдності, універсальної раціональності чи чогось подібного.

Центральним елементом правової системи в нових умовах постає юридична практика, а не закони і норми. Це говорить про те, що право буде й надалі знаходитись під впливом політичної системи (парламенту), однак це буде мати місце лише за умови, якщо закони і норми будуть трансформовані у практичні рішення. Отже, законодавець буде змушений брати до уваги відносні патерни, відтворювані в ході правової практики. В центр правової системи повинні будуть поставлені не тільки судові рішення, а й індивідуальні правові акти (контракти). Для життєздатності правової системи, особливо в суспільстві, яке знаходиться в стані безперервних змін, більш значимою є взаємодія, ніж судові інтерпретації і санкції.

В майбутньому стане все більш витребуваною розробка нових інститутів, що ґрунтуються на процедуралізації і кооперації. Вони будуть адаптовані до стратегічного генерування нових можливостей для приватних організацій, нових типів контрактів, нових форм міжорганізаційної кооперації, до більш складних продуктів маркетингових стратегій і високих технологій в непередбачуваних умовах. У довготривалій перспективі лібералізм і надалі орієнтуватиметься на вироблення “справедливості в цілому”, однак вироблення справедливості в конкретних справах – утопія. В ліберально-демократичному розумінні права мають творчий характер, вони

покликані створювати більше можливих дій для всіх. Разом з тим концепт ”прав” не відсилає нас до публічної схеми розподілу можливих дій. Він ґрунтується на ідеї експериментування з можливостями у відкритому часовому горизонті, необмеженому традицією.

Реструктурування приватного права в глобальному аспекті розподілу справедливості буде ілюзією. Для експериментального суспільства, включеного у постійний процес самотрансформації, необхідно знайти функціональний еквівалент інституціоналізації процесів проб і помилок. Йдеться про фундаментальний інституційний механізм, що дозволяє діяти в непередбачуваних умовах, які неможливо врахувати в процесі централізованого публічного прийняття рішень. Даний еквівалент можливий завдяки розподілу прав прийняття рішень і звільненню від відповідальності за віддалені наслідки в нормативно обґрунтованому ліберальному праві.

Право все частіше й частіше зустрічається з новими проблемами, розв’язання яких вже не може бути виведено із встановлених норм. В суспільстві, яке повинне відкритися назустріч створенню нових сфер знання, а не просто гарантувати стабільність і тривалість досвіду, універсальність норм індивідуальної поведінки вже не може слугувати стабільною системою відліку для правової системи. Ліберальна концепція правопорядку ґрунтується на визнанні того, що позиції “ідеального спостерігача” суспільства не існує. Тому епістемологічною основою суспільства є не “істина”, а “судження” індивідів і досвід, що ґрунтується на процесах проб і помилок. В постмодерністських суспільствах подібний пошуковий процес вже не пов’язаний лише з індивідами. Він перенесений на організації, стратегічні можливості яких не допускають спонтанної самокоординації, характерної для індивідуального досвіду.

Раціональністю в теорії систем наділяється генеруючий процес мережеподібних структур, їх відносини і притаманний їм творчий характер. А отже, зараз більшою мірою, ніж раніше, державно-організоване право повинне сприяти встановленню й підтримці каркасів самоорганізованих відносин, які створюють необхідні передумови для прийняття рішень, встановлюючи обмеження й відкриваючи нові можливості. Правова система повинна слідкувати за потенціалом саморегуляції і самоорганізації патернів внутрішнього порядку мереж правових актів, адаптуватись до нього й стимулювати чи реструктуризувати його.

Характер права як такого в постмодерному світі підлягає фундаментальній зміні, оскільки реальність сама по собі існує у множині. Стабільність вже не може братися до уваги як данність, а значить право повинне відкритися назустріч плюралізму різних версій реальності і вимагати побудови моделі експериментального суспільства. Усвідомлене в гетерархічному й систематичному ключі право, самовідтворююче себе із пов’язаності своїх операцій і диференційованих мереж відносин, може віднайти згоду з різноманітністю правових форм і стимулювати саморегуляцію, яка, звичайно, не буде виключати державного втручання, оскільки

подібні дії відповідають ієрархічній концепції права, що встановлює особливі зв'язки між правом і державою.

Право постмодерну характеризується обезцінюванням встановлених норм, цінностей, загального знання і досвіду. Саме тому моральність, що ґрунтується на універсальних нормах, переживає процес глибоких змін. Держава повинна буде змушена брати до уваги необхідність вироблення знання, прийняття рішень на основі неповної інформації і в якості компенсації встановлення нових форм самостереження і самооцінки рішень, що передбачають елемент моделювання і проектування майбутнього. Це особливо важливо для рішень, які приймаються в рамках планування, права навколишнього середовища і комунікаційного права. До того ж, системно-теоретична концепція права може бути використана для проектування відкритої правової структури, що інтегрує гнучкі інституційні елементи порядку в процес генерації знання, яке повинне адаптуватися до вимог продуктивної самоорганізованої еволюції технологічної і економічної трансформації суспільства.

Проблема 4. Забезпечення прав людини через поєднання універсальних і специфічних сутностей.

Одним із провідних фахівців у галузі забезпечення прав людини є німецький правознавець Вінфрід Брюггер – провідний фахівець у дослідженні прав людини. В. Брюггер запропонував науковий підхід, покликаний допомогти розробити такий “образ людини”, з яким могли б погодитись усі світові культури, принаймні до певної міри. Такий підхід зможе забезпечити інтелектуальне підґрунтя для подолання суперечності між універсальністю поняття прав людини та специфічністю їхньої концептуалізації різними світовими культурами. На думку Брюггера, для повноцінного розуміння людини необхідно враховувати чинник соціальної взаємодії людей у суспільстві, в контексті якої не можна абсолютизувати права людини, необхідно досягати певного розумного балансу між правами та обов'язками. Слід враховувати необхідність і легітимізацію конкуруючих індивідуальних і публічних інтересів. Подолання суперечності між індивідом і спільнотою можливе на основі забезпечення комунітарних зв'язків та обов'язків людини без зазіхання на її внутрішню та автономну цінність. Виправдання прав людини винятково на засадах концепції “свободи” є небезпечним, оскільки вестиме до різних конкуруючих, суперечливих концепцій. Хоча свобода є важливим елементом в історії прав людини, це занадто абстрактна категорія, що робить її особливо вразливою для політичних маніпуляцій. Виходячи з вищезазначеного, В. Брюггер запропонував формулу “образу людини”, яка складається з 5 елементів.

Першим елементом запропонованої формули є самовизначення, що означає здатність людини ставити цілі, розробляти, втілювати й знаходити свій життєвий план. Для того, щоб людські потреби стали визначальними планами дій, “я” зазвичай має надати цим рушіям форми через їхнє утвердження, обмеження чи інтенсифікацію. У контексті самовизначення необхідно виділити два ключові аспекти: свобода вибору

(партнера, професії, політичної партії, релігії) і персональна відповідальність. Щодо останнього, слід пам'ятати, що відповідальний вибір “не тільки передбачає переваги та надбання, але також пов'язаний з потенційним ризиком зазнати втрат та невдач”.

Другою складовою своєї формули В. Брюггер визначає значущість – “елемент образу людини, який висуває на перший план фундаментальне антропологічне положення про те, що людський розвиток індивіда, спільноти чи людства у цілому ґрунтується на культурі”. У процесі культури люди мають розвинути соціальні та культурні програми щодо того, чого вони хочуть досягти та чого уникнути, що є для них добром, а що злом, що є чесністю, а що нечесністю.

В якості третього елемента визначається відповідальність, яка, в свою чергу, включає три елементи: 1) взаємність – означає, що ніхто не може претендувати на те, щоб ставити себе вище за інших, оскільки усі люди наділені однаковою гідністю та цінністю; 2) юридична відповідальність (за порушення прав інших, наприклад, у контексті кримінального чи деліктного права); 3) соціальна відповідальність, що є необхідною для певних груп суспільства через суттєву розбіжність між правами на свободу і власність та можливостями їх самореалізації певними групами населення, індивідами (внаслідок недостатнього досвіду, хвороби, дискримінації та ін.); виходячи з цього, “соціальна відповідальність існує для того, щоб гарантувати стан, при якому “цінність свободи” не стала б занадто нерівномірною для членів різних соціальних класів”.

Четвертим елементом у Брюггера є захист життя – фізична безпека, яка має гарантуватися людині ще до прийняття нею рішення про те, як їй вести своє життя. До фізичної цілісності та особистої свободи, на думку Брюггера, повинен додаватися захист довкілля, оскільки “людське життя процвітатиме тільки тоді, коли людство досягне гармонії з іншими формами життя та природи в цілому”.

П'ятий елемент – спосіб життя – стосується того стилю життя, який людина обирає для себе. Формування стилю життя пов'язане з рівнем свободи вибору, виробленням власного плану життя, який залежить від ситуації в оточуючому людину світі. Важливою проблемою вибору способу життя є можливість відходу від існуючих у суспільстві усталених стандартів у бік “автентичності”, оскільки люди є одночасно і творіннями і творцями.

Формула образу людини забезпечується через ряд взаємопов'язаних функцій, до яких належать:

1) інтеграція, що узагальнює права людини трьох поколінь: а) вільний вибір економічної, комунікативної, соціальної та політичної участі; б) соціальна відповідальність, що означає піклування про забезпечення основних потреб індивіда, особливо у випадках бідності та хвороби; в) поєднання автономії та соціальної відповідальності на основі урахування традицій конкретних груп чи співтовариств;

2) роз'яснення аналітичних відмінностей – детальне дослідження того, якою мірою політична декларація, конституція країни, міжнародна конвенція чи певна філософія прав людини відповідають різним аспектам, пов'язаним з образом людини;

3) нормативне визначення належних вимог, що означає наявність різних варіацій у концептуалізації прав людини, простору для різноманітних регіональних документів з прав людини та різних шляхів збалансування індивідуальних прав з легітимними інтересами громадян;

4) консенсус, що означає обов'язок кожної культури, яка приєднується до дебатів з прав людини, продемонструвати готовність до компромісів заради досягнення порозуміння;

5) невизначеність, що означає відкритість різних трактувань образу людини, не порушуючи його мінімального змісту, який мусить бути збережений за будь-яких обставин;

6) релігійна нейтральність – аналіз людини на основі звернення до основоположних цінностей усіх культур.

Зазначені вище проблеми покликані сприяти подоланню методологічної невизначеності ціннісного характеру, оскільки будь-яке суспільство зберігає свою цілісність завдяки інтегруючій ролі соціальних норм і цінностей. Останні ж не лише потребують обґрунтування, а й самі визначають правила, очікування, стандарти, які реалізуються у взаєминах людей, а також формують нові основи духовного, культурницького, ідеологічного розвитку.

*Пилипчук В. Г.
директор Науково-дослідного інституту
інформатики і права НАПрН України,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(м. Київ)*

ГЛОБАЛЬНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ

На межі ХХ – ХХІ століть людство стало свідком третьої з часу свого існування інформаційної революції. Якщо дві попередні полягали в поширенні писемності та винаході друкарства, то третя пов'язана зі створенням електронно-обчислювальної машини й упровадженням інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини, суспільства, держави та міжнародної спільноти.

Ці обставини стали визначальними у процесі інформатизації, який поглинув усі суспільні відносини сучасного світу. Поруч з позитивними наслідками вказаний процес має і протилежний бік. Аналогічно науковим винаходам в галузі ядерної фізики, що дали людству можливість не лише використати необмежену силу атома в мирних цілях, але й створити ядерну зброю, спроможну знищити все живе на Землі, так і залежно від мети використання, потенційно життєдайну і одночасно руйнівну силу можуть таїти в собі інформаційні технології.

Наше суспільство виявилися не підготовленим до адекватної протидії цьому явищу, особливо в умовах бурхливих сучасних міжнародних та внутрішньодержавних подій та глобального інформаційного протиборства, що нині відбувається.

Формування світового інформаційного простору внесло істотні кількісні та якісні зміни у зміст і характер сучасних викликів і загроз інформаційній безпеці України. Відповідно, під впливом таких докорінних змін сучасних інформаційних викликів і загроз має видозмінюватися й характер протидії їм.

Варто також звернути увагу на те, що в сучасній геополітичній ситуації змінюється політика практично всіх європейських країн, а також роль і місце військово-політичних механізмів забезпечення безпеки й оборони. На перший план висувається проблема будівництва нової системи європейської і національної безпеки. За нашими оцінками, ця система має включати усі наявні інститути безпеки за чіткого поділу їх функцій і повноважень. З геополітичної точки зору нова інформаційна ера змінює традиційні уявлення про символи могутності й способи досягнення світового панування.

Результати проведених досліджень надають змогу виокремити такі **основні геополітичні зміни** в інформаційній сфері:

1) інформаційний простір західних держав стрімко перетворюється в єдиний глобальний інформаційний простір, де домінуючу роль у контролі над інформаційними потоками відіграють США і країни ЄС;

2) формується глобальна інформаційна інфраструктура на основі мережі Інтернет, що може розглядатися як посилення просторової взаємозалежності держав;

3) істотно розширився військово-інформаційний простір, контрольований країнами НАТО, що включає території Східної Європи, країн Балтії та інших утворених на пострадянському просторі країн;

4) у сучасному інформаційному просторі підсилюються процеси, пов'язані з розвитком відносин партнерства й суперництва;

5) однією з основних сфер геополітичного протиборства стає інформаційний простір глобального, регіонального і національного рівнів. При цьому, його пріоритет на вказаних рівнях залежить від конкретних цілей держави і може постійно змінюватися.

За довгостроковими прогнозами, перспективи світового розвитку визначатиме глобальне перегрупування сил у результаті інформаційного прогресу в США, ЄС,

Японії, Китаї, Індії та Росії. Передбачається розвиток трьох потужних геостратегічних та **інформаційних “центрів світу”**: *американського* (США), *європейського* (Європейський Союз) й *азійського* (Китай, Індія, Японія). Подібним центром інформаційного впливу в сучасних умовах намагається стати і *Російська Федерація*. **Україна** в такій міжнародній конструкції посідає особливе місце завдяки геополітичному розташуванню.

За цих умов у різних країнах світу, зокрема в Росії, активно розробляються і застосовуються на практиці **інформаційно-психологічні засоби ведення глобального інформаційного протиборства**. Насамперед, вони стосуються сфери використання інформації проти людського інтелекту. Згідно з американською термінологією виділяються чотири основні категорії таких засобів:

- операції проти волі нації;
- операції проти командування противника;
- операції проти ворожих військ;
- операції на рівні національних культур.

Незважаючи на те, що засоби впливу (*дезінформація, чутки, пропаганда, агітація, міфи тощо*) залишилися колишніми, принципово новим елементом стали засоби одержання й доставки інформації. Це, зокрема, системи глобального та міжрегіонального телерадіомовлення, за допомогою яких реальні події з відповідними коментарями та спеціально підібрані факти й аргументи стають доступними аудиторії в багатьох країнах світу.

Слід звернути увагу на деякі **ключові проблеми інформаційної безпеки**:

- в інформаційній сфері людства відбуваються революційні зміни і трансформації, які активізують нові глобальні виклики і загрози;
- більшість країн світу вже зіштовхнулася з проблемами кібертероризму, кіберзлочинності та іншими проблемами інформаційної безпеки;
- протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до поширення інформаційної агресії і насилля;
- набувають поширення спроби маніпуляції свідомістю людини, агресивна реклама, періодично проводяться інформаційно-психологічні операції;
- майже у 120 країнах світу (за оцінками американських експертів) ведуться розробки інформаційної зброї або її елементів (для порівняння – розробки зброї масового знищення здійснюються у близько 20 країнах);
- наслідки використання сучасної інформаційної зброї (згідно з висновками вчених та експертів європейських країн, України, РФ і США) можуть бути співставними із застосуванням зброї масового ураження;
- новітні виклики і загрози в інформаційній сфері становлять реальну загрозу безпеці людства та міжнародному правопорядку.

Традиційний підхід до визначення загроз інформаційній безпеці дає змогу виокремити такі **основні групи загроз**.

Перша група пов'язана з бурхливим розвитком нового класу зброї – інформаційної, яка здатна ефективно впливати і на психіку, свідомість людей, і на інформаційно-технічну інфраструктуру суспільства й армії.

Друга група – інформаційно-технічні загрози для людини, суспільства і держави – це новий клас соціальних злочинів, що ґрунтується на використанні сучасної інформаційної технології (махінації з електронними грошима, комп'ютерне хуліганство тощо).

Третя група – електронний контроль за життям, настроями, планами громадян, політичних організацій.

Четверта група – використання нових інформаційних технологій в політичних цілях.

Запропонований підхід до аналізу системи інформаційного забезпечення та інформаційної безпеки, дає змогу виокремити такі головні групи загроз:

1) загрози, пов'язані з руйнуванням або деградацією базисної інформаційної підсистеми суспільства, що забезпечує збереження і розвиток його інформаційно-культурного ядра. Реальним носієм і зберігачем цього ядра є система освіти і виховання нових поколінь суспільства. Реальною загрозою для неї є, з одного боку, недостатня увага самого суспільства до захисту і розвитку свого інформаційно-культурного базису, а з іншого – зайвий і не завжди позитивний інформаційний вплив на цю систему з боку інших держав, зацікавлених у її трансформації у прийнятному для них напрямку;

2) загрози, пов'язані з руйнуванням або деградацією динамічної продуктивної інформаційної підсистеми суспільства. Реальними виробниками у цій сфері є всі наукові, технічні, аналітичні, ідеологічні центри, що створюють або імпортують відповідну інформаційну продукцію та інформаційні технології.

За нашими оцінками, які знайшли підтримку в ході вказаних міжнародних заходів, **жодна держава світу в умовах інформаційної глобалізації не здатна самостійно забезпечити власну інформаційну безпеку.**

Як зазначала М. Тетчер, *“сьогодні урядам, які допустили помилки в управлінні людьми або ресурсами, значно складніше уникнути проблем”*¹. Очевидно, що спектр загроз і потенційних впливів на розвиток інформаційного суспільства, які можуть виникати внаслідок протиправних дій у цій сфері, може коливатися від мінімальних, на перший погляд втручань, до дій, які мають наслідками катастрофи світового масштабу².

Рівень розвитку інформаційних технологій та можливість вільного здійснення дистанційних комунікацій в інформаційному суспільстві обумовлюють потребу

¹ *Тетчер М.* Искусство управления государством: Стратегии для меняющегося мира / пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 504 с. – С. 16.

² Останні, як їх характеризував С. Лем, можуть “досягати апокаліптичних розмірів”. (Лем С. Сумма технологии: Сомнения и антиомы : пер. с польского. / С. Лем. – М. : ООО “Издательство АСТ”; СПб. : Terra Fantastika, 2004. – 668, [4] с. – (Philosophy). – С. 23.

нового неупередженого бачення необхідності протидії сучасним викликам і загрозам, які відчують людина, суспільство, держава та уся міжнародна спільнота у вирії необмежених і майже неконтрольованих інформаційних потоків.

Сучасний стан запровадження в державі механізмів стимулювання розвитку інформаційного суспільства вимагає усвідомлення правовою наукою потреби забезпечення вітчизняного сегменту інформаційного простору від небезпечних проявів та подальшого розвитку інформаційного законодавства України.

*Пархоменко Н. М.
старший науковий співробітник,
вчений секретар Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(м. Київ)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Загострення соціально-політичної ситуації в Україні у кінці 2013 – початку 2014 років вимагає об'єктивного наукового підходу до оцінки сутності, стану та напрямів розвитку державності та правової системи в Україні. Існує низка актуальних проблем, розв'язання яких є визначальним для відновлення миру і злагоди в українському суспільстві, ефективному розвитку соціально-економічних і політичних відносин. Зокрема, важливе значення має забезпечення правопорядку. Як відомо існує багато чинників соціального, економічного, політичного та юридичного змісту, які прямо чи опосередковано впливають на правопорядок. При цьому необхідно зазначити, що в результаті триваючої наукової дискусії в теорії права сформувалось декілька наукових підходів до визначення сутності правопорядку. Зокрема, під правопорядком розуміють систему правовідносин; стан урегульованості суспільних відносин на основі права та законності; стійкий правовий режим, який базується на основі права; стан правових відносин, зв'язків і урегульованість, впорядкованість, що засновані на праві і законності, атмосфера правового життя, що встановлюється на основі точного і повного здійснення правових приписів всіма суб'єктами права.

Загалом ідея правопорядку, його сутність і зміст носить універсальний характер і присутня на всіх етапах розвитку держави, але має на кожному з них певні особливості. На сучасному етапі розвитку держави і права правопорядок розглядається як результат режиму законності, стійкості та стабільності правового регулювання який виникає в результаті діяльності судових, адміністративних, законодавчих та інших органів державної влади з гармонізації інтересів суб'єктів суспільних відносин з точки

зору належної та необхідної поведінки. Крім того, правопорядок закладається у правових нормах в процесі правотворчості, спирається на верховенство права та авторитет закону, встановлюється в результаті здійснення законності в правореалізаційній діяльності¹.

Таким чином визнається, що основою правопорядку є реалізація закону як основного джерела права. Але, як свідчить історія та практика державотворення, так було не завжди. Розвиток вітчизняного праворозуміння і процес становлення правопорядку в контексті державотворчих процесів після Жовтневої революції визначався плюралізмом наукових підходів з одночасним революційним ставленням до права як інституту, що поступово відмирає. Відповідно до цього, були підтримані лише ті погляди, які не суперечили офіційній ідеології, зокрема, твердження про неможливість обмеження влади законами, зміст яких має визначатися революційною доцільністю у кожний даний момент². Наступний розвиток державності та правотворчості на теренах України засвідчив те, що революційна свідомість може бути джерелом права лише в умовах переходу від одного суспільного ладу до іншого, в протилежному випадку революційна доцільність протиставляється режиму законності, адже в умовах загострення суспільно-політичної кризи, зміни політичної еліти, абсолютизація революційної свідомості і революційної доцільності, застосування подвійних стандартів, фрагментарне, ситуативне використання закону може призвести до розхитування правопорядку, поглиблення суспільної кризи. На цьому тлі виникає загроза встановлення тоталітарного державного режиму.

В умовах загострення внутрішньополітичного та зовнішньополітичного становища України, гостро постала проблема забезпечення міжнародних та європейських стандартів захисту прав і свобод людини. За даними щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у парламенті України в нашій державі постійно відбуваються порушення конституційних прав людини на своєчасну оплату праці, охорону здоров'я та безоплатну медичну допомогу, недотримання права людини на судовий та соціальний захист тощо. В умовах посилення нетерпимості, порушення прав національних меншин, активізації міграційних процесів, значного і постійного збільшення армії безробітних та безпритульних, світової фінансової кризи, стагнації національної економіки, охорона та забезпечення прав людини та громадянина є одним із показників розвиненості громадянського суспільства, існування правової держави.

Конституційний механізм захисту прав і свобод людини і громадянина включає в себе не лише сукупність органів державної влади та їх посадових осіб, що покликані реалізовувати конституційні приписи, які проголошують забезпечення і захист прав і

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. – Харків, Еспада, 2006. – С. 725.

² Каганович Л.М. Двенадцать лет строительства Советского государства и борьба с оппортунизмом // Советское государство и революция права. – 1930. – № 1. – С. 9.

свобод людини головним обов'язком держави, але й складну систему інститутів громадянського суспільства, які дозволяють людині ефективно захищати свої законні права та інтереси. В цьому сенсі, класичне розуміння громадянського суспільства як сукупності автономних спілок, груп, асоціацій та організацій, які не залежать від держави, прямо передбачає можливість залучення всіх тих інститутів, які складають основу громадянського суспільства для захисту прав і свобод людини і громадянина. Більше того, подібна можливість впливає вже з того, що практично всі складові елементи громадянського суспільства формуються саме з метою якомога більш ефективного захисту тих чи інших прав людини і громадянина. При цьому, мається на увазі не лише різноманітні неурядові правозахисні організації, але й будь-які спілки та союзи, що покликані захищати права своїх членів¹.

Таким чином самостійні і незалежні від держави інститути громадянського суспільства, є одним з основних елементів захисту прав і свобод людини і громадянина, ступінь розвитку яких безпосередньо впливає на такий захист. Більше того, функція захисту прав людини видається невід'ємним напрямом діяльності громадянського суспільства й за тієї причини, що саме воно може існувати лише тоді, коли гарантується певний мінімум політичних свобод для кожної людини, забезпечується право приватної власності та принцип суспільно визначеної внутрішньої свободи людини². На думку Ю. Тодики, функціонування громадянського суспільства завжди зорієнтоване на забезпечення прав і свобод людини і громадянина, на визначення правових основ організації та функціонування найбільш важливих структур громадянського суспільства (насамперед політичних партій, профспілок та інших об'єднань громадян), на обмеження неприпустимого втручання держави в життя особи і суспільства³.

Отже, ефективність організації громадянського суспільства в Україні залежить від того, в якій мірі держава і суспільство здатні створити умови забезпечення прав і свобод громадян. Сьогодні існує потреба пошуку нових більш дієвих форм співпраці громадських організацій та органів державної влади у сфері захисту прав людини, посилення громадського контролю у правозахисній сфері. З іншого боку, суттєвих змін та постійного моніторингу потребує чинна система законодавства і насамперед Конституція України, удосконалення механізму держави, механізму правового регулювання, підвищення рівня правосвідомості і правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин та ін.

Події, пов'язані із зовнішньополітичними прагненнями України, які відбуваються в Україні протягом останніх років, призвели до загострення соціально-

¹ *Пушкіна О. В.* Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – С. 27.

² *Ходаківський М.* Громадянське суспільство і національна держава // Віче. — 1998. — № 9. — С. 40.

³ *Тодика Ю. Н.* Роль Конституції України в становленні громадянського суспільства // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 4.

політичної та економічної кризи. Переважна більшість політичних сил, представлених у Парламенті України одним із своїх завдань визначає інтеграцію України у європейський простір. При цьому реалії сьогодення вимагають внесення відповідних коректив у стратегію і тактику такої інтеграції. Насамперед це стосується підтвердження легітимності цього процесу, тобто згоди населення всіх регіонів України бути членом європейського співтовариства; глибокого вивчення економічних можливостей і перспектив і можливостей України бути рівноправним партнером у складі ЄС; з'ясування ризиків та негативних наслідків для соціально-економічного та політичного розвитку України як суверенної держави з можливими позитивними зрушеннями в цій сфері; більш глибокого аналізу історичних та ментальних чинників розвитку українського суспільства, його традиційних міжнародних зв'язків з урахуванням сучасної геополітичної ситуації у світі з метою уникнення ситуації використання України в якості майданчика для вимірювання сил між супердержавами і т. ін. Зазначене можливе лише в умовах стабілізації у всіх сферах суспільних відносин і проведення виваженої зовнішньої і внутрішньої політики.

Саме це потребує всебічного наукового дослідження і звернення насамперед до проблем нормативно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів. Зокрема, подальше просування в цьому напрямку потребує продовження внесення змін у національне законодавство, в тому числі і прийняття спеціального закону, для створення у внутрішньому правопорядку умов для дії в ньому законодавства інтеграційних структур ЄС та міжнародних принципів і стандартів¹.

Важливою умовою імплементації світових стандартів та європейських цінностей є урахування як існуючих в Україні правових традицій, так і реально діючої системи права та законодавства. Зокрема, ряд інститутів, які знайшли своє відображення у кодексах, що прийняті протягом останнього десятиліття були запозичені з європейського досвіду, а практика їх реалізації довела їх незначну ефективність. Проблема низького рівня фактичної європеїзації конституційного ладу в Україні полягає у хибній практиці її застосування².

Основні напрями реформування законодавства мають включати: чіткіше закріплення в ньому пріоритету норм міжнародного права щодо норм національного права; створення механізму дії норм міжнародного права; удосконалення юридичної техніки застосування міжнародно-правових норм з використанням досвіду держав-членів Європейського Союзу у сфері загальної рецепції європейського права та практики його застосування у їх внутрішньому праві³. Забезпечення імплементації

¹ Денисов В. Н., Муравьйов В. И. Правовые основы имплементации права Европейского Союза // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветкова. – К. : Юринком Интер, 2003. – С. 161.

² Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу Європейської інтеграції України : дис. ... канд. юрид. наук: 10.00.02. – Одеса, 2013. – С. 202.

³ Денисов В. Н., Муравьйов В. И. Правовые основы имплементации права Европейского Союза // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветкова. – К. : Юринком Интер, 2003. – С. 162.

міжнародних стандартів та європейських цінностей і свобод у галузеве законодавство України в контексті його конституціоналізації в підсумку сприятиме демократизації політичної системи та державної влади в Україні, забезпеченню верховенства права, створення режиму законності і правопорядку, ефективної взаємодії державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, завершенню адміністративної, судової та ряду інших реформ.

При цьому, слід зазначити, що основними засадами зазначеного процесу мають бути такі: добровільність та самостійність України у визначенні напрямів, етапності, поступовості та глибини врахування міжнародних стандартів та європейських цінностей у національному законодавстві; пріоритетність загальноприйнятих принципів міжнародного права і європейських цінностей щодо національного законодавства; визнання міжнародних правових актів, належним чином ратифікованих, частиною національного законодавства, що дає можливість розширювати межі національного законодавства, збагачувати його за рахунок норм і принципів міжнародного права, які зазначені у міжнародних договорах.

*Тихомиров О. Д.
професор кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
(м. Київ)*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ В УКРАЇНІ

На сьогодні у сфері юридичної науки не викликає сумнівів актуальність, значущість, необхідність порівняльного правознавства в усіх його проявах, а тому предметом професійного наукового осмислення останнім часом стають здебільшого спеціалізовані і прагматичні питання подальшого розвитку компаративних правових досліджень з урахуванням конкретних особливостей не лише проблематизації і побудови вітчизняної юридичної науки, але і її інфраструктури, зокрема, організації, фінансування, матеріально-технічного, інформаційного, кадрового забезпечення і так далі.

Наукознавча проблематизація розвитку юридичної компаративістики.

Перспективними напрямками осмислення юридичної компаративістики видається вивчення поля компаративних правових досліджень, оскільки такі здійснюються не лише юристами, але і представниками інших соціально-гуманітарних наук (на відміну від власне юридичних компаративних досліджень, які також не можуть бути зведені тільки до правових), виділення компаративної регуляторології (плюралізм соціальних регуляторів), у формуванні якої саме юридична наука через

свою природу може претендувати на домінуючу роль серед усіх інших соціально-гуманітарних наук.

Слід розділити юридичну компаративістику як єдність науки і досліджень на компаративні юридичні дослідження і компаративні юридичні наукові дисципліни в контексті диференціації: предметних юридичних наук, яким властиво дослідження різними методами свого предмета, а також предметна, а не методологічна, систематизація знань; предметно-методологічних, яким властива наявність визначених предмета і домінуючого методу, систематизація знань про предмет на основі цього методу; проблемно-методологічних як міждисциплінарних (поліпредметних), орієнтованих на вирішення певної проблеми, але на основі певного методологічного підходу і так далі.

Враховуючи плюралізм підходів учених-компаративістів до методології виділення і позначення об'єкту і предмета юридичної компаративістики як автономної наукової дисципліни, наприклад, правові сім'ї, круги, типи, групи, правові системи, правові культури, правові традиції, які відбивають різні аспекти як цілісної правової реальності, її фрагментації, так і методології пізнання, одним із завдань є вдосконалення як методології, так і відповідної термінології в контексті макро-мезо-микро утворень в реальності, наукових конструкціях, їх компаративістській "наповненості". У деяких випадках в результаті зайвої акцентуації уваги компаративістів на типологізацію національних правових утворень, поза полем компаративного осмислення залишаються сучасні процеси глобалізації, регіоналізації і диференціації правового простору.

Розширення емпіричної бази і об'ємів компаративних правових досліджень обумовлює і зміна пріоритетів в їх орієнтованості на вивчення не лише якісних, але і активізації кількісних властивостей правової реальності, що вивчається. У визначенні тактичних і стратегічних завдань розвитку юридичної компаративістики істотне значення має не лише вивчення реального стану вітчизняних компаративних правових досліджень (якісних і кількісних характеристик), але і вітчизняної юридичної науки, інших соціально-гуманітарних дисциплін, юридичної науки в інших країнах.

Напрями формування інфраструктури юридичних компаративних досліджень. Інституціалізація компаративних юридичних досліджень в Україні не отримала в суспільній думці і на державному рівні необхідного значення і визнання, а розвиток юридичної компаративістики в усьому різноманітті її "іпостасей" є переважно "справою" самих компаративістів, залежить переважно від міри їх ініціативності, ентузіазму і самоорганізації. Що не лише виключає, а враховуючи національні традиції державного впливу на науку, зумовлює активізацію й інших форм становлення інфраструктури юридичної компаративістики, передбачає, зокрема:

– заходи по активізації діяльності вітчизняної асоціації порівняльного правознавства (наприклад, враховуючи кількісне зростання її членів створити регіональні відділення, а також спеціалізовані відділення по напрямках досліджень,

центр по вдосконаленню методів навчання, наукових досліджень і рішення практичних проблем), а також різноманітні “присутність” в інформаційному просторі як асоціації, її регіональних відділень, так і юридичних компаративних досліджень, юристів-компаративістів, кафедр, центрів, лабораторій і інших організацій, в яких ведуться такі дослідження, зокрема через сайти асоціації, ВНЗ, юридичних фірм, юридичних спільнот, відповідних державних органів;

– активізацію творчих зв'язків з іншими співтовариствами учених-компаративістів, представниками юридичних і різних соціально-гуманітарних наук в Україні і за кордоном, вивчення досвіду інших країн, розробку і внесення пропозицій щодо створення спеціалізованих центрів (лабораторій, кафедр) по організації юридичних компаративних досліджень, виконання замовлень різних суб'єктів зацікавлених в юридичних компаративних дослідженнях;

– поширення інформації щодо вітчизняного права і юридичної науки в інших країнах і міжнародних, європейських і інших регіональних організаціях, популяризацію результатів юридичних компаративних досліджень в засобах масової інформації, неюридичних учбових закладах, системі правової освіти населення;

Проблеми компаративізації підготовки юристів і правової освіти населення. Враховуючи входження України в Болонський процес, асоціацію ЄС та України, нині здійснювану реформу вищої освіти, є можливим запропонувати такі шляхи вдосконалення професійної підготовки юристів у напрямі “компаративізації” як змісту підготовки студентів та інших осіб, які навчаються різним спеціальностям, на різних рівнях їх підготовки, так і самої методики навчання, навчально-методичного забезпечення.

Як представляється, доцільно не обмежуватися проблемами викладання і навчання тільки порівняльного правознавства як окремої учбової дисципліни, а говорити про необхідність впровадження в учбовий процес комплексу учбових дисциплін компаративної спрямованості, причому конкретна “конфігурація” якого залежить від ряду чинників: рівня освітньої професійної програми підготовки (бакалаври, фахівці, магістри); курсу навчання – від першого до останнього, випускних іспитів і дипломних робіт; статусу учбової дисципліни (нормативна, по вибору вченого закладу або по вибору студента); спеціалізації підготовки юристів; теоретичного або практичного навчання, спрямованості науково-дослідної роботи студентів; державних, галузевих або відомчих стандартів підготовки; наявності відповідного професорсько-викладацького складу; форм навчання (стаціонарна, заочна, дистанційна, післядипломна) і так далі.

Більше того, така “компаративізація” навчання праву повинна охоплювати не лише підготовку юристів у вищих учбових закладах, але професійну підготовку студентів неюридичних спеціальностей, різні форми підвищення кваліфікації, навчання в середніх школах, правове виховання населення.

У даному контексті в якості деяких напрямів можна виділити такі: вивчення відповідного досвіду провідних учбових закладів країн світу і узагальнення вітчизняних; розробка необхідних рекомендацій і пропозицій, концепції викладання “компаративних” юридичних учбових дисциплін і їх навчально-методичного навчання, пропаганда досягнень кращих учбових закладів; використання можливостей Інтернет і інформаційних технологій, особливо в дистанційному навчанні, аж до створення спільно з компаративістами інших країн спеціалізованого учбового закладу; стимулювання проведення наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення компаративної підготовки юристів; проведення регіональних конференцій, семінарів для викладачів компаративних дисциплін і таке інше.

*Гусарєв С. Д.
начальник кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
(м. Київ)*

ДО ПИТАННЯ ЗАКОННОСТІ НОРМОТВОРЕННЯ

Держава здійснює управління суспільством за допомогою різних механізмів, серед яких можна виділити ідеологічні, соціальні, політичні та інші, але універсальним засобом такого управління є нормативні акти, видання та застосування яких відноситься до компетенції значної кількості суб'єктів державної влади. Законність в цьому контексті виступає результатом та умовою втілення у практичну площину життя приписів правових норм. Крім того, законність розглядається як один із принципів нормотворчої діяльності, що забезпечує підтримання належного порядку, стабільності, узгодженості у сфері здійснення нормопроектувальних робіт, а отже й видання високоякісних проектів правових актів.

В сучасних умовах поширення демократичних засад організації суспільного життя реалізація вимог законності в сфері діяльності органів виконавчої влади набуває особливого значення, адже це обумовлюється обставинами, які пов'язані із загальними тенденціями та вимогами розвитку громадянського суспільства в Україні. Враховуючи, що принцип законності пронизує всі сфери та напрямки діяльності державної влади, то, відповідно, слід передбачити її актуалізацію і у сфері нормотворчості, що підтверджується статистичними даними щодо розширення нормативного масиву підзаконного рівня.

Державне управління реалізують численні суб'єкти державно-владних повноважень. Передусім це органи виконавчої влади, їх посадові і службові особи, які вступають у реальні відносини з громадянами, практично втілюють у життя закони України. Конституційний принцип поділу державної влади основною метою

створення і функціонування органів виконавчої влади передбачає виконання законів України. А отже, щодо діяльності цих суб'єктів державного управління можна зробити висновок про те, що фактично ними має реально забезпечуватися режим законності в державі, їх поведінка (діяльність) має бути зразком ідеального дотримання принципу законності. Але поки що рано говорити про повне і всебічне дотримання посадовими особами органів виконавчої влади, як на центральному, так і місцевому рівнях, положень законодавства України. Цьому не в останню чергу сприяє не високий рівень їх заробітної плати, недостатня освіченість, юридичні знання. Зазначені обставини певною мірою проявляються і у сфері їх нормотворчої діяльності, про що свідчить наведений нижче аналіз відповідної практики.

Органи виконавчої влади здійснюють у межах своєї компетенції підзаконну правотворчу діяльність, яка охоплює досить широкий спектр сфер суспільного життя. Для того, щоб надати загальну характеристику стану законності у сфері нормотворчості органів виконавчої влади, звернемося до аналізу кількісних та якісних показників прийнятих ними нормативно-правових актів за період з 16 липня 1990 року (з дня прийняття Декларації про державний суверенітет України) по 31 квітня 2012 року. Особливу увагу приділимо нормативно-правовим актам, які видано після прийняття Конституції України (з 29 червня 1996 року).

За період з 24 серпня 1991 року по 31 квітня 2012 року Кабінетом Міністрів України, як вищим органом у системі органів виконавчої влади, було прийнято 26402 постанов та 5892 розпорядження, що мали нормативно-правовий характер та були включені до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Стан нормативно-правового регулювання суспільних відносин свідчить про збільшення питомої ваги підзаконних нормативно-правових актів у правовій системі України. Незважаючи на те, що кількість прийнятих законів після прийняття Конституції України з кожним роком зростає, чимало важливих для суспільства питань продовжують регулюватися підзаконними нормативно-правовими актами. Кількість прийнятих за цей період підзаконних нормативно-правових актів збільшилася у 7 разів, серед них найбільше відомчих нормативно-правових актів.

Головна причина такого стану в тому, що велика кількість необхідних законів взагалі відсутня, а у багатьох з них не досягнута бажана глибина регулювання суспільних відносин. Норми законів ще досить часто залишаються абстрактними, нормами-принципами. І як наслідок у підзаконних актах міститься значно більше норм, ніж у законах, і саме вони, як правило, й врегульовують правовідносини. Іншими словами, підзаконне регулювання є більш поширеним у наш час ніж законодавче.

На сьогодні уже назріла зміна такої ситуації, але до цього повинна бути готова не тільки виконавча, але й законодавча влада. Для прийняття законів з високим рівнем конкретизації потрібне якісне оновлення всього механізму підготовки законопроектів, його формування на новій теоретичній основі закону. Такий закон має передбачити

необхідний інструментарій для його безпосереднього застосування і не повинен потребувати інструкцій, які його конкретизують.

Саме в цьому напрямку можливе якісне спрощення законодавства і посилення його реалістичності. Мова йде про те, що на сьогодні більшість законів не є життєздатними через ускладненість, суперечливість, надмірну абстрактність. Регулювання законом правовідносин має бути доведено до такого рівня конкретизації, щоб не тільки забезпечити реальне функціонування правовідносин на основі закону, а й залишити мінімальне місце для підзаконного, а тим більше відомчого нормативного регулювання важливих суспільних відносин. За відомствами має залишитися тільки практична реалізація законодавства, прийняття актів щодо порядку застосування законів.

Зважаючи на нинішній стан українського законодавства, слід мати на увазі, що його частиною на підзаконному рівні, є й акти, прийняті ще за часів колишнього СРСР. Відповідно до Закону України від 12 вересня 1991 року “Про правонаступництво України” на території України за умови, якщо вони не суперечать законам України, діють нормативно-правові акти міністерств та відомств СРСР. Таке рішення на той час було необхідним, оскільки замінити водночас досить значний масив чинного законодавства, що тоді в основному мало відомчий характер, було неможливим.

Чинними є на сьогодні такі акти законодавства УРСР – Кодекс законів про працю України (1971 р.), Житловий кодекс Української РСР (1983 р.), які за основним своїм змістом не завжди відповідають сучасним умовам функціонування суспільних відносин та стратегічним завданням побудови соціально орієнтованої, правової держави. Потрібно також мати на увазі, що певна кількість нормативно-правових актів, прийнятих в Україні після 1991 року до 1996 року, теж не відповідають положенням нової Конституції України, насамперед її тезам про визнання людини, її життя і здоров'я, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю. А тому, необхідно планомірно проводити роботу з метою приведення їх у відповідність до вимог Основного закону України.

*Гуз А.
професор кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)*

ШКІЛЬНА ПРАВОВА ОСВІТА У СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

На початку ХХІ ст. потреби та перспективи розвитку суспільства викликали необхідність істотного перегляду структури і змісту роботи загальноосвітньої школи, розбудову її на засадах гуманізму й демократії, пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей, особистісної орієнтації навчального процесу, її доступності для кожної дитини. У значній мірі ці ідеї та положення були відображені у Державному стандарті загальної середньої освіти [5, с. 25-30]. Базовому та типових навчальних планах середньої загальноосвітньої школи [9, арк. 83]. При їх розробці враховано вимоги законодавства в галузі освіти, використано досвід вітчизняних і зарубіжних шкіл, результати пошукових експериментів.

Оновлена нормативно-правова база освітньої галузі, насамперед Закон України “Про загальну середню освіту” [1], Національна доктрина розвитку освіти [8], Державний стандарт загальної середньої освіти, надали можливість формувати зміст шкільної освіти адекватно новим суспільним вимогам, закріпивши прогресивні тенденції розвитку освіти, забезпечили планомірний перехід до нової структури середньої загальноосвітньої школи [6, с. 2-8]. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. передбачила поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного, гуманістичного типу.

Навчальні плани разом з іншими складовими змісту навчального процесу (програми, підручники, інші засоби навчання) створили передумови для здобуття повноцінної освіти всіма учнями з урахуванням як державних вимог, так і культурно-національних особливостей регіонів, запитів та потреб особистості. Для досягнення цієї мети у змісті шкільної освіти виділено дві складові: інваріантна (державний компонент) і варіативна (регіонально-шкільний компонент).

У процесі реформування загальної середньої освіти у 2004–2007 рр. навчальні плани було істотно модернізовано відповідно до вимог Державного стандарту загальної середньої освіти. Це дало можливість: упорядкувати в межах санітарно-гігієнічних норм навчальне навантаження учнів, реально перейти до запровадження у школах п’ятиденного робочого тижня; раціональніше розподілити час між освітніми галузями (циклами навчальних предметів): суспільно-гуманітарна освіта – 49,7%, природничо-математична – 31,7, оздоровчо-трудова – 18,7%; створити реальні передумови для здійснення диференціації навчання дітей, особливо у старшій школі, з урахуванням їх нахилів, здібностей, інтересів і можливостей.

Відповідно до інваріантної складової Базового навчального плану право, як і історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта було структурним компонентом освітньої галузі “Суспільствознавство”. На цю галузь відведено в 5-12 класах лише 770 год, або 8,6% Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступенів [3]. Цілком очевидно, що ця кількість годин зовсім не задовольняє сучасну школу у викладанні курсу правознавства, оскільки подолати правовий нігілізм учнів без викладання повноцінного курсу дуже важко.

Зазначаючи позитивні здобутки процесу формування нових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, неможливо оминати певні невирішені проблеми, упущення. Так, в 11-річній стандартній школі I–III ступенів на курс правознавства виділено 1,5 год, що складає 0,54 % годин інваріантної складової типового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу з українською мовою викладання. Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2001–2002 – 2009–2010 навчальні роки, правознавство вивчалось в 9 (10)-му класі загальноосвітніх шкіл протягом 51 год (1,5 год на тиждень) [3, с. 2-4]. І як показувала практика вивчення цієї дисципліни, такої кількості годин недостатньо навіть для засвоєння основних положень існуючих галузей законодавства України.

Разом із цим, з 1 до 9 класу за варіативною складовою Типового навчального плану вивчалися різноманітні предмети. Окрім основних – урок валеології, народознавства, стенографії, релігієзнавства, футболу, 2 іноземні мови тощо, а на урок правознавства годин не вистачає, тому підростаюче покоління не знає достеменно не лише своїх обов’язків, а і прав та свобод. Лише на 15 році життя здійснюється вивчення основ правознавства відразу всіх галузей права з розрахунку 1,5 год на тиждень. Водночас необхідно зазначити, що відповідно до Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність неповнолітніх за окремі види злочинів наступає вже із 14 років.

На 2003 р. в Україні нараховувалося близько 100 тис. дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки батьків. І, незважаючи на державну політику, спрямовану на зменшення у країні дітей-сиріт та тих, хто лишився без піклування батьків, їх кількість не зменшується і в 2010–2014 рр.

До того ж серед підлітків і молоді поширюється алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, венеричні захворювання, посилюється загроза епідемії СНІДу. Частішають випадки вагітності неповнолітніх. Помітно зростає дитяча бездоглядність, злочинність, проституція, кількість самогубств. Очевидно, що все це є наслідком не лише зниження якості життя суспільства, а і слабкої шкільної правової освіти.

Натомість, у 1997 р. на спільному засіданні Міністерства у справах сім’ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ і МОН України розглядалися питання підліткової злочинності, стану порушення правопорядку учнями [10, арк. 82]. Було

з'ясовано, що з 1990 по 1996 рр. невпинно зростала дитяча злочинність і в 1996 р. цією категорією громадян скоєно 41 811 злочинів. Якщо у 1991 р. підлітки скоїли 134 тяжких убивства, то у 1996 р. – 232 [11, арк. 141-142]. Звичайно, що криміногенна ситуація ускладнювалася у зв'язку із розповсюдженням наркоманії, пияцтва, зростанням кількості неблагополучних сімей. Одним із недоліків у роботі була незадовільна робота органів освіти, які послабили увагу до організації навчально-виховного процесу, позакласної роботи, поширенню правових знань і правової освіти серед учнів. Крім того, за участю учнів до 16 років у 1996 р. було скоєно 6304 ДТП, у яких загинуло 448 учнів, поранено 6262. У 1997 р. також спостерігалось значне зростання злочинності серед учнів середніх закладів освіти, а саме: в АРК – на 106,8 %, у Кіровоградській обл. – на 95 %, на чверть зросла вона у Закарпатській і Запорізькій обл. [12, арк. 62]. У цей самий час на 4,9% збільшилося злочинів, скоєних учнями ПТУ, це при тому, що кількість цих навчальних закладів у 1997 р. скоротилася на 164 [13]. На квітень 1999 р. органами МВС України зареєстровано 2537 підлітків, які вживали наркотичні та психотропні речовини. Серед них 69 % були учнями ПТУ [14, арк. 15–17].

Статистика правопорушень, що вчиняли неповнолітні на початку XXI ст. є також невтішною. За перший квартал 2005 р. ними або за їх участі скоєно 1367 злочинів, серед них 74 – тяжких [4, с. 2]. Вражає і той факт, що більшість підлітків навіть не знали, з якого віку настає кримінальна відповідальність і за які саме злочини. Проте неповнолітні часто перебувають у статусі потерпілих, коли, наприклад, батьки жорстоко поводитися з дитиною, не усвідомлюючи правових наслідків такої поведінки. І дитина не знає, куди можна звернутися за захистом своїх прав, що, у свою чергу, призводить до непередбачуваних наслідків її поведінки. Зокрема, відповідно до даних МВС у 2005 р. до органів внутрішніх справ доставлено понад 27 тис. дітей, які займалися бродяжництвом та жебрацтвом. Водночас, на думку МВС, кількість притулків у державі (93) на цей самий рік була недостатньою, непоодинокими були випадки, коли вони перевантажені. МВС було обстежено понад 30 тис. неблагополучних сімей і на профілактичні обліки поставлено 10,2 тис. таких сімей. За невиконання батьками й особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей до адміністративної відповідальності притягнуто 22,5 тис. осіб. Складено та направлено до суду 3,5 тис. матеріалів, стосовно позбавлення батьківських прав, більшість з яких задоволено судами. Упродовж 2005 р. до органів внутрішніх справ надійшло майже 7,5 тис. заяв про зникнення дітей. На цей самий рік залишалися нерозшуканими 279 дітей, з них 40 – понад рік. Третина нерозшуканих дітей – вихованці навчально-виховних закладів. Основні причини самовільного їх залишення – непрофесійність вихователів і керівників закладів, байдужість, жорстокість та насильство з їх боку стосовно дітей [2].

У деяких регіонах України підліткова злочинність не тільки не падає, а й з'явилася тенденція до її зростання. Підраховано, що кожного дня підлітки скоювали

понад 100 злочинів, у тому числі 1 вбивство або тяжке тілесне ушкодження, 2-3 розбійні напади, 26 крадіжок державного, 45 – майна громадян (із них 16 квартирних крадіжок). У 2005–2006 рр. ними було здійснено практично кожний сьомий злочин, десяте хуліганство. На їхню частку припадала приблизно п'ята частина всіх пограбувань, розбійних нападів і згвалтувань [7, с. 5-10].

Усе це свідчить про нагальну потребу підвищення правових знань учнів. Очевидне й те, що важливим недоліком державної політики у сфері шкільної правової освіти є неналежне ставлення і недооцінка змісту й обсягів викладання курсу правознавства у школі.

Саме тому, на нашу думку, процес модернізації загальної середньої освіти потребує подальшої копіткої роботи усіх зацікавлених інституцій і, насамперед, у напрямі підвищення рівня шкільного курсу правознавства в навчальному плані загальноосвітнього навчального закладу. Такі заходи будуть сприяти подоланню правового нігілізму школярів, і натомість становленню правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про загальну середню освіту” / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
2. Криміногенна ситуація в Україні у 2005 році. Повідомлення Департаменту зв'язків з громадськістю МВС від 24 січня 2006 року [Електронний ресурс] //Режим доступу : <http://mvsinfo.gov.ua>. – Назва з екрану.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.01 р. № 342 “Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002-2004/2005 навчальні роки” / Міністерство освіти і науки України // Освіта України. – 2001. – 8 трав. – С. 2-4.
4. *Онопенко В. В.* Про правову державу, освіту та правовий нігілізм / В. В. Онопенко // Юридична газета. – 2005. – 16 черв. – С. 2.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24 “Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти / Кабінет Міністрів України // Інформац. зб. Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1-2. – С. 5-60.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717. Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 6 груд. – С. 2-8.
7. Права людини в Україні – 2004 : доп. правозахисних організацій. – Х. : Фоліо, 2005. – 332 с.
8. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 “Про Національну доктрину розвитку освіти” / Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166, оп. 18, спр. 299, 257 арк.
10. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 205, 146 арк.
11. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 173, 34 арк.
12. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 160, 208 арк.
13. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 207, 120 арк.
14. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 302, 117 арк.

*Гьокхан Д.
генеральный секретар платформы “Диалог Евразии”,
директор українсько-турецького
культурного центру “Сяйво”
(Туреччина)*

ПРАВО И РЕАЛИИ КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ

Каждый человек – частица мирового сообщества, каждая нация – прошлое и современность. Понимание иных образов жизни в противовес негативным стереотипам и ложным репрезентациям – обязательное условие правового сосуществования. За последние пятьдесят лет прошлого века было принято внушительное количество документов, международных правовых актов, так или иначе касающихся проблемы сохранения культурного разнообразия. Мы все живем в одной глобальной среде XXI века, однако современная постановка вопроса о роли культуры и духовности в процессе глобализации часто тяготеет к ссылкам на “другие культуры”. Это сочетание слов известный американский интеллектуал арабского происхождения Эдвард Саид характеризует как “расплывчатое и лишенное здравого смысла” [5, с. 57]. Саид обосновывает: “Никто не может опротестовать непрерывную протяженность во времени давних традиций, закрепленных территорий, национальных языков и культурных географий, но я не вижу причин, кроме страха и предвзятости, и далее настаивать на их обособленности и отличии, так, будто в них – вся человеческая жизнь [5, с. 467].

Глобализация возникала периодически на протяжении прошлых столетий (во времена Великих географических открытий или британского империализма времен королевы Виктории), когда капитал не находил надежно-выгодного применения и начинались поиски новых рыночных ниш [1, с. 31]. В XIX веке все великие цивилизации стали уступать панъевропейскому миру в техническом и военном смысле. Поэтому европейцы сочли их “несовременными”. Культура великих цивилизаций очень отличалась от европейской, их тексты были написаны на языках, незнакомых европейским исследователям, а религия не была похожа на христианство, и стало ясно, что понять эти народы может только тот, кто сначала долго и терпеливо будет их изучать. И у тех, кто изучал примитивные народы, и у востоковедов, изучавших великие цивилизации, была одна общая эпистемологическая черта: они всегда говорили об уникальности своего племени или народа, противопоставляя его остальному миру, будучи скорее гуманитариями-герменевтами, нежели приверженцами чистой науки [1, с. 62]. Осмысление “своего” через “чужое” в современном дискурсе об идентичности также не становится непосредственным представлением о предмете, а лишь его интерпретацией.

Общие тенденции развития науки за последние тысячелетия рассматривал в русле религиозного мировоззрения, искусства, общественной и личной этики,

социальной жизни и философской мысли Владимир Иванович Вернадский [2, с. 9]. Философию и религию он называет “двумя частями человеческого сознания, на которых лежит отпечаток бесконечности” [2, с. 23].

Лев Гумилев, уникальный мыслитель, в своих лекциях по теории этногенеза рассматривает качество положительной комплиментарности [4, с. 555-576]. Проследив, как взаимодействуют на протяжении тысячелетий различные этнические общности между собой, показал основные принципы этнической геополитики. Выступая за политику мира в международных отношениях, он указал на варианты его достижения в прошлом и пришел к выводу, что “в некоторых случаях размежевание для мира лучше, чем слияние и взаимопроникновение разных народов” [4, с. 7].

Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии (2001 г.) возводит разнообразие в ранг “общего достояния человечества” и определяет его защиту как этическую прерогативу, неотделимую от человеческого достоинства.

Наиболее оптимальные формы духовно-практического бытия человека в мире – это идентификация себя с определенной культурой и определенными культурными реалиями, которые являются неподдельными ценностями. Каждая нация воплощает опыт в виде культурных достижений и является проявлением общечеловеческой сути. Бессмысленно пытаться изменить национальный менталитет, предлагая в качестве примера другой народ. Не удалось Александру Македонскому эллинизировать Персию ни кнутом, ни пряником, а Петру Первому окультурить в западном стиле Россию. Шкалы, которая определяет ценность нации, не существует, и мир уже не может себе позволить неосознанного отрицания гармонии “чужой культуры” или культуру народа сводить к какому-либо одному ее измерению. Культурная самоидентификация является одним из важнейших этапов и процессов культурного устройства каждого общества, и проблема культурной идентичности личности находится в осознанном восприятии поведения и культурных норм, которые приняты в обществе.

Стороны процесса неприятия не могут поставить себя на место тех людей, которые являются носителями другого, чем у них, восприятия, или не владеют способностью посмотреть на проблему в другом ракурсе. Эти противоречия породили проблемы в вопросе общественного сознания между народами. Продукт понимания своей идентификации всех проживающих народов не должен базироваться исключительно на собственной доминирующей платформе культурного сравнения. В культурной идентичности не должно быть идентичностей “высших” и “низших”; существуют составляющие блоки культурной идентичности.

В настоящее время тема этноцентризма обсуждается в связи с проблемами миграции. В современном мире происходят сложные миграционные процессы. Ослаблению комплекса этноцентризма способствует расширение общения. Все культуры неповторны и одинаково ценны в сфере каждой культуры. Диалог культур нуждается в толерантных национально-этнических отношениях.

По народному мнению, принимать сильную сторону ради выгоды, не помочь народу-побратиму в его трудное время, не бороться плечом к плечу с его агрессором, стрелять в спину своему побратиму, смеяться, когда он плачет – подло. Имперские замашки разделения и превращения во врагов путем влияния на сознание народов через сформированные СМИ и насаждение определенных шаблонов – недооценка тех ценностей, которые заложены в глубинах национального сознания народа, сформированного народной культурой на протяжении длительного времени. Как не является возможным переоценить роль культуры в формировании достоинства народа, такой же сложной становится и возможность компенсации недостатка культуры сосуществования в наше время.

Те ценности, которые обуславливают терпимость, выдержку в сложных обстоятельствах, уважение национальных границ, свойственны народам, но существуют и отдельные “менеджеры”, не разделяющие гармонию сосуществования. Это еще раз (после фашизма) доказывает, что социальные ценности, присущие народу в целом, не разделяют отдельные личности.

Национальная культура – живое существо, важная часть социальной жизни. Народ ее создает и развивает. Один из важных элементов национальной культуры – это религия, и культура включает в себя особенности религии. Турки, как часть исламского мира, синтезировали народные культуры многих национальностей, проживающих на ее территории. Представители турецкой интеллигенции были вынуждены противостоять влиянию западной культуры и определенному типу норм, глобализированных Западом. Турецкая интеллигенция в вопросе культурного своеобразия объектом защиты определила общие ценности народов, проживающих вместе на правах соседства. В культурной идентичности нет идентичностей “высших” и “низших”, а есть строительные блоки культурной идентичности. Такие органы, как государственная власть, политический режим, отдали преимущество общей исламской цивилизации, в культурной жизни народа большую роль играют общие региональные особенности. Можем ли мы сказать, что турки с легкостью приняли христианские ценности вместе с исламскими? Народная мудрость гласит: “Чернила ученого имеют ту же ценность, что и кровь шахида” (Религия и родной язык ученого не играют роли).

Признание и уважение культуры народа является его демократическим правом. Национальное и общечеловеческое – две составляющие культуры, и в проблеме отношений с “другой культурой” уровень человечности становится моральной основой права, которое не должно допустить отдельного и одностороннего стратегического использования глобальных принципов демократии, цивилизации, справедливости.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Валлерстайн Иммануил. Миросистемный анализ: Введение / пер. Н. Тюкиной. – М. : “Территория будущего”, 2006. – 248 с.*

2. *Вернадський В. І.* Про науковий світогляд. – Миколаїв : Видавництво “Ярослав”, 2013. – 44 с.
3. Всеобщая Декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии (2001) <http://www.un.org>
4. *Гумилев Л. Н.* Струна истории. Лекции по этнологии / Лев Гумилев; составление, предисловие, комментарии О. Г. Новиковой. – 6-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2013. – 608 с.
5. *Сайд, Едвард.* Культура й імперіалізм. – К. : Критика, 2007. – 608 с.

Білозьоров Є. В.
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Ефективне розв’язання проблем демократичної трансформації українського суспільства, зокрема формування соціальної правової держави, національної системи права і законодавства, об’єктивно зумовило зростання ролі державознавства, яке повинно стати основним інтелектуальним чинником забезпечення державно-правових процесів в Україні. Для державознавства, яке розвивається в період глибоких реформ, корінних перетворень українського суспільства, дослідження методологічних засад формування сучасної державності набуває особливого значення.

Реформування національної правової системи, підвищення ефективності юридичної практики, зміна пріоритетів у діяльності державних органів та громадських організацій можуть призвести до очікуваного результату лише за умови їх належного наукового забезпечення. У свою чергу, соціальна цінність та ефективність наукових розробок державно-правових явищ значною мірою визначаються їх методологічною обґрунтованістю.

Непослідовність та недосконалість законодавчого регулювання в Україні є закономірним наслідком того, що немає чітко окреслених і науково виважених методологічних засад дослідження державно-правових явищ. Між тим, зміни структури та характеру суспільних відносин у нашій державі, що пов’язані з реалізацією гарантованого Основним законом України пріоритету прав і свобод людини, зумовлюють необхідність вироблення якісно нового методологічного підходу до врегулювання суспільних відносин.

Таким чином, можна стверджувати, що питання методологічних засад дослідження держави набуває особливої актуальності та потребує негайного вирішення.

На нашу думку, сучасний стан юридичної науки не відповідає реаліям сьогодення. Цей кризовий стан зумовлюється антиантропоцентризмом, неспроможністю до прогнозування державно-правових явищ, спекулятивністю, нерациональністю, “засиллям традицій”, методологічною слабкістю, ортодоксальністю радянського права.

Розбудова державності України в умовах сьогодення вимагає переосмислення та концептуалізації наукових ідей та поглядів, що торкаються сутності і значення чинників, які впливають на формування правової держави. Розвинена наука, високий рівень освіти та культури, у тому числі й культури управління – це той фундамент, без якого неможливо досягти справжньої незалежності держави [1, с. 1-12].

Тому сучасна юридична практика вимагає від юриспруденції постійного вдосконалення методології. Очевидно, що для сучасної юридичної науки необхідно оновлення інструментарію дослідження. Юриспруденції, як й іншим гуманітарним наукам, на новому етапі розвитку в умовах глобалізації суспільних відносин необхідним є врахування новітніх досягнень гносеології, зокрема положень синергетичної теорії, компаративістичних досліджень тощо.

В юридичній літературі неодноразово підкреслюється той факт, що розвиток державності в Україні потребує науково обгрунтованого втілення засад правової держави [2, с. 4]. Але на практиці відсутній дієвий механізм переформатування української державності з метою створення правової держави. Політико-правові реформи, що презентувалися та втілювалися в суспільне життя носили й продовжують носити, як правило, хаотичний та фрагментарний характер, направлений на забезпечення інтересів окремої частини суспільства. Тому стає очевидним, що в умовах глобалізації є необхідним запровадження окремої сфери наукових знань як державознавство.

На жаль, у сучасній юридичній літературі пострадянського простору є лише поодинокі пропозиції щодо доцільності такої окремої юридичної науки як державознавство.

Труднощі становлення і визнання державознавства як автономної юридичної науки пов’язані, в першу чергу, із аморфністю чи невизначеністю філософських, теоретичних і методологічних засад таких досліджень. Їх формування передбачає не тільки розробку тих засад, що відбивають своєрідність осмислення держави, а й ефективне використання наявних наукових знань, їхню систематизацію, адаптацію до природи державознавства. Так, філософія держави відрізняється, але й має багато спільного з філософією права, філософією політики, соціальною філософією.

На сьогодні філософією права держава осмислюється лише в частині її зв’язку з правом, у філософії політики – відповідно політики тощо. Проте, враховуючи, що будь-яка “часткова” філософія є проявом загальної філософії, а також і те, що є спільним між ними, уявляється можливим виокремити у філософії держави її онтологію, гносеологію, аксіологію, методологію, праксіологію тощо, кожна з яких

завдає власний ракурс філософського пізнання держави, а в комплексі – її цілісне фундаментальне осмислення [3, с. 224].

В умовах множинності сучасних теорій держави (соціальної, правової, демократичної, національної тощо) державознавство створює можливість для комплексного дослідження структури держави, а також її функцій та видів державної діяльності, не обмежуючись тільки сферами політики та управління.

Особливе значення такий підхід має для дослідження структури, функцій держави, державної діяльності в умовах плюралістичного підходу до дослідження сучасної держави в Україні, яка, за Конституцією України, визначається суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою. Це означає, що жодна сучасна теорія держави не може охопити всіх властивостей української державності, і для її дослідження необхідно використовувати методологічний потенціал різноманітних теорій держави.

Можна наголосити на тому, що на сьогодні розвиток державознавства залежить від специфіки розвитку суспільства та знаходиться у прямопропорційній залежності від рівня методології державотворення, які перебувають під впливом національних та міжнародних чинників. Сучасне державознавство вимагає суттєвого переосмислення свого методологічного інструментарію з тим, аби стати теорією держави у повноцінному значенні. Це, у свою чергу, вимагає чіткої структуризації державознавства. Таким чином, можна відзначити, що державознавство як складова загальнотеоретичної юриспруденції звернена до поняття “держави” і “державності”, виникнення і тенденцій розвитку держави, її інститутів, форм, функцій та принципів діяльності її органів. По суті, предмет державознавства охоплює як статику, так і динаміку держави в усіх її складових.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Патон Б. Наука готова стати фундаментом для побудови справді незалежної держави / Б. Патон // *Голос України*. – 4 квітня 2014 р. – № 65 (5815). – С. 1-12.
2. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми державознавства і правознавства в умовах глобалізації / Ю. С. Шемшученко // *Національна держава і право в умовах глобалізації: Збірник наукових статей*. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 3-8.
3. Гусарев С. Д. Державорозуміння і державознавство: діяльнісний та компаративний контексти / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров // *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наукових статей*. / гол. редактор: Андрій Мелешевич. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 608 с.

*Бучма О. В.
доцент кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ)*

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА В ЇЇ ПРЕДМЕТНІЙ ЕКСПЛІКАЦІЇ

Трансформаційні процеси які відбувалися і відбуваються в науці з середини ХХ століття по наш час детермінують бурхливий розвиток міждисциплінарних взаємодій, міжпредметних інтеграцій та виникненні на їх основі нових наукових спрямувань, які мають міжгалузевий характер.

В науці повсюди виявляються “межі поставлені могутності раціонального розуму, причому вони в ньому ж таки й утворюються... ratio сходиться зі свого п’єдесталу, коли настає царство випадковості, коли складність проникає в суть самого порядку речей, коли прагнення до порядку відступає перед могутнім натиском “хаосу”... наші абсолютні істини зникають. Залишаються клапті перехідного знання, такі собі тимчасові “гіпотези”. А на руїнах старого світу виникає новий”, – так характеризує панораму стану сучасної світової науки французька філософ науки Жаклін Рюс (Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей. – К., 1998. – С. 626). Ця дослідниця наголошує, що нині усталені істини зазнають краху, проте разом з цим виникають нові обрії у технічних, природничих, соціально-гуманітарних науках, філософії й теології.

Окреслена тенденція актуалізує питання розгляду межових взаємодій та взаємовпливів у предметному полі філософії права – науці, що й сама з’явилася та сформувалася на основі міжпредметних комунікацій філософії як історичного типу світогляду, форми суспільної свідомості і духовної культури та правознавства як системи юридичних наук. При цьому філософія права стала не лише системотворчим каталізатором юридичної науки, а й створила її теоретичну базу, вищий методологічний рівень пізнання феномену права.

Варто відзначити, що питання філософського осмислення права не залишалися поза увагою мислителів філософів, юристів, теологів як далекого так і невіддаленого минулого (античні та середньовічні філософи, мислителі Нового часу, представники Німецької класичної філософії та різноманітних напрямів і течій філософської, правової і релігійної думки ХІХ й ХХ століття)

Філософія права постала як складова двох важливих галузей суспільно-гуманітарного знання – філософії та правознавства (системи юридичних наук), що мають спільне наукове коріння. Філософське осмислення права починається з моменту об’єднання людської спільноти у суспільство, з виникненням таких соціальних інститутів як держава, право, влада, власність, з усвідомленням людиною себе як істоти розумної, державної і суспільної, з виникненням особливих груп людей, які професійно починають займатися осягненням природи, значення і наслідків цього зв’язку – філософів і юристів.

Тому первинно філософсько-правове знання акумулюється у сфері філософського історичного типу світогляду. Скоріше за все тут варто говорити про підготовку абстрактно-теоретичної бази для синтезу різнорідних наукових знань про право і державу в перспективну і цілісну наукову систему. Хоча, зауважимо, що протоелементи цих знань з'являються на рівні міфологічного і релігійного типів світогляду у стародавніх східних суспільствах Єгипту, Вавилону, Індії, Китаю. Так, наприклад, філософсько-правовим змістом наповнені такі священні книги народів Індостану як Веди, Дхармасутри, Трипітака, Закони Ману та ін. А настанови індуїзму, буддизму, джайнізму виступали ще й правовими регуляторами тогочасного суспільного буття. Такі давньокитайські релігійно-етичні і політико-правові вчення як конфуціанство, моїзм, легізм, даосизм торкалися проблем суспільного договору, державного управління, контролю, влади, співвідношення людини і держави тощо.

Антична філософія, що вперше професійно обґрунтувала проблеми онтології, гносеології, логіки, антропології тощо, водночас визначально вплинула на розвиток філософії права. Давньогрецькі й римські філософи піднімали питання функціонування держави, демократії, справедливості, моральності права, громадянського обов'язку, співвідношення держави і громадянина та ін. Попри розбіжності у їх поглядах, всі вони відстоювали позицію відповідності і взаємодоповняльності надприродного, природного і позитивного права на основі принципу справедливості.

З утвердженням християнства як державної релігії в Римській імперії закладаються підвалини християнської релігійної філософії права. Тривалий час богословська думка визначала пріоритети суспільного розвитку і державно-правової реальності. Так Августин тлумачить історію як боротьбу між християнами, що будують "град божий" і послідовниками сатани, які побудували світську державу – "град земний" і відстоює теократичну форму державного правління з верховенством церковної влади над світською. А представник середньовічної схоластики Фома Аквінський у своїх працях крім теології та філософії розглядав питання й державного устрою, права тощо і створив ґрунт для нового вчення XX ст. – неотомізму, який став панівним напрямом у сучасному католицизмі, а після Другого Ватиканського собору визначав тенденції соціального і політичного вчення католицизму.

Проте в середні віки виникають і єретичні вчення, що створили спротив ідеям клерикалізму і владним амбіціям Церкви і стали ідеологічною базою релігійно-політичних опозиційних рухів.

Вчення, рухи й ідеї ідеологів Реформації та гуманістів періоду Відродження підготували перехід до нового етапу осмислення співвідношення таких суспільних феноменів як держава і право – епохи емпіризму, раціоналізму і просвітництва. В цей час превалюють ідеї цінності людської особистості, утвердження громадянських прав і свобод, свободи релігії, свободи віросповідання, свободи совісті, відокремлення школи від церкви, відокремлення церкви від держави. Ці ідеї обґрунтовують у своїх працях видатні мислителі того часу Б. Спіноза, Т. Гобс, Дж. Локк, П. Гольбах,

Т. Джефферсон, Т. Пейн, Б. Франклін та ін., практично реалізуються вони в результаті Французької та Американської буржуазних революцій та разом з концептами німецької класичної філософії і марксистської соціально-філософської теорії визначають подальший хід історії людства у XIX, XX, XXI століттях.

В руслі вищезокреслених загальносвітових тенденцій, але зі своєю специфікою відбувалося становлення і розвиток філософії права в Україні. Ця генеза проходила в найкращих традиціях Києво-руської доби. Спадщина таких мислителів як Іларіон, Клим Смолятич, Данило Заточник, які через призму духовно-практичного осмислення світу проповідували ідеали добра, повагу до суспільних інтересів, справедливість, активну життєву позицію, усвідомлення людиною особистої гідності, індивідуальної неповторності, знайшла своє творче продовження і переосмислення у працях Станіслава Оріховського-Роксолана та Івана Вишенського. Саме С. Оріховський розробляв ідеї природного права та суспільного договору. Він заперечував теорію божественного походження влади і визначав, що вона виникла внаслідок суспільного договору. На його думку гарантією розвитку і існування держави є не Бог, а закон, перед яким мають усі бути рівними, не залежно від соціального статусу.

Також прогресивний крок у напрямку філософського осмислення права був зроблений представниками Острозького культурно-освітнього центру, Києво-Могилянського колегіуму, а згодом – Києво-Могилянської академії та видатним українським філософом Григорієм Сковородою. А вже уже в XIX – XX століттях на національному ґрунті, використовуючи світовий досвід вибудовують свої теоретичні конструкти П. Лодій, Я. Рубан, О. Новицький, С. Гогоцький, Т. Шевченко, П. Юркевич, С. Подолинський, І. Франко, Л. Українка, М. Драгоманов, М. Грушевський, Є. Ерліх, Б. Кістяківський, С. Дністрянський, М. Палієнко та ін.

З приходом до політичної влади більшовицької партії та утворенням Радянського Союзу, у складі якого тривалий час перебувала Україна призупинилося в своєму розвитку всебічне філософське осмислення права. Проте варто зауважити, що в той час проростають паростки нових методологічних підходів щодо аналізу правової реальності. І попри ідеологічну заангажованість, в працях авторів радянської доби ми віднаходимо раціональне зерно для сучасного філософсько-правового знання.

В сучасних філософських та юридичних науках спостерігаються переорієнтація і зміщення акцентів з суспільно-державного виміру права до онтологічного, аксіологічного, гносеологічного, антропологічного і логічного його аналізу. А головною рисою як загальної філософії так і філософії права постає людиномірність.

Відтак у центрі предметного поля філософсько-правових досліджень постає людина як універсальна космічнобіосоціальна істота. Тому ймовірно кінцевою метою філософських рефлексій щодо права є осмислення і пізнання людини. Отже не випадково основні напрями аналізу феномену права концентруються передусім навколо проблем онтології, епістемології, аксіології, антропології права, а вже потім – біля філософського осмислення інституційних вимірів державно-правової реальності.

В контексті окресленої проблематики окреслюється вужче коло питань, які нині потребують додаткової дослідницької уваги як з боку філософів так і вчених юристів. Зокрема це питання джерел права, генетичного зв'язку правової свідомості і культури з іншими формами суспільної свідомості і культури, функціональної взаємодії правових відносин з іншими видами суспільних відносин, особливостей та залежностей правової нормотворчості в системі соціальної нормотворчості тощо.

Наприклад, з огляду на вищезазначене, проблема свідомості була і є однією з найважливіших, загадкових і актуальних впродовж існування людської цивілізації. Відтак, вона завжди знаходилася в полі зору філософів, психологів, правознавців, істориків, політологів, юристів та інших дослідників суспільних явищ і процесів. А правова свідомість і пов'язані з нею правова ідеологія, правовий світогляд – це основні сфери духовного життя спільноти і особистості, які визначають престиж права, його цінність та ефективність в певному суспільстві. “Жоден правник не буде заперечувати того, що право або складається з норм, або принаймні в одній із форм виражене в нормах, – писав відомий український юрист і філософ Богдан Кістяківський. – Розбіжності виникають уже напроти того, звідки беруться ці норми і в чому їхня істотна особливість” (Кістяківський Б. Вибране. – К., 1996. – С. 189). Відтак сучасна філософія права в тому числі має знайти відповідь і на питання (оскільки на сьогодні верифікованої відповіді немає) витоків й істотної особливості правових норм, щоб подолати та в подальшому уникати таких і подібних розбіжностей на яких наголошував Б. Кістяківський.

На руїнах цінностей XIX та вже й XX ст.ст. виникає, народжується новий, сучасний світ. Світ, що пропонує нові парадигми праворозуміння, думки, які характеризуються складністю, випадковістю, відсутністю стабільних основ, непередбачуваністю. В середині цього процесу на передній план висуваються інформація і комунікація, які всім управляють і контролюють усе поле знання, у тому числі й наукове. Зараз жодна з наук не в змозі існувати, функціонувати і розвиватися осібно, без зв'язку з іншими, без використання всіх здобутків іншої. Особливо яскраво це спостерігається у сфері суспільних наук, до яких належать юридичні науки і зокрема, філософія права. Природність комунікації між ними можна пояснити відштовхуючись від природності й історичності зв'язку між суспільними явищами, що визначають їх предметне поле, а саме – феноменами держави і права.

Філософія права постала як самостійна наука з чітко визначеним предметом і об'єктом дослідження, з логічно вибудованою структурою. Але її особливість полягає в тому, що вона є динамічною (бо залежить від суспільних реалій), а не статичною. Відтак, її предметне поле може модифікуватися, а структура, відповідно, вдосконалюватися, конкретизуватися і доповнюватися новими елементами, які в свою чергу можуть бути складовими структури інших наук. Це створює умови для подальшого його вдосконалення і розширення меж філософсько-правових досліджень.

СЕКЦІЯ І

ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; КАНОНІЧНОГО ПРАВА; ФІЛОСОФІЇ ПРАВА; ІСТОРІЇ ПРАВОВИХ І ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ

*Акуленко В., Давиденко О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

Сучасний стан реалізації міжнародно-правових норм показує, що більшість норм міжнародного права здійснюється при сприянні механізмів національного права, тобто в процесі внутрішньо-правової імплементації норм міжнародного права. Термін імплементація – (від лат. *implere* – наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати) – організаційно-правова діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань [7]. Організація та діяльність органів держави щодо застосування норм міжнародного права регламентуються національним правом [4, с. 19]. Внутрішньо-правовий механізм реалізації норм міжнародного права складається з національного нормативно-правового забезпечення та інституційного механізму. Ефективність цього механізму складається з успішного поєднання цих двох напрямів. Результативність заходів щодо збереження всесвітньої спадщини залежить від досконалості існуючого механізму національної імплементації та правового режиму таких об'єктів. Така вимога міститься в Настановах, що регулюють виконання Конвенції про охорону всесвітньої спадщини, щодо належного довгострокового законодавчого, інституційного і традиційного захисту, а також довгострокового захисту на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини була прийнята 16 листопада 1972 р. і вступила в силу в 1975 р., коли кількість держав-учасниць досягла двадцяти. Першими 7 грудня 1973 р. до Конвенції 1972 р. приєдналися США, за ними – ще 19 країн: Єгипет, Ірак, Болгарія, Судан, Алжир, Австралія, Заїр, Нігерія, Нігер, Іран, Туніс, Йорданія, Югославія, Еквадор, Франція, Гана, Сирія, Кіпр і Швейцарія. Засобами державно-правового забезпечення юридичної обов'язковості міжнародно-правових актів для держав є ратифікація, затвердження, прийняття приєднання та підписання міжнародно-правового акту, а також обмін документами (ст. 14, 15 Віденської конвенції про право міжнародних договорів

1969 р.). Більшість держав висловили згоду на обов'язковість Конвенції 1972 р. шляхом ратифікації [4, с. 259].

Отже, аналіз національно-правової практики в сфері охорони об'єктів всесвітньої культурної та природної спадщини свідчить про те, що держави-сторони Конвенції 1972 р. в основному не запровадили в національному законодавстві окремих нормативно-правових актів, що регулюють відносини у вказаній сфері. Охорона цих об'єктів нормативно регламентується законодавством про збереження культурних цінностей та окремо про охорону навколишнього середовища [2, с. 211].

Збереження культурної спадщини людства та вирішення глобальних екологічних проблем є обов'язковими умовами існування та розвитку людської цивілізації. Внаслідок цього міжнародна охорона пам'яток культури та екологічна безпека навколишнього середовища перетворилися в гострі проблеми, що все більшою мірою хвилюють людство.

Значна увага держав та міжнародних організацій до проблем збереження культурної спадщини та охорони навколишнього середовища за останні десятиріччя стала суттєвим чинником укладення численних міжнародних документів, проведення міжнародних кампаній, спрямованих на відновлення пам'яток культури, на популяризацію та поширення знань про охорону і збереження культури та природи, проявляючись в активній співпраці міжнародних організацій та держав в цій сфері.

Поширена практика міжнародного співробітництва в сфері охорони пам'яток культури та природи свідчить про існування міжнародних культурних відносин, що базуються на принципах міжнародного права, таких як повага прав людини, суверенної рівності держав, принцип сумлінного виконання міжнародно-правових зобов'язань тощо. На сьогодні нараховується близько 500 міжнародних багатосторонніх договорів прийнятих під егідою ЮНЕСКО та більше 800 двосторонніх договорів, зареєстрованих в Секретаріаті ООН, які охоплюють охоронні аспекти різноманітних видів об'єктів культури та природи [1, с. 465].

Однією з суттєвих особливостей охорони навколишнього середовища є те, що часто ті чи інші проблеми, які виникають в цій сфері, неможливо вирішити в рамках однієї держави. Усвідомлення необхідності узгоджених дій всього міжнародного співтовариства в сфері охорони природної спадщини є характерною рисою сучасних міжнародних відносин. Проблема охорони навколишнього середовища від забруднення і організації раціонального природокористування за своїм характером є проблемою загальною, оскільки вона зачіпає інтереси всіх країн світу.

Внаслідок інтеграційних процесів, глобалізації та наявності схожих проблем, на зміну правовим традиціям щодо виключної внутрішньо-правової національної охорони та захисту культурних цінностей та навколишнього середовища, виникла ідея об'єднання зусиль всього міжнародного співтовариства в цих надзвичайно важливих для людства та уразливих внаслідок дії багатьох факторів сферах. Успішна реалізація такої ідеї в 60–70-ті роки ХХ ст. засвідчила про готовність міжнародного

співтовариства до правового оформлення основних принципів міжнародного співробітництва в сфері охорони культурних та природних цінностей [5, с. 110].

Одним з актуальніших завдань для України в цій сфері є надання згоди на обов'язковість норм Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Ратифікація Україною цього міжнародного документу вимагатиме активних заходів по його імплементації, серед яких, на нашу думку, найважливішим є розробка та прийняття нормативно-правового акту відносно охорони нематеріальної культурної спадщини України, який мав би силу закону. Застосування (функціонування) такого закону в українському законодавстві сприятиме забезпеченню належних правових, організаційних та інших заходів з боку держави в сфері відродження, охорони, популяризації та збереження духовної спадщини українського народу, а отже і у справі консолідації української нації.

Аналіз практики внутрішньо-правової імплементації норм міжнародного права стосовно охорони об'єктів всесвітньої культурної та природної спадщини свідчить про те, що в національному законодавстві більшості держав забезпечується належний рівень охорони та збереження таких об'єктів. Держави зацікавлені у збереженні об'єктів, що становлять видатну універсальну цінність для всього людства. Але, внутрішнім законодавством більшості держав не передбачається надання особливого правового статусу таким об'єктам, внаслідок чого об'єкти всесвітньої спадщини охороняються загальним законодавством в сфері культурних цінностей та навколишнього середовища.

Україна як учасниця Конвенції ЮНЕСКО 1972 р. з 1988 р. зобов'язалася забезпечити охорону об'єктів всесвітньої спадщини, розташованих на її території. Охоронні заходи базуються на нормах внутрішнього права, яке з загальних позицій регулює такі відносини, тобто не існують спеціальних норм, що стосуються охорони визначених у Списку всесвітньої спадщини об'єктів. Таким актом є Закон України "Про охорону культурної спадщини" 2000 р., який регулює правові, організаційні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини. Водночас Закон України "Про природно-заповідний фонд" 1992 р. поширюється на об'єкти природної спадщини, які потенційно можуть бути включені до Списку ЮНЕСКО [1, с. 346].

Виходячи з стану пам'яткоохоронної справи та національного досвіду для встановлення найбільш повного та адекватного правового режиму таких об'єктів в Україні, слід забезпечити прийняття окремого закону, присвяченого охороні об'єктів всесвітньої культурної та природної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Акуленко В. І.* Міжнародне право Охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : моногр. / В. І. Акуленко. – К. : ТОВ "ВО "Юстініан"", 2013. – 608 с.
2. *Акуленко В. І.* Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) : монографія. – К., 1991. – 274 с.

3. *Богуславский М. М.* Международная охрана культурных ценностей / М. М. Богуславский. – М. : Международные отношения, 1979. – 220 с.
4. *Мартыненко И. Э.* Международная и национальные правовые системы охраны историко-культурного наследия государств – участников СНГ : учеб. пособие / И. Э. Мартыненко. – Москва: ИКД “Зерцало-М”, 2012. – 943 с.
5. *Денисов В. Н., Евинтов В. И.* Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве / Денисов В. Н., Евинтов В. И. – К., 1992. – 241 с.
6. *Шемшученко Ю. С., Акуленко В. І.* Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, В. І. Акуленко. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 864 с.
7. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : “Укр. енцикл.”, 2001. – Т. 3. – К-М., 792 с. : іл.

*Гонтаренко А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ’ЄДНАНЬ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1921-1929 РР.

Період 1921–1929 рр. залишив трагічний слід у історії України. Після перемоги більшовиків в державі формально утвердилася радянська влада. Антидемократизм і терор стали головними формами й методами державно-правових відносин.

Головною суперечливістю даного періоду була невідповідність між економічним базисом і політичною надбудовою. Певна економічна свобода спостерігалася в господарській сфері, яка, відповідно, була пов’язана з розвитком ринкових відносин. А от в громадсько-політичній сфері отримала верх жорстко централізована система влади, а саме, так звана “диктатура пролетаріату”, що на практиці було диктатурою комуністичної партії (її керівної ланки). Одночасно закріплювалося централізоване управління радянськими республіками [2, с. 105]. Вийти з даного протиріччя можна було, демократизувавши політичну систему, пристосувавши її до об’єктивних умов розвитку.

За таких умов Україна втратила ознаки суверенності, а вся влада сконцентрувалася в Москві. Репресивні органи посіли центральне місце у партійно-бюрократичному апараті, поставивши під контроль усі громадсько-політичні об’єднання.

На початку 1920-х рр. режим сприяв становленню системи громадських об’єднань, які повинні були підпорядковуватися законам більшовицького апарату влади та управління та стати продовженням більшовицької державної структури. Добровільні товариства та союзи, що не мали на меті одержання прибутку,

спеціальними нормативно-правовими актами належало вивести в окрему групу в системі громадських об'єднань, що створювалася.

3 серпня 1922 р. було прийнято постанову “Про порядок затвердження й реєстрації організацій та спілок, що не переслідують мети одержання прибутку і про порядок нагляду за ними” [1]. У вказаному документі виділялося ряд громадських добровільних об'єднань, визначалося коло їхньої діяльності на території всіх радянських республік, зокрема України. Громадські організації умовно розділялися за змістом діяльності, за інтересами, за правовим статусом (легальні, нелегальні), за складом членства, масштабами, сферами суспільного впливу. С. М. Свистович поділяє їх на три групи: 1) організації, що підконтрольні партії (профспілки, комсомол, піонери); 2) українські організації та об'єднання національних меншин (“просвіти”, УКРЮС, РСДСРМ, Бапсомол, релігійні католицькі гуртки, Євкомсомол, скаутські організації); 3) добровільні товариства за інтересами, поява яких була зумовлена внутрішніми та зовнішніми потребами функціонування радянської політичної системи конкретного періоду (товариство “Геть неписьменність”, “Товариство культурного єднання з селом”, “Спілка безвірників”, “Друзі дітей”, товариство друзів повітряного флоту “Авіахім”, товариство друзів радіо, товариство друзів радянської кінематографії, товариство “Сільбуд”). В окрему групу доцільно виділити розгалужену мережу кооперації – класові організації, спеціально створені в селі – товариства взаємодопомоги та комітети незаможних селян. Варто зазначити, що продовжували своє існування і антибільшовицькі національні об'єднання, а саме: Спілка голландських вихідців, Менонітський союз, єврейські та польські організації [5, с. 89].

1 листопада 1922 р. було прийнято постанову ВУЦВК, в якій зазначалося, що НКВС та відділи управліннь місцевих виконавчих органів пролетарської влади дістали право нагляду за діяльністю товариств на місцевих рівнях. В інструкції НКВС УРСР мова йшла про те, що НКВС зобов'язаний здійснювати нагляд за конкретною сферою діяльності того чи іншого громадського об'єднання, залучати спеціальних співробітників НКВС у склад комісій з розслідування та перевірки роботи певного товариства [4, арк. 19].

Серед громадських об'єднань, що займалися освітньою діяльністю, були профспілки. До кінця 1921 р. на території України було 24 галузеві спілки. Культурно-освітня робота профспілок підпорядковувалася політпросвітам. Найважливіші ідеологічні функції комуністична партія покладала на комсомол, вбачаючи одним з головних завдань – зміцнення впливу на молодь. Починаючи з 1924–1925 рр. значно зросли комсомольські осередки. Варто також підкреслити, що особливо серед сільського молодого покоління серйозно розширилися позапартійні об'єднання різного характеру. Вагомого значення і впливу набувають “Просвіти”. Як наслідок ЦК КП(б)У, більшовицькі комітети на місцях, опираючись на підконтрольні їм органи влади, пропонували свої кандидатури на керівні посади. Першочерговим завданням було перетворити “Просвіти” на ідеологічні установи.

У практичній діяльності об'єднання різних типів мали своїм орієнтиром формування громадської думки навколо державно-правових кроків влади та мобілізації населення до виконання завдань, поставлених державою. Починаючи з другої половини 1920-х рр., практична діяльність громадських об'єднань усе більше перегукується з керівними вказівками зверху. Участь у соціалістичному експерименті стає умовою існування будь-якої організації. Організація добору, підготовки і розстановки кадрів, стає важливим фактором в ідеологізації діяльності громадських об'єднань [3, с. 12].

Ці аспекти, на нашу думку, є особливо важливими у сучасному українському державотворенні як у науково-теоретичному, так і в практичному аспектах. Вони у певній мірі повинні бути пересторогою при виявленні подібних негативних явищ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власть советов. – 1922. – № 1-2.
2. Крушельницький А. Західно-українське політичне життя / А. Крушельницький // Нові шляхи. – 1930. – Л. 10. – С. 105.
3. Молоткіна В. К. Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах НЕПу (1921–1929 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. К. Молоткіна. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 18 с.
4. Российский центр хранения исторических документов новейшей истории. – Ф 17. – Оп. 68. – Спр. 423. – 47 арк.
5. Свистович С. М. Громадські об'єднання національних меншин України в період НЕПу: історико-правовий аналіз питання / С. М. Свистович // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 88-95.

Горічко В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Термін ефективність походить від латинського слова “effectus” – виконання, дія, результат. Спочатку поняття ефективності більше відносили до техніки і технології, однак останнім часом дане поняття активно використовується в працях науковців при характеристиці державно-правових явищ, зокрема судової влади.

За умови проведення судової реформи в Україні, основним призначенням якої зазначено побудова ефективної судової системи, це питання набуває особливої ваги та актуальності. Дослідженням питання судової влади у всіх її проявах були предметом наукових досліджень вчених-юристів Г. П. Батуров, В. В. Глазирін, Ф. Е. Жалинський, Є. Кант, Д. А. Керімов, М. В. Костицький, В. М. Кудрявцев, О. Е. Лейст, В. В. Лупеев,

Л. М. Москвич, Т. Г. Морщанова, В. І. Никитинський, А. С. Пашков, І. Л. Петрухін, І. С. Самощенко, Л. І. Спирідонов, А. В. Цихоцький, І. Я. Чупахін, Л. С. Явич та інших, проте на сьогодні бракує спеціальних досліджень у цій сфері.

Цей напрям лише починає обговорюватись у практичній і науковій площині, однак існує певний досвід інших країн, враховуючи який, не повторюючи їх помилок чи зайвих кроків, можна опрацювати оптимальну модель оцінки якості національної судової системи [4, с. 190].

Як справедливо зазначив Д. А. Каримов, “Якщо об’єктивна правова дійсність постійно розвивається і змінюється, якщо процес руху правових явищ здійснюється в боротьбі протиріч і має за результат ліквідацію старого і виникнення нового, то юридичні поняття, для того, щоб вони були правильним відображенням цієї дійсності, повинні бути всебічними, гнучкими, рухомими, здатними змінюватися, єдиними в протилежностях” [2, с. 70].

Коли мова йде про судочинство, зростає значущість оцінки управління даним процесом з точки зору ефективності або неефективності, оскільки саме оцінка ефективності судочинства дозволяє пізнавати ступінь реального задоволення в даному питанні, а в подальшому – на підставі отриманих даних розробляти заходи для справедливості судової процедури, ефективності судового захисту та судової влади [7, с. 130].

Неодмінною умовою виконання цих завдань є низка факторів. Зокрема, достатнє фінансування, яке на даний час не забезпечується у повному обсязі, постійне підвищення кваліфікаційного рівня суддів і персоналу судів, розвиток суддівського самоврядування та обмеження адміністративного впливу на суддів, а також встановлення єдиної методології службових навантажень на суддів та працівників суду.

Забезпечення достатньої кількості необхідних ресурсів для покриття витрат щодо здійснення правосуддя, а також запровадження належного і прозорого управління та ефективного використання ресурсів, вплине не лише на якість функціонування судової системи, але також створить передумови для захисту від неналежного державного, приватного, чи політичного впливу [5, с. 105].

Першочерговими завданнями, що стоять перед судовою владою України щодо забезпечення реалізації права громадян на доступ до правосуддя, є наступні:

- підвищення відповідність приміщень суду потребам судової системи для забезпечення своєчасного та ефективного правосуддя, зокрема створення для працівників суду належно оформлених робочих місць;
- забезпечити належний доступ громадськості та учасників судового процесу до змісту необхідної інформації і структури офіційних веб-сайтів органів судової влади;
- запроваджувати передові способи повідомлень про дату і час розгляду конкретної справи, як альтернатива смс повідомлення;

– гарантувати належні умови доступу до приміщень суду, судової інформації, участі в судовому процесі для людей з особливими потребами.

Велику роль в ефективному та своєчасному судочинстві відіграє кваліфікації та професійні навички працівників судової системи та суддів зокрема.

Хоча, незважаючи на достатній методичний апарат і професійний досвід працівників судової системи, трапляються випадки помилкового застосування законодавства. Основні порушення з боку судді полягають, в основному, у недотриманні процесуальних строків та неправильному тлумаченні норм права. У цьому зв'язку виникають питання відповідальності суддів, зокрема щодо диференціації діянь і стягнень за них, адекватного реагування на порушення з боку судді незалежно від їх характеру та наслідків.

Конституцією України прямо не передбачено принцип доступності правосуддя, однак він впливає з низки її положень. Згідно з ч. 3 ст. 8 Конституції України звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина гарантується безпосередньо на підставі Основного Закону [6, с. 16]. Стаття 55 визначає, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Зміст поняття доступності правосуддя впливає з п. 1. ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, хоча текстуально дане поняття там не закріплено, але розтлумачено практикою Європейського суду з прав людини. Сутність доступності правосуддя становлять такі інституційні елементи, як: а) територіальна наближеність суду; б) відкритість інформації про нього; в) універсальність юрисдикції суду; г) його компетентність; д) стабільність судової системи. Доступність судового процесу розкривається через: а) розумний строк розгляду справи; б) максимально можливу простоту процесу; в) доступ до судового рішення; г) виконання судового рішення [3, с. 54].

Існування незалежної, безсторонньої, прозорої та ефективної судової системи є надзвичайно важливим відправним пунктом для побудови і підтримки демократичної держави, що забезпечить баланс між гілками влади та сприятиме економічному та соціальному розвитку шляхом надання належного захисту вітчизняним та іноземним інвестиціям [1, с. 112].

Підсумовуючи хотілося б звернути увагу на те, що втілення вище зазначених шляхів підвищення ефективності судової системи дасть змогу визначити та опрацювати напрями оптимізації діяльності судової системи, підвищити авторитет судової влади в суспільстві, налагодити взаєморозуміння та взаємодію між суспільством і судом з метою більш ефективного проведення судової політики, сприятиме підвищенню суспільної підтримки судової реформи в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бринцев В. Д.* Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія / В. Д. Бринцев; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: Право, 2010. – 464 с.
2. *Керимов Д. А.* Философские проблемы права / Д. А. Керимов. – М., 1972.
3. *Городовенко В. В.* Принцип справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти / В. В. Городовенко // Адвокат: Загальнодержавний професійний журнал. – 2012. – № 2. – С. 20-24.
4. *Москвич Л. М.* Концепція оцінки ефективності судової системи / Л. М. Москвич // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2012. – №2(69). – С. 190-201.
5. *Москвич Л.* Принципи ефективної судової системи / Л. Москвич // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 2(61). – С. 103-111.
6. *Овчаренко Олена Миколаївна.* Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія / О. М. Овчаренко. – Харків: Право, 2008. – 304 с.
7. *Прокопенко О. Б.* Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації: монографія / О. Б. Прокопенко. – Х.: ФІНН, 2011. – 248 с.

*Губань Р.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ВСТАНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ МЕЖ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1917 Р.

Однією з необхідних умов існування державного утворення, є наявність території. Саме тому після створення центральної Ради постало питання про територію, на яку буде поширюватися її компетенція. З огляду на це, 29 липня 1917 р. на засіданні Малої Ради був прийнятий “Статут Вищого управління України” [1]. З одного боку Т. А. Бевз вважає, недоліком з юридичної точки зору цього документу була відсутність чітко окресленого територіально-адміністративного поняття “Україна”. Однак з іншої, вважає вона, це було зроблено навмисно, а не у зв’язку з юридичною недосвідченістю авторів “Статуту” [2, с. 89]. В. М. Баранчук вважає, що така ситуація створювалася свідомо тому, що керівництво Центральної Ради не поспішало ставити крапку на територіальній визначеності, через те, що під юрисдикцію Центральної Ради могли б в перспективі потрапити землі з переважною більшістю українського населення.

І справді, з вказаними вченими можна цілком погодитися, оскільки ще в квітні 1917 р. М. С. Грушевський в роботі “Якої ми хочемо автономії і федерації” писав: “Українці хочуть, щоб з українських земель російської держави була утворена одна область. Одна національна територія. Сюди мусять увійти губернії цілком або

переважно українські – Київська, Волинська, Подільська, Херсонська, Катеринославська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська і Кубанська. Від них потрібно відрізати повіти і волості неукраїнські, такі як північні повіти Чернігівської губернії, східні Кубанської тощо, а прилучити натомість українські повіти сусідніх губерній, як Хотинський і частини Акерманського Бесарабської, східні частини губерній Холмської, південні околиці губерній Городенської, Мінської, Курської, західні частини Воронежчини, Донщини, Чорноморської і Ставропольської губерній. Так утвориться територія, де українська людність становить більшість” [3].

Очевидно, що ця робота М. Грушевського не залишилась без уваги мешканців Холмщини. 7-12 вересня 1917 р. у Києві пройшов всенародний з’їзд холмщаків за участю М. Грушевського. 276 делегатів представляло 300 тисяч українців Холмської губернії, евакуйованих до Росії. Учасники з’їзду підкреслили українську приналежність Холмщини та Підляшшя, обрали Холмський губернiальний виконавчий комітет як першу в історії українську адміністрацію, членів якої було визнано делегатами Центральної Ради [4, с. 23].

Варто погодитись з думкою В. Солдатенка, що до честі М. Грушевського, В. Винниченка і ряду інших лiдерів української революції потрібно сказати, що вони ніколи, в тому числі в офіційних документах (постанови уряду, третій універсал) не допускали свавілля, а намагались педантично дотримуватись етнографічного чинника. При найменшій незрозумілості, спірності використання цього принципу територіальні суперечки залишалися відкритими. Вирішувалося, що ці питання будуть розв’язані на місцевих референдумах, плебісцитах тощо [5, с. 557]. Однак, життя вимагало хоча б приблизного визначення території УНР. З огляду на це, 4 серпня 1917 р. Тимчасовий уряд затвердив “Тимчасову інструкцію Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні”, в пункті 2 якого зазначалося: “Повноваження Генерального Секретаріату поширюються на губернії: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську і Чернігівську, за винятком Мглинського, Суражського, Стародубського і Новозибківського повітів. Вони можуть бути поширені і на інші губернії, чи їх частини, якщо утворені в цих губерніях на основі постанови тимчасового уряду земські інституції висловляться за бажаність такого поширення” [6]. Т. А. Бевз пояснює, що зазначені вище повіти були виключені з підпорядкування Генерального Секретаріату оскільки в 1654 р. вони до України не належали [2, с. 91].

31 жовтня 1917 р. Центральна Рада прийняла рішення відповідно до якого її влада поширювалась на територію Харківщини, Херсонщини, Катеринославщини, материкову Таврію, частину Курщини і Воронежчини. Таким чином, – як зауважує Т. А. Бевз, – влада Центральної Ради розповсюджувалась на етнографічну територію України, а не лише на 5 губерній, згідно з Тимчасовою інструкцією Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні від 4 серпня 1917 р. [2, с. 105].

3 листопада 1917 р. Генеральний Секретаріат звернувся з повідомленням: “Центральний уряд всієї Росії не має змоги управляти державним життям. Цілі краї

залишилися без правлячих центрів. Тому зростає безладдя політичне, господарське і суспільне”. З огляду на це проголошувалось, що компетенція Генерального Секретаріату поширюється ще на 4 губернії: Херсонську, Харківську, Катеринославську Таврійську (без Криму) [2, с. 106]. Таким чином, до складу території України ввійшло 9 губерній. Трохи пізніше – 7 листопада 1917 р. в третьому універсалі Центральна Рада підтвердила рішення Генерального Секретаріату: “До території Народної Української Республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділя, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення кордонів Української Народньої Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене за згодою народів” [7].

Таким чином, ми можемо констатувати, що Центральна Рада при вирішенні територіальних суперечок суворо дотримувалась етнографічного принципу, не претендуючи на території, більшість на яких становили представники інших національностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Вищого Управління України // http://constituanta.blogspot.com/2012/08/1917_485.html
2. *Бевз Т. А.* Формування Української держави за доби Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Київський ун -т ім. Тараса Шевченка. – К., 1995. – 189 с.
3. *Грушевський М.* Якої автономії і федерації хоче Україна // http://ukrstor.com/ukrstor/grusewskij_awtofed.html.
4. *Ліпкан А. Г.* Українське питання в радянсько-польських стосунках 20–50-х років ХХ ст.: військово-історичний аспект : дис. ... канд. іст. наук: 20.02.2 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – 221 с.
5. *Солдатенко В.* Победить войну (рецензия на книгу И. В. Михутиной. Украинский Брестский мир. Путь выхода России из Первой мировой войны и анатомия конфликта между Совнаркомом РСФСР и правительством украинской Центральной Рады. – М. : Изд-во “Европа”, 2007. – 288 с. // Революційна доба в Україні (1917–1920 роки) логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – С. 556-561.
6. Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-17>.
7. Третій універсал Української Центральної Ради // http://constituanta.blogspot.com/2011/0i-1917_07.html.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. І. АКУЛЕНКА

Ставлення до пам'яток історії і культури є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Цілеспрямована діяльність державних органів охорони пам'яток для передачі культурних цінностей майбутнім поколінням, їх ефективного використання в суспільному житті сприяє самоідентифікації нації, уособлює її самобутність і має соціально-значиму функцію підтримки стабільності і сталого суспільного розвитку. Успіх процесу інтеграції України до Європейського співтовариства залежить від багатьох чинників, серед яких є гармонізація національних норм, вимог та правил із європейськими та міжнародними, в тому числі і в галузі охорони культурного надбання. Охорона культурної спадщини сьогодні визначається як пріоритетний напрям зовнішньої культурної політики держави, де серйозна увага приділяється питанню багатостороннього і двостороннього культурного співробітництва та членству в міжнародних організаціях. Історико-культурна спадщина є важливим ресурсом стратегічного розвитку держави, вагомою складовою культури людської цивілізації, яка визначає відповідальність України за її збереження.

У ХХ ст. та на початку ХХІ ст. відбувається формування і активізація діяльності міжнародних організацій, функції яких, поряд з економічними і політичними, стосуються сфери збереження культурної спадщини. Для покращення рівня її охорони на територіях держав-членів цих організацій формуються загальні принципи пам'яткоохоронної галузі.

Кардинальні зміни у світі, пов'язані з відмовою від політики конфронтації та поглибленням міжнародної співпраці, створили нові унікальні можливості. Роки незалежності стали часом складних реформ як в українському суспільстві, так і у сфері охорони культурної спадщини. Ці процеси відбуваються доволі інтенсивно, однак не завжди вони спрямовані у напрямку, оптимальному для розвитку національної культури. Свідченням уваги держави, що приділяється питанням охорони культурної спадщини є ратифікація Україною найбільш авторитетних Конвенцій UNESCO і Ради Європи і впровадження їх положень у пам'яткоохоронну практику держави.

Необхідність врегулювання (яке знайшло своє юридичне впровадження), вирішенню актуального питання повернення пам'яток, втрачених Україною, вибраним аспектам історії пам'яткоохоронної справи України знайшли відображення в численних роботах доктора юридичних наук, професора Віктора Івановича Акуленка, який започаткував новий науковий напрям – права охорона культурної спадщини в Україні [5, с. 78]. Науковий доробок науковця становить більше 200 праць з питань

правової охорони вітчизняної культурної спадщини та міжнародно-правової охорони культурних цінностей. Ним започаткована систематизація нормативних актів у цій галузі, наслідком чого стало опублікування книги “Проблеми становлення і розвитку законодавства про охорону пам’яток культури в Україні (1917–1991 рр.) [2]. Фундаментальна праця одержала високу оцінку як в українському науковому і культурному колі, так і за кордоном, зокрема ЮНЕСКО.

Вихід у світ монографії “Міжнародне право Охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України” (2013 р.), яка стала визначною подією у науковому і культурному житті українського суспільства. У цій праці послідовно, крок за кроком висвітлюються найбільш актуальні та складні проблеми охорони культурних цінностей.

Оскільки, розвиток культури, який наразі просто неможливо собі уявити поза контекстом правової охорони культурних цінностей, є частиною розвитку будь-якого народу і будь-якої держави. Культурна складова є ключовою для усвідомлення місця та ролі України у світовому співтоваристві, для самоусвідомлення української нації. Не може існувати культура без народу. Утім, так само не може існувати й народ без культури. Тому подальший розвиток України, її культурна еволюція, генезис культури, що включає в себе її активне залучення до загальносвітової системи, не можуть існувати без правової охорони культурних цінностей. Підвищення національної свідомості безпосередньо пов’язане зі зверненням до національного історичного минулого та до тих культурних блоків і цінностей, які утворюють частину культурно-історичної долі тієї чи тієї нації. Таким чином, говорячи нині про розвиток України, про формування модерної української нації, не можна залишати осторонь проблеми культури, культурної спадщини та культурних цінностей.

Багаторічна плідна наукова творчість професора В. І. Акуленка і головним чином, його найсвіжіша є монографія, яка слугує авторським пошуком відповідей на нагальні та актуальні питання правової охорони культурної спадщини нації [3, с. 10]. У ній не лише піднімаються важливі і, насправді, життєво-вирішальні для кожної сучасної людини проблеми, а й пропонуються чіткі, обґрунтовані відповіді на них, які подаються з позицій сучасного міжнародного права та національного права України [1, с. 150].

Та, попри змістовну цінність та вишуканість цієї праці, не можна не зазначити ще кількох важливих властивостей монографії.

По-перше, кожен із шести розділів монографії має цілком завершений характер, що дає можливість ознайомлення з працею, так би мовити, “по частинах”.

По-друге, вона включає цінні у науково-теоретичному плані додатки, які містять вичерпний перелік усіх культурних цінностей, повернутих в Україну протягом 1993–1997 рр., а також реєстр культурних цінностей, повернутих в Україну у 2000–2009 рр.

По-третє, з погляду забезпечення ефективної роботи з монографією досить цінною частиною є іменний покажчик, завдяки якому можна не лише оцінити глибину

і змістовність опрацьованого матеріалу, а й швидко знайти відомості, які пов'язані з постатями тих чи тих дослідників, політичних діячів або правознавців.

Навіть оглядовий аналіз монографії засвідчує, що вона є помітним явищем у науково-правовому і культурному житті України. Тому не викликає сумніву, що ця праця має не лише теоретичну цінність, вона є істотним внеском у розвиток і формування сучасного розуміння ролі та значення процесу охорони культурних цінностей, а також сама стає невід'ємною частиною невичерпної скарбниці національної культурної спадщини.

Проблема збереження культурної спадщини і передача її наступним поколінням стосується як всього людства так і окремих країн.

Сучасну ситуацію в галузі охорони культурної спадщини в Україні можна трактувати як перехідну: стара модель трансформується під впливом нових економічних і політичних реалій і новостворена система на сучасному етапі функціонує із значними труднощами. Це не дозволяє говорити про ефективність дій органів влади всіх рівнів, напрями розвитку, що декларуються, не мають реального втілення, зберігається “залишковий” та неритмічний принцип фінансування, у державній політиці виявляється тенденція нездатності зберегти повноцінне культурне надбання країни, досі зберігається принцип ситуативного реагування.

Не виникає сумніву, що на це дослідження очікує цікава наукова доля, адже комплексність і складність порушених науковцем питань, змістовність пропонованих рішень, досконала аргументація, роблять його необхідною складовою загального комплексу фундаментальних правових досліджень нашого часу. Отже, праці В. І. Акуленка не лише формують важливі і, насправді, життєво вирішальні проблеми для сучасної людини, а й пропонують на них чіткі, обґрунтовані відповіді, які подаються з позицій сучасного міжнародного права та національного права України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Акуленко В. І.* Міжнародне право Охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : моногр. / В. І. Акуленко. – К. : ТОВ “ВО “Юстініан””, 2013. – 608 с.
2. *Акуленко В. І.* Проблеми становлення і розвитку законодавства про охорону пам'яток культури в Україні (1917–1991 рр.) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Віктор Іванович Акуленко. – Київ, 1992. – 360 с.
3. *Андрусішин Б. І.* Культурні цінності у контексті міжнародного та внутрішнього права / Б. І. Андрусішин, О. В. Давиденко // Освіта. – 2013. – № 4. – 12 с.
4. *Мартыненко И. Э.* Международная и национальные правовые системы охраны историко-культурного наследия государств – участников СНГ : учеб. пособие / И. Э. Мартыненко. – Москва : ИКД “Зерцало-М”, 2012. – 943 с.
5. Професори Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: бібліографічний довідник 1944–2009 рр. / укл. : Г. І. Волинка, О. С. Падалка, Л. Л. Макаренко ; [за заг. ред. В. П. Андрушенка]. – 2-е вид. ; доп. і пероб. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 407 с.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ У ВЧЕННІ М. Ф. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА

Наукова діяльність Михайла Флегонтовича Владимирського-Буданова – видатного вченого, доктора російської історії, ординарного професора кафедри історії руського права, археографа, одного із засновників Київської історико-юридичної школи, й на сьогоднішній день викликає інтерес дослідників. Його магістерська дисертація “Немецкое право в Польше и Литве”, яка була захищена у 1869 році, стала результатом плідної праці в київських архівах. Докторська – присвячена темі відносин держави з народною освітою з часів Петра Великого (захистив у 1874 році).

Зацікавлення науковим доробком М. Ф. Владимирського-Буданова виникло фактично разом з його першими працями, при цьому розвідки сучасників здебільше торкалися наукових поглядів та робіт вченого, а от біографічні нариси з’явилися вже після його смерті [1, с. 14].

Науковий доробок вченого можна умовно розподілити за такими основними напрямками дослідження: історія та історія права, історія освіти та освітніх установ.

Цей доробок має свої особливості: частина наукових праць залишилась в рукописному вигляді, частина лише міститься в рецензіях на роботи інших дослідників або оглядах наукової літератури.

Значною мірою зацікавлення вченого зосереджувалися у сфері історії та історії права литовсько-руської держави. Певна частка наукового доробка вченого стосується дослідження історії правового регулювання освіти в зв’язку з розвитком суспільного ладу. Михайло Флегонтович написав декілька праць з історії освіти в Росії: “Государство и народное образование в России с XVII в. до учреждения министерств” (1873–1874), “Государство и народное образование в России XVIII в.” (1874), “Об обязательности народного образования в России” (1876) та інше. Вивчення цього питання, на його думку, має дві основні цілі. З одного боку, можна говорити про зміни, які відбуваються в самому процесі народної освіти, а з іншого – ті зміни, які стосуються самої держави, її функцій, задач, та тих органів, спеціальною функцією яких є функція народної освіти [2, с. 24].

Зосередившись на юридичних (історико-правових) аспектах проблеми – автор визначав це як “історія права освіти” – він вивчав розвиток законодавства щодо народної освіти в зв’язку з розвитком суспільного ладу [3, с. 52]. Він зазначав, що елементарна освіта XVII сторіччя поступово була замінена в XVIII ст. на професійну, і це призвело, на його думку, до змін соціального ладу (стан московського періоду поступово переходить у стан західно-європейського зразку). На думку

М. Ф. Владимирського-Буданова, освіта допетровського періоду була елементарною, але загальною і доступною для всіх, і знаходилась у віданні приходу та общини. З часів Петра Великого турбота про освіту стає урядовою справою і всі зусилля держави, спрямовані на розвиток професійної освіти та утвердження її становості [4, с. 61]. Власне, поняття освіти поглиналось тоді поняттям про службу. І це призвело до утворення замкнутого кола: людина, що не належить до певного стану, не може отримати властиву йому освіту, і навпаки. Проблеми загальної освіти хвилювали уряд значно менше, і лише на приковці XVIII сторіччя прийшло усвідомлення необхідності її запровадження.

Отже, формування світогляду та пріоритетів наукових досліджень М. Ф. Владимирським-Будановим обумовлювалося непростими суспільно-політичними обставинами і відбувалося під їх впливом. Наслідком їх стало зацікавлення вченим історико-правової проблематикою. Підготовка наукових праць, а також викладацька діяльність вченого вимагала не просто скрупульозного опрацювання наявного матеріалу, але й самостійного вирішення малодосліджених проблем в сфері історії права та історії правового регулювання освіти. Також важливе місце в роботі вченого М. Ф. Владимирського-Буданова займала наукова, методична, педагогічна праця, а також участь у діяльності наукових товариств в сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бондарук Т. І.* Основоположники київської історико-юридичної школи М. Ф. Владимирський-Буданов і Ф. І. Леонтович / Т. І. Бондарук. – К. : Віпол, 1995. – 25 с.
2. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Государство и народное образование в России в XVIII в. до учреждения министерств / Владимирський-Буданов М. Ф. – СПб., 1874 – 146 с. – (Журнал Министерства народного просвещения).
3. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права / Владимирський-Буданов М. Ф. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995 – 640 с.
4. *Малиновский И. А.* Памяти учителя / И. А. Малиновский. – Варшава : Совет имп. Варшавского университета, 1917. – 64 с. – (Опыт характеристики ученой и преподавательской деятельности проф. М. Ф. Владимирського-Буданова) (Варшавские университетские известия).

УТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ПО РЕГУЛЮВАННЮ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В 1917–1921 РР.

З перемогою Лютневої революції в колишній Російській імперії, а також в Україні, з'являються умови для розвитку трудового права і виникає нагальна необхідність в утворенні спеціальних органів по його впровадженню в життя.

Після проголошення III-го Універсалу Центральної Ради на території УНР розпочався процес утворення власних органів по розробці законодавства про працю і регулюванню трудових відносин між підприємцями та іншими роботодавцями й трудящими. У перші місяці своєї діяльності Українська Центральна Рада, будучи паралізованою угодами з Тимчасовим урядом про утримання від вирішення нагальних питань соціально-економічного устрою, дуже мало зробила для вирішення конфлікту між працею і капіталом [1, с. 35]. Показовим є також те, що ні серед першого, ні серед другого кабінету Українських національних міністрів – Генерального секретаріату навіть не було Секретарства праці, яке б займалося регулюванням трудових відносин [1, с. 37]. Згодом, у складі уряду Центральної Ради була введена посада Генерального секретаря праці. 12 листопада 1917 р. її зайняв член УСДРП – Голова Всеукраїнської Ради робітничих депутатів, один із найбільш авторитетних знавців робітничого питання в Україні Микола Порш, який на початку січня 1918 р. очолив ще й Генеральне секретарство військових справ [1, с. 41]. Під його керівництвом розпочалась досить активна розробка законодавства про працю та утворення і налагодження діяльності місцевих органів [4, с. 61]. З проголошенням IV Універсалу Генеральний секретаріат було перетворено у Раду Народних міністрів, а генеральних секретарів – у народних міністрів.

Розробка нових законів в галузі праці проходила досить плідно. На початок 1918 р. урядом Центральної Ради було видано цілий ряд законів у галузі робітничого законодавства, в роботі знаходився ще цілий ряд законопроектів, які мали охопити весь спектр відносин у промисловості [1, с. 50]. Значно гірше було зі справою впровадження їх в життя. Пояснюється це загальною слабкістю державних структур Центральної Ради, в тому числі і органів праці. Це і стало однією з найбільш значних причин падіння авторитету Центральної Ради і досить легкого усунення її від влади П. Скоропадським [4, с. 62].

В Українській державі П. Скоропадського для досягнення соціального компромісу між підприємцями та іншими роботодавцями й трудящими в складі її уряду – Ради Міністрів було утворено і Міністерство праці. Народне Міністерство праці УНР, сформоване за Центральної Ради, існувало короткий відрізок часу і діяло у

складній воєнно-політичній ситуації, тому новій владі довелося розпочинати організаційну державно-адміністративну роботу практично на пустому місці [3, с. 92]. Посаду Міністра праці з травня 1918 р. обійняв професор Київського політехнічного інституту 53-річний обрусілий німець Ю. М. Вагнер, в подальшому відомий юрист М. А. Славинський і на останньому етапі знавець соціально-економічних проблем в Україні професор В. А. Косинський [4, с. 62]. При розгляді кадрових питань взагалі стає очевидним, що до праці залучалися талановиті і висококваліфіковані фахівці (в конкретному випадку – інтелектуали), в яких П. Скоропадський виділяв у першу чергу професіоналізм, не звертаючи уваги на їхні політичні погляди і не розділяючи їх за ознакою “українці”–“неукраїнці” [2, с. 116-117].

Гетьманський уряд успадкував у Центральної Ради трудове законодавство і відповідний апарат, який займався регулюванням трудових відносин на місцях: комісаріати праці, фабричні інспекції, біржі праці та інші органи.

Велика увага до створення та діяльності структур Міністерства праці свідчила про серйозне ставлення гетьманського уряду до регулювання трудових відносин в Українській державі та бажання проводити таку політику, яка могла попередити і відвернути соціальний вибух в суспільстві. Однак, вирішити це завдання П. Скоропадському і його уряду не вдалось [4, с. 62].

Після усунення від влади П. Скоропадського в уряді Директорії поряд з іншими міністерствами також було утворене Міністерство праці. Згідно з наказом Директорії УНР від 16 грудня 1918 р. тимчасово керуючим Міністерством праці було призначено С. І. Гольдельмана, який побув на своєму посту всього кілька днів. Згодом міністерство очолив український соціал-демократ Л. Д. Михайлів, пізніше Йосип Безпалко [1, с. 135]. В Міністерстві праці і його місцевих органах залишились працювати, головним чином, службовці урядів Центральної Ради та гетьмана П. Скоропадського, що свідчило про спадковість і набуття певних традицій в розвитку трудового законодавства в Українській державі в період 1917–1921 рр., в тому числі в впровадженні його в життя.

Отже, після проголошення III-го Універсалу Центральної Ради на території УНР розпочався процес утворення власних органів по розробці законодавства про працю і регулюванню трудових відносин між підприємцями та іншими роботодавцями й трудящими.

Ефективність діяльності органів праці всіх українських урядів була досить невисокою. Закони іноді приймались поспіхом і без належної підготовки, захищаючи інтереси робітничого класу, ігноруючи при цьому інтереси промисловості, або, навпаки, висуваючи на перше місце інтереси підприємців. Запропонована політика і створення законодавства про працю не знайшли підтримки у тих, на кого вони були розраховані, більш того, мало місце різке їх несприйняття. Українським урядам не вдалося схилити до соціального компромісу антагоністичні суспільні класи і групи. Це

призвело до падіння їх авторитету серед широких верств трудящих і зрештою до втрати ними влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрусишин Б. І.* У пошуках соціальної рівноваги: нариси історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917–1920 рр. / Б. І. Андрусишин, Федерація проф. спілок України. – К., 1995. – 191 с.
2. *Андрусишин Б. І.* Вищі державні органи регулювання соціально-трудою сферою Української держави (1918 р.) // Національна та історична пам'ять : Зб. наук. праць. – Вип. 7. К. : ДП “НВЦ Пріоритети”, 2013. – С. 114-123.
3. *Добрянська І. В.* Розпорядчо-нормативні та правові акти Міністерства праці в робітничому законодавстві Української Держави // Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства: матеріали Міжнародної наукової конференції, 10–11 жовтня 2012 року / ред. кол. : В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, Б. І. Андрусишин [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 92-94.
4. *Олійник О. М.* Розвиток трудових відносин і законодавства про працю в Україні (1917–1929 рр.): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олійник Олександр Миколайович. – Х., 2003. – 225 с.

*Іжєвська М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ФОРМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Розглядаючи суверенітет в історичній ретроспективі, слід розрізняти суверенітет як явище і суверенітет як поняття (перше існує з моменту виникнення держави (державний суверенітет) і заснування демократичних інститутів (народний суверенітет), а друге було розроблено значно пізніше (єдиного визначення не існує) [3, с. 9].

В теорії держави суверенітет поділяється на три основні типи: національний, народний та державний. Вони не тотожні, бо кожний має власний самостійний суб'єкт: національний – націю, народний – народ, державний – державу. На мою думку, національний та державний суверенітети, по суті, є різними формами народного суверенітету: перший відображає його етнічну організацію, а другий державу.

Доктрина суверенітету народу, як свідчить аналіз, має історичне походження і сучасне конституційно-правове обґрунтування, але переважно серед вчених-теоретиків, ніж політиків і суб'єктів публічної влади, для яких це поняття не має особливого практичного значення.

Не меншою проблемою, аніж юридична невизначеність категорії “народний суверенітет”, є те, що у теорії права ця категорія “живе скоріше як відповідна концепція, і основна її суть полягає у визначенні першоджерела влади”.

Принцип народного суверенітету – це не просто ідея, ідеал, а водночас засади, на яких повинні базуватися всі положення Основного Закону держави; базис, що визначає вектор розвитку країни і суспільства.

Суверенність влади народу завжди має свою внутрішню силу, незалежність від будь-яких коливань політики та розсуду влади, тому одна з особливостей вищого суверенітету, який є джерелом влади, це створення політико-правових умов, які б позбавили державу можливості в будь-який час відбирати в народі свободу, звужувати права людини, втручатися у демократичні інститути суспільного буття. Саме народний суверенітет слід розглядати як природне право народу самостійно і в повному обсязі розпоряджатися своєю долею, створювати такий суспільний і конституційний лад, який відповідає його волі та інтересам.

Сутність суверенітету народу полягає у його головних політико-правових і суспільних ознаках і характеризується невідчуженістю, неподільністю, безумовністю [2, с. 684].

Невідчужуваність народного суверенітету виключає розуміння установчої влади народу як одноразового акту, після якого нібито народ втрачає свій суверенітет, як це фактично допускала панівна в країнах колишнього соціалістичного табору концепція “народної демократії”. Тому ніхто, зокрема, і держава не може узурпувати народний суверенітет. Цей принцип належить до загальних засад конституційного ладу України, які підлягають підвищеній конституційній охороні.

Народовладдя як одна із форм реалізації народного суверенітету інколи неправомірно обмежується ще й таким чином, що воно нібито лише здатне надавати засоби, за допомогою яких народ отримує змогу періодично змінювати своїх правителів шляхом загальних виборів. Розуміння демократії як організації влади, що належить народу, не допускає його відмови від свого суверенітету, навіть якщо це здійснюється шляхом голосування чи інших демократичних процедур. Зокрема, це проявляється в правилі, що за народом як джерелом влади зберігається право повернути свої невідчужувані права.

Таким чином, народ, реалізуючи невід’ємне право на власну державу, є її творцем та несе відповідальність за розбудову і розвиток держави. Саме у цьому контексті держава може розглядатись як така організація влади, що покликана служити народу та суспільству.

За своєю юридичною природою народний суверенітет є виразом конституційно-правових відносин влади, а народ є суб’єктом цих владних повноважень. У політичному відношенні народ є соціальною спільнотою, незалежно від етнічного чи національного походження громадян України. Народний суверенітет в Україні виявляється як прояв державної волі її громадян, яка реалізується через конституційні

інститути народного волевиявлення, вибори, всеукраїнський референдум, інші форми безпосередньої демократії, а також через представницький законодавчий орган всього народу – Верховну Раду України.

“Народний суверенітет” як наукова категорія має комплексний характер і складається з двох взаємопов’язаних та взаємодіючих елементів. Це, власне, суверенітет і складова, що його специфікує – “народний”. Тому дослідження цієї категорії, з одного боку, повинно включати в себе аналіз обох елементів, а з іншого, – “народний суверенітет” має розглядатися як єдина категорія [1, с. 277].

Некоректно і нелогічно давати визначення термінові “суверенітет” через словосполучення “влада держави”. Логічним і послідовним було б включення до визначення категорії “суверенітет” основних ознак категорії “суверен” (верховенство і повнота влади, а не її первинність) [8, с. 264].

Як вважає В. Д. Людвік, народний суверенітет в Україні – це якісна властивість і здатність її народу бути верховним та повновладним у вирішенні юридичних питань внутрішньої і зовнішньої політики держави у формах, що не заборонені чинною Конституцією і законами [4, с. 13].

На мою думку, зміст цього поняття доповнює таке визначення – це засноване на природньому праві повновладдя народу приймати, змінювати і вдосконалювати свою конституцію, встановлювати і реформувати свою державу, обирати і звільняти її посадових осіб, а також вільно здійснювати і захищати свої природні права і свободи в інтересах загального добра.

В системі конституційного права народний суверенітет виступає як його провідний інститут, під яким слід розуміти структурно відокремлену і об’єднану на основі відповідних принципів сукупність конституційно-правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов’язані з формуванням і реалізацією народовладдя [3, с. 16].

Таким чином, в Основному Законі встановлюється відповідне положення щодо безпосередньої та представницької форм здійснення народовладдя. Якщо принцип народного суверенітету проголошується і дає відповідь на питання, хто в державі має всю верховну владу, то народовладдя дає відповіді на запитання, яким чином, в яких формах та у який спосіб ця верховна влада народу реалізується.

Проте правління народу лише розпочинається з його визнання як джерела влади, позаяк на шляху її практичної реалізації постає проблема, якими способами і засобами потрібно забезпечувати вплив народу на здійснення влади, сформованої від імені народу, здійснюваної щодо самого народу, як зберегти невідчужувані права народу і не дати державі втручатися в реалізацію суверенних прав.

Але, на жаль, в нашій державі влада до недавня керувалася таким принципом: “усяка влада виходить від народу і ніколи більше до нього не повертається” [6, с. 86].

Для того, щоб змінити цей стан нам потрібно зробити багато, але розпочати треба із вдосконалення організаційно-правової структури окремих форм реалізації

народного суверенітету. В Конституцію, зокрема, варто включити норми прямої дії, які б закріпили можливість реалізації народом установчої влади, його права в сфері законотворчості, прямого контролю за діяльністю державних органів всіх гілок влади. Це особливо актуальним є сьогодні, коли пробуджене українське післяреволюційне громадянське суспільство активно творить і застосовує нові у європейській демократичній практиці форми прямого народовладдя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. – К., 2005. – 568 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 2003. – Т. 5 “П-С”. – 736 с.
3. Народний суверенітет та форми його реалізації в Україні: конституційно-правові аспекти [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.02 / Волянська Галина Михайлівна; Київський нац. Університет ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1995. – 18с.
4. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Людвік Валентин Дмитрович; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2009. – 20 с.
5. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Г. В. Кремінський; НАН України інститут економіки і міжнародних відносин. – К., 2004. – 18 с.
6. Історичний екскурс у проблеми народного суверенітету / Ю. Левенець // Людина і політика. – 2001. – № 4. – С. 79-86.
7. Народний суверенітет – основа організації державної влади в Україні / В. В. Семикрас // Держава і право. Юридичні і політичні науки: збірник наукових праць. – 2007. – Вип. 35 – С. 216-220.
8. Проблеми конституційно-правового регулювання реалізації принципу народного суверенітету як фундаменту народовладдя в Україні / Ю. Мірошніченко // Право України. – 2011. – № 8 – С. 262-272.

*Кабанець О.
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
(м. Київ)*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ

В Конституції України проголошено, що Україна є демократичною державою. Як у будь-якій демократичній державі, тут діють форми й інститути демократії, де форми демократії – це зовнішнє вираження демократії, а інститути демократії є виявом її форм [7, с. 181].

Демократія як складне системне утворення має свої зовнішні і внутрішні прояви. Зовнішній прояв демократії виражається у відповідних формах, а внутрішній –

у системі інститутів, які в сукупності виступають водночас ключовими механізмами здійснення влади демократичної держави [3, с. 498].

Таким чином можливо виокремити декілька основних форм демократії [2, с. 495-496].

По-перше, вона може здійснюватися через реалізацію і гарантування захищених правом демократичних прав людини і громадянина серед яких наступні: фундаментальні права (конституційні); природні права (невідчужені) – право на честь і гідність; здобуті права (похідні) – право утворювати об'єднання; соціально-економічні права – право на працю; права соціально-культурні – право на освіту; політичні права – участь у виборах; особисті права (правокористування); галузеві права – цивільні (право купівлі-продажу); трудові (на забезпечення спецодягу); сімейні (право вести спільне господарство). Реалізація і гарантування комплексу цих прав є головною формою здійснення демократії.

Другою формою демократії є демократизм як принцип діяльності державного апарату. Існування демократії неможливе без здійснення принципів гласності, надання рівних можливостей, виборності і децентралізації влади. Застосування саме цих принципів детермінує прогресивні перетворення в суспільно-політичному житті.

Слушною є думка Є. Кузнецової, яка вказує, що демократизм проявляється у встановленні і неухильному здійсненні вільного демократичного порядку, порядку підготовки і затвердження нормативних актів [4, с. 32].

По-третє, демократія як форма здійснення народовладдя має два різновиди – пряму (або безпосередню) демократію та представницьку (репрезентативну) демократію. Пряма демократія передбачає безпосередню участь громадян у вирішенні державних справ. Управління державними справами за умов представницької демократії здійснюється не безпосередньо, а через обраних депутатів парламенту чи місцевих представницьких органів, тобто вирішення державних питань здійснюється представницькими органами (парламентом, місцевими радами).

Протягом тривалого часу демократія сприймалася лише у формі безпосередньої демократії. В основі такого стану речей лежить історичне підґрунтя, адже демократія давньогрецьких міст-держав (Афіни, Спарту), народних рад і віче республік періоду Середньовіччя, козацьких зборів в Україні здійснювалася в формі прямої демократії, суть якої полягає в тому, що народ сам, напряду приймає рішення з життєво важливих для суспільства питань, обходячись при цьому без виборів представників і не передовіряючи останнім права прийняття рішень. По суті, дослівне визначення демократії як народовладдя є втіленням ідеалу прямого правління народу.

Пряма демократія трактується як обов'язкова участь всього народу у реалізації процесу державного управління. Цей процес реалізується через безпосереднє вираження воля народу з усіх питань суспільно-політичного розвитку. Враховуючи розміри сучасних держав, які мають великі території і значну кількість населення, яке сягає десятки, сотні мільйонів чоловік, реалізація демократії у формі прямої демократії

стає досить сумнівною з точки зору технічних можливостей. Така форма організації демократії була характерна в основному для ранньої стадії демократії, на етапі зародження демократичного політичного режиму і мала свої особливості. Зокрема, грецькі міста-поліси були невеликими за територією і характеризувалися незначною кількістю громадян (40-50 тис. чол.) [6, с. 23].

Основні проблеми, на думку Д. Фішкіна, які виникають в процесі реалізації форми прямої демократії полягають: а) відсутності належного рівня компетентності народу щодо реалізації функцій державного управління; б) здатністю громадян піддаватися популістським рішенням, ставати об'єктом маніпуляцій з боку демагогів, які заради миттєвої вигоди можуть пожертвувати перспективами політичного, економічного, соціального тощо розвитку [10, с. 21].

Недосконалість і проблематичність безпосередньої форми демократії в сучасних умовах (зрозуміло, що країни, населення яких складає десятки або навіть сотні мільйонів людей, в яких визнано правову рівність всіх громадян, в яких існують складні економічні, соціальні, політичні, правові, технічні, екологічні та інші проблеми, просто технічно не можуть за формою функціонувати як пряма демократія), прагнення перетворити демократію на реальність, адаптувавши її до суспільно-історичних умов розвитку держав зумовили перехід до представницької форми демократії. Суть представницької демократії полягає у тому, що народ не сам, а через своїх представників реалізує свої функції джерела і носія суверенної влади.

Уникаючи спроб протиставлення цих двох форм демократії, ми підтримуємо думку К. Гессе, що представницька демократія не є запереченням безпосередньої демократії, а виступає лише її логічним розвитком, оскільки усі представницькі органи влади мають в основі своєї діяльності принципи відповідальності та підконтрольності народу, а також мають корегувати свою діяльність відповідно до сформованої волі громадян [9, с. 74].

Важливою у даному контексті є формула ідеальної представницької демократії, запропонована Й. Блунчлі "Влада належить більшості (народу), але її застосування є правом меншості" [8, с. 137].

Ми можемо виділити ряд незаперечних сильних сторін представницької демократії, серед яких: реалістичність, раціональна організація політичної системи, досягнення політичних компромісів і прийняття на цій основі зважених консесуальних рішень, ефективність системи державної влади. Представницька демократія дає можливість більш детального обговорення питань, які вирішуються народним представництвом, попереднього одержання необхідних обґрунтувань і консультацій, проведення експертиз, прийняття поправок, узгодження різних поглядів, урахування позицій меншості [3, с. 499].

Таким чином представницька демократія означає здійснення народовладдя через представницькі, тобто виборні органи державної влади і місцевого самоврядування [1, с. 52].

З іншого боку, не можна уникнути і підстав для критики. Справедливими є твердження, що у міжвиборчий період народ фактично відсторонений від здійснення влади, провокується відрив депутатів та органів державної влади від народу, що зумовлює негативну тенденцію бюрократизації представницького управління.

Дж. Ст. Мілль ще в минулому столітті зазначав, що “небезпеки, властиві представницької демократії, бувають двоякого роду: одна небезпека пов’язана із недостатньою підготовкою як народних представників, так і контролюючої їх громадської думки, інша – зосередженням законодавчої влади в руках чисельної більшості, що складається з представників одного і того ж класу” [5, с. 102].

Окреслені Дж. Ст. Міллем недоліки представницької демократії, зберігаються і до сьогодні.

У той же час, за цей же період у країнах Заходу одержали розвиток і чинники, що стримують можливість негативних наслідків представницького правління. Це – подальший розвиток і становлення більш розгалуженої системи громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Абдулаев М. И.* Теория государства и права : учебник для высших учебных заведений. – М. : Финансовый контроль, 2004. – С. 52.
2. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачева. – Х. : Право, 2002. – С. 495-496.
3. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – С. 498.
4. *Кузнецова Е. А.* Общая теория государства и права : учебное пособие. – М., 1997. – С. 32.
5. *Милль Дж. Ст.* Рассуждения о представительном правлении. – Челябинск : Социум, 2006. – С. 102.
6. Основи демократії : навч. посібник / за заг. ред. А. Колодій. – К. : Вид-во “Ай Бі”, 2004. – С. 23.
7. *Скакун О. Ф.* Теорія права і держави : підручник. – 2-ге видання. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 181.
8. *Скрипнюк О. В.* Демократія: Україна і світовий вимір: (концепції, моделі та суспільна практика). – К., Логос. – 2006. – С. 137.
9. *Хессе К.* Основы конституционного права ФРГ. – М., 1981. – С. 74.
10. *Fishkin J. S.* Democracy and Deliberation. New Directions for Democratic Reform. – New Haven, 1991. – p. 21.

НОРМА ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ

В умовах реформування економічної і політичної системи, модернізації всіх сфер сучасного життя питання освіти набувають особливого значення. Сфера освіти є важливою і незамінною для будь-якої сучасної держави. Від її розвитку прямо залежить рівень цивілізованості суспільства, держави і кожного громадянина.

Незважаючи на деяке зростання інтересу вітчизняних науковців до проблем освіти, в даний час освітні і суміжні з ними відносини залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, відсутнє комплексне теоретичне опрацювання механізму їх правового регулювання.

Норма права та механізм правового регулювання перебувають між собою у тісному взаємозв'язку як структурний елемент і ціла частина. Саме в правовій нормі в стислому вигляді потенційно представлені і всі інші елементи механізму правового регулювання, зміст яких в кінцевому результаті визначений саме змістом норми [1].

Завдання норми права в механізмі правового регулювання полягає в тому, щоб: визначити коло осіб, на які вона поширює свою дію; встановити зміст суспільних відносин (зміст поведінки суб'єктів), а також об'єкт правовідносин; визначити обставини, в яких особа повинна керуватися даним правилом поведінки; розкрити саме правило поведінки вказівкою на права і обов'язки учасників відносин, що регулюються, характер їх зв'язку між собою, а також державно-примусові заходи, що застосовуються до осіб у разі невиконання ними юридичних обов'язків [2, с. 366].

Освітньо-правова норма (норма освітнього права) – це не якась самостійна норма, як скажімо норма трудового або адміністративного права, а свого роду унікальне комплексне нормативне явище (нормативна конструкція), що володіє, з одного боку, всіма ознаками норми права, і, з іншого боку, спрямоване на регулювання загальних і особливих елементів системи освіти [1].

Проте, такий підхід до розуміння освітньо-правової норми має переважно теоретичний характер. На практиці ж під нормою освітнього права доцільно розуміти всяку правову норму (будь-якої галузі права), що так чи інакше спрямована на регулювання окремих елементів системи освіти. Тому норма трудового права, що регламентує питання прийому на роботу педагогічного працівника, є одночасно нормою освітнього права.

В. М. Сирих також вважає, що норми інших галузей права, які використовуються у сфері освіти, утворюють комплексні інститути, котрі одночасно

належать і освітньому праву, і іншій галузі права (цивільному, адміністративному, трудовому тощо) [3, с. 93].

Комплексна природа освітньої норми зумовлює, по-перше, відповідний характер правового регулювання (поєднання диспозитивного та імперативного методів), по-друге, пряму залежність якості норм освітнього права від якості норм інших галузей права.

Освітньо-правовій нормі притаманні всі ознаки правових норм як різновиду останніх. Проте від норм інших галузей вона відрізняється своїм змістом, характер якого визначається сферою освіти. Освіта виконує людинотворчу функцію, що органічно поєднується з освітньою та виховною [4, с. 614-615].

Тому у змісті норм освітнього права з особливою силою спостерігається “педагогічне забарвлення”, яке є наслідком тісної взаємодії цих норм з мораллю, культурою, педагогікою тощо. Якщо ж взяти до уваги той факт, що головним учасником освітніх правовідносин є, переважно, діти або молодь, то стає зрозумілим “педагогічний” зміст норм освітнього права. Він знаходить своє відображення у ряді норм освітнього права (наприклад, які закріплюють окремі принципи освіти, вимоги до навчально-виховного процесу, правовий статус педагога тощо).

Важливим аспектом дослідження норм освітнього права є здійснення їх класифікації. Крім загальновідомих критеріїв диференціації норм права, що можуть застосовуватись і до сфери освіти, виділимо специфічні: елементи системи освіти (норми, що регулюють: освітню політику держави; правовий статус суб'єктів; юридичну відповідальність суб'єктів та ін.); належність норми до того чи іншого комплексного інституту освітнього права (норми, що регулюють: соціальний захист осіб, які навчаються, педагогічних працівників; фінансові, податкові та інші відносини у сфері освіти і т.д.); освітній рівень (норми, що регулюють початкову загальну освіту; базову загальну середню освіту; повну загальну середню освіту; професійно-технічну освіту; базову вищу освіту; повну вищу освіту), тип навчального закладу (норми, що регулюють діяльність університету, академії, інституту, консерваторії, коледжу, школи тощо), категорії учнів і працівників освіти тощо.

Ефективність правового регулювання безпосередньо залежить від удосконалення освітнього законодавства, як основної форми зовнішнього виразу норм права, яке повинно проводитися як щодо його змісту, так і форми.

Одним із напрямків удосконалення нормативно-правового регулювання в сфері освіти є узгодження освітнього законодавства з міжнародно-правовими актами. Особливо це стосується вищої освіти [5].

Найбільш важливим документом, що сприятиме оптимізації правового регулювання освітнього процесу в Україні може стати Освітній кодекс, на цьому все частіше наголошують сучасні науковці [6; 7; 8; 9, с. 78]. Прийняття такого документа усуне наявні прогалини та колізії, буде сприяти формуванню нової галузі права, додасть освітнім відносинам велику значимість.

Доцільність існування єдиного освітнього кодифікаційного акту визнала Франція, яка затвердила Загальну частину кодексу освіти, Республіка Білорусь, яка прийняла кодекс про освіту. Треба також віддати належне розробникам проекту кодексу Російської Федерації про освіту під керівництвом В. М. Сирих, які провели значну роботу по кодифікації, хоча доля проекту поки що невизначена.

Таким чином, освітньо-правова норма як різновид соціальної норми – це загальнообов'язкове правило поведінки, призначене для врегулювання освітніх і суміжних з ними правовідносин і забезпечене силою державного примусу.

Норма освітнього права відрізняється від інших правових норм специфічним змістом, який обумовлюється сферою їх реалізації. З одного боку, ті функції, які виконує освіта в суспільстві спричиняють прояв у змісті норм освітнього права “педагогічного” характеру. З іншого – багатогранність суспільних відносин, притаманних освітній сфері, зумовлює наявність в ньому “запозичених” норм з інших галузей права та модифікованих до потреб освітнього права.

Освітньо-правова норма виконує особливу роль в механізмі правового регулювання, тому вона повинна містити ідеальну модель поведінки учасників правовідносин освітньої сфери у вигляді чіткого визначення прав і обов'язків та їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ягофаров Д. А.* Правовое регулирование системы образования. Уч.пос. [Електронний ресурс] / Д. А. Ягофаров. – М., 2005. – Режим доступа: <http://www.lexed.ru/pravo/theory/yagofarov2005/>
2. *Костюк В. М.* Характеристика механізму правового регулювання сфери освіти / В. М. Костюк // Митна справа. – 2011. – № 4(76), частина 2. – С. 361-367.
3. *Сырых В. М.* Введение в теорию образовательного права / В. М. Сырых. – М., 2002. – 340 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. *Андрущенко В. П.* Формування єдиних освітніх пріоритетів. Стаття друга: Болонський процес // Віктор Андрущенко, Уляна Науменко // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. праць. – 2011. – № 15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_15/index.htm
6. *Андрусишин Б. І.* Освітнє право України: деякі дискусійні проблеми / Б. І. Андрусишин // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Випуск 12. – С. 3-18.
7. *Деревянко Б. В.* О кодификации образовательного законодательства Украины / Б. В. Деревянко // Вестник Воронежского института МВД России. – 2013. – № 1. – С. 114-119.
8. *Рябошапко Л.* Кодифікація законодавства про освіту – складова освітніх реформ [Електронний ресурс] / Л. Рябошапко // Віче. – 2010. – № 19. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2223/>
9. *Монаєнко А.* Нормативно-правова база розвитку освіти та науки в Україні / А. Монаєнко // Право України. – 2007. – № 10. – С. 76-78.

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ХАРКІВЩИНІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.

Відродження й оновлення національної системи освіти неможливо без вивчення й урахування попереднього досвіду, особливо періоду 1920 – 1930-х років. Зміни, що відбулися в освітній сфері в цей час, були кардинальними і, відповідно, позначилися на подальшому розвитку системи освіти в цілому.

20-і роки ХХ століття стали часом пошуку нових ефективних форм і методів організації навчального процесу, це був період, коли запроваджувалися експериментальні принципи функціонування системи освіти. Відбувалися формаційні зміни, тобто ліквідація політико-економічних інститутів попередніх владних структур. Становлення економічних та організаційно-політичних основ радянської влади, відтак необхідність модернізації освіти, культури і духовного життя взагалі була очевидною [1].

Протягом 20-х років ХХ ст. на партійних і учительських нарадах велися гострі дискусії стосовно нових форм і напрямків змін у галузі освіти. У цей період класно-урочна система освіти заперечувалася як пережиток минулого. Інноваційна загальноосвітня школа повинна була будуватися на нових демократичних початках. Загальноосвітні учбові заклади використовували новітні досягнення реформаторської педагогіки, оригінальні методи навчання і виховання. У ці роки найбільш поширеними методами були метод колективного викладання, лабораторно-бригадний метод і метод проектів [2].

З 1921 року фінансування шкіл здійснювалося з місцевих бюджетів. Тимчасово були введені грошові і продовольчі податки для задоволення тогочасних освітянських потреб. З'явилися і так звані договірні школи, котрі повністю утримувалися за рахунок місцевого населення. В окремих школах виділялися місця для дітей працівників деяких підприємств, оскільки ці підприємства надавали певні кошти для утримання шкіл. В умовах постійної нестачі продуктів харчування ситуації в школах різко погіршувалися [6].

У 1934 році для всього СРСР було встановлено декілька типів шкіл: початкова (1-4 класи), семирічна (1-7 класів) і середня (десятирічна). Була введена обов'язкова початкова освіта [4].

Протягом 20–30-х років ХХ століття з метою закріплення влади, більшовики взяли за реалізацію програми коренізації. В цей час у Харкові збільшується кількість шкіл, де викладання велося українською мовою. Саме в цей період спостерігається і введення красзнавства в шкільні програми.

Процес створення нової школи протягом 20–30-х років ХХ століття був ускладнений і великою кількістю безпритульних дітей різного віку. Для того, щоб вирішити цю проблему і остаточно прибрати цих дітей з вулиці, на Харківщині активно збільшувалася кількість дитячих будинків, спеціальних шкіл для безпритульних дітей – колоній, трудових комун [4]. Колонії стали прикладом шкіл нового типу для безпритульних дітей. Організатором колонії ім. Горького і трудової комуні ім. Дзержинського був відомий педагог і вихователь Антон Семенович Макаренко [3].

Перші ФЗУ – школи фабрично-заводського учнівства почали з'являтися в Харкові у 1920 році, вони працювали на базі початкових шкіл і надавали професійну підготовку та знання загальноосвітніх дисциплін в обсягу семінарії. Станом на 1922 рік такі школи були створені майже на всіх крупних підприємствах міста Харкова. Станом на 1929 рік у Харкові вже нараховувалося 18 шкіл ФЗУ [4].

Протягом 20-х років ХХ ст. з'явилися також і вечірні робітничі технікуми. Харківський вечірній робітничий технікум народного господарства був відкритий у 1920 році. Крім того, в Харкові діяли фармацевтичний, художній, музичний, газетний технікуми, а також технікум фізичної культури.

Протягом 1922–1924 років в Україні була проведена реформа середньої спеціальної школи. В результаті технікуми стали вищими навчальними закладами вузького профілю. Вони готували інженерів, учителів, агрономів, землемірів, фармацевтів [7].

В умовах більшовицької влади розгорнулася революційна ломка старої системи вищої освіти. Відтепер в першу чергу, приймалися представники робітничого класу і трудового селянства. Було скасовано також плату за навчання, а студентів почали забезпечувати стипендією. Слід відзначити і те, що з встановленням нової влади вузи почали втрачати і свою автономію. Скасовувалися посади ректора і проректора, натомість з'являлися нові, зокрема вводилася посада комісара вузу, що призначався наркомом освіти [5].

Для того щоб готувати робітничу і селянську молодь до навчання у вузах, почали відкривати робітфаки (робітничі факультети). Наприкінці 1920 року в Україні працювало 38 вузів, у яких навчалася 57000 студентів. Слід зазначити і те, що в цей період вузи мали досить слабку матеріальну базу. Викладацький склад поповнювався за рахунок недостатньо освічених кадрів. Надзвичайно важким було і життя тогочасних студентів, що навчалися в умовах голоду і розрухи.

В надзвичайно складних умовах у цей період опинився і Харківський університет. У роки громадянської війни він втратив значний відсоток викладацького складу. Професори Харківського університету, серед яких Денисов, Орлов, Стеллецький, були розстріляні. Максимович, Фатєєв, Максимович, Погодін та інші світила науки опинилися в еміграції [5].

З середини 20-х років ХХ століття у вузах починають створюватися і спеціальні комісії, що займалися і переглядом навчальних планів і методів викладання. Відтепер головна увага мала приділятися практичним заняттям і семінарам. Важливе місце відводилося виробничій і педагогічній практиці [4].

Радянська влада приділяла серйозну увагу проблемам розвитку освіти. Її керівництво добре розуміло, що освіта відіграє надзвичайно важливу роль у розбудові держави. Урядом Радянської України був виданий декрет про ліквідацію неписьменності. До цієї справи було залучено багато вчителів, грамотних людей інших професій, швидкими темпами створювалася мережа пунктів і шкіл ліквідації неписьменності (лікнепів). З'явилися нові навчальні програми. Слід відзначити і те, що освіта стала доступною для всіх верств суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бутенко В. І.* Шкільна освіта на Харківщині (20-і роки ХХ ст.) / В. І. Бутенко // Вісник Харківського університету; сер.: Історія України. – Х., 1998. – Вип. 2. – С. 153-155.
2. *Вендровская Р. Б.* Школа 20-х годов: поиски и результаты / Р. Б. Вендровская – М., 1993. – 194 с.
3. *Гордин Л. Ю. А. С.* Макаренко о системе трудового воспитания / Л. Ю. Гордин // Школа и производство. – 1968. – № 3. – С. 45-50.
4. *История города Харькова ХХ столетия.* – Харьков, 2004. – 683 с.
5. *Куделко С. М.* Реорганизация университетов в Украине 20 – начало 30-х гг. ХХ ст. / С. М. Куделко // Университеты и общество. – М., 2003. – С. 46-51.
6. *Кузьменко М. М.* Система освіти УРСР 1920-х років: історико-теоретичний аспект / М. М. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 107-114.
7. *Лисенко М. С.* Структура технікумів України та зміни в їх мережі в 1922–1930 рр. / М. С. Лисенко // Вісник Харківського державного університету. – Серія : Історія. – Х., 1999. – Випуск 31. – С. 122-130.

*Кумков Д.
Міністерство освіти і науки України
(м. Київ)*

СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Загально визнаним є те, що вища юридична освіта є необхідною складовою юридичної професії. Втім, погляди фахівців на те, що таке “юридична освіта”, відрізняються. Її визначають і розглядають як складову більш загальної правової освіти, як галузь вищої освіти, як фундамент юридичної професії, як запоруку професійної компетентності правника, як середовище формування нового покоління правників, як один із інструментів реалізації соціальної функції права, як критерій соціальної стратифікації, як специфічний вид підприємницької діяльності, як шлях

розбудови політичної кар'єри, як спосіб реалізації особистих амбіцій тощо. Відтак існує чимало думок щодо того, що являє собою юридична освіта.

Особливо важливим є питання проблем розвитку та вдосконалення вищої юридичної освіти в Україні.

Дослідження становлення вищою юридичної освіти в Україні вимагає аналізу процесу організації вищої юридичної освіти у ВНЗ з перших днів функціонування незалежної держави (серпень 1991 р.) і до прийняття Верховною Радою Закону України “Про вищу освіту” (січень 2002 р.). Цим питанням присвячено низку наукових праць, у яких одні автори досліджують проблеми організації навчального процесу [2, с. 67], інші подають узагальнені історичні розвідки щодо організації юридичної освіти у конкретних ВНЗ [3, с. 33] тощо.

Між серпнем 1991 року і червнем 1996 року – перші п'ять років становлення української державності під час початкового формування законодавства і перших кроків у відбудові вітчизняної правової сфери. На цьому етапі у галузі здійснення юридичної освіти спостерігалось незначне збільшення кількості ВНЗ. За рік до проголошення незалежності, у 1990-му, на території України працювало шість ВНЗ з надання юридичної освіти. Всі вони перебували у державній власності й навчали студентів праву за затвердженими ще у СРСР навчальними планами. У цей час за чисельним співвідношенням типи ВНЗ України поділялися таким чином: університетів з 7 одиниць у 1991 році збільшилося до 30 у 1996-му; кількість академій зросла з 2 до 7; інститутську правову освіту у кінці етапу можна було здобути щонайменш у 16 установах; ВНЗ органів внутрішніх справ України надавали юридичну освіту у 7 закладах. Усього кількість ВНЗ України, які надавали юридичну і правову освіту, станом на 1996 рік, зросла на 85% у порівнянні з відомостями за 1991 рік. За формами власності переважали державні ВНЗ – 54,71% від загальної кількості над приватними ВНЗ – 45,2%.

З кінця червня 1996 року і до 2000 року включно відбулося впровадження основних положень прийнятої в Україні Конституції у життя. Приймався великий обсяг законів, актів Кабінету міністрів України, правових документів органів місцевої влади. Це підсилювало інші чинники, що ще раніше рекламували юридичну професію серед населення, і прискорило формування громадської думки про надлишковий рівень її престижу. На завершення цього етапу (2000 р.) університетів стало 37, академій – 11, інститутів – 18, ВНЗ органів внутрішніх справ – 9. Таким чином, ВНЗ, у порівнянні з 1991 роком, збільшилася на 88%. Крім того, у цей час, порівнюючи з 1996 роком, ВНЗ державної форми власності збільшалося на 6,19%, а приватних поменшало на 6,14%, і складало 60,93% і 39,06% відповідно.

Невеликим за часом, але важливим за подіями для юридичної освіти був етап її розвитку, який охоплював початок 2001 року – 17 січня 2002 року включно. Факт затвердження Кабінетом міністрів України 10 квітня 2001 року “Програми розвитку юридичної освіти в Україні до 2005 року” [2] засвідчив незадовільний стан цього

феномена у вітчизняному суспільстві і потребу здійснення конкретних дій щодо його вдосконалення. При цьому, прийняття через 10 місяців після цієї події Закону України “Про вищу освіту” надало можливість організаторам вищої юридичної і правової освіти застосовувати положення документа, перебудовувати і вдосконалювати навчальний процес з підготовки юристів і правознавців. Тим часом упродовж описаних подій кількість ВНЗ України з підготовки фахівців у галузі права істотно не зросла. Станом на 2002 рік університетів нараховувалося 43, академій – 13, інститутів – 15, ВНЗ органів внутрішніх справ – 9, усього – 80 навчальних закладів. На кінець досліджуваного періоду частка приватних ВНЗ зменшилася на 1,64 %, а бюджетних зросла на 1,04 %, що у підсумку склало 38,02 % і 61,97 % відповідно. Окрім цього, слід наголосити на тому, що інститутська правова освіта була на 80 % представлена закладами недержавної форми власності [2, с. 68-70].

Враховуючи ці позитивні тенденції, на жаль так і не було затверджено галузевого стандарту з правознавства. Рішучим кроком у цьому напрямку стала конференція “Удосконалення юридичної освіти в Україні: засадничі підходи” 25-26 квітня 2013 р. в м. Харків, проведена з ініціативи Міністерства освіти і науки України, Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”, Української правничої фундації.

Метою конференції є опрацювання засадничих підходів стосовно вдосконалення вищої юридичної освіти в Україні відповідно до європейських стандартів.

На конференції були обговорені питання: основні виклики у сфері юридичної освіти, зокрема, шляхом презентації результатів дослідження стану юридичної освіти та науки в Україні, здійсненого у 2009–2010 рр., формування Галузевого стандарту юридичної освіти; оцінювання якості юридичної освіти; гарантування якості випускників правничих шкіл відповідно до Галузевого стандарту юридичної освіти. Для участі в роботі конференції були запрошені декани та ректори юридичних шкіл, загалом близько 70 осіб. Серед них такі провідні юридичні школи як Національний університет “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет “Одеська юридична академія”, Львівський національний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет імені Федьковича, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Ужгородський національний університет, Київський університет права НАН України та ін.

Таким чином, перед вищими навчальними закладами, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом “Право”, стоїть завдання не лише забезпечити студента професійними знаннями юриста, але й сформувати низку професійно значущих та соціально необхідних особистісних якостей правознавця (*фахових компетенцій* правника). Їх зміст та перелік залежить від класів професійних завдань, які входять до видів діяльності правознавця у тій чи іншій галузі юридичної професії.

В межах узагальненого об'єкта професійної діяльності юриста, поряд з консультативними, правоохоронними, правозахисними, експертно-аналітичними професійними функціями, необхідно виділити правопросвітницькі і правовиховні завдання, які вимагають фахових компетенцій у сфері науково-педагогічної та право просвітницької роботи.

Зазначимо, що навчальні програми підготовки студентів спеціальності “Правознавство” практично всіх вищих навчальних закладів України, які надають відповідні освітні послуги, передусім, орієнтовано на формування компетенцій у сфері класичної практично-прикладної діяльності правника: суддя, адвокат, прокурор, нотаріус, юрисконсульт. Що є логічним, бо забезпечує конкурентоспроможність випускника на ринку праці, де потенційний роботодавець, зазвичай, акцентує увагу на тих його знаннях та вміннях, які відповідають традиційній професіограмі юриста. Відповідно, у вузах формування науково-педагогічних, правопросвітницьких компетенцій вважається другорядним; як правило, все обмежується викладанням короткого спецкурсу з педагогіки та психології на молодших курсах, а також методології наукових досліджень на магістерському рівні навчання.

Це має своє пояснення, адже підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів здійснюється в рамках аспірантури та докторантури; фахівці вищої кваліфікації, які мають науковий ступінь та вчене звання, забезпечують спеціальну підготовку студентів-правознавців у вищих навчальних закладах.

Станом на сьогодні поза увагою вищої юридичної освіти залишається значний сектор професійної діяльності, яка вимагає кваліфікації правознавця, але на практиці нині покладається на фахівців, які не мають вищої юридичної освіти. *По-перше*, це питання пов'язані з *правапросвітницькою* діяльністю: визначення напрямів розвитку правової освіти населення; розробка методологічної бази для різноманітних форм правоосвітньої діяльності; організація професійних правороз'яснювальних заходів (семінари, конференції, практикуми, круглі столи тощо); методичне забезпечення та організація заходів з популяризації правових знань серед молоді: конкурсів, олімпіад, вікторин тощо; систематичне поширення серед населення, в тому числі через ЗМІ, знань про право (консультації, коментарі законодавства, судової практики тощо); формування в суспільстві поваги до права, гуманістичних правових ідей та подолання правового нігілізму. *По-друге*, і, можливо, головне – це навчально-педагогічна діяльність з викладання правознавчих дисциплін в загальноосвітніх школах та інших освітніх закладах II-III рівнів: ліцеях, коледжах, училищах, технікумах та ін.

Діючий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392, виділяє в “Суспільствознавчій компоненті” змісту освіти обов'язковий блок знань “Людина у правовій сфері” (що за змістом аналогічне основам правознавства). На сьогодні викладання *основ правознавства* в кращому випадку, здійснюють вчителі історії, що дісталось нам у спадок від “радянської шкільної парадигми”. Однак, такі фахівці не

мають спеціальної юридичної підготовки, не володіють достатніми знаннями правової системи держави, здатністю розуміти природу всіх юридичних процесів та донести ці знання та вміння до учнів, і гарантувати державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки у цій сфері, які визначені у згаданому Державному стандарті освіти.

Уваги потребують і *вузівські курси правознавства* та інших правознавчих дисциплін, які викладаються для студентів неюридичних спеціальностей. Питання таких галузей права, як трудове, цивільне, сімейне, фінансове, пенсійне стали найактуальнішими в суспільстві, особливо серед працюючої частини населення. Для формування навичок в цих питаннях у вузах викладаються семестрові курси з окремих правових дисциплін для студентів різних спеціальностей. Залучити до викладання таких навчальних дисциплін докторів чи кандидатів юридичних наук складно, оскільки мова йде про підготовку фахівців, не пов'язану з вищою юридичною освітою. Тому, на практиці ведення таких дисциплін доручають викладачам, які не атестовані з юридичної спеціальності. Насправді ж з виконанням такого навантаження, як і веденням правознавчих курсів у школах, коледжах тощо значно ефективніше може справитися магістр права, який, поряд з класичною юридичною освітою, здобув спеціальну психолого-педагогічну та методичну підготовку [1, с. 104-108].

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрусишин Б. І.* Новітні методики викладання у правничій школі як засіб вдосконалення правової освіти / Б. І. Андрусишин // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18: Економіка і право. Зб. Наук. праць / М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 22. – С. 104-115.
2. *Чичко В. Н.* Про організацію уваги студентів-юристів на лекціях / В. Н. Чичко // Правовий часопис Донецького університету. – 2001. – № 1 (6). – С. 65-70.
3. Про затвердження Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року: постанова Кабінету міністрів України від 10.04.2001 р. № 344 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15, 27 квітня – С. 33.

*Курило Л.
Національна Академія
керівних кадрів культури і мистецтв
(м. Київ)
Павко А.
Національний авіаційний університет
(м. Київ)*

СЕНС ТА ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ДИДАКТИКИ

Для якісної підготовки сучасного, цивілізованого типу фахівця-юриста, правознавця універсала, який відповідає високим критеріальним показникам світової юридичної освіти та науки, важливе значення має глибоке сутнісне розуміння

викладачами вищих навчальних заходів юридичного профілю методологічних засад та змістовних складових дидактики з метою продуктивного опанування юридичними знаннями. Слід підкреслити, що майбутній юрист повинен досконало володіти фундаментальними уявленнями про право, правовими знаннями, необхідними вміннями й навичками їх застосування, а також глибоко усвідомити та належним чином засвоїти принципи та правила професійної діяльності, приділяючи особливу увагу принципам юридичної етики та юридичної деонтології. Зауважимо, що специфікою юридичної деонтології як узагальненої системи знань про внутрішній імператив службового обов'язку юриста, про кодекс його професійної поведінки є те, що вона допомагає виробити детермінанти загальних норм моралі, які застосовуються у специфічних умовах діяльності юристів-професіоналів [1, с. 159].

На нашу думку, значною мірою якість юридичної освіти залежить від рівня викладання юридичних дисциплін. Нагадаємо, що дидактика, в якості теорії освіти і навчання, розкриває закономірності засвоєння знань, вмінь і навичок та формування переконань, визначає обсяг та структуру змісту освіти, удосконалює методи та організаційні форми навчання, виховний вплив навчального процесу на слухачів [2, с. 69].

З нашої точки зору, узагальненим виявом змісту і сенсу юридичної дидактики, її синтетичних особливостей є фундаментальне поняття право-розуміння. Оскільки праворозуміння, на перший погляд, не є логічним наслідком профільної педагогічної діяльності, то дослідники і викладачі не приділяють йому належної уваги, не повною мірою використовуючи його достатньо високий дидактичний потенціал. Проте саме усвідомлення засвоєння праворозуміння та його творче застосування є теоретичним підґрунтям для проведення чіткого водорозділу між юристом-правознавцем і юристом-ремісником, викладачем-професіоналом і викладачем-аматором.

На думку академіка НАН України Ю. С. Шемшученка, праворозуміння є усвідомленням правової дійсності через призму правових теорій, доктрин, концепцій [1, с. 720].

Засноване на науковому обґрунтуванні правових явищ, належній правовій культурі і правосвідомості громадян воно є формою пізнання сутності і ролі права у регулюванні суспільних відносин. Для праворозуміння як складного явища властиві такі підходи як позитивістський (юридичний позитивізм), природно-правовий, соціологічний, історичний [3, с. 11]. На наш погляд, досить перспективним у науковому і дидактичному сенсі є інтегративний підхід до праворозуміння. Сутність інтегративного підходу полягає у спробі поєднати раціональні компоненти різних концептуальних підходів до праворозуміння. Альтернативні концепції праворозуміння, які відображають різні аспекти його змістовного наповнення, жодним чином не передбачають, хоча і не виключають у гіпотетичному аспекті можливості їх протиставлення.

У контексті праворозуміння та юридичної дидактики викладач юридичних дисциплін має, насамперед, виробити чітку власну позицію, щодо доцільності застосування у педагогічному процесі відповідної концепції праворозуміння.

Коректно критикуючи інші, альтернативні підходи до сутнісного тлумачення праворозуміння, викладач має не лише аргументувати власну позицію доктринального спрямування, але й враховувати провідні тенденції розвитку вітчизняної та світової юридичної науки, інтелектуальний рівень та вектор наукової дискусії з окреслених правознавчих питань. Доцільно у дидактичному сенсі дотримуватись принципу забезпечення плюралізму та рівноцінності концептуальних підходів до право розуміння, розкривати переваги та перспективні можливості його інтегративного варіанту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – К. : Вид-во “Юридична думка”, 2012. – 1020 с.
2. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад., редкол. М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003 – 528 с.
3. Юридична дидактика : посібник із викладання права та юридичних дисциплін / за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : СПД Юсип’юк В. Д., 2009. – 191 с.

*Лебедєв Д.
Вінницький національний медичний
університет ім. М. І. Пирогова
(м. Вінниця)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА РОБОТА МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ЗДОРОВ’Я ТА ОПІКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р. З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

В Українській державі (1918 р.) були реалізовані нормативно-правові основи розвитку галузі охорони здоров’я, що поклалися на відповідні центральні та місцеві органи влади, органи самоврядування різних рівнів, громадські спілки і суспільства.

Позитивне значення у розбудові охорони здоров’я та соціального захисту населення мало обговорення проблем галузі на фахових з’їздах представників медичного загалу, організацій і установ опікування. Коло проблем, що обговорювалися на з’їздах, стосувалися діяльності Всеукраїнської спілки лікарів, покращення побуту та умов праці медичного персоналу, реформування існуючого санітарного законодавства відповідно до нових реалій життя, формування принципів лікарської етики, розвитку земської медицини та поширення медичних знань серед

населення України. У переважній більшості випадків з'їзди підтримували курс МНЗтаО, а відтак і державні засади у сфері охорони здоров'я та опікування.

Важливим напрямком діяльності МНЗтаО була організація роботи по боротьбі з епідеміями та інфекціями. Для успішної ліквідації епідемічних захворювань фахівці санітарного департаменту МНЗтаО визначили першочергові завдання відповідних центральних і місцевих органів. Перш за все, потрібно було створити правове поле, необхідне для їх вирішення, забезпечити належне фінансування протиепідемічних заходів.

Результативність роботи медичних закладів Української держави не в останню чергу залежала від забезпечення їх препаратами, перев'язочними матеріалами та хірургічними інструментами. За умов їх дефіциту на нараді завідувачів губернськими санітарними бюро 22-25 травня 1918 р. було піднято питання про забезпечення закладів охорони здоров'я медикаментами та обладнанням зі складів установ колишньої Російської імперії. На той час у Києві вже діяла спеціальна демобілізаційна комісія у складі представників відомств, які мали медико-санітарні установи, МНЗтаО та губернських земських управ. На місцях працювали підпорядковані їй аналогічні губернські комісії, до яких входили лікарі санітарних бюро, уповноважені МНЗтаО, члени земських управ, військово-санітарних установ та громадських організацій. Під наглядом уповноважених МНЗтаО здійснювався розшук та облік майна. Його збір та охорона проводилися за розпорядженням губернської земської управи та з дозволу губернської демобілізаційної комісії [1, с. 112-113].

Важливе значення мало й рішення про надання державної фінансової підтримки “міським та земським інституціям та заступаючим їх установам на санітарні та протипошесні заходи”. Ця ухвала визначала терміни і види фінансової допомоги: термінова, безповоротна (для громад із обмеженими фінансовими можливостями), довгострокова (повернення коштів протягом 20-ти років), безвідсоткова позичка. Частину коштів передбачалося передати на розбудову мережі медичних закладів [2, с. 113].

Одним із першочергових завдань МНЗтаО стала організація та відкриття додаткових аптечних закладів. Його реалізація була доручена фармацевтичному відділу медичного департаменту МНЗтаО. Відповідно до статуту Міністерства він повинен був забезпечити оптимальне функціонування мережі аптек, розробити умови відкриття нових аптек і стежити за їх дотриманням, надавати науково-методичну та організаційну допомогу аптекам, сприяти забезпеченню аптек фармацевтичними товарами, регулювати аптечні тарифи (“аптечні каси”), опікуватися закладами фармацевтичної освіти різних рівнів. Нарешті, відділ повинен був координувати відповідну діяльність губернських лікарських управлінь (ГЛУ), а також місцевих самоврядувань – земських управ та міських дум.

У зв'язку з цим МНЗтаО, органи місцевого самоврядування надавали особливого значення розвитку приватної ініціативи на ринку аптекарських послуг.

Зокрема, Міністерство спростило механізм видачі дозволів приватним особам на відкриття аптек. Так, з травня до початку серпня 1918 р. згідно зі “Статутом лікарським” дозволи на прохання громадян про відкриття аптек видавало безпосередньо МНЗтаО та його фармацевтичний відділ. Відповідно до постанови ради міністра народного здоров’я від 15 серпня 1918 р. це право отримали уповноважені МНЗтаО у губерніях. Тим самим скорочувався термін отримання дозволів [3, с. 79].

У своїй роботі Міністерство народного здоров’я та опікування, в першу чергу, використовувало лікарські інституції, майно та особистий персонал медично-санітарних організацій військового часу, таких як Червоний Хрест, земський та міський союзи та інші [4, с. 63].

Для більш кваліфікованого медичного забезпечення майже на всій території Української держави було утворено шпитальні інституції, станції, притулки, що надавали першу невідкладну допомогу потерпілим. Урядом асигновано значну частину коштів на утримання таких закладів.

Результативність роботи медичних закладів Української держави не в останню чергу залежала від забезпечення їх препаратами, перев’язочними матеріалами та хірургічними інструментами. На місцях працювали підпорядковані закладам аналогічні губернські комісії, до яких входили лікарі санітарних бюро, уповноважені МНЗтаО, члени земських управ, військово-санітарних установ та громадських організацій. Під наглядом уповноважених МНЗтаО здійснювався пошук та облік медично-санітарного майна і обладнання. Їх збір і охорона проводилися за розпорядженням губернської земської управи та з дозволу губернської демобілізаційної комісії [5, с. 112].

Для місцевого населення були утворені медично-санітарні ради, які за підтримки уряду та вагомого асигнування коштів із Державної скарбниці організовували безкоштовні щеплення від віспи. З цією метою в Українській державі проводилася агітаційна робота серед населення, роз’яснювалася йому суть хвороби, умови поширення та засоби лікування [6, с. 120-121].

Санітарному департаменту МНЗтаО та органам місцевого самоврядування до певної міри, на скільки це було можливо за умов поширення одразу кількох пандемій – холери, “іспанки”, тифу – вдалося взяти під контроль їх поширення та організувати ліквідацію. Саме при тісному співробітництві різних структур охорони здоров’я в Українській державі вдалося досягти певних успіхів у справі налагодження медичного обслуговування населення, зберегти від скорочення, а в окремих випадках і розширити мережу лікарняних, санаторно-курортних, фармацевтичних та спеціальних медичних закладів. Організовувало і координувало діяльність усіх цих органів і закладів МНЗтаО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Народа завідуючих губернськими санітарними бюро при МНЗтаО 22-25.05.1918 р. // Вістник МНЗтаО. – 1918. – Липень. – Ч. 10. – С. 112-113.
2. Там само. – С. 113.
3. Жванко Л. М. Соціальні виміри Української держави (квітень-грудень 1918 р.) / Л. Жванко. – Х. : Вид-во “Прапор”, 2007. – С. 79.
4. Жванко Л. Основи політики Української держави у сфері охорони здоров’я та соціального захисту населення (квітень-грудень 1918 р.). / Л. Жванко // Київська старовина, 2006. – березень-квітень. – № 2 (368) – С. 63.
5. Народа завідуючих губернськими санітарними бюро при МНЗтаО 22-25.05.1918 р. // Вістник МНЗтаО. – 1918. – Липень. – Ч. 10. – С. 112.
6. Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців / Л. Жванко // Київська старовина. – Листопад-грудень 2005. – № 6 (366). – С. 120-121.

*Лопушанський А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах розбудови демократичної та правової Української держави актуальним є питання забезпечення участі громадян у законотворчій діяльності. Враховуючи, що дана проблема є досить багатогранна, визначимо лише окремі аспекти цього питання.

Під поняттям народної правотворчої (законодавчої) ініціативи розуміють складний інститут, яким передбачено, що певна кількість громадян може запропонувати проекти правових актів шляхом внесення їх до представницького органу або винесення на референдум. Ініціатива, яка реалізується шляхом референдуму має назву прямої, а через представницький орган – непрямої. В обох випадках вона може бути сформованою (якщо громадянами висувається підготовлений акт) або несформованою (у вигляді пропозиції представницькому органу розробити документ, який пізніше може бути або внесеним на референдум, або на розгляд представницького органу). Крім того, залежно від предмету ініціативи розрізняють конституційну і законодавчу ініціативу. Серед країн, у правових системах яких існує даний інститут, – Австрія, Угорщина, Литва, Латвія [1, с. 16].

Однією з форм участі громадян у законотворчій діяльності є прийняття законів шляхом референдуму. Вказана правомочність випливає зі змісту закріпленого ст. 38 Конституції України права громадян брати участь в управлінні державними справами,

у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ця норма деталізує зафіксоване у ст. 5 Основного Закону України положення про народовладдя, яке базується на міжнародних документах, серед яких важливе місце займають Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р.

М. Паламарчук зазначає, що впродовж новітньої політичної історії нашої держави громадяни України двічі мали змогу взяти участь у безпосередньому вирішенні найважливіших питань суспільного життя у ході всеукраїнських референдумів – у 1991 р. та 2000 р. Перший всеукраїнський референдум, засвідчивши єдність прагнення абсолютної більшості наших співвітчизників до національного суверенітету та власної державності, набув особливого статусу, ставши символом утвердження Українського народу як рівноправного члена світової спільноти. Наслідки проведення другого референдуму є досить неоднозначними. З одного боку, маємо підтримані українським народом зміни до Конституції, які у разі їх впровадження радикально знизили б роль законодавчої влади у політичній системі. З іншого – стався надзвичайний прецедент – носій суверенітету здійснив своє волевиявлення, але воно залишилося фактично проігнорованим, внаслідок чого особливий механізм народного волевиявлення фактично спрацював безрезультатно [2, с. 42]. За висловом директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академіка НАН України Ю. Шемшученка, реальність конституційної формули, за якою “носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ”, істотно похитнулася і у зв’язку з тяганиною щодо реалізації результатів квітневого 2000 р. всеукраїнського референдуму. До використання референдуму як форми безпосередньої демократії треба підходити обережно, з урахуванням світового досвіду і правової урегульованості порядку проведення референдуму, а також перспектив впровадження його результатів у життя [3, с. 13-14].

Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці вказують на наявність невирішених проблем, що можуть виникнути через проведення референдумів, таких, зокрема, як: загострення політичних, соціальних, етнічних протиріч; референдум може перетворитися на інструмент “тиранії більшості”; проблема некомпетентності виборців; маніпулювання ними шляхом некоректно поставлених запитань. Л. Кривенко вважає, що у пострадянських країнах інститут референдуму використовується для послаблення і без того слабких парламентів [4, с. 10]. Наявні і протилежні аргументи: проведення референдумів може сприяти вирішенню таких складних проблем, як слабкий вплив пересічних громадян на “народних обранців”, недостатнє залучення широких верств населення до безпосереднього прийняття найважливіших політичних рішень [5, с. 13-14, 29].

Не так давно прийнятий Закон України “Про всеукраїнський референдум” за предметом всеукраїнського референдуму виділяє референдум щодо прийняття чи

скасування закону України або внесення змін до чинного закону України (законодавчий референдум) (п. 3) ч. 3 ст. 3) [6]. Виділення такого виду референдуму цілком відповідає позиції Конституційного Суду України, яка міститься в офіційному тлумаченні ч. 2 ст. 72 Конституції України в контексті положень ст. 5 Основного Закону, викладеному у п. 2 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008, за якою: "... народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, здійснюючи своє волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, може в порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України, приймати закони України (вносити до них зміни), крім законів, прийняття яких на референдумі не допускається згідно з Конституцією України" [7].

Разом із тим, прийняття законів шляхом референдуму не єдина форма участі громадян в законотворчості. Науковці виокремлюють також інші форми участі громадян у законотворчій діяльності: 1) входження представників громадських об'єднань до складу робочих груп з розробки окремих законопроектів; 2) участь у парламентських слуханнях; 3) проведення незалежних експертиз; 4) всеукраїнські опитування громадян (консультативні референдуми), що проводяться з метою виявлення волі громадян при вирішенні важливих питань загальнодержавного значення; 5) розробка проектів законів. Крім того, у теорії права досить часто піднімається питання про необхідність закріплення на конституційному рівні права народної законодавчої ініціативи, що потребує відпрацювання самої процедури здійснення народної законодавчої ініціативи [8, с. 105-110].

Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що участь громадян у законотворчій діяльності невід'ємно пов'язана з реалізацією права громадян на участь в управлінні державними справами, що має на меті не лише виявлення суспільних відносин, що потребують врегулювання на законодавчому рівні, але й прямий (шляхом референдуму) чи опосередкований (через органи державної влади – суб'єкти законодавчої ініціативи) вплив на встановлення, зміну та скасування законів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Євгенєва А. М., Шкарлат Ю. Г.* Законотворчість: участь громадськості у законодавчому процесі: інформ.-аналіт. дослідження [Текст] / А. М. Євгенєва, Ю. Г. Шкарлат // Програма сприяння Парламенту України університету Індіани США. Лабораторія законодавчих ініціатив – К. : Заповіт, 2008. – 96 с.
2. *Паламарчук М.* Всеукраїнський референдум у політичній системі України [Текст] / Паламарчук М. // Право України. – 2005. – № 5. – С. 42-44.
3. *Шемшученко Ю.* Конституція України і права людини [Текст] / Ю. Шемшученко // Право України. – 2001. – № 8. – С. 13-15.
4. *Кривенко Л.* Референдум. Наближення до горизонту [Текст] / Кривенко Л. // Віче. – 2004. – № 11. – С. 8-11.
5. *ЛеДюк Лоуренс.* Учасницька демократія: референдуми в теорії та на практиці [Текст] / наук. ред. З. Гриценко, пер. з англ. Р. Ткачук. – Х. : Центр освітніх ініціатив, 2002. – 158 с.

6. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 р. № 5475-VI // Відомості Верховної Ради України. – 08.11.2013. – № 44-45. – Ст. 634.
7. Рішення Конституційного Суду України у справах про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16.04.2008 р. № 6-рп/2008 // Офіційний вісник України. – 08.05.2008. – № 32. – Ст. 1056.
8. *Богачова О. В.* Законотворчий процес в Україні [Текст] / О. В. Богачова, О. В. Зайчук, Копиленко О. Л. – К. : Реферат, 2006. – 424 с.

*Маньгора Т.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ЛЕКЦІЙНІ КУРСИ А. ЯКОВЛІВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

Українське право, як частина української історії, має багатовікові традиції. Проголошення незалежності України сприяло дослідженню громадської, наукової та педагогічної діяльності українських правників, які проживали за межами України. Одним з них є Андрій Іванович Яковлів – відомий український громадський і політичний діяч, учений-правознавець, історик українського права, педагог, член Центральної і Малої Рад, директор канцелярії Центральної Ради, автор численних праць з історії держави і права України, звичаєвого, конституційного, цивільного, торгового, морського, річкового, цивільно-процесуального права.

З 1898 по 1902 рр. А. Яковлів навчався на юридичному факультеті Дерптського (Тартуського) університету. У 1904 р. А. Яковлів склав державний іспит в університеті св. Володимира в Києві й отримав диплом першого ступеня.

З 1911 р. А. Яковлів починає займатися педагогічною роботою, він викладає основи права і законодавства в 1-й Київській комерційній школі. У цьому навчальному закладі він працював до початку 1918 р.

У 1923 р. Андрій Іванович переїхав до Чехії, де працював доцентом і професором на факультеті права і суспільних наук, кафедрі цивільного процесу в Українському Вільному університеті в Празі. 17 березня 1924 р. він отримав науковий ступінь доцента, того самого року був обраний науковим секретарем університету, а в 1926 р. – економічним референтом, посади займав до вересня 1930 р. В 1926 р. підготував працю “Теорія доказів у цивільному процесі. Частина I.” і у травні 1929 р. здобув звання надзвичайного професора цивільного процесу. Також він читав в університеті курси “Морське та річкове право”, “Міжнародне право” й “Державне право” та “Історію судового устрою й судівництва на Україні” [11]. У 1928–1929 рр. до його педагогічної сфери додалися також курс лекцій з історії цивільного права, 1929–1930 рр. – курс лекцій з історії українського цивільного процесу і з історії судового устрою і судівництва України. У 1931–1932 рр. професор А. Яковлів читав курс

лекцій, присвячених договорам гетьманів України з Москвою, у 1932–1937 рр. випустив курси “Цивільного права”, “Торговельного права”, “Пресового права” [2, с. 504], у 1935–1936 рр. – курс лекцій з речового права, а у 1940–1941 рр. – курс лекцій, присвячений німецькому цивільному праву. Аналогічні дисципліни викладалися А. Яковлівим у 30-ті роки і у Національній Чехословацькій Господарчій Академії в Подебрадах. Усього за роки педагогічної діяльності А. Яковлів прочитав своїм студентам понад 10 лекційних курсів, а його лекції тільки на факультеті права і суспільних наук в Українському Вільному Університеті у Паразі прослухало понад 1 тис. студентів, переважна більшість яких були особами українського походження [1, с. 296]. Лекційні курси повинні були сприяти отриманню знань з метою правової освіти, працевлаштування та підприємницької діяльності в умовах еміграції.

Лекції Андрія Яковліва існують лише у вигляді рукописів. Вони дозволяють розкрити політико-правові погляди вченого, високий рівень юридичної підготовки.

Лекційні курси А. Яковліва характеризуються поділом на параграфи. В посібниках після розгляду окремих тем подаються контрольні запитання, правові ситуації, правові задачі, які складені з метою закріплення, узагальнення, систематизації знань студентів, підготовки їх до майбутньої професійної діяльності.

До кожного лекційного курсу подається література для слухачів, які бажають поглибити знання з навчальних дисциплін. Особливістю літературних джерел є те, що вони подані на українській, російській, польській, німецькій, французькій, чеській мовах, також використовується латинська термінологія.

Андрій Іванович розглядає правові інститути різних галузей права на основі порівняльного аналізу правових систем царської Росії, Радянського Союзу, УСРР, країн Західної Європи, Польщі, Австрії, Угорщини, Чехословаччини, визначає особливості розвитку права на українських землях, які були в складі зарубіжних країн в міжвоєнний період. Дає характеристику різних галузей міжнародного права.

Лекційні курси, написані науковою юридичною мовою, свідчать про професійну підготовленість лектора, його обізнаність, доступність подачі навчального матеріалу.

В тексті лекцій виділяються основні поняття, класифікації правових інститутів. Визначення понять і термінів є цінними для вивчення юристами.

Наявність двох окремих курсів “Торговельного права” [5] та “Цивільного права” [7] свідчить про те, що Андрій Яковлів є прибічником концепції дуалізму приватного права (поділу на цивільне та торгове), яке поширене в країнах романо-германської правової системи. В Україні, як і в більшості східно-європейських державах відсутній поділ на цивільне та торгове право, а відносини між господарськими організаціями регулюються окремою галуззю господарським правом.

У торговельному праві А. Яковлів виділяє такі відділи (інститути): 1) суб’єкти торговельного права; 2) об’єкти торговельного права; 3) морське і річне торговельне право [5, с. 9].

Особливе місце в системі торгового права займає морське право, яке складає певну систему норм, що торкаються транспорту по морю (або взагалі по воді), засобів цього транспорту і всіх договорів, пов'язаних з мореплаванням та його суб'єктами і об'єктами [5, с. 8]. З метою поглиблення знань студентів А. Яковлівим було розроблено окремий курс лекцій “Морське право як самостійна дисципліна на юридичних факультетах” [4].

Лекційні курси А. Яковліва є актуальними в наш час, оскільки їх зміст відображає основні етапи розвитку історії держави і права України та зарубіжних країн, характеризує розвиток різних галузей права на основі порівняльного аналізу та думки різних авторів. Лекційний матеріал подається в логічній послідовності на основі практичного досвіду на високому науковому рівні.

ЛІТЕРАТУРА :

1. *Горак В.* Андрій Яковлів // Історіографічні дослідження в Україні. Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. / В. Горак // НАН України. Інститут історії України. / Редкол. : Ю. А. Пінчук (гол. ред.) та ін. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 283-302.
2. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська; Вст. сл. І. М. Дзюби; Перед. Слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.
3. *Яковлів А.* Історія судового устрою і судівництва в Україні. Курс лекцій (рукопис) / А. Яковлів. – Прага.
4. *Яковлів А.* Морське право як самостійна дисципліна на юридичних факультетах. Курс лекцій (рукопис) / А. Яковлів. – Прага, 1931.
5. *Яковлів А.* Торговельне право / А. Яковлів. – Регенсбург-Ульм : УТГІ, 1949. – 214 с.
6. *Яковлів А.* Українське звичайне процесуальне право. Курс лекцій (рукопис) / А. Яковлів. – Прага, 1931.
7. *Яковлів А.* Цивільне право: курс лекцій / А. Яковлів. – Регенсбург-Берхтесгаден : УТГІ, 1947. – 163 с.
8. *Яковлів А.* Цивільний процес: курс лекцій / А. Яковлів. – Регенсбург-Мюнхен : УТГІ, 1948. – 79 с.
9. *Яковлів А.* Річкове право. Курс лекцій (рукопис) / А. Яковлів. – Прага, 1936.
10. *Яковлів А.* Теорія доказів в цивільному процесі. Курс лекцій (рукопис) / А. Яковлів. – Прага, 1923.
11. ЦДАВО України, ф. 4438, оп. 1, од. 5.

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ

Сім'я як соціальний інститут являється загально визнаною соціальною цінністю. Її значущість і необхідність як для кожної окремої людини, так і для суспільства в цілому не викликає жодних сумнівів. Ще Аристотель писав, що кожна сім'я – це частина держави.

Нині вітчизняне та міжнародне законодавство визначає сім'ю первинним та основним осередком суспільства [1; 2]. І це є абсолютно обґрунтованим, адже формування та розвиток особистості починається з моменту народження дитини, і сім'я у цьому процесі належить пріоритетне місце: саме вона є першим вихователем маленької людини, середовищем передачі їй духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій, практичних умінь і навичок [3]. Зрештою сім'я відіграє основну роль не лише у формуванні загальної культури особистості дитини, а й правової, яка набуває особливої актуальності в сучасний період розвитку України в умовах становлення демократичної правової держави.

Важливою та необхідною умовою формування правової культури дитини є правове виховання. У реалізації цього завдання ключову роль відіграє саме сім'я як соціальний інститут. Розуміючи значення сім'ї у вихованні дитини, в тому числі правовому, держава на законодавчому рівні, зокрема в ст. 12 Закону України “Про охорону дитинства” [4], визначила права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини. Крім того, Закон України наголошує на тому, що виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини.

Важливим для особистісного розвитку дитини, формування її правосвідомості та правової культури є не лише організовані та систематичні дії щодо правового виховання та навчання дитини, а й створення сприятливих умов її емоційного життя. Водночас як показують результати опитування, батьки майже не замислюються над тим, що виховний вплив на дітей справляють не тільки цілеспрямовані дії, а й уся сімейна атмосфера [3].

Сім'я як перший мікроколектив безпосереднім чином впливає на формування особистості дитини, адже тут вона проводить значну частину часу, засвоює знання, досвід, переймає правила поведінки, соціальні та правові цінності. У цьому контексті доречним, на нашу думку, буде навести погляд В. О. Коновалової та В.Ю. Шепітько, які вказують, що мікроколектив впливає на ступінь і спрямованість соціалізації особистості, сприяючи тим самим виробленню у неї того чи іншого світогляду і набуттю соціального досвіду. Тому соціальна характеристика мікроколективу визначає становлення позитивних або негативних властивостей особистості [5, с. 191].

Як зазначає В. В. Бедь, порушення в засвоєнні морально-правових норм, прийнятих у суспільстві, спостерігається “з вини” сім’ї у таких випадках:

1) батьки словесно і своїми вчинками стверджують аморальні і навіть антисоціальні способи поведінки (відбувається пряме засвоєння дитиною норм асоціальної поведінки);

2) батьки словесно дотримуються загальноприйнятих моральних норм поведінки, але здійснюють дії та вчинки, які їм суперечать (у дітей з’являються асоціальні установки);

3) батьки словесно і в поведінці дотримуються загальноприйнятих норм, але при цьому не задовольняють емоційних потреб дитини, що значно ускладнює нормальний процес соціалізації;

4) батьки застосовують як основні методи виховання такі: насилля, примушування, приниження особистості дитини [6].

Вивчення кримінальних справ про тяжкі злочини, вчинені неповнолітніми, свідчать, що нерідко в сім’ї створюються несприятливі умови для виховання дітей. Недоліки сімейного виховання породжують відхилення у моральному розвитку неповнолітніх, що, у свою чергу, призводить до вчинення правопорушень і злочинів. Вплив сім’ї на виховання дітей не можна замінити іншими заходами виховання. Тому дошкільні, загальноосвітні та інші навчальні заклади, які виконують функції щодо виховання дітей, повинні тільки доповнювати сімейне виховання [7].

Наведений перелік проблем, які, на жаль, часто зустрічаються в сім’ях мають негативний вплив на неповнолітніх, насамперед, у силу вікових особливостей. Такими особливостями є, наприклад, несформованість власної системи стійких моральних і правових принципів, переконань, ціннісних орієнтирів, схильність до наслідування тощо.

Сім’я має значний вплив на становлення та розвиток загальної та правової культури особистості дитини, причому внаслідок вікових особливостей дитини та ціннісних орієнтацій її найближчого оточення, такий вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тому особливої актуальності набувають правове виховання дітей, яке має поєднуватися з позитивним прикладом батьків щодо свідомого ставлення до власних прав та обов’язків, неухильного додержання норм і правил поведінки, закріплених чинним законодавством, з метою формування у дитини неприйняттого ставлення до протиправних діянь та високого рівня правової культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: станом на 4 липня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
2. Загальна декларація прав людини: Організація Об’єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

3. *Кравченко Т. В.* Особливості виховання та соціалізації дитини в сучасній українській сім'ї [Електронний ресурс] / Т. В. Кравченко // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 98-102. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=52&c=1121>.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III: станом на 16 травня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
5. *Коновалова В. О.* Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
6. *Бедь В. В.* Юридична психологія [Електронний ресурс] / В. В. Бедь. – К. : МАУП, 2004. – 436 с. – Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-282379.html?page=6//>.
7. Вплив сім'ї на правове виховання дитини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ovidiodopol-rda.odessa.gov.ua/novini/vpliv-sm-na-pravove-vihovannya-ditini/>.

*Маліновська О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПРАВО НА ПРАЦЮ В ПЕРІОД НЕПУ В УСРР

Право на працю у сучасній Україні гарантується низкою нормативно-правових актів, проте зародження цих процесів почало відбуватися за часів Української Соціалістичної Радянської Республіки, а саме з проголошенням нової економічної політики. Вона внесла у трудове право суттєві зміни, які можна звести до таких головних положень: скасування трудової повинності; заміна регламентації нормування праці; відродження договірних засад.

Право на працю віднайшло своє закріплення у Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки. 6 березня 1919 року у Харкові почав роботу III Всеукраїнський з'їзд Рад, а 10 березня проект Конституції УСРР був поданий і затверджений на III Всеукраїнському з'їзді Рад. Стаття 28 Конституції УСРР проголошувала: “У.С.Р.Р. визнає обов'язки всіх громадян Республіки на працю і проголошує гасло: “не працюючий не їсть”. Тобто, праця вважалася моральним обов'язком кожного працездатного радянського громадянина. Хто відмовляється від праці і намагається прожити з нелегальних прибутків, того вважали дармоїдом (“тунеядцем”) і могли застосовувати репресії, включно до заслання. Обов'язок громадян працювати поєднується з їхнім правом на працю, тобто з можливістю виконувати ту чи іншу працю за певною спеціальністю і кваліфікацією й одержувати за це відповідну винагороду.

Одним із перших нормативних актів, що відповідав умовам непу, стала Постанова Раднаркому УСРР від 19 квітня 1921 р. “Про полегшений перехід робітників і службовців з одного підприємства на інше”. Запроваджувалися чергові й додаткові відпустки для робітників і службовців із збереженням заробітної плати.

31 травня 1921 р. Раднарком прийняв Постанову “Про надурочні роботи”, в якій зазначалося, що такі роботи допускалися лише у виняткових випадках. Прийнятий Раднаркомом 21 вересня 1921 р. Кодекс законів про працю малолітніх підлітків встановлював правила охорони праці названих категорій учасників трудових відносин. Були прийняті й інші нормативні акти, які мали на меті регулювати відносини в умовах переходу України до нової економічної політики. Але більш детально питання трудового права і права на працю, зокрема, регулювались Кодексом законів про працю в УСРР (далі – КЗпП).

Кодекс законів про працю УСРР повністю відповідав КЗпП РСФРР і введений з ним в один день – 15.11.1922. Від КЗпП РСФРР він відрізнявся деякими редакційними уточненнями та дещо більшою кількістю додатків. Складався з 17 розділів і 192 статей. У першій статті КЗпП встановлював, що його норми “поширюються на всіх осіб, які працюють за наймом, у тому числі і вдома (квартирники), і обов’язкові для всіх підприємств, установ і господарств (державними, не виключаючи військових, громадських та приватних, в тому числі тих, що надають надомну роботу), а також для всіх осіб, які застосовують найману працю за винагороду”. Всі договори й угоди про працю, що погіршували умови праці, вважалися недійсними. Наймання й надання робочої сили проводилися на основі принципу добровільної угоди працівника. Трудова повинність застосовувалась лише у виняткових випадках (для боротьби зі стихійним лихом, при недостатності робочої сили для здійснення найважливіших державних завдань), лише на підставі спеціальних постанов РНК УСРР або уповноважених ним органів.

Тривалість нормативного робочого дня за КЗпП становила 8 годин. Пільги були встановлені для неповнолітніх (16-18 рр.). Для працівників розумової та управлінської діяльності робочий день був знижений до 6 годин. Він же був введений на шкідливих роботах. Було введено обмеження понаднормової роботи, до 120 годин на кожного працівника на рік. Зайнятість цими роботами протягом двох днів підряд не могла перевищувати більш як чотири години (ст. 103, 104, 106) [1].

Не дозволявся прийом на роботу осіб, молодших за 16 років; для неповнолітніх у виняткових випадках встановлювався 4-годинний робочий день. Уповнаркомпраці і Південбюро ВЦРПС мали право регулювати мінімальну кількість неповнолітніх для окремих галузей промисловості. Встановлював, що жодне підприємство не зможе бути відкрито, пущено в хід або переведено в інше приміщення без санкції органів охорони праці та санітарно-промислового і технагляду.

Був закріплений щотижневий відпочинок. Він мав тривати не менше 42 годин, а також у святкові дні (6 днів на рік), чергова щорічна двотижнева і додаткова відпустки із збереженням заробітку.

Неробочими днями були оголошені особливі загальнодержавні святкові дні: 1 січня – Новий Рік, 22 січня – у пам’ять про криваву неділю, 12 березня – день повалення царату, 18 березня (день Паризької Комуни), 1 і 2 травня та 7 і 8 листопада

святкування відповідно дня міжнародної солідарності та перемоги Жовтневої революції (ст. 111). За угодою з губпрофрадою місцевими відділами праці могли встановлюватись дні відпочинку, пов'язані з святкуванням релігійних свят, національно-побутових, але не більше восьми днів на рік [2, с. 7].

Заробітна плата залежала від виконання обов'язкових норм праці, які встановлювалися з урахуванням досягнутого рівня техніки, наукової організації праці й досвіду праці.

Кодекс законів про працю УСРР закріпив право на працю, він став основним нормативним актом, на основі якого відбувалося регулювання трудових відносин у початковий період непу. КЗпП УСРР 1922 року став міцною базою чіткого і ясного регулювання трудових відносин, важливим засобом забезпечення інтересів всіх працюючих. Він скасовував обов'язкову трудову повинність, яка все ж таки могла застосовувалась лише у виняткових випадках. В цілому, можна сказати, що Кодекс УСРР 1922 р. був прогресивним на той час. Багато норм КЗпП 1922 р. були більш кращі для працівників ніж прийнятий згодом КЗпП УРСР 1971 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю УСРР (1922 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/1063/17>.
2. Волкова О. Н. История развития советского трудового законодательства. – М.: ВЮЗИ, 1986. – С. 87.

*Медведчук Н.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Численні соціологічні дослідження рівня правосвідомості громадян, які проводяться в різних регіонах України, свідчать про низьку ефективність правового виховання населення.

Правове виховання – це цілеспрямована діяльність з трансляції (передавання) правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів розв'язання конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого [1, с. 318].

Основною проблемою правового виховання населення можна назвати відсутність загальнонаціональної ідеології та наростання, на фоні соціально-політичної та соціально-економічної кризи в Україні, песимістичних настроїв, соціальної апатії та байдужості. Це сприяє поширенню серед населення правового

нігілізму, різних девіантних форм поведінки. Крім того, в сучасних умовах спостерігається спад виробництва, зростання чисельності безробітних та занепадом моральних цінностей.

Найбільш загальними проблемами правового виховання населення в Україні є: складність доступу населення до правової інформації; недостатня якість кадрів, які задіяні в процесі правової освіти; небажання населення до правового самовиховання; неправильне тлумачення засобами масової інформації правової інформації; недосконалість програм правового виховання населення.

До об'єктивних чинників, які істотно впливають на правове виховання і рівень правової свідомості та правової культури, на нашу думку, належать: цивілізаційний і культурний рівні розвитку конкретного суспільства, його політико-правова система; укоріненість серед населення правових, етичних та релігійних норм; існуючі в суспільстві правовідносини, правові традиції; правовий менталітет населення тощо. Тому процес правового виховання, формування правової культури не може прискорюватися президентським указом чи припинитися рішенням парламентської більшості. Стосовно правового виховання і формування правової культури, очевидно, має йтися про створення умов, що дають змогу дедалі значніше виявлятися об'єктивним чинникам, які в результаті цього визначають правову культуру суспільства та забезпечують ефективність правових заходів [3, с. 316].

Багато правознавців, які займалися вивченням питання правового виховання виробили цілу низку рекомендацій, щодо вдосконалення право виховного процесу, які є актуальними і сьогодні:

- у викладанні права не обмежуватись переказом наявних норм поведінки, а давати їх реальну оцінку, використовуючи при цьому засоби формування поваги до права;

- значну увагу приділяти висвітленню співвідношення норм права й інших соціальних цінностей, зокрема норм моралі, акцентуючи на закріпленні останніх у праві;

- наводити приклади юридичних явищ, правових норм, що забезпечують задоволення інтересів людини;

- основну увагу концентрувати на позитивній характеристиці правових норм, уникаючи надмірної критики як правових норм, так і державних інститутів, які ці норми реалізують;

- приділяти більшу увагу регулятивним нормам права, уникаючи, так би мовити, кримінального ухилу під час характеристики;

- розкривати значення права в житті людини передусім на позитивних прикладах його дотримання, перевагах діяльності в рамках закону;

- обґрунтовувати ідеї цінності права та використовувати вищенаведені пропозиції на прикладах, актуальних для життєдіяльності людини [2, с. 38-40].

Організація ефективної системи правового виховання в українському суспільстві неможлива й без вдосконалення всієї правової системи, оновлення чинного законодавства, підвищення правосвідомості і правової культури посадовців, юристів, всього суспільства. Завершення правової реформи в Україні покликане підсилити механізми підтримання правопорядку в країні на основі принципів самоврядування і народовладдя, а також верховенства права в усіх сферах життя суспільства. Але одне лише впорядкування і вдосконалення правової системи навряд чи переросте в правову культуру чи стабільну правосвідомість громадян, адже сама по собі правова система не гарантує реалізацію законів в суспільному житті. Внаслідок цього необхідно не тільки вдосконалювати законодавство, а й відроджувати моральність населення України, на основі якої будуватиметься правова культура нашого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов В. М. Правосознание, правовая культура и правовое воспитание // Теория государства и права [Текст]: учебник / В. М. Баранов, В. П. Сальников и др.; под ред. В. К. Бабаева. – М.: Юристъ, 2002. – С. 318.
2. Правовое воспитание молодежи [Текст]: Н. И. Козюбра, В. В. Оксамытный, П. М. Рабинович и др.; отв. ред. Н. И. Козюбра. – К.: Наук. думка, 1985. – 318 с.
3. Правове виховання в сучасній Україні [Текст]: монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2010. – 368 с.

*Невмержицька Н.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

НЕОБХІДНІСТЬ УНІФІКАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Законодавча база України створювалась протягом всього періоду незалежності України. Водночас питання ефективності законодавства та його застосування щоденно актуалізуються, а недоліки і невідповідність чинного вітчизняного законодавства міжнародним стандартам дедалі все більше привертають увагу науковців і практиків [3, с. 4].

Сучасна правова ситуація в Україні свідчить, що сама по собі нормативно-правова база при певних умовах, зокрема при відсутності її належної упорядкованості, породжує дезорієнтацію для суб'єктів суспільних відносин. Причиною цього є, перш за все, наявність багатьох неузгоджених між собою нормативно-правових актів і окремих норм, що ускладнює їх розуміння, практичну можливість користування ними не тільки звичайними громадянами, але часто і професіоналами високого класу.

Не дивлячись на те, що законодавство на сучасному етапі не встигає за розвитком суспільства, уніфікації нормативно-правових актів у правовій теорії не приділяється належної уваги. Так, часом нормативно-правові акти що приймаються суперечать раніше прийнятим нормативним актам. В результаті з'являються акти, що фактично не діють, і часто, в деяких з них зустрічаються повторення, помилки, а інколи – прогалини і неузгоджені положення. Все це свідчить про необхідність уніфікації у вітчизняному законодавстві.

Інтернаціоналізація правового регулювання різних сфер діяльності шляхом розробки та укладання відповідних міжнародних договорів викликана реальними потребами, пов'язаними з розвитком міжнародних відносин [5, с. 31].

З огляду на це питання необхідність у вітчизняному законодавстві є надзвичайно актуальною. Дійсно, необхідність уніфікації вбачається і в створенні якісної системи законодавства, що відображає основні закономірності суспільного розвитку, і його своєчасне і всебічне вдосконалення у відповідності до міжнародних стандартів.

Стрімкий темп законотворчості породив низку проблем як усередині самого законодавства, так і в його застосуванні на практиці. В цьому зв'язку потребують детальної розробки такі питання, як систематизація законодавства, впорядкування і оновлення його структури, визначення напрямів розвитку, вдосконалення процесу підготовки і прийняття законів, створення дієвого механізму виконання законів та інших правових актів [4, с. 57].

Про необхідність уніфікації правових норм, а часто й про невідворотність цього процесу свідчить збільшення кількості ситуацій, які потребують застосування іноземного права. Питання уніфікації та проблеми пов'язані з нею, дискутуються в час оновлення й кодифікації законодавства України, на що звертають увагу вчені інших держав.

У прагненні законодавця до уніфікації є, принаймні, дві причини: потреба в однаковому економічному врегулюванні однотипних суспільних відносин та бажання сконцентрувати вже існуючу множинність правового матеріалу в однойменній сфері, що утворює деякі труднощі застосування його на практиці. Звідси й необхідність однакового упорядкованого врегулювання подібних суспільних процесів. Без мети матеріал не уніфікується, обов'язково повинна існувати потреба в уніфікації або уніфікація, принаймні, повинна бути бажаною, наприклад, мова може іти про конкретні важелі при зближенні національних правових систем. Отже, уніфікація зумовлюється двома чинниками. Поряд з об'єктивними, вона містить і суб'єктивні передумови: необхідність в уніфікації неодмінно повинна збігатися з бажанням законодавця в подібних діях. Якщо такий збіг є, то уніфікаційний процес, як правило, своєчасний та ефективний [2, с. 230].

Національна (внутрішньодержавна) нормативно-правова уніфікація переважно є цілеспрямованою і її метою є створення уніфікованого акта. Така уніфікація

нормативно-правових приписів, зокрема у процесі кодифікації, веде до створення таких уніфікованих актів, як кодифікаційні акти. І хоча результати нормативно-правової уніфікації можуть об'єктивуватися у конституціях, законах, нормативно-правових прецедентах та інших джерелах права, все ж найвищий рівень уніфікації простежують у кодексах та інших кодифікованих актах. І це відбувається завдяки змістовному переопрацюванню нормативно-правових приписів, пов'язаних спільним предметом регулювання, що містяться у різних джерелах права та об'єднанню їх у єдиному кодифікованому акті, який поряд із цим містить і нові нормативно-правові приписи [1, с. 39].

Правовій державі повинен бути властивий не лише високий рівень уніфікації вітчизняного законодавстві з міжнародним правом, а й реальне застосування такого законодавства у повсякденному житті суспільства та держави.

Уніфіковані норми міжнародних договорів є особливими, оскільки вони повинні впливати у внутрішньо-правовій сфері на регулювання відносин суб'єктів права. Водночас, як частина уніфікованого міжнародного договору, вони регулюють і відносини між його учасниками – взаємний обов'язок забезпечити чи створити правовий режим для дії договірних норм у національній правовій системі. Такі норми не “вилучаються” з міжнародних договорів, навіть якщо у внутрішньому законодавстві вказано, що вони становлять його частину після ратифікації чи прийняття іншого акта.

Підводячи певні висновки слід зазначити, що проблема уніфікації національних законодавств є неоднозначною і відповідно методика уніфікації ще тільки обґрунтовується у юридичній літературі, а вчені-правознавці підходять до її вивчення, аналізу та відповідних рекомендацій [2, с. 223].

Уніфікація дійсно є необхідною, адже завдяки даному процесу наше законодавство вийде на якісно новий рівень свого розвитку, зменшиться кількість прогалин та колізій. Законодавство стане простіше у своєму використанні так як nebude безліч нормативних актів що регулюють однакові суспільні відносини, а буде один або декілька уніфікованих актів в яких у доступній та зрозумілій формі все описано.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Монастирський О.* Європейська національна нормативно-правова уніфікація: теоретичні аспекти / О. Монастирський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2012. Випуск 56. – С. 38-43.
2. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Вид-во “Фенікс”, 2007. – 430 с.
3. Правова наука та законодавча практика: аналіз дисертаційних досліджень (2002–2008) / за ред. В. О. Зайчука. – Випуск 1. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. – 148 с.
4. *Тацій В. Я.* Проблеми зближення європейських правових систем як умова гармонізації законодавства України / В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий // Проблеми гармонізації

законодавства України з міжнародним правом: матеріали науково-практичної конференції. Інститут законодавства Верховної Ради України – К., 1998. – С. 53-57.

5. *Удовенко Г. Й.* Гармонізація законодавства України з міжнародним правом / Г. Й. Удовенко // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали науково-практичної конференції. Інститут законодавства Верховної Ради України – К., 1998. – С. 31-36.

*Огірко Р., Прокопчук Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. закріпила такі ознаки державного суверенітету України як невід’ємне право української нації на самовизначення, верховенство і самостійність, повноту і неподільність державної влади в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах.

Сьогодні, державний суверенітет є однією з найбільш дискусійних проблем юридичної науки [3]. Особливої гостроти вона стала набувати в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Це пов’язано перш за все з феноменом глобалізації і з створенням на всіх континентах інтегративних об’єднань, коли виникла об’єктивна практична потреба поєднання наднаціонального характеру міждержавних об’єднань і державного суверенітету. Дійшло до того, що суверенітет деякими вченими і політиками перестав розглядатися як невід’ємна ознака держави [2].

В наш час людство зіткнулося з цілою низкою глобальних проблем, зокрема таких як екологічна і продовольча безпека, міждержавні конфлікти, глобальні хвороби, тероризм, природні й техногенні катастрофи та ін. Жодна країна світу не взмозі самотужки їх розв’язати. Тому глобалізаційні та інтеграційні процеси, які виражають собою необхідність об’єднання держав в економічній, політичній, правовій, культурній сферах є незворотніми.

На цьому тлі перед Україною постало питання визначення та юридичного оформлення свого геополітичного курсу.

Протягом останніх років вчені і політики виокремлюють такі основні зовнішньополітичні вектори України: 1) європейська інтеграція, що передбачає вступ до Європейського Союзу; 2) євразійська інтеграція, що передбачає розвиток відносин з Російською Федерацією та іншими країнами СНД та вступ в подальшому до Євразійського Союзу [4].

Що стосується євразійського вектору, то останнім передбачається поглиблення інтеграційних процесів в Митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану за рахунок

створення Єдиного економічного простору трьох країн. Такий вектор України, зумовлений попередньою історією й економічними зв'язками України з країнами СНД.

Російська Федерація як основний ініціатор та ідеолог євразійської інтеграції планує в три етапи створити Євразійський Союз, з підключенням до такого інтеграційного утворення України, Молдови, Вірменії, Узбекистану. Так, з 1 січня 2010 року став функціонувати Митний союз, а з 1 січня 2012 року започатковано формування Єдиного економічного простору, а з 1 січня 2015 року планується формування Євразійського Економічного Союзу.

Інтеграційні проекти на пострадянському просторі, ініційовані РФ передбачають суттєве обмеження державного суверенітету країн-учасниць. Водночас процес прийняття рішень у таких об'єднаннях передбачає домінуючу роль Росії, а також не дозволяє іншим державам-учасницям контролювати і блокувати процес обмеження свого суверенітету. При цьому, за оцінкою багатьох експертів та політологів, кінцевою метою інтеграції є відновлення колишньої єдиної союзної держави.

Аргументом в користь цього висновку є факт створення в Митному союзі Євразійської економічної комісії якій передані вилучені з суверенних прав держав-учасниць практично всі питання митного тарифного і нетарифного регулювання, митного адміністрування, встановлення торговельних режимів стосовно третіх країн, введення антидемпінгових захисних і компенсаційних заходів щодо третіх країн тощо.

Натомість, Євросоюз висловився категорично проти можливості приєднання України до Митного Союзу і попередив керівництво країни, що таке приєднання ставить під сумнів перспективу їх інтеграції з ЄС. Тому для України актуальності набула проблема однозначного вибору одного з інтеграційних проектів – європейського (ЄС) чи євразійського вектора (ЄЕП).

Саме європейська інтеграція є основним зовнішньополітичним курсом України. Ідея вступу до Євросоюзу проголошена як пріоритетна на законодавчому рівні.

Правовим фундаментом для формування євроінтеграційної політики стали: ратифікована Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом 1994 р., Стратегія інтеграції України до ЄС 1998 р., та політична частина Угоди про асоціацію України з ЄС, яка підписана 21 березня 2014 р. Економічну частину угоди планують підписати згодом.

Сьогодні однією з важливих проблем у праві ЄС є питання по співвідношення наднаціональності та державного суверенітету, що вимагає досягнення балансу між наднаціональними і міжурядовими принципами організації і функціонування Євросоюзу як міждержавного об'єднання. Це знайшло свій прояв в тому, одним із найбільш конфліктних питань діяльності Євросоюзу був розподіл компетенції між державами-членами та об'єднанням в цілому. У Лісабонському договорі зроблено

спробу однозначно вирішити це питання шляхом поділу компетенції на виключну, спільну, доповнюючу та спеціальну.

На думку представників певних політичних сил, будь-яка форма інтеграції з Євросоюзом загрожує державному суверенітету України, що виникає у зв'язку із добровільним переданням деяких суверенних прав інституціям ЄС. На нашу думку, з цим важко погодитися.

Сучасні конституції демократичних держав передбачають можливість делегування права реалізації окремих суверенних прав наддержавним об'єднанням і міжнародним організаціям. Існуюча практика добровільної передачі державою суверенних прав цілком допускається, оскільки вона: 1) є способом реалізації суверенного права; 2) компенсується набуттям загальносистемних повноважень у рамках інтеграційного об'єднання; 3) передбачає можливість повернення делегованих прав. Тобто, ці взаємини держав-членів і самої міжнародної організації не порушують державного суверенітету.

І дійсно, країни-члени ЄС юридично залишаються суверенними державами, які добровільно, за власним вибором об'єднали свої суверенітети для того, щоб збільшити свою потужність та вплив у світі, якого жодна з країн-членів не могла б досягти наодинці.

Держава тією чи іншою мірою постійно вдається до самообмежень і в питаннях реалізації своїх суверенних прав, оскільки до цього призводить міждержавне спілкування заради забезпечення миру і соціального прогресу. Проте це не означає втрату суверенітету.

Наднаціональна організація не обмежує суверенітет як такий, а лише перебирає на себе повноваження щодо реалізації окремих суверенних прав, якщо національні уряди впевнені, що їх реалізація на наднаціональному рівні є більш ефективною, ніж на національному. Вона має той обсяг повноважень, який їй передали уряди країн-учасниць для досягнення статутних цілей.

Отже, правова природа повноважень, які передані наднаціональним організаціям національними урядами, має похідний характер, а їх обсяг залежить від держав-членів.

Все це, безумовно, так, але справа ускладнюється фактом, що у функціонуванні ЄС очевидною є тенденція його трансформації від статусу міждержавної організації до формування замість цього цілком нового статусу самостійного суб'єкта міжнародного права. Тобто, ЄС поступово перетворюється із міждержавної організації в наднаціональну. Про цю тенденцію свідчить, зокрема, невдала спроба прийняти Конституцію ЄС і підписання замість цього Лісабонського договору, зміст якого свідчить про існування чіткої лінії на зростання ступеню обмеження і самообмеження суверенітету держав-учасниць ЄС через передачу своїх суверенних прав об'єднанню і перетворення Євросоюзу у майбутню федерацію. І якщо майбутнє ЄС буде зосереджено тільки на економічній, фінансовій, військовій і політичній інтеграціях, то

перспективи збереження державного і національного суверенітетів європейських держав є досить проблематичними, оскільки ці види інтеграцій в епоху глобалізації неминуче ведуть до формування єдиних економічних, політичних, фінансових та інших суперсистем, які створюють глобальну за своїм масштабом взаємозалежність держав, що в кінцевому рахунку істотно змінює їх суверенітет.

На нашу думку, ключем до гармонійного рішення проблеми поєднання міждержавної інтеграції і збереження суверенітету є необхідність доповнення інших видів об'єднання духовно-культурною інтеграцією, тобто об'єднанням народів навколо загальноєвропейських морально-етичних і духовних цінностей, що становлять основу європейської християнської цивілізації. Тільки це може попередити загрозу поглинення у глобальному уніфікованому технократичному і інформаційному світі націй і народів як індивідуальних і особливих в ментальному, етичному і культурному відношенні спільнот людей, що мають свою неповторну духовно природу. В такому випадку, суттєво обмежений у політичній, економічній і правовій сферах державний суверенітет буде доповнений і відновлений національним суверенітетом, що стане запорукою і основою збереження духовного та культурного розмаїття майбутнього Євросоюзу як єдності європейських націй.

Отже, процес інтеграції до ЄС на нашу думку, все-таки відкриває для України у порівнянні з іншим геополітичним вектором перспективу гармонійного поєднання державного суверенітету і майбутнього України із загальноєвропейськими універсальними цілями та цінностями саме на основі української ініціативи і програми збереження і морального оздоровлення та духовної інтеграції європейських націй. Цього можна досягти навіть в умовах поглиблення світових інтеграційних процесів за рахунок збереження культурного, етнічного, і національного розмаїття Європи і світу через імператив доповнення економічної, політичної глобалізації духовною єдністю людства на основі загальноєвропейських морально-етичних та релігійних ідеалів і смислів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія / І. А. Куян. – К. : ВЦ “Академія”, 2013. – С. 494-508.
2. Байдін Ю. В. Державний суверенітет і його межі в умовах європейської інтеграції (питання теорії) / Ю. В. Байдін ; наук. кер. : І. В. Яковюк. – 2012. – С. 138-150.
3. Яковюк І. Особливості впливу наднаціональних організацій на державний суверенітет країн-кандидатів та країн-сусідів (на прикладі Європейського Союзу) / І. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2010. – № 3. – С. 19-32.
4. Право Європейського Союзу : підручник / кол. авт. ; за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 202-208.

КОНЦЕПЦІЯ СВОБОДИ ТВОРЧОСТІ У ПОГЛЯДАХ АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА

Мислителями періоду античності було створено могутній потенціал для подальшого розвитку наукового пізнання права на творчість. В концепцію свободи творчості було закладено ідею творчої свободи особи, а результати творчості прирівнювались до найцінніших благ. Але із розпадом античного суспільства з'явилися форми нової системи суспільних відносин, нове світосприйняття, що наклало відбиток і на формування концепції свободи творчості.

Августин Блаженний Аврелій – один з найвідоміших і найвпливовіших представників середньовіччя, приділяв увагу формуванню концепції свободи творчості.

Метою статті є аналіз концепції свободи творчості у поглядах Аврелія Августина.

Дослідженню історичних аспектів становлення та розвитку права на творчість присвятили свої праці В. Авдєєва, С. Лисенков, Т. Мілова, Д. Шапорєва та інші науковці. Однак, поза увагою науковців залишились питання формування наукової думки щодо права на творчість в період середньовіччя.

Саме цей період відзначався тривалим занепадом у розвитку права на творчість, оскільки наука “стала зайвою”, а ідеї, які з'являлись були тісно переплетені із релігійними переконання і прогресивних змін у концепцію свободи творчості не вносили.

Теологія стала пріоритетнішою ніж інтелектуальна діяльність, перетворюючи творчу здатність людини на одну із своїх служниць.

Період Середньовіччя дуже бідний на факти, пов'язані із вивченням та аналізом права на творчість особи, загальмувався розвиток наукового знання.

Ідейне панування християнського богослов'я обумовило ту обставину, що основні положення концепції свободи творчості набули релігійного оформлення.

Августин Блаженний (IV–V ст.) – богослов, “батько” церкви є відомим представником даного напрямку. У своїй основній праці “Про град Божий” він відмітив: “І римляни раділи, що всесильним богам довірили місто! О, яка жалюгідна омана! При цьому на нас ображаються, що ми говоримо такі речі про їх богів, а на своїх письменників – ні; більш того, за вивчення їх призначили винагороду, самих вчителів вважаємо гідними і суспільної плати і високого чину. А між іншим, у Вергілія, якого маленькі діти читають, тому, що він величніший із поетів, самий відомий і найкращий, і цього поета потрібно вивчати у ніжному віці, бо засвоєння юними душами запам'ятовується краще” [1].

З даної сентенції, можемо зробити висновок, що Августин критикує поетів “язичницької імперії” та виправдовує високу оплату та чини поетів, що поширювали християнську ідеологію. Цього вимагала логіка боротьби за утвердження диктату церкви у сфері творчої діяльності.

Августин у даній сентенції схвально охарактеризував твори найдавнішого поета стародавнього Риму Вергілія, вказуючи, що він величніший із поетів.

Однак зважаючи на те, що Вергілій оспівував легендарне, божественне походження римського народу, що було несумісним із християнським віровченням, у іншій праці – “Сповідь” Аврелій критично вказує на недоцільність вивчення праць Вергілія.

“Первинне навчання, що дало мені врешті-решт можливість і читати написане і самому писати, що надумається, було, звичайно, краще і надійніше за ті уроки, на яких мене примушували зачувати блукання якогось Енея... плакати над Дідоною, що померла, наклала на себе руки від любові... Що може бути жалюгідніше жалюгідного, який не жаліє себе і оплакує Дідону, що померла від любові до Енея...” [2].

Прагнення применшити роль творців-іншодумців штовхнули теолога на проголошення творчої спадщини Римської імперії такою, що не досягла своєї мети. Він переконував, що з часів виникнення християнства жодна творча діяльність не може бути істинною, якщо вона не пов’язана з християнським віровченням.

Аврелій Блаженний критикував погляди Цицерона, як і інших дохристиянських мислителів. Однак використав ідею Цицерона про те, що саме здатність творити об’єднує божество і людину інтегруючи її у християнське віровчення.

У одній із своїх сентенцій Богослов називає Бога художником, який творить свої творіння. Розмірковуючи над тим, що люди мають різні вподобання і вигоди, Августин зазначає: “Інколи людям не подобається сама природа... комусь не подобається і сонце, тому що окремих правопорушників, які не сплачували податків виставляли за рішенням суддів на сонце. Не з точки зору нашої вигоди, але сама природа славить свого Художника” [1].

Намагання теолога закласти підвалини процесу десакралізації пануючих світоглядних переконань подекуди були перефразуванням мислителів “язичницької імперії”.

Отже, Аврелій Августин вважав, що право є утіленням божественної справедливості. Основоположним принципом концепції свободи творчості є непорушний, вічний, санкціонований Богом закон – вираження Божественного розуму і волі. Ці положення стали методологічними засадами обґрунтування Августином концепції свободи творчості. Істинність результатів творчості, як і творчого процесу можна досягнути тільки за допомогою Святого Письма. Творчість в якій ігнорується Божий закон, відповідно до переконань Августина, не вважається істинною і приречена на небуття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Августин Аврелий*. Творения. – Т. 3. О граде Божиим. Книги I-XIII. – СПб., Алетея, УЦИММ-Пресс, 1998. – С. 234.
2. Августин Аврелий. Исповедь. – електронний ресурс. – Режим доступу: [<http://philosophy.ru/library/august/01/1.html>].

*Павко А.
Національний авіаційний університет
(м. Київ)*

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Голодомор 1932–1933 рр. – одна з найстрахітливіших, найтрагічніших сторінок у вітчизняній історії ХХ століття. Інсценований тогочасним комуністичним режимом він призвів до жахливих демографічних втрат українського населення.

У намаганнях об'єктивно осмислити трагічні сторінки української історії дослідники виокремили десять різних оцінок кількісних втрат етнічного населення Радянської України у діапазоні від 3-4 млн. осіб [5, с. 171]. Російські вчені, натомість, вважають, що остаточну кількість жертв голодомору ще не встановлено. На їх погляд, ця жахлива цифра коливається в межах від 4-6 до 7-8 млн. чол. [5, с. 415].

Потрібно вказати на те, що такі відомі західні дослідники голодомору як Р. Конквест і Дж. Мейс розглядали його в якості одного з трьох злочинів, що їх здійснив сталінський режим поряд з двома іншими – українським розстріляним відродженням та знищенням Української автокефальної православної церкви [3, с. 172].

Загалом, на думку західних дослідників, вістря голодомору було спрямоване проти елементів державності України, проти українців як нації. На нашу думку, крім з'ясування причин виникнення демографічних, соціальних, політичних, морально-психологічних наслідків голодомору важливим є також виокремлення та аналіз його міжнародно-правових аспектів, пов'язаних, насамперед, з визначенням юридичної кваліфікації зазначеної гуманітарної катастрофи в Україні. Зауважимо у цьому зв'язку, що вітчизняні юристи обґрунтовують необхідність правового визначення голодомору як злочину геноциду. На їх думку, рішення про створення такого трибуналу могло би бути ухвалене міждержавними організаціями – ООН, Радою Європи, ОБСЄ [2, с. 48].

Доречно звернути увагу на те, що в якості методологічного орієнтиру при осмисленні у сутнісному розумінні української трагедії 1932–1933 рр. в контексті сучасного міжнародного права вітчизняні дослідники розглядають ухвалений Верховною Радою України 28 листопада 2006 р. Закон України “Про Голодомор 1932–

1933 років в Україні” стаття 1 якого проголошує: “Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом українського народу” [1, с. 24-2].

Здійснюючи екскурс в історію виникнення такого правового поняття як “голодомор”, нагадаємо, що вперше воно було введене до наукового обігу зарубіжним фахівцем із міжнародного кримінального права Рафаелем Лемкіним. У своїх працях він визначив злочин сталінського режиму проти українців як геноцид та проаналізував його в Україні в контексті міжнародної конвенції [7, с. 21].

Рафаель Лемкін досить наполегливо, але з не зовсім зрозумілих причин лобював серед делегатів ООН прийняття міжнародної конвенції про геноцид. Зазначений документ, який містить основні ідеї Р. Лемкіна, був прийнятий Генеральною асамблеєю ООН 9 грудня 1948 року та набрав юридичної ваги з 12 січня 1951 року. Радянська Україна підписала Конвенцію 16 червня 1949 року та ратифікувала її 15 листопада 1954 року [7, с. 24]. Слід звернути увагу на те, що відповідно до статті 2 Конвенції ООН 1948 року, геноцидом вважають злочинні дії, спрямовані проти будь-якої національної, етичної, расової чи релігійної групи як такої, а не просто випадки масового знищення людей. Згідно зазначеного міжнародно-правового документу, масове знищення людей становить окремий міжнародний злочин під назвою винищення [4, с. 17].

Вважаємо, що мають рацію ті вітчизняні та зарубіжні дослідники, які попри не досить вмотивовані певним чином суб’єктивно окреслені ідеї Р. Лемкіна, політично пролобійовані ухваленням у 2006 році Верховною Радою України Закону “Про Голодомор 1932–1933 років в Україні” і винесення 13 січня 2010 року Апеляційним судом міста Києва постанови у кримінальній справі за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках, не схильні вважати його злочином геноциду. Вони обґрунтовують свою позицію, насамперед, тим, що в той час на неозорих просторах України Рад голодною смертю гинули не лише українці і тому мовляв, немає підстав наголошувати на геноцидному характері голоду в Україні [4, с. 13].

Заслуговує на увагу також думка вітчизняних дослідників про те, що визначення поняття “геноцид” є недосконалим з правової точки зору, а його юридичним критеріальним ознакам, які визначені Конвенцією 1948 року, відповідає лише Голокост часів Другої світової війни [4, с. 17].

Необхідно вказати на те, що як і в 30-х роках минулого століття, так і на сучасному етапі певна частина західних інтелектуалів не поділяла і зараз продовжує спростовувати міфи про штучний характер голодомору 1932–1933 років, а тим більше про його геноцидну спрямованість. Нагадаймо, що на початку 30-х років ХХ століття американський журналіст відомої газети “Нью-Йорк Таймс” у своїй статті під назвою “Росіяни голодні, але не вмирають з голоду” категорично заперечив факт голодомору в українському селі [3, с. 171-172]. В умовах сьогодення інтелектуальні представники західної цивілізаційної спільноти дотримуються аналогічної точки зору. Незважаючи на опублікування у 1997 році “Чорної книги комунізму”, французькі ліві і досі

відкидають історичну реальність голодомору 1932–1933 років в Україні [6, с. 11]. Слід звернути увагу і на те, що президент України В. Янукович у своєму виступі на засіданні Парламентської Асамблеї Європи у Страсбурзі у 2010 році зробив спробу переконати світову громадськість у тому, що Голодомор 1932–1933 років несправедливо вважати геноцидом українського народу [3, с. 5].

Ми розділяємо точку зору сучасних російських дослідників, які репрезентуючи інтелектуальний і разом з тим науково-коректний підхід до оцінки у міжнародно-правовій площині голодомору, інтерпретують події 1930-х років виключно як трагедію мільйонів українців, росіян, козаків та представників інших народів, які стали жертвами голоду в СРСР.

Тому, на наш погляд, для забезпечення продуктивного підходу до аналізу міжнародно-правових аспектів голодомору 1932–1933 років, продукування і досягнення наукового консенсусу у висвітленні цих подій, доцільно відмовитись від кваліфікації голодомору як злочину геноциду, а застосовуючи критеріальні чинники міжнародного гуманітарного права, вважати його злочином тоталітарного режиму, трагедією українського народу.

На наше глибоке переконання, такі важкі гострі, полемічні сторінки нашої спільної з Росією історії, до яких слід віднести і трагедійні аспекти 1932–1933 років, потребують всебічного осмислення. Проте реалізація такого дослідницького завдання можлива лише на основі професійних соціогуманітарних досліджень і активної протидії квазінауковим виявам у підході до інтерпретації історичного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голодомор – геноцид українського народу 1932–1933 / В. Верстюк, В. Тилішак, І. Юхновський. – Вид-во імені Олени Теліги, 2008. – 25 с.
2. Голодомор в Україні 1932-1933 років : людський вимір трагедії / авт. упоряд. : О. Войтенко. – К. : Майстерня книги, 2010. – 56 с.
3. Голодомор 1932–1933 років в Україні : навч. посібник / за ред. С. А. Костя. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 376 с.
4. Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом : монографія / за наук. ред. Володимира Василенка, Мирослави Антонович. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2013. – 360 с.
5. Голодомор / сост. Д. Ванюков. – Книжный Клуб “Книговек”, 2011. – 416 с.
6. Куртуа С. Большевик а la trancaise. – К. : Темпора, 2012. – 456 с.
7. Рафаель Лемкін : Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / редактор Роман Сербин ; упорядник Олеся Стасюк. – К. : Майстерня книги, 2009. – 208 с.

СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УРСР (1936–1989 РР.)

Після Жовтневої революції 1917 р., у період всевладдя рад народних депутатів прямо визнавалося, що судова діяльність є всього лише однією із функцій державного управління [2, с. 634], принцип незалежності суддів, а з ним і самоврядування суддів, як буржуазні, були забуті. З цих причин терміни “суддівське співтовариство”, “органи суддівського співтовариства” радянський законодавець не використовував.

За Конституцією СРСР 1936 р. Українська РСР, як і інші союзні республіки, зберігала свою судову систему на чолі з Верховним Судом.

Однак відповідно до п. “Х” ст. 14 Конституції СРСР 1936 р. законодавство про судоустрій і судочинство, кримінальне та цивільне законодавство належали до віддання Союзних Радянських Соціалістичних Республік, чим необґрунтовано були звужені суверенні права союзних республік [3, с. 92].

За Конституцією СРСР 1936 р. Верховний Суд СРСР став вищим судовим органом. На нього покладалось здійснення нагляду за судовою діяльністю всіх судових органів СРСР і союзних республік (ст. 104).

16 серпня 1938 р. II сесією Верховної Ради СРСР був прийнятий “Закон про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік” [4, с. 682].

Закон про судоустрій 1938 р. уніфікував норми у сфері судоустрою на території СРСР, привів їх у відповідність до Конституції СРСР. До ухвалення цього закону деякі питання регулювалися в республіках неоднаково. У СРСР до ухвалення закону 1938 р. не існувало одноманітності в нормах, які регулювали процес формування корпусу суддів. Окреме республіканське законодавство містило численні обмеження для участі у виборах на посаду судді осіб за класовою або професійною ознакою.

Закон СРСР “Про статус суддів” від 04.08.1989 р. [1, с. 84], передбачав створення колективних професійних утворень суддів. Так, розділ 5 (статті 14-16) цього Закону було присвячено конференціям суддів та кваліфікаційним колегіям, які хоча і не називалися органами суддівського співтовариства, проте, по суті, були наділені відповідними повноваженнями.

З врахуванням особливостей союзної держави, цей Закон припускав скликання таких конференцій суддів: конференції суддів судів союзної республіки, яка не має обласного поділу; конференції суддів автономної республіки, області, міста, автономної області, автономного округу, а також конференції суддів судів областей, міст Києва і Севастополя.

Коло повноважень, які надавалися союзним законом для колегіального обговорення суддів, фактично зводилося до вироблення рішень з питань

правозастосування, до формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства, яке застосовувалося під час здійснення правосуддя.

Інші питання, пов'язані із діяльністю суддів, їх належним забезпеченням, були невідомі конференціям суддів. У частині 2 статті 14 зазначеного Закону наголошувалося, що конференції суддів обговорюють питання застосування законодавства, що виникли у судовій практиці, і звертаються до Верховного Суду СРСР чи Верховного Суду союзної республіки із пропозиціями про надання керівних роз'яснень або про внесення подань у порядку законодавчої ініціативи чи про тлумачення законів.

Крім того, конференції суддів обирали кваліфікаційну колегію суддів та заслуховували звіти кваліфікаційної колегії про виконану роботу.

Порядок скликання та проведення конференції, за винятком конференції суддів військових трибуналів, повинен був визначатися законодавством союзної республіки; ті ж самі питання стосовно конференції суддів військових трибуналів визначалися “Положенням про військові трибунали”, яке затверджувалося законом СРСР (стаття 14 Закону).

Позачергова конференція суддів скликала за спільним рішенням управління юстиції виконавчого комітету обласної, Київської міської Ради народних депутатів і обласного, Київського міського суду. Ця конференція могла бути скликана також за ініціативи зазначених суб'єктів чи за їх спільним рішенням або на вимогу не менше третини складу суддів, які працюють в м. Києві. Конференція суддів мала право обговорювати питання застосування законодавства, що виникли у судовій практиці, пропозиції суддів про необхідність надання керівних роз'яснень з цих питань; звернення до Верховного Суду СРСР або внесення подань у порядку законодавчої ініціативи чи про тлумачення законів; обирати кваліфікаційну колегію суддів в області м. Києві, заслуховувати звіт про роботу кваліфікаційних колегій суддів.

Таким чином, відмінною ознакою конференцій суддів, які діяли на підставі Закону СРСР, була достатньо вузька компетенція, що не дозволяла вирішувати завдання щодо участі в управлінні судами з усіх напрямків судової діяльності. Органом суддівського самоврядування необхідно було надати більший обсяг повноважень щодо самоврядування суддів.

Кваліфікаційні колегії суддів оцінювали підготовку до судової роботи кожного кандидата, який вперше висувався у народні судді, та проводили кваліфікаційний іспит кандидатів у судді; давали висновок про можливість висунення кандидата у народні судді чи члена вищестоящего суду; визначали кваліфікацію суддів; давали висновки щодо відкликання судді; розглядалося питання про дисциплінарну відповідальність судді.

До повноважень кваліфікаційних колегій суддів Верховного Суду СРСР та Верховних Судів союзних республік було, крім цього, віднесено розгляд скарг на

рішення нижчестоящих кваліфікаційних колегій з питань про відкликання та дисциплінарну відповідальність суддів.

Порядок обрання та організація діяльності кваліфікаційних колегій суддів судів УРСР регулювались “Положенням про конференції суддів районних (міських) народних судів та обласних, Київського міського судів”, затвердженим Указом Президії Верховної Ради УРСР від 15.12.1989 р. [5, с. 2]. Відповідно до цього Положення кваліфікаційна колегія суддів Верховного Суду УРСР обиралася Пленумом Верховного Суду УРСР строк на 5 років з числа членів Верховного Суду УРСР. При цьому Голова Верховного Суду не входив до складу кваліфікаційних колегій.

Отже, Конституція СРСР 1936 р. і прийнятий на її основі Закон про судоустрій 1938 р. внесли істотні зміни в організацію і діяльність Верховного Суду СРСР, який став вищим судовим органом Радянської держави. Закон СРСР “Про статус суддів” від 04.08.1989 р., передбачав створення колективних професійних утворень суддів. На основі цього закону був прийнятий Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15.12.1989 р. про проведення конференцій суддів в якому було затверджено “Положення про конференції суддів районних (міських) народних судів та обласних, Київського міського судів”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ведомости съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. Закон “О статусе судей в СССР” – 1989. – № 9. – 223 с.
2. *Власов В. И.* История судебной власти. Книга вторая (1917–2003 годы) / В. И. Власов. – М. : Компания Спутник, 2004. – 658 с.
3. *Віленський Б. В.* Історії розробки і прийняття Конституції СРСР 1936 року / Б. В. Віленський. – Саратов : Юрист, 1967. – 178 с.
4. Вторая сессия Верховного Совета СРСР, 10-21 августа 1936 г. “Закон о судоустройстве СССР, союзных и автономных республик” 1938 г. Стенографический отчет, изд. Верховного Совета СРСР, 782 с.
5. Указ Президії Верховної Ради від 15.12.1989 р “Положення про конференції суддів районних (міських) народних судів та обласних, Київського міського судів” // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1989. – № 52. – 690 с.

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В ОДЕСЬКІЙ СУДОВІЙ ПАЛАТІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТОЛІТТЯ)

Корупція – це негативне політичне та суспільно-економічне явище притаманне всім державам світу. З 1991 року Україна – незалежна держава, повноправний суб’єкт міжнародного права. Актуальність наукового дослідження полягає у врахуванні правового досвіду державних імперських структур кінця ХІХ століття на українських землях, який є потрібним і в нинішній час його треба вивчати та досліджувати [7, с. 191]. Питання ефективності антикорупційної діяльності в даний час є достатньо важливим, тому що значний рівень корупції ускладнює формування та становлення правової держави та громадянського суспільства. Події листопада 2013 року – лютого 2014 року в Україні (організація Євромайдану в Києві на підтримку підписання асоційованого членства в Європейському співтоваристві, а потім протестні настрої після непідписання Угоди з ЄС, недостатня протидія корупції, нарікання на заангажованість та іноді “необ’єктивність суду”) наводять на думку, що виявлення та доведення корупційних зловживань в судовому процесі мають свою певну аналогію в минулому.

Відміна кріпосного права 1861 року, судова реформа 1864 року відкрили ініційований Олександром ІІ процес реформування основоположних засад життєдіяльності Російської імперії. Одеська судова палата була створена в 1868 році і складалася з кримінального та 3 цивільних департаментів. Підпорядковувалася Міністерству юстиції, вищою апеляційною інстанцією був Сенат. В округ Одеської судової палати входили Подільська, Херсонська, Таврійська і Бессарабська губернії. Корупція в пореформений період мала місце серед дрібних, частково середньої ланки чиновників. Була наявною недостатня поширеність службових зловживань та доведених у судовому процесі справ. При отримання інформації та фактичних даних щодо корупційних правопорушень заходи правоохоронних органів були дієвими та своєчасними [7, с. 193]. Архівні дані свідчать, що рівень корумпованості був незначним. Резонансних справ щодо високопоставлених чиновників судової системи не зафіксовано [8, с. 162].

При вчиненні корупційних дій інформація ставала відомою правоохоронним органам. В Одесі, яка в той час була значним транзитним і портовим центром південної частини імперії та входила до Херсонської губернії, однією з показових, була справа “одеських писарів”. У травні 1895 року в Російській імперії відбулася неординарна подія. Товариш Міністра внутрішніх справ, за нинішнім заступник, керівник імперської поліції повідомив міністру юстиції і генерал-прокуророві

Російської імперії Миколі Валеріановичу Муравйову (1850–1908 роки) перевірені, агентурні, не визиваючі сумніви факти на які в терміновому порядку необхідно було реагувати. Йшлося про витік інформації від структурного підрозділу прокурора Одеської судової палати. Було встановлено, що в січні 1895 пройшли обшуки в місті Одеса на вулиці Базарній, в будинку Бикова у робітників Павла Аніконова і Трохима Конюшина, підозрюваних у революційній урядовій агітації та інших подібних діях. На початку травня Георгію Плеханову (1856–1918 роки), що проживав в Женеві було направлено лист в якому детально описувався даний слідчий захід та додана копія висновків заключення прокурора Одеської судової палати. У Лондоні “Фонд вільної російської преси” в одному зі своїх “Листковъ ” опублікував дані висновки [1, арк. 1].

Міністр юстиції Микола Муравйов дав вказівку в терміновому порядку провести необхідне дізнання та слідчі дії стосовно факту витоку інформації та встановленні осіб, які скоїли даний державний злочин, що має міжнародний резонанс [1, арк. 2]. Щодо міністра юстиції то при ньому було закінчено здійснення судової реформи 1864 року, засновано 3 судові палати і 23 окружних суди. Під головуванням Миколи Муравйова, була заснована комісія з перегляду законоположень з судової частини, яка намітила цілу низку значних змін у судових статутах. Він вважав, що необхідно усувати з суддівського середовища негідних людей. На жаль праці комісії повною мірою реалізовані не були.

Прокурор Одеської судової палати доручив дану справу товаришеві прокурора Одеської судової палати, статському раднику Поллану. В процесі дізнання було встановлено, хто із службовців мав доступ до прокурорських документів. Шляхом опитування, зіставлення наявних відомостей коло підозрюваних звузилося. Підозра впала на Леоніда Васильовича Юшкевича, сина священника та Михайла Степановича Курилова, брянського міщанина, які працювали писарями канцелярії Одеської судової палати [1, арк. 9-11]. Встановлено, що одеські революціонери використовуючи певні фінансові труднощі Михайла Курилова схилили його на злочинний шлях співпраці з ними. Маючи непогані відносини з Леонідом Юшкевичем, що мав прямий доступ до канцелярської інформації він запропонував йому “невеликий заробіток для вирішення матеріальних проблем”, що полягав у копіюванні прокурорських документів письмовим способом [1, арк. 22]. Дані дії колишніх писарів переконливо підтверджують, що Л. Юшкевич і М. Курілов з корисливих мотивів передавали секретні документи особам, які проводили антиурядову роботу, та має ознаки злочину, передбаченого статтею 13, 252 Уложення про покарання кримінальні та виправні [6, с. 35]. Відповідно до статті 1035 Статуту кримінального суду за матеріалами перевірки було проведено дізнання [5, с. 19]. Співробітники прокурорської канцелярії були затримані та доставлені в Одеський тюремний замок.

Справа “одеських писарів”, що скомпроментувала Одеську судову палату, особливо її прокурорських співробітників, отримала певний міжнародний резонанс, негативно відбилася на іміджі нового імператора Миколи II. Муравйов особисто

доповідав 10 січня 1896 Миколі II про подію річної давності, про затримання осіб, причетних до продажу прокурорських документів. Ознайомившись з інформацією міністра імператор дав вказівку провести дізнання адміністративним порядком, а також, покарати Леоніда Юшкевича – позбавленням волі у в'язниці на 2 роки, а Михайла Курилова на 1 рік. Час, який вони провели в одеській в'язниці зарахувати в строк покарання [1, арк. 63-64].

Мало того, дані особи відбували свій термін покарання з січня 1896 року в одиночній камері Санкт-Петербурзької в'язниці. За матеріалами прокурора Санкт – Петербурзької судової палати від 26 жовтня 1896 № 1557 імператорським повелінням Леонід Юшкевич був звільнений 8 вересня, Михайло Курилов 24 липня 1896 [1, арк. 74].

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до висновку, що протидія корупції в Російській імперії мала свої давні традиції. Імператор, вищі ешелони влади всіма можливими засобами протистояли корупції. З 1991 року Україна і Російська Федерація, як незалежні держави шукають шляхи боротьби з корупцією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний історичний архів у м.Києві. Прокурор Одеської судової палати. Ф. 419 – Оп. 1 – спр. 2242, Розпочато 15 травня 1895. Закінчено 30 жовтня 1896. Справа за обвинуваченням колишніх писарів канцелярії прокурора Одеської судової палати Л. В. Юшкевича і М. С. Курилова про продаж секретних документів. – 83 арк.
2. *Агафонов В. К.* Заграничная охранка (составлено по секретным документам Заграничной агентуры и Департамента полиции). Петроград: Книга, 1918.
3. *Костин Ю. В.* Особенности развития уголовного права Российской империи в XIX в. // История государства и права. – 2010. – № 7. – С. 22-25.
4. *Куракин А. В.* История предупреждения и пресечения коррупции в системе органов государственной службы Российской империи // История государства и права. – Москва, 2003. – № 3. – С. 9-15.
5. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М., 2002. – С. 19.
6. Российское уголовное право. Общая часть / под ред. В. С. Комиссарова. – СПб., 2005.
7. *Ярошенко М. О.* Правова основа протидії корупції в Російській імперії (друга половина XIX – початку XX століття) / М. О. Ярошенко // Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 лютого 2012) / за аг. ред. І. Г. Богатирьова. – Н. : ПП Лисенко, 2012. – С. 191-193.
8. *Ярошенко М. А.* Противодействие коррупции органами Министерства юстиции Российской империи (конец XIX века) и современность // Гуманитарные науки и модернизация правовой системы государства: российский и зарубежный опыт: труды II Международной научно-практической конференции / под ред. Г. Б. Гридневой, А. Б. Дидикина. – Новосибирск, 2013. – 372 с. – С. 162-167.

НАРОДОВЛАДНИЙ КОНЦЕПТ У ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ Г. ВЕРНАДСЬКОГО І М. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА

У ранніх східнослов'янських державних утвореннях демократизм мав форму віча, характеризуючи яку М. Владимирский-Буданов і Г. Вернадский означили схожість вічового державного ладу з давньогрецькою демократією. “Російські демократичні інститути київського періоду, – писав зокрема Г. Вернадський, – відносяться до класичного грецького типу – типу безпосередньої демократії” [1, с. 204], характерною рисою якої було те, що вона не передбачала “жодних особливих органів влади відірваних від народу. Поліси були в повному розумінні слова державами без бюрократії” [5, с. 25].

Дуже сильним залишався зв'язок білоруського та українського народів та їх державно-демократичних традицій і в період Литовсько-Руської державності. З демократизмом цих націй тісно взаємопов'язане і розуміння національного патріотизму, який проявлявся при захисті своїх земель, – полісів який ототожнювався з захистом народовладдя і свободи [4, с. 68].

Києворуська державність у складі якої перебували і білоруські землі, проіснувала ряд століть і дала історії держави і права України і Білорусі прекрасні зразки народовладдя, величі людської гідності і свободи. М. Владимирский-Буданов писав, що “в доісторичний час існували вже старші міста у кожній землі, Київ, Новгород, Полоцьк, Смоленськ, Чернігів... Князі-варяги застали скрізь готовий державний лад” [2, с. 26]. Руські землі з їх демократією відчували потужний диктат існуючих у той час монархій, особливо Візантії, у зв'язку з чим, у часи загального відчаю населення руських земель від набігів ворожих орд половців, їх військовою опорою стає князь-воїн з дружиною. Величезна політична і соціально-економічна необхідність захисту руських земель і проявилася в державному інституті князя і його дружини. Геополітична ситуація в Європі диктувала в тих історичних умовах свої вимоги, тому, ранньослов'янські держави лише змінили своє ставлення до сусідів, які загрожували їх мирному життю, – сформували військові дружини із варяг і пішли на незначні політичні поступки сусідам. “Правосуддя та військова оборона, – стверджував Г. Вернадський, – були тими галузями, в яких народ потребував князя... Кожен київський князь у цей період повинен був приходити до згоди з вічем” [1, с. 195, 197].

Слід звернути увагу на те, що норми традиційного права варяг і ранніх слов'янських держав були майже ідентичними, вони закріплювали устої народовладдя. Власне “політично, на відміну від Заходу, збори вільних людей володіло особливою

важливістю, виконуючи адміністративну і судову роль у скандинавських країнах, принаймні, до дванадцятого століття” [1, с. 354]. Демократизм слов’ян і варягів був породжений певним соціальним досвідом, який виражався в суспільній свідомості і в традиції державного життя. В цілому ж, слов’янські і варязькі традиції народовладдя були засновані на повній довірі, взаєморозумінні та співпраці. Тому не слід перебільшувати роль варягів в утворенні державних інститутів влади на території українських і білоруських земель у X–XII століттях, адже “перебільшення значення західноєвропейського (варязького) елемента в історії російської держави і права виключається тим, – підкреслював М. Володимирський-Буданов, – що варязький елемент асимілювався вже в XI ст.” [2, с. 33].

Викладаючи свою концепцію державного ладу і права білорусько-українських земель у Києворуську епоху, М. Володимирський-Буданов постійно акцентував увагу на трьох факторах. По-перше, на стадії формування руської державності “етнографічні елементи, що ввійшли до складу руської національності, за кількістю і значенням являють слов’янський елемент... Руські землі спеціально називалися Південна Русь”, яка об’єднувала Київську, Смоленську, Чернігівську, Новгородську, Полоцьку землі зі своїми центрами і вічовими засадами. По-друге, слов’янський світ під загальною назвою “русська земля” представляв собою зріле державне утворення, у структурі якого не було племінної самоорганізації, а сформувалась територіальна. “Стародавні пам’ятки не дарма позначають тодішню державу терміном земля: в ньому виражені істотні особливості того типу держави... держава є вічова, держава є союз територіальних громад, переважаючим елементом служить територіальний” [2, с. 26, 33]. По-третє, Мир і Правда являють собою сутність права. Процес державного будівництва руських земель (білоруських і українських) йде в двох взаємоузгоджених формах: 1) еволюції чуттєвого сприйняття світу і правди, основною функцією якої є інтеграція окремих земель з їх світом і правдою в цілісний світ правди руської землі; 2) джерелом розвитку прогресу народів є свобода, яка виражає почуття людей, їх волю і розум.

Аж до наших днів майже всі дослідники державного ладу і права руських земель керувалися концептуальною методологічною схемою марксизму-ленінізму про класову сутність держави. Після розпаду СРСР і перегляду марксистсько-ленінської методології цивілізаційний погляд на сутність державного устрою і права Київської Русі та Литовсько-Руської держави відкриває нові можливості. Для сучасних народів Білорусі та України величезне значення має те, що у середні віки на конкретному просторі Європи виникла, зросла, трансформувалась держава з народовладдям – внутрішньо більш потужна і більш демократична, пристосована до геополітичних умов, заснована на Мирі і Правді. Історичним фактом є і те, що багато років слов’яни руських земель під владою вічових інститутів центральних міст Києва, Чернігова, Смоленська, Полоцька, Новгорода та інших, підтримували історичні традиції національно-державного демократичного саморозвитку.

Для існування та розвитку державних утворень руських земель важливе місце мали такі назви як “земля”, “волость”, “князівство”, “мир” та інші. Так, наприклад, “в “Руській Правді” “поняття “мир” використовувалося для позначення більш широкої спільноти - міста з сільським районом навколо нього” [1, с. 147]. Втілення у своїй державності саме цього розуміння життя – нескінченного Миру та Правди, було конструктивною вимогою демократії. Тут поняття “мир” духовно конвертується в назву державної адміністративно-територіальної одиниці і допомагає мирянам краще розуміти себе і рішуче відстоювати Правду. “Треба зазначити, – пише Г. Вернадський, – що всі три терміни – “земля”, “волость” і “князювання” – використовувалися не тільки в абстрактному значенні, але і позначали дану державу та її уряд” [1, с. 290]. Виходячи з цього, ми вправі сказати, що саме традиційні норми права були основою для рукописного видання “Руської Правди”, а український і білоруський народи показали себе здатними утвердити миролюбну політику державності і її правової системи. З цього приводу М. Владимирський-Буданов писав, що деякі статті “Руської Правди”, приміром, “про холопство, про спадщину складені під сильним впливом візантійських джерел. Але судові вироки ґрунтувалися здебільшого на звичайному праві: збирав їх упорядник, включав у збірники” [2, с. 85].

Успадкувавши досвід державного ладу Київської Русі, Литовсько-Руське князівство в основному було терпиме до місцевого самоврядування і прагнуло у своїй політиці погоджувати свої дії з традиціями народовладдя. “Литовський Статут, як кодекс Великого князівства, базувався на законотворчій традиції Київської держави. Управління в адміністрації і судочинство велося “руською” мовою, тобто українсько-білоруською. Міський патриціат утримував у своїх руках всю владу” [3, с. 119-120]. Ось так демократизм руських земель, що сформувався в першому періоді, в результаті, став основою державного ладу Литовсько-Руського князівства. Слід звернути увагу на те, що в процесі становлення та функціонування органів управління в українських і білоруських землях у складі Литовської держави зберігалися всі органи місцевого територіального самоврядування. “Ми старовини не змінюємо, а нового не запроваджуємо” – таким був принцип Литовської державності по відношенню до білоруських і українських земель.

Таким чином, згідно з висновками наведеними в роботах вчених, під час перебування українського і білоруського народів у складі Києворуської державної системи та в межах Литовсько-Руського князівства чітко визначається спільна європейська орієнтація. Історія наших держав X - XV століть будувалася на принципах народовладдя, які головним чином, виходять з киеворуського демократизму, а не з московського монархізму.

Демократизм державності українського і білоруського народів як цивілізаційний початок утворення ранніх європейських держав в епоху посилення влади Московського царства, підтриманого ордою, стикається, з одного боку, з посиленням аристократичної влади польсько-литовської еліти, а з іншого – із

утвердженням самодержавства Москви. М. Владимирський-Буданов з цього приводу писав: “Віче зникає в Московській державі досить рано... Тоді ж у Московській державі все населення було покликано служити державі” [2, с. 120].

В історії розвитку демократії руських земель епоха становлення Московського царства посідає особливе місце, як час формовання стійкої державної моделі життя, в якій перекручено і парадоксально поєдналися елементи як Золотоординської, так і Візантійської державності. “Відмінна риса московського державного права є торжество в ньому необмеженої (або самодержавної) монархічної влади; саме цією рисою воно відрізняється від права 1-го періоду, так і сучасної йому Литовсько-Руської держави”, – стверджував М. Владимирський-Буданов [2, с. 122].

Науково-теоретична модель держави і права України і Білорусі Х - XV століть обґрунтована Г. Вернадським і М. Владимирським-Будановим базується на справжніх оригінальних історичних державно-правових джерелах, являє собою реконструкцію минулого державного життя народів і є спробою очистити історію від різних фальсифікацій і особливо від ярлика феодального устрою і монархічної влади князя, як у Київській Русі, так і у Литовсько-Руському князівстві до приєднання його до Речі Посполитої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Вернадский Г. В.* Киевская Русь / Г. В. Вернадский. – Тверь : ЛЕАН; Москва : АГРАФ, 2001. – 448 с.
2. *Владимирский-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – М. : Издательский дом “Территория будущего”, 2005. – 800 с.
3. *Крип’якевич І. П.* Історія України / І. П. Крип’якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
4. *Сворак С. Д.* Генеза народовладних інститутів Київської Русі (IX–X ст.) / С.Д. Сворак // Право і безпека. – 2012. – № 3(45). – С. 66-69.
6. *Суриков И. Е.* Аристократия и демос: политическая элита архаических и классических Афин : учебное пособие по спецкурсу для исторических факультетов вузов / И. Е. Суриков. – М. : Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. – 256 с.

Середа О.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків)

ОСВІТНІЙ ЦЕНЗ В СИСТЕМІ КРИТЕРІВ ДОБОРУ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У ході судової реформи 1864 р. вперше на офіційному рівні було визначено еталон професійних і особистісних якостей суддів та закладено фундамент для формування авторитетного суддівського корпусу.

На думку комісії з підготовки Судових статутів якість здійснення правосуддя залежала від гідності суддів, ніж від досконалості законів. Гідність суддів визначали не лише їх здібності і юридична підготовка, але і моральні якості: “безпристратие, прилежание, самоотвержение”. Тому однією з головних задач законодавства мав стати пошук способів залучення до служби по судовому відомству і утриманню на цій стежі осіб, гідних носити високе звання суддів і інших судових чинів [2, с. XXXIV].

З цією метою “Учреждение судебных установлений” 1864 р. (Далі по тексту – “Учреждение”) встановило систему критеріїв добору претендентів на посади суддівського корпусу. Їх можна поділити на дві групи – загальні та спеціальні. Перші ставилися без винятку до всіх бажаючих, зайняти посади судового відомства. Інші – при зайнятті посад мирових суддів; голів, їх заступників, членів окружних судів і судових палат; сенаторів касаційних департаментів Сенату. До загальних умов вступу на судову службу належали: 1) російське підданство, 2) досягнення 25-річного віку, 3) моральні якості. До спеціальних – освітній, службовий та майновий цензи [3, с. 179-215]. Вони мали диференційований характер, залежно від категорії вакантної посади.

Під час розробки Судових статутів протягом 1861–1863 рр. особливо гострі дискусії велися про встановлення обов’язкового суворого освітнього цензу для кандидатів на посади суддівського корпусу. Наявність освіти, як умова зайняття посади, розглядалася на державному рівні вперше. Дореформене законодавство піклувалося лише про юридичну освіченість секретаря, який відповідав за правильне указання законів суду [4, с. 228]. Відсутність освітнього цензу та низький рівень спеціальної освіти обумовили безграмотність суддівського корпусу, особливо в судах першої інстанції [1, с. 211-213].

Редактори Судових статутів вважали, що освіченість мала найбільш благочинний вплив на формування у судді моральних якостей. Однак в процесі обговорення вони дійшли висновку про недоцільність запровадження освітнього цензу для всіх суддівських кадрів. Наприклад, для визначення присяжними засідателями по совісті вини чи невинуватості підсудного не було особливої потреби в їх спеціальній юридичній освіті чи практиці. На цій підставі “Учреждение” обмежилось вимогою про знання російської мови. З іншої сторони, при визначенні міри покарання суддею, виникала потреба у знанні ним законів не по одному їх буквальному змісту (часто неясному і неповному), а також по внутрішньому їх розуму. Зокрема при вирішенні цивільних справ, суддя не міг зробити будь-яких процесуальних кроків без спеціального знання законів і без ґрунтовних знань в юридичній науці. З огляду на це, зроблено висновок про обов’язковість юридичної освіти при призначенні на посади голови і членів судових місць, прокурорів і їх заступників, секретарів. Для мирових суддів пропонували більш м’який освітній ценз. У силу маловажливості справ, спрощеного порядку провадження, їх розгляд доручили особам без юридичної освіти, які користувалися повагою і довірою суспільства. В даному випадку обмежилися

вимогою про загальну освіту у вищих чи середніх учбових закладах [2, с. XXXIV–XXXIV].

Однак з огляду на відсутність достатньої кількості юридично освічених людей на момент здійснення судової реформи, редактори прогнозували низький відсоток кандидатів, які мали б відповідний атестат. Тому вирішили компенсувати їх з числа практиків і науковців. Претенденти на посади суддів загальних судів, могли довести лише свої знання в цілому і по судовому відомству проходженням служби або науковими працями. Серед них пріоритетом мали користуватися ті, які отримали вищу загальну освіту [2, с. 136].

При підготовці 1863 р. проектів Судових статутів члени редакційної комісії пропонували диференціювати вимогу про наявність освіти відповідно до рівня відповідальності працівників судового відомства і їх повноважень. Відтак до претендентів на посади голів судів, їх заступників, суддів, пропонували вимоги про наявність і юридичної освіти, і юридичного досвіду. Проте ця пропозиція не отримала підтримки більшості з мотивів низького рівня освіти старих судових кадрів та відсутності професійно підготовленої магістратури [4, с. 229].

Зваживши ідеали та реалії формування суддівського корпусу, в “Учреждении” 1864 р. редактори закріпили альтернативні умови призначення на посади голів судів, їх заступників, суддів, судових слідчих, чинів прокурорського нагляду, обер-секретарів, секретарів і їх помічників. По-перше, наявність атестатів університетів чи інших навчальних закладів, про закінчення курсу юридичних наук або про складання екзамену з цих наук. По-друге, юридична освіта не вимагалася від осіб, які довели на службі свої знання по судовій частині. Від кандидатів на обрання мировими судьями вимагали закінчення вищих чи середніх закладів освіти або служби по судовій частині не менше 3 років.

Водночас “Учреждение” не встановило жодних вимог щодо юридичної підготовки станових представників не зважаючи на те, що вони залучалися до складу колегії судової палати для вирішення справ про державні злочини. Разом з членами палати вони вивчали фактичні обставини справи та призначали покарання, мотивуючи свої рішення. Відсутність вимог про їх юридичну підготовку можемо пояснити з огляду на таке. По-перше, вони призначалися з виборних представників усіх станів російського суспільства (губернського предводителя дворянства, повітового предводителя дворянства, міського голови, волосного старшини). Перебування у такому званні де-факто засвідчувало їх досвідченість і авторитет. По-друге, юридичну безграмотність в процесі становим представникам компенсували судді, які перебували з ними в одній колегії [2, с. 236].

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бочкарев В.* Дореформенный суд / В. Бочкарев // Судебная реформа: под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского. – М.: Книгоизд. “Объединение”, 1915. – С. 205-241.

2. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. – Изд. 2-е, доп. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. – Ч. 3: Учреждение судебных установлений. – 567 с.
3. Учреждение судебных установлений: Высочайше утвержденное от 20 ноября 1864 г. № 41475 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе в 55 т. – Т. 39. Отд. второе. 1864. – СПб. : Изд. в тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. – С. 179-215.
4. *Фойницкий И. Я.* Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий – Т. 1. – СПб. : Тип. Мин. пут. сооб., 1884. – 624 с.

*Славінська І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПОЛІТИЧНЕ НЕВІГЛАСТВО ЯК ВИЯВ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту такого явища правової дійсності, як “політичне невігластво”. Проаналізовано та узагальнено теоретичні підходи науковців, юристів, політологів, державних діячів щодо трактування такої проблеми як “політичне невігластво”. На підставі чого представлено авторське бачення даного феномену в його практичній реалізації.

Реалізація демократичних засад сучасного суспільства передбачає повну поінформованість громадян щодо їх прав і свобод. Електорату, що не володіє достатніми знаннями про політику буде дуже важко її контролювати. Недостатні знання виборців перешкоджають уряду відображати волю народу в значній мірі. Таке невігластво також ставить під сумнів демократію як засіб служіння інтересам більшості. Виборці, що не мають достатніх знань щодо політики можуть маніпулювати елітами. Вони можуть також вимагати політики, що суперечить їх власним інтересам.

Невігластво – відсутність знань, неосвіченість у якій-небудь галузі.

Якщо раніше доступ до інформації був обмежений: не було достатньої кількості літератури (методологічна криза), відеоматеріалів, інтернету, обмежена кількість телеканалів телебачення, то наразі перепони до подолання явища полічного невігластва значно скоротились.

Апарат сучасного уряду настільки великий і зміни в ньому відбуваються настільки часто, що найбільш знаючі виборці не можуть бути належним чином поінформовані про його операції. Менший уряд може фактично бути більш демократичним, ніж той, що ми наразі маємо – виборці будуть схилитися до проявів більш усвідомленого контролю над політикою [9].

Відсутність інформації про політику піднімає незручні питання про центральне місце в демократичній теорії, питання громадської думки, виборчих мандатів, підзвітності чиновників.

Максиміліан Робесп'єр зазначає, що “найганебнішою ознакою рабства народу є його невігластво в його власних справах” [10].

Вибір демократичного шляху розвитку країн також передбачає обізнаність політичних діячів у їхніх справах.

На вершині владної піраміди ми часто можемо бачити випадкових осіб, які не володіють належними для управління державою рівнем знань, умінь, особистих якостей. Як наслідок, держслужбовці опиняються у центрі усіляких скандалів. Представники виконавчих структур дуже часто не здатні раціонально мислити, виявляють неспроможність чітко й правильно діяти у конкретних ситуаціях, не можуть ефективно протистояти викликам сучасної доби. Отже можемо отримати політиків – невігласів, непрофесіоналів, що наділені високими владними повноваженнями. Як зазначає Єжи Гедройц, головний редактор журналу “Культура” [7], в Речі Посполитій суспільство мало почуття державності та обов’язку щодо вітчизни. Фінансові службовці, які становили найчисленнішу частину державних працівників, оплачувались дуже низько. Але незважаючи на це, хабарництва майже не існувало. Кількість скандалів, економічних афер, пов’язаних з політичними колами була мінімальною.

Олег Романчук у статті “Про цинічний патріотизм, невігластво й непрофесіоналізм” задає риторичне питання: “чи можна виховати суспільність українську ?” Щоб не переважав особистий інтерес над політичним та політичний інтерес не переважав над загальнонаціональним. І чи переросте політичне невігластво у політичну свідомість з обох боків [6].

Сергій Законніков у своїй статті “З ким говорити ?” вбачає причини політичного невігластва в Білорусі в тому, що після ковтка свободи, що перелякав людей, які виростили в рабстві, вони знову захотіли “сильної руки”, були здатними обманутися на брехливі обіцянки, закрити очі на зникнення політиків, журналістів, не реагувати на інші злочини [7]. Так починалася нинішня тотальна заляканість і байдужість суспільства, і як наслідок цього, владна вседозволеність. Примирливий настрій щодо репресій відобразився у фразі: “Він президент – йому можна”. Щодо провідників політики, то їм не треба думати, їм належить лише слухняно виконувати команди. “Вертикальщики” нового розливу відрізняються в гіршу сторону навіть від радянських чиновників. Ті могли хоч трохи міркувати, дискутувати, навіть сперечатися з начальством, щось робити самостійно, а ці – ні в якому разі. Уявіть, щоб хтось із підлеглих заперечив главі держави навіть не публічно, а наодинці. Лише залишається дивитися на зігнуті спini та сиві голови міністрів, губернаторів, генералів. Досвідчені економісти, що споглядають незграбні дії влади, не можуть

зрозуміти в чому справа – в освітній, професійній непридатності або у свідомому шкідництві заради подальшого власного збагачення чи в політичній неосвіченості.

Сарабєєв В. Ю. в статті “Про політичне невігластво та його результати” вважає, що сьогодні в Росії при політичній пасивності основної маси трудящих велика кількість організацій закликає до боротьби проти існуючого режиму [8]. І при цьому альтернатива, що пропонується є часто не дуже виразною. “Західна демократія”, “велика російська імперія” існують в якості пустих лозунгів, що розраховані на дешеву популярність серед не надто грамотних у політиці народних мас. Для буржуазних сил, котрі рвуться до влади, це природно – складати програму із гучних та щедрих обіцянок, які ніхто не збирається виконувати. Саме такими обіцянками вони завойовують маси і приходять до влади, щоб продовжити політику своїх попередників.

Буржуазія, піднімаючи народ на боротьбу зі своїми конкурентами, які знаходяться при владі, вважає Сарабєєв, одночасно прагнучи, щоб її панування не було поставлено під сумнів, вимушена апелювати до стихійного невдоволення, до емоцій, а не до розуму людей [8]. Тому що більш-менш грамотний громадянин розуміє, що добродії, які воюють за “чесні вибори” - брати-близнюки тих, хто ці чесні вибори організував і від зміни шила на мило громада нічого не отримує, змінивши лише колір ярма [8].

Серед сили-силенної афоризмів, які заповідав Уїнстон Черчіль є висновок, що “кращий аргумент проти демократії – це п’ять хвилин бесіди з рядовим виборцем”. Проте цей самий виборець разюче неосвічений у політиці та методах управління, в представництві, виборних мандатах, в силі громадської думки і так далі, тобто в самій концепції демократії . Якщо умами “мовчазної більшості” американського електорату володіє необізнаність, результати будь-яких виборів будуть настільки ж безумовно демократичними, наскільки деструктивними [10].

Надзвичайну актуальність цієї теми підняв Ілля Сомин, професор права юридичного факультету університету Джорджа Мейсона, у своїй книзі що має назву “Демократія і політичне невігластво, або чому уряд чим менше, тим краще”. Він стверджує, що ситість занурює “середній розум” в політичну неграмотність [9]. Якщо не знати, що робить уряд і яка його частина чим займається, то як можна вважати відповідальною виборну особу, за яку виборець проголосував за підказкою чи інтуїтивно. Ілля Сомин вважає, що багато із американців опановують політичну грамоту по тій же причині, що і спорт, цікавлячись не результатом, а видовищністю процесу. На думку Сомина, освідчених людей і джерел знань стає більше, але на прогрес політичної грамотності це не впливає, і більше того, як свідчить іудейська мудрість , знання примножує печаль, в даному випадку – байдужість до політичного життя. До того ж проблем, котрі стоять перед освідченим виборцем, сьогодні набагато більше, ніж було вчора і позавчора, коли широкі маси можна було “підняти на диби” роллю держави в житті особистості.

Політична безграмотність, вважає консервативний оглядач і пулітцерівський лауреат Джордж Уїлл, допомагає пояснити дрімуче розчарування американців своїми політиками, а особливо президентами, котрим виборці помилково приписують можливість контролювати події [10].

Деякі голосують заради солодкого почуття власної значущості, в глибині душі розуміючи, що їхній голос нічого не значить і не змінить. Деякі із таким же латентним песимізмом йдуть на виборчі дільниці, щоб виконати громадянський обов'язок. “Ідеологічно вперті” виборці віддають голоси кандидатам своїх партій. Десятки мільйонів американців беруть участь у виборах, не маючи поняття відносно того за кого і за що вони голосують. Політичні невігласи вибирають того, хто більше обіцяє [9]. Але якщо електорат не розуміє суті політики державного адміністрування. Із цього Сомин виводить, що розростання державного апарату “більше шкодить, ніж сприяє демократії” [9].

Опанування фундаментальними засадами історичних знань набуває особливого значення для формування національної еліти, а без неї, як відомо, неможливо забезпечити сталий розвиток української державності, консолідацію української нації, незворотність у просуванні України шляхом прогресу й демократії. Цими знаннями повинно бути озброєне не тільки підростаюче покоління, а й державні і політичні діячі України, керівники всіх рангів і ланок управління. Адже від них залежить, наскільки ефективною буде розробка стратегічного курсу розвитку України, її успіхи чи невдачі на шляху державотворення, сприйняття нашої держави міжнародним співтовариством [5]. Але слід наголосити, що матеріали з історії повинні бути об'єктивними і містити правдиву інформацію, інакше отримаємо напівзнання, а це є гірше за невігластво [10].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, український електорат скоріше не має таких знань, щоб контролювати державну політику. На мою думку, вже давно визначено документально межі знань виборців про інститути політики і уряду. Але це невігластво в даному випадку не є аморальним. Пересічний виборець має небагато стимулів, щоб отримати більше знань про політику, тому що він має передчуття, його голос навряд чи вплине на результат. Громадяни дуже часто використовують “штампи”, у своєму бажанні брати участь у самоврядуванні. Середньостатистичний громадянин залишається в невіданні.

Отже, до причин такого невігластва, на мою думку, як зі сторони електорату, так із боку політикуму можуть призводити – незнання власної історії; незнання основ геополітики; відсутність повної консолідації, як політикуму так і електорату; політичне глупство, якому дав визначення М. Грушевський [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф.* Україна від давніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1995. – 688 с.
2. *Гирич І. Б.* М. Грушевський і І. Франко: до історії взаємин [Текст] // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 36-37.

3. Українська і російська історіографія XIX – початку XX ст. про походження українців. Радянська історіографія //bookster.com.ua, 17.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bookster.com.ua/seminars/question/136>
4. *Пишиний А.* Глупство як самознищення // Українська правда, 12.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samlib.ru/s/sarabeew_w_j/1a.shtml
5. *Процик П.* Про передвиборну політику та невігластво у ній // Українська правда, 04.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/11/4/4288204/>
6. *Романчук О.* Про цинічний патріотизм, невігластво й непрофесіоналізм // Радіо Свобода, 28.02.2013. Режим доступу: URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24914730.html>.
7. *Лосєв І.* Крим, флот і геополітичне невігластво: // Український тиждень 11.03.2011 - Режим доступу: URL: <http://tyzhden.ua/Politics/21607>.
8. *Законнікаў С.* З кім гаварыць?! // ex-Press.by [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://www.ex-press.by/article.php?id=16082>.
9. *Сарабеев В. Ю.* О политическом невежестве и его результатах // samlib.ru, 11.01.2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: http://samlib.ru/s/sarabeew_w_j/1a.shtml.
10. Iyua Somin Democracy and Political Ignorance. Why Smaller Government is Smarter, Stanford university Press, 2013, 208 pages.
11. *George Will.* The price of political ignorance – The Washington Post – Режим доступу: URL: http://www.washingtonpost.com/archive/local/localnews/2014/01/01/7dbe2936-7311-11e3-9389-09ef9944065e_story.html.

Совенко Б.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

НОВА ПАРАДИГМА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В УКРАЇНІ

Сучасна юридична освіта в Україні дозріла трансформуватися в нову парадигму, основну сутність якої мають складати її ключові поняття – право і людина, та головне її питання – право для людини.

Дія права має завжди бути направлена на людину та заради людини. Гуманізм та антропоцентризм мають стати фундаментальними поняттями у підготовці юристів. Моральні якості юриста, юридична етика повинні бути невід’ємними складовими навчального процесу.

Нагадаємо, що головний центр ваги моральної відповідальності юриста покладається безпосередньо на нього самого. Однак його дії “в рамках правового поля” не завжди можуть мати моральне виправдання, оскільки сам характер правотворчості часом йде врозріз з подальшим правозастосуванням. Сумнозвісні закони, прийняті Верховною Радою України 16.01.2104 р. продемонстрували легалізацію такої правотворчості.

Важливо пам'ятати, що в понятті “закону” завжди існує подвійна складова: це буква закону і його дух. “Сліпа” язичницька богиня Феміда як символ правосуддя, нажаль, не завжди є уособленням головного закону – християнського закону любові до людини. І тому часом в правосудді проявляється домінанта букви закону над його духом.

В процесі відродження та розбудови нової демократичної держави в Україні у 2014 році постає актуальне питання її правового забезпечення такими юристами, які б захищали не власні, а національні інтереси. Для цього державі потрібна підготовка не стільки фахівців, які б отримали професійну освіту, але, перш за все, особистостей, вихованих на морально-культурних та духовних цінностях. Тому правове виховання та правова культура юриста повинні починати формуватися через навчально-виховний процес.

У підготовці юристів поряд із базовими теоретичними дисциплінами пріоритетне місце мають займати історія держави та права – як національна, так і зарубіжних країн, вивчення якої допоможе співставляти історичні та сучасні процеси в державі, уникнути у майбутньому багатьох помилок у процесах державотворення і правозастосування, а також правових колізій у галузевому законодавстві.

В той же час, враховуючи генезис релігійного світогляду на Україні потрібно згадати про важливий вплив християнської культури, яка змінивши світогляд багатьох народів, що прийняли християнство, привнесла власну сформовану систему правових норм у вигляді канонічного права. Канонічне право регулюючи різноманітні сфери суспільних відносин стало основою для формування національних правових систем багатьох європейських держав, зокрема й нашої країни. Норми християнської моралі, закладені у церковних канонах, вплинули також і на звичаєве право тих країн, серед яких вони вкоренилися, в тому числі й на право Київської Русі та її правонаступниці – України.

Канонічне право є спільною історично-правовою спадщиною людства. Воно є джерелом нашого національного права. Вплинувши на формування загальноєвропейської правової культури, воно стало складовою розвитку європейського права. Його норми засновані, найперше, на фундаментальних християнських цінностях. І в наш час норми християнської моралі становлять основу розвитку законодавства більшості європейських країн, які також відображені в нормах міжнародного права.

Це ще раз підкреслює важливість запровадження до навчального процесу канонічного права, як історичного факту становлення національної правової системи нашої та багатьох інших країн.

Вища юридична освіта як галузь фахової освіти в Україні безумовно є частиною європейської освіти. Нинішній Львівський національний університет ім. І. Франка є найстарішим в Україні навчальним закладом, в якому готують юристів ще з поч. XVII ст.

Сучасна вища юридична освіта в Україні поступово наближається до європейських вимог у відповідності до Болонського процесу, та разом з тим вона має забезпечувати, перш за все, національні потреби та інтереси.

В свою чергу юридична освіта має сприяти розвитку науки, яка довгий час в Україні носила виражений прорадянський напрямок. Сучасна вітчизняна юридична наука має бути направлена на відтворення історичної справедливості, відображати національні інтереси, слугувати експертному забезпеченню правових процесів у державі, в якій людина – є дійсно найвищою соціальною цінністю.

*Соломінчук В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПРАВООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК НА ШЛЯХУ ДО ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Становлення правової держави – це складний багатогранний процес з багатьма складовими. Одним з ключових елементів правової держави є правова освіта, роль якої в сучасних умовах постійно зростає.

Питанням правової освіти, правосвідомості, правової культури присвячено чимало досліджень, зокрема таких науковців як В. Д. Бабкіна, Ю. С. Шемшученка, І. В. Осики, О. Ф. Скакун, С. С. Алексєєва, Н. А. Потапенко. Актуалізація проблеми правової освіти на сучасному етапі розвитку економічних та політичних процесів обумовлена потребою у підвищенні правосвідомості населення, забезпеченні потреб громадян у одержанні знань про право, кваліфікованого застосування вимог законодавства.

Правова освіта – це процес набуття правових знань, навичок та вмінь, формування поваги до права, закону, прав та свобод людини, відповідних правових орієнтацій та оцінок, правових поведінкових установок та мотивів правомірної поведінки тощо [1, с. 123].

Національною програмою правової освіти населення передбачено, що правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також для виконання покладених на них обов'язків [2].

Традиційно правова освіта розглядається в контексті складової частини системи освіти, яка здійснюється навчальними закладами. Проте вона не повинна зводитися лише до навчально-виховного процесу у закладах освіти та закладах підвищення кваліфікації. Процес правового виховання має бути неперервним та супроводжувати

кожного громадянина держави у всіх сферах життя: у сім'ї, в дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладах, державних установах, за місцем роботи, громадській діяльності тощо.

Отримання громадянами правових знань, які закладають основи правової культури, має забезпечуватися консолідованими зусиллями держави, різних соціальних груп та об'єднань.

Ю. Є. Петрухно зазначає, що велику роль у формуванні правової культури відіграють громадські організації, діяльність яких повинна бути спрямована на правовий захист та активне відстоювання прав громадян, боротьбу з будь-якими виявами беззаконня та свавілля [3, с. 251-252].

Доведення до відома громадян інформації про процеси у державно-правовій сфері є одним з чинників досягнення високого рівня правої культури, формування громадянського суспільства та є одним з пріоритетних напрямів діяльності професійних спілок.

Потрібно зазначити, що вітчизняною наукою правоосвітня діяльність профспілок не розглядається, що свідчить, про те, що їх роль у підвищенні правової культури населення недооцінюється.

Разом з тим, аналізуючи діяльність профспілок, спрямовану на широке висвітлення в друкованих засобах масової інформації, інтернет-сайтах, теле- та радіопередачах змісту законів України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, міністерств, місцевих органів влади можна зробити висновок, про те що професійні спілки, наряду з захисною та представницькою, виконують і правоосвітню функцію.

Зважаючи на великий масив правової інформації, наявність розгалуженого галузевого законодавства, у громадян виникають складнощі у отриманні правових знань. Є. Білозьоров зазначає, що великий обсяг нормативно-правових актів та їх постійна мінливість призводить до того, що особи, які не мають спеціальної юридичної освіти, зазвичай не орієнтуються в законодавстві [4, с. 72]. При цьому, рівень доходів населення не завжди дає змогу звернутися до кваліфікованих юристів за захистом своїх прав та інтересів.

Правоосвітня робота профспілок характеризується такими ознаками, як: доступність (здійснюється на безоплатній основі), охоплення широкого кола громадян (не лише члени конкретної профспілки, а й інші особи можуть отримувати правові знання, зокрема за допомогою друкованих профспілкових ЗМІ та інтернет-ресурсів); цільова спрямованість та актуальність (орієнтація на об'єктивні потреби та запити громадян).

Сьогодні правоосвітня діяльність професійних спілок полягає у проведенні комплексу заходів інформаційного, навчального, виховного характеру з метою правового інформування громадян, вироблення у них навичок із застосування норм права. Зокрема, це такі заходи як:

– ознайомлення громадян з новими нормативно-правовими актами, які стосуються конституційних прав та гарантій спілчан;

– роз'яснення особі її прав та обов'язків у межах правовідносин, учасником яких вона виступає (надання усних та письмових юридичних консультацій);

– правороз'яснювальна робота у засобах масової інформації (тлумачення суті норм права, які необхідно застосувати в тій чи іншій ситуації, на шпальтах друкованих інформаційних видань, електронних ресурсах);

– консультації щодо можливих способів і засобів захисту, забезпечення і відновлення прав та законних інтересів особи, надання допомоги у складенні позовних заяв та інших процесуальних документів;

– проведення нарад, семінарів, конференцій, розробка, випуск та розповсюдження методичних посібників з правових питань;

– оформлення стендів (куточків) правової поінформованості працівників.

Поширеною формою роботи стало надання громадянам юридичних консультацій в інтерактивному режимі на інтернет-сторінках профспілок, що дозволяє оперативно задовольняти потреби громадян у розширенні правових знань.

Для досягнення високих результатів в сфері правового інформування та правового виховання профспілки повинні проводити систематичну роботу з підвищення правової грамотності профактиву та кваліфікації профспілкових юристів, залучати до роботи компетентних фахівців-практиків.

Відзначимо, що професійні спілки зацікавлені у високому рівні правових знань та правової поведінки громадян. Т. А. Чагодаєва вказує на те, що від рівня культури громадянськості членів профспілок, особливо профактиву, в значній мірі залежить посилення впливу професійних спілок на суспільні процеси. Поділяючи позицію автора, можна зробити висновок, що підвищення правової культури членів профспілок та активізація здійснення ними своєї захисної функції є взаємопов'язаними процесами.

Таким чином, визначаючи роль професійних спілок у правовій освіті, підкреслимо, що останні формують соціально-правову активність суспільства у процесі розбудови правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Гусарев С. Д.* Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2005. – 655 с.
2. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року №992 “Про Національну програму правової освіти населення / Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.
3. *Петрухно Ю. Є.* Щодо ролі громадянського суспільства у формуванні правової культури в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Є.Петрухно // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 3. – С. 251-252. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnyua_2013_3_56.pdf

4. Білозьоров Є. В. Правосвідомість громадянського суспільства: проблеми трансформації в умовах суспільно-політичних змін / Є. В. Білозьоров // Дев'ять юридичні читання: Політико-правова реформа в Україні, історія, сучасність, перспективи: матеріали Міжнародної наукової конференції 24-25 травня 2013 року. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 69-72.
5. Чегодаева Т. А. Роль профсоюзної організації вуза в формуванні культури громадянськості соціологічний аналіз: автореф. дис. ... к. соціол. н. – Екатеринбург, 2005. – 24 с.

Суддя Ю.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ЕВОЛЮЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В 1763-1782 РР.

Незалежний, чесний і справедливий суд є основою для побудови демократичної політичної системи та конкурентної ринкової економіки. Очевидним є те, що на даному етапі розвитку нашої держави такий суд відсутній. Станом на кінець 2013 р., судам довіряли лише 19% громадян, не довіряли – 71,3% [1]. Тому судова реформа повинна бути однією з найнагальніших для нової влади в Україні.

Внаслідок так званої “судової реформи” 2010 р. (прийняття нового закону про судоустрій і статус суддів) уся судова система України стала залежною від політичної влади, а конкретно – від Адміністрації Президента. Остання мала можливість здійснювати визначальний вплив на кожного з понад 9 тис. суддів за допомогою ряду важелів.

Цей досвід став для України не новим, адже протягом всього перебігу історії, за часів різної влади відбувалися реформи в судовій системі.

Період 1763–1782 рр. став одним з етапів судотворення, адже саме тоді розпочався процес реформування судової системи і продовжував діяти аж до повної втрати державності України й перетворення на провінцію Російської імперії.

Започаткував добу судового реформування останній гетьман Кирило Розумовський, який в досить важких умовах, під тиском російського царизму зміг внести зміни і реорганізувати судоустрій Лівобережної України. Універсалом від 17 лютого 1763 р. Розумовський скасував судочинні функції Генеральної Військової Канцелярії, чим зменшив кількість апеляційних судів.

У вересні 1763 р. для обговорення широкого кола питань щодо реформ Розумовський скликав Генеральну Раду старшин у Глухові. Передусім Рада розглянула питання суду та вирішила відновити систему судочинства у відповідності з Литовським статутом і гарантіями царя у “Статтях Богдана Хмельницького”, хоча ця система в Гетьманщині ніколи насправді не функціонувала [3, с. 57].

Універсалом гетьмана від 19 листопада 1763 р. встановлювалась судова система, яка складалася з трьох типів судів: земського, підкоморського і гродського. Встановлювався трибунал як апеляційна інстанція, закінчувалась кодифікація права. На з'їзді було прийнято постанову про організацію в кожному полку двох земських і двох підкоморських судів та одного гродського суду, який замінив колишній полковий суд. В них продовжували засідати полковники з полковими суддями і одним чи двома полковими старшинами [2, с. 521].

Всі нові суди перебували “под апеляцией Генерального Суда”. В універсалі пояснювалось, що участь у виборах суддів беруть усі духовні і світські землевласники, які мають землі на території полку. Про час і місце виборів обов'язково сповіщалось письмовим повідомленням. Під час виборів полк поділявся на дві частини, які називалися повітами, і визначалося, який підкоморій до якого повіту належить. Потім для кожного повіту обиралися земські судді, підсудки і писарі. Протоколи виборів, як вимагалось в універсалі, повинні були зберігатися в полкових канцеляріях [2, с. 523].

Копії треба було надіслати до Генеральної Військової Канцелярії для “определения”. Новообрані судді могли приступити до виконання своїх обов'язків після прийняття присяги. З введенням нових судів сотенні правління, полкові суди і полкові канцелярії та Генеральний Військовий Суд не мали права розглядати справи, віднесені до компетенції новоутворених судів, а незакінчені справи їм належало переслати новим судам. Генеральний Військовий Суд залишився апеляційною інстанцією для новоутворених судів [4, с. 150].

Компетенція земських, гродських і підкоморських судів визначалася Литовським статутом. В результаті реформи склалася нова система загальних судів – земські, гродські, підкоморські суди та Генеральний Військовий Суд.

Реформа привела до зрівняння судової підлеглості всіх станів панівного класу, до обмеження компетенції Генерального Військового Суду, як суду першої інстанції для вищої старшини, до розмежування цивільних та кримінальних справ. До деякої міри спростилась судова система. Сотенний суд формально зник, а фактично залишився для розгляду дрібних справ. Всі зміни в судоустрої проіснували до 1782 р., до часу коли Катерина II ліквідувала особливий статус українських земель.

Земські суди ліквідовувались в 1782 році і знову були відновлені указом царя Павла I від 30 листопада 1796 року. Однак вони діяли вже на підставі загально російського законодавства і не продовжували традицій своїх попередників. Остаточо вони були ліквідовані в 1831 році.

Підкоморські суди були ліквідовані з встановленням намісництва і відновлені в 1796 році. В 1834 році їх перейменовано в межеві суди. Проіснували вони до 1840 року.

Гродські суди втратили свою повно важність в 1782 р. Указом від 25 вересня 1702 року Петро I передав судові функції гродських судів у відання Преображенського приказу.

Перед реформою 1763 року ставилось завдання – звільнити суди з-під впливу адміністративної влади, що і було зроблено. А що ж сталося коли відбулося реформування у 2010 р.? Судова влада зосередилась в руках однієї особи. Владна верхівка не зробила кроку до прогресу, а повернулася у XVIII ст.? Намагалася зосередити всю повноту влади у своїх руках. Як можна говорити про демократію і справедливий судовий процес коли український народ не довіряє представникам судової влади. На даному етапі державотворення українці мусять повернутися до своїх коренів, і вчитися на помилках предків. Потрібно перейняти досвід судової реформи 1863 року, але з вдосконаленнями. Щоб судова влада дійсно стала окремою гілкою, щоб не підпорядковувалася адміністративній, і не зазнавала тиску “зверху”. Щоб кожен українець звернувшись до будь якої судової інстанції знав що може здобути справедливе судове рішення, яке виконається.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Дані Фонду “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” та соціологічної служби Центру Разумкова, опубліковані 27 грудня 2013 р. Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2013-year/2013-i--politichni-pidsumki-i-prognozi-zagalnonacionalne-i-ekspertne-opituvannja.htm>
2. *Черкаський І.* Судові реформи гетьмана Гр. К. Г. Розумовського : Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія : в 2 т. / І. Черкаський – К., 1927. – Т. 1. – С. 770-772.
3. *Пашук А. Й.* Суд і судочинство на Лівобережній Україні XVII–XVIII ст. / А. Й. Пашук. – Львів, 1967. – 180 с.
4. *Сиза Н. П.* Суд і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини : дис. канд. юр. наук: 12.00.09 / Н. П. Сиза ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 188 с.

Токарчук О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

СЕРГІЙ ШЕЛУХІН: ПРИРОДНЕ ПРАВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА СВОБОДУ ТА ДЕРЖАВНІСТЬ

Правова думка українського народу, як і будь-яка інша, характеризується наявністю окремих мислителів, значення яких виходить далеко за її межі. Одним із таких є Сергій Павлович Шелухін, з іменем якого пов'язаний розвиток правової думки у другій половині XIX століття.

Дослідницькою діяльністю С. Шелухін почав займатися у студентські роки. Будучи студентом Київського університету Св. Володимира, під безпосереднім керівництвом професора Володимирського-Буданова науковець звернув увагу на те,

що історичні писемні пам'ятки українського звичаєвого права не є достатньо проаналізовані. Свої дослідження молодий вчений почав із вивчення давнього збірника законів “Руська Правда”, збираючи матеріал, що знаходився в різноманітних, зокрема, дуже рідкісних виданнях, які досить важко було знайти. Він намагався систематизувати та прокоментувати твердження видань з погляду українського національного права. “Треба взятися за працю до налагодження цієї справи організованими силами, бо ця праця велика й тяжка”, – зазначає С. Шелухін [1, арк. 2].

Боротьбу українського народу за свою республіканську державу та незалежність С. Шелухін називає історичним фактом. В українського народу князі існували на республіканських засадах виборності й одвічності, констатував правник. Форми боротьби змінювалися відповідно до обставин і умов часу. Проте ця боротьба ніколи не припинялася, навіть у найважчі часи історії. Через те ідея відродження української республіканської демократичної держави й незалежності, за його словами, стала духовною природою українського народу настільки, що в недостатньо свідомих людей проявляється стихійно. С. Шелухін наводив у приклад українського народного поета Т. Шевченка, який був вихідцем із народу, і будучи кріпаком, творив вірші про Україну та її незалежність [3, арк. 3].

Свобода і державність нації – це права абсолютні, природжені, вічні і ніколи не відчужувані. Їх можна припинити насильством на якийсь час, але знищити – ні. Як тільки у нації виростає сила спротиву до насильника, то оживає і це невмируще право на свободу і державність. Тому і батьки не мають права зрікатися цих прав за своїх дітей, бо це абсолютне право, стверджував С. Шелухін [2, арк. 67].

“Історія українського народу, – зазначав вчений, – наповнена боротьбою за права і вольности, проти свавілля, насильства, недосконалих законів і ці прагнення зостаються незмінними й нині”. Народна правосвідомість, вважав С. Шелухін, ставить своїм першочерговим завданням панування принципів права над принципами грубої сили і свавілля [4, арк. 12].

Етичний принцип міжнародної справедливості вимагає визнання за кожним народом права на свою державу і на свій національний розвиток. Український народ, котрий має свою територію, свою історію, свою державність, свою культуру і свої, потрібні для міжнародного існування, засоби й цінності, не може бути винятком з-поміж народів цілого світу, констатував С. Шелухін. Український народ упродовж усієї своєї історії веде завзяту боротьбу за свою державу – у щасливі часи за зміцнення, а в нещасливі – за відбудовування її. Державне почуття і ідея своєї власної держави завжди жили в ньому для своєї реалізації, не зважаючи ні на які перешкоди. Український народ за своїм духовним складом є народом демократичним і республіканським. Через те ідеалом держави, який відповідає природі українського народу, завжди була й залишається демократична республіка [3, арк. 1].

Цілком очевидним залишається твердження С. Шелухіна про те, що “росіяни організовують свої взаємовідносини в сфері інтересів на принципах переваги грубої сили, права сили, насильства, бо мислення категоріями права для них річ чужа й не природна”, а тому, “за цей примітивізм платиться і український народ, бо московини панують своїм примітивізмом з його грубою силою і насильством і над Україною”. Московська школа денационалізувала українську інтелігенцію так званою русифікацією і цим прищепила їй свій примітивізм мислення. 1917–1920 роки були фатальними для українського визвольного руху. Ця інтелігенція, зауважував вчений, відчухнувшись від народу національно та духовно, зайняла нижче місце по відношенню до народу, мислила проросійськи і відмежувалася від народних історичних традицій, історично-правового ґрунту відновлення української держави, від природних прав народу. Російський режим примітивізму та його школа менше зашкодили психології і світогляду українського народу ніж, скажемо, окремим представникам української інтелігенції, які не розуміли народу, а народ покинув їх.

В сучасних умовах варто зважити на думку С. Шелухіна, який заявляв, що “Україна не знала жодної інтервенції, яка б служила інтересам українського народу і за яку він згодом би не розплачувався” [5].

Підвищення рівня патріотизму в населення України, його правової свідомості та правової культури відбуваються також на основі дослідження та засвоєння творчості таких державотворців минулого як, наприклад, Сергій Павлович Шелухін, багато тверджень якого залишаються актуальними і для сьогодення і доповнюють загальну картину розвитку державно-правової думки кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2208. Міністерство юстиції УНР, Оп. 1., Спр. 16. Листування з І Департаментом з приводу ліквідації Державного Сенату і утворення Генерального суду, список складу надвищого суду, 13-24 січня 1919 р., 31 арк.
2. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 38. Рукопис статей “Початки української держави”, “Права України на свою державність”, “Історико-правні підстави української державності” та ін., 172 арк.
3. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 57. Нотатки до історії права, 120 арк.
4. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 166. Часописи “Нова громада” (24 р.), “Тризуб” (1925-31 рр.), “Розбудова нації” (1928-29 рр.), “Життя і право” (1933 р.) та інші, що їх використовував Шелухін в своїх працях, 15 арк.
5. *Шелухин С.* Проти інтервенції / С.Шелухин // Діло. – 1928. – 26 серпня.

ПРОЯВ ПРАВОВОЇ СВІДОМІСТІ, ЯК СКЛАДНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМІН

Розбудова демократичної, соціальної, правової держави в Україні, її поступова інтеграція в європейське та світове співтовариство, а також формування громадянського суспільства в Україні спрямовані на подальше утвердження демократичних загальнолюдських цінностей, принципів справедливості та гуманізму, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Реалізація зазначених вище засад, безпосередньо залежить, з одного боку, від ефективного функціонування національної правової системи загалом, та державного механізму зокрема, а з іншого – від належного рівня правової свідомості населення, передусім, працівників суду, шляхів, форм і засобів її формування.

Правова свідомість знаходить свій прояв в індивідуальних, групових та суспільних взаємовідносинах суб'єктів права, що відповідає поділу цього різновиду свідомості від кількості суб'єктів на: суспільну, групову та індивідуальну.

Суспільна правосвідомість розглядається у вигляді системи поглядів, ідей, теорій, конструкцій, правових почуттів (почуття законності, відповідальності) про діюче чи бажане право, інші конститутивні правові явища, що утворюють правову систему суспільства.

Водночас, слід погодитися з думкою С. І. Архіпова [1], який зазначає, що коли правова свідомість розглядається тільки в контексті суспільної свідомості (як форма суспільної свідомості), то це безумовно знижує значення індивідуального чинника, індивідуального аспекту, який завжди присутній в цій свідомості, відбувається абсолютизація загальних моментів, що об'єднують свідомості різних індивідів - суб'єктів права. Якщо правову свідомість, розглядати тільки як індивідуальну, персоніфіковану, то тим самим ігнорується його друга (суспільна) сторона, його інтегративний момент.

Отже, правова свідомість – явище динамічне, що постійно розвивається та видозмінюється. З іншого боку, під впливом об'єктивних (наявність економічної, політичної, правової кризи тощо) та суб'єктивних (низький рівень правових знань, навичок та вмінь тощо) чинників, відбувається процес десоціалізації свідомості суб'єктів.

Групова правосвідомість – це погляди, ідеї, переконання та діяльність, що виражають ціннісне відношення певної соціальної спільності (групи) людей до природи, сутності і функціонування права. Групова правосвідомість складається зі специфічних нормативних цінностей соціально-демографічних груп (правосвідомість

працівників суду, студентів юридичних вузів, військовослужбовців та ін.). Наприклад, у правосвідомість юриста входять усі елементи світоглядної духовності, саме культурне життя і надбання людства. Тобто, самі професійні знання не визначають змісту правосвідомості юриста. Важливу роль відіграють певні власні критерії оцінки, серед яких слід виділити емоційний стан юриста його ставлення до права. Тут велике значення має процес перетворення юридичних знань у звичку.

Результати конкретно-соціологічних досліджень, проведених протягом останнього часу, багатьма науковцями, як теоретиками права так і представниками галузевих юридичних наук (І. В. Дрожина, Є. В. Пономаренко А. В. Грошев та ін. [2]), показали, що соціальні групи, сформовані по видам діяльності, професії, освіти, віку характеризуються різним рівнем знання і розуміння права, емоціональним відношенням до нього, по-різному можуть оцінювати зміст окремих норм права і відповідати їх приписам.

Отже, з одного боку, в свідомості соціальних груп знаходить прояв суспільна свідомість, в тому числі й правова, а з іншого - свідомість різних соціально-демографічних груп характеризується специфічними рисами, відображає певну систему нормативних цінностей, потреб, інтересів, світогляду тощо, і відповідно, може здійснювати позитивний вплив будучи складовою суспільної свідомості загалом. З іншого боку, правова свідомість антисоціальних груп, терористичних угруповань, криміналітету здійснює негативний вплив як на правову свідомість суспільства, так і на правову свідомість окремих індивідів, породжує правовий нігілізм. Суспільна правосвідомість знаходить свій прояв як в правосвідомості різних соціальних груп, так і в правосвідомості окремих індивідів (юрист, науковець, пенсіонер та ін.).

Індивідуальна правосвідомість – це свідомість окремої особи, що включає в себе сукупність правових знань, оцінок, почуттів і емоцій тощо.

Індивідуальна правосвідомість є результатом соціалізації окремої людини, наслідком засвоєння принципів національної і корпоративної культур, вироблення специфічного життєвого досвіду. Рівень культури, освіти, соціальний статус, психофізичні властивості обумовлюють особливості правової свідомості кожної людини. Як відомо, людина – істота не тільки соціальна, але й індивідуальна. Саме індивідуальність, опосередкована соціальністю, найближчим чином, визначає світоглядні позиції і ціннісні орієнтири, сумнівів і переживань, боротьбу мотивів і формування цільових установок, прийняття рішень спрямованість діяльності, подолання протиріч і труднощів в практичному житті, а також інші неповторні особливості кожної окремої особистості. Все це є системою цілісності відображає її усвідомленість, інтелігентність, вольову цілеспрямованість.

З'ясуванню особливостей співвідношення і взаємодії суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості має послужити розгляд правосвідомості залежно від рівня (глибини пізнання правових явищ): побутовий; практичний; науковий.

Відповідно до цього критерію виділяють: побутову (повсякденну), професійну (практичну) та наукову (теоретичну) правову свідомість.

Побутова (повсякденна) правосвідомість – це масові, стихійні уявлення людей про державу і право, які складаються під впливом життєвого досвіду. Побутова правосвідомість характеризує соціальну практику як емпіричну діяльність, в процесі якої виражається суб'єктивне відношення людей до діючого права, уява про свої права і обов'язки, про справедливість і несправедливість норм права, про сутність і принципи правової організації суспільства, почуття, настрої, емоції, що пов'язані з оцінкою існуючого правового режиму. Вона не може проникнути в сутність права, це свого роду здоровий глузд в правовій сфері.

Повсякденною правосвідомістю володіють усі люди не залежно від свого соціально-правового статусу.

Професійна (практична) правосвідомість – це поняття, переконання, традиції, які складаються в середовищі професійних юристів. Професійною правосвідомістю володіють громадяни, що здійснюють юридичну діяльність, передусім тлумачення і реалізацію приписів правових норм на професійній основі.

На думку авторів академічного курсу “Теорія держави і права / За заг. ред. О. В. Зайчука та Н. М. Оніщенко”: “професійний рівень – характеризує ставлення до права юристів-практиків, державних службовців тощо, тобто осіб, які мають спеціальну освіту, поглиблені та формалізовані знання принципів і норм права, вміння їх застосовувати в практичній діяльності в різних сферах суспільних відносин: господарській, цивільній, шлюбно-сімейній, кримінальній та ін. Професійна правосвідомість відрізняється від звичайної за обсягом і глибиною правових знань, а від наукової – вмінням їх застосовувати” [5].

Професійною правосвідомістю володіють судді, помічники судів, адвокати, співробітники прокуратури, органів внутрішніх справ, та ін., тобто ті, суб'єкти, які здійснюють юридичну діяльність.

Наукова (теоретична) правосвідомість – це ідеї, концепції, погляди, що виражають високий рівень систематизованого, теоретичного засвоєння права. Зміст цього рівня правосвідомості формується в результаті спеціальних науково-дослідницьких робіт на основі теоретичного узагальнення правових знань у правознавців, які здійснюють наукові дослідження в галузі дії правової системи та прогнозування її подальшого розвитку, є джерелом правотворчості й підґрунтям правореалізаційної практики.

Науковою правосвідомістю володіють учені-юристи. В контексті викладеного, слушною є думка Д. А. Керимова [3], який зазначає, що особливість правового пізнання виражається в діалектичній єдності трьох різних видів (чи рівнів) свідомості: побутового, що безпосередньо (емоційно) виражає правові відносини людей в їх повсякденній життєдіяльності; практичного, що базується на досвіді правового будівництва, правотворчої і правореалізаційної діяльності; наукового, теоретичного,

раціонального, пов'язаного з дослідженням того кола явищ, пізнання яких необхідно для вирішення правових проблем.

Підбиваючи підсумок викладеному, слід зазначити, що аналіз правової свідомості залежно від кількості суб'єктів (правової спільності) та залежно від рівня правосвідомості (глибини пізнання правових явищ) дає підстави стверджувати, що існує тісний діалектичний взаємозв'язок як між індивідуальною, груповою та суспільною правосвідомістю так і між побутовим; практичним та науковим рівнем цього різновиду суспільної свідомості.

*Цимбал В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

РАДЯНСЬКА ІДЕОЛОГІЯ ТА КАПІТАЛІЗМ

Після розпаду СРСР у нашій державі відбувся перехід до нових критеріїв осмислення державно-правової дійсності, однак ціла низка базових наукових питань залишається не розробленою.

“Концепція – технологія – багатство” – таким є алгоритм сучасного фінплану. У даному матеріалі зроблено спробу розкрити концептуальні засади та техніко-технологічні особливості утворення та розподілу грошових коштів протягом періоду між двома світовими війнами на території УСРР. На прикладі реалізації конкретних заходів державної фінансової політики можливим є визначення соціально-економічного та політико-правового становища України на сучасному етапові і можливих напрямів її розвитку.

Варто чітко усвідомлювати, що основна парадигма капіталістичного мислення полягає у наступному: старі галузі діяльності мають бути викорінені, нові ринки повинні бути встановлені силоміць, старі ринки мають бути знову відновлені – шляхом знищення минулого створюється майбутнє.

Основним ідеологічним завданням і гаслом жовтневої революції було будівництво соціалізму і комунізму. Для цього більшовикам, які доволі неочікувано прийшли до влади необхідно було зберегти товарне виробництво. Відтак, революція, насправді, не скасувала грошей, не ліквідувала фінансового господарства і не скасувала кредиту. На пропагандистському рівні мова велася про зміну сутності виробничих відносин, докорінної зміни функцій та призначення фінансових важелів. Суспільній свідомості нав'язувалася концепція перетворення таких важелів із засобу поневолення трудящих на засіб боротьби “праці з капіталом”, а також на засіб раціонального та економного ведення “соціалістичного” господарства. Таким чином, фінансова політика більшовиків мала важливе економічне, політичне і ідеологічне

значення. Це зумовило собою і ту роль, яку відігравали у господарському і політичному житті радянських республік на окремих етапах їх історії органи управління фінансами і кредитом.

Після перших революційних заходів щодо оволодіння ключовими позиціями в галузі фінансів, наркомфіном РСФРР (пращур всього радянського фінансового апарату) здійснював роботу, спрямовану на регулювання грошового обігу, розробляв проект грошової реформи, проводив облік грошових знаків, що були в обігу, здійснював підготовку до заміни їх на нові “радянські знаки”. На місцях у цей час ради та їхні фінансові відділи здійснювали контрибуції і конфіскації. Наркомфін РСФРР, таким чином, не тільки здійснював фінансування і кредитування, але займався розробкою системи загальних податкових заходів. У той час, коли на території України точилися національно-визвольні змагання, російським наркомфіном вживалися заходи щодо впровадження принципу суворої централізації фінансової системи.

У рамках військово-політичного союзу між новоутвореними, формально незалежними радянськими республіками встановлювалися щільні фінансові зв'язки. Встановлювалася єдність бюджету на базі бюджету РРФСР, а відтак, і спільність грошової, податкової та банківської систем. Спільність грошової системи знаходила своє вираження не тільки у вільному обігу разом з місцевими російських грошових знаків, а й у визнанні радянськими республіками російського рубля основною грошовою одиницею. Згідно з радянською історико-правовою доктриною, “РСФРР надавала величезну фінансову підтримку незалежним республікам шляхом видачі асигнувань на їхні військові, господарські та інші потреби”.

Єдність бюджету РРФСР і договірних з нею “братніх” радянських республік охоплювала не лише об'єднані відомства, а й усі інші наркомати. Уже в 1922 р. спеціальним актом було закріплено єдність податкової системи.

Все це супроводжувалося ще до утворення СРСР подальшим об'єднанням органів фінансового управління. Форми об'єднання значною мірою були успадковані від попереднього періоду, коли встановилася практика керівництва наркоматами фінансів радянських республік з боку наркомфіну РСФРР через його уповноважених. У різних республіках уповноважені наркомфіну РСФРР мали різне становище. Так, уповноважений наркомфіну РРФСР в УСРР був (зі своїм управлінням) центральним фінансовим органом України. Завдяки цьому здійснювалося централізоване управління фінансовою системою при збереженні формальної незалежності республіки.

Після об'єднання радянських республік в єдину союзну державу виникла можливість створення єдиного союзного бюджету і подальшого об'єднання фінансової діяльності союзних республік. У 1923 р. на правах об'єданого наркомату було утворено Наркомфін СРСР.

Необхідною передумовою для накопичення капіталу є свобода дій, адаптація фінансової системи до поточної ситуації, оскільки гроші не можуть не перебувати у обігу. Задля досягнення цієї мети і було розгорнуто неп, у ході якого було утворено основу для промислового товарного виробництва та підготовлено ринки збуту готової продукції.

Політика індустріалізації країни і вертикальної інтеграції (“колективізації”) сільського господарства внесла багато нового в діяльність фінансових органів. Виконуючи партійні директиви, фінансові органи здійснювали цілу низку заходів щодо подальшого зміцнення державного бюджету, централізації фінансових коштів, контролю їх використання. “Соціалістична реконструкція” народного господарства характеризувалася “розгорнутим наступом соціалізму на капіталістичні елементи міста і села”. За такої обстановки фінансово-податкові заходи були цілковито спрямовані на повне витіснення приватного капіталу з виробництва та зі сфери обігу. У всій фінансовій роботі зміцнювалося планове начало. Перемога “соціалістичного” устрою в усіх галузях господарства надала змогу здійснити перехід до системи єдиного фінансового плану, який охоплював усі кошти Союзу радянських соціалістичних республік.

Ідея – час, який живе у майбутньому. Зосередженість новітнього суспільства на використанні праці з постійним підвищенням її ефективності примушує кожну окрему особу концентрувати увагу виключно на нинішньому моменті, забуваючи про майбутнє. Майбутнє створює капітал, який зосереджується у робочій силі та засобах виробництва. За великим рахунком, час перетворився на активи корпорацій, які належать до системи вільного ринку і посідають на цьому ж таки ринку місця важливіші, ніж окремі державні утворення.

Одним із головних ідеологічних трюків, на який упіймалася пострадянська свідомість населення нашої держави, було протиставлення категорій капіталістичного виробництва і радянського народного господарства і очікування неминучого настання нового, вільного майбутнього, заснованого на справності у економічній та правовій сферах. Через активну маніпуляцію окремими абстрактними поняттями реальний стан речей стало надзвичайно складно не лише зрозуміти, а й розгледіти: увесь історичний досвід народу, ніби, стирається, висмоктується, аби дати дорогу неконтрольованим рынкам і новому величезному інвестиційному потенціалу.

ЛЕГІТИМАЦІЯ ВИЩИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.)

На сьогоднішній день Україна переживає тяжкі суспільно-політичні перетворення в усіх галузях суспільного життя. Відбувається пошук шляхів реформування застарілих систем державного управління, що на практиці довели свою непридатність до використання. Система органів управління освітою не є винятком. Але неможливо здійснювати ефективні реформи не визначивши конкретних основ легітимності органів влади і їх представницького статусу, особливо коли, останнім часом окремими політиками і державними діячами, як в Україні так і за кордоном ставиться питання про легітимність органів влади, що виникли або зайняли центральне місце в системі влади в результаті виняткових суспільних і політичних обставин. Дослідити питання легітимації органів влади, на думку автора, доцільно на прикладі вищих органів управління освітою Української Народної Республіки (УНР) періоду Української Центральної Ради (УЦР).

УЦР, як вищий представницький орган майбутньої УНР почала функціонувати 4 березня 1917 р. Правовою основою її легітимності став її представницький статус. Тут варто зауважити, що УЦР, на відміну від сучасної Верховної Ради, була сформована на основі професійних рад, а не всенародним голосуванням, як парламент сучасної України, тому легітимність УЦР не можна вважати абсолютною [1, с. 89]. УЦР була сформована на основі Всеукраїнської ради сільських депутатів, Всеукраїнської ради військових депутатів, Всеукраїнська ради робітничих депутатів, депутатів неукраїнських рад робітничих і солдатських депутатів, Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), Єврейської соціалістичної партії (Бунд), Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), Товариства українських поступовців (ТУП) (пізніше Української партії соціалістів федералістів (УПСФ), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Польської соціалістичної партії, депутатів від міст і губерній, депутатів професійних, просвітніх, громадських організацій та національних меншин [1, с. 67]. Крім того в УЦР були представлені партії, що не отримали окремих місць, але все ж потрапили до УЦР завдяки своїм представникам у професійних радах. За таким самим принципом ТУП і УСДРП були наймасовішими партіями УЦР, оскільки, не зважаючи на досить скромне представництво, мали велику кількість своїх членів у професійних радах [1, с. 92]. Оцінюючи рівень легітимності УЦР, можна сказати, що, у певному сенсі, УЦР було сформовано на основі непрямого представництва.

Хоча через особливий порядок формування і характер представництва легітимність УЦР може бути поставлений під сумнів, але її статус був закріплений не тільки шляхом, хоч і не прямого, але всенародного волевиявлення, а і офіційними державними органами Тимчасового уряду. Процес офіційного визнання і закріплення статусу УЦР розпочався коли міська дума включило М. С. Грушевського і І. М. Стешенка, впливових членів двох наймасовіших партій УЦР (ТУП і УСДРП відповідно), до офіційного складу гласних [1, с. 75]. Остаточо офіційний статус УЦР було закріплено у Статуті Вищого Управління Україною від 16 липня 1917 р., що був прийнятий на основі згоди з Тимчасовим урядом [2, с. 96-97].

Для задоволення потреби у виконавчому органі управління країною 15 червня Комітет УЦР ухвалив рішення про організацію нового органу – Генерального Секретаріату (ГС) [3, арк. 1], що виконував функції українського уряду, яку нині виконує Кабінет Міністрів України відповідно до Конституції України. ГС було офіційно утворено на п'ятих загальних зборах УЦР (20 червня – 1 липня 1917 р.) [1, с. 96]. У процесі переговорів з Тимчасовим урядом УЦР, як сповістив II Універсал, поповнилася “на справедливих основах представниками наших народів, що живуть в Україні, від їх революційних організацій” [4, арк. 12-13]. Легітимність ГС, окрім вже загаданих актів, було підтверджено відповідною постановою Тимчасового уряду від 3 липня 1917 р., в котрій він визнавав ГС своїм “краєвим органом” [5, с. 1]. Тобто, Тимчасовий уряд остаточно визнав і визначив офіційний статус УЦР і Генерального Секретаріату. Тобто підтвердив легітимність вищих органів управління УНР і відповідно законну силу усіх актів і універсалів, котрі ті органи видавали.

ГС виконував функції українського уряду, як уже не раз зазначалося, причому в документах того періоду він характеризувався по-різному: виконавчий орган УЦР (Декларація Генерального Секретаріату від 10 липня 1917 р. [6, с. 2]), окремий, відповідальний перед УЦР орган (II Універсал [4, арк. 12]), нарешті, “правительство” (III Універсал [4, арк. 30]). Після оголошення IV Універсалу ГС перетворився на Раду Народних Міністрів (РНМ) [7, арк. 2-3].

Він розпочав свою роботу у складі 8 генеральних секретарів, в тому числі, і секретаря освітніх справ. Спочатку до нього входило дев'ять осіб: В. Винниченко – голова і генеральний секретар внутрішніх справ, П. Христюк – генеральний писар, Х. Барановський – генеральний секретар фінансів, С. Єфремов – генеральний секретар міжнародних справ, С. Петлюра – генеральний секретар військових справ, Б. Мартос – генеральний секретар земельних справ, В. Садовський – генеральний секретар судових справ, І. Стешенко – генеральний секретар освіти та М. Стасюк – генеральний секретар харчових справ [6, с. 2-3].

Таким чином, на основі “Декларації”, “Постанови” і “Інструкції” Генеральне секретарство народної освіти було офіційно створене, а його правовий статус офіційно закріплено як вищий орган управління освітою УНР періоду УЦР. Після прийняття III-го універсалу УЦР, Генеральне секретарство було перетворено в Міністерство народної освіти, яке стало наступним вищим органом управління освітою УНР періоду УЦР.

Певний підсумок проблем представництва було підбито 20 березня 1918 р., коли УЦР урочисто відзначила свої перші роковини. На засіданні Малої Ради за участю Ради Народних Міністрів (РНМ), що стала органом наступником ГС після прийняття III універсалу, перед переповненим залом з доповіддю виступив М. С. Грушевський. Коротко виклавши історію УЦР він нагадав, що її склад поповнювався посланцями нових і нових організацій українських мас, що одна за одною виходили на політичну арену. Відчуваючи, проте, як зазначав М. С. Грушевський, що вона “все-таки являється представництвом тимчасовим, сурогатом того представництва, Центральна Рада хотіла якнайскоріше передати своє місце і роботу представництву, утвореному на підставі... виборчого права усїєї української землі. Обставини, однак, не дали можливості їй здійснити того свого гарячою бажання скликати українські Установчі збори...” [3, арк. 11-11зв.].

На основі вищезазначеного можна дійти висновку, що органи управління освітою УНР періоду УЦР були цілком легітимними і їх легітимність була підтверджена як народним представництвом, так і офіційними органами управління Російської держави. За аналогією можна визначити легітимність сучасних державних органів в Україні. Парламент сучасної України сформовано на основі прямого вільного волевиявлення більшості громадян України, тобто, на відміну від УЦР, представницький статус Верховної ради України є абсолютним. Парламент, відповідно до Конституції України, сформував уряд, а в його складі Міністерство освіти й науки, який юридично визнаний більшістю країн світу і фактично визнаний усіма іншими державами, через встановлення дипломатичних відносин і ведення переговорів. Таким чином легітимність органів влади в Україні є навіть більш обґрунтованою ніж легітимність органів УНР періоду УЦР і досвід легітимації вищих органів влади, в тому числі і в управлінні освітою був би корисним і у сьогоденні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Верстюк В. Ф.* Українська Центральна Рада : навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / В. Ф. Верстюк. – К. : Заповіт, 1997. – 344 с. – (Міжн. фонд “Відродження”, Міністерство освіти України).
2. *Христюк П. О.* Замітки і матеріали до історії української революції / П. О. Христюк. – Wien : 1921. – 1917–1920 р. – 1921. – 204 с. – (Українська революція. Розвідки і матеріали ; кн. 1. Том 1).
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ Ф. 2581. Генеральне секретарство освіти Української Центральної ради Народне міністерство освіти Української Народної Республіки Оп. 1. Спр. 39. Відомості на виплату заробітної плати співробітникам міністерства і списки їх; відомості про кредитування занять. Листування з театральним відділом. 75 арк.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ Ф. 1115. “Українська центральна рада” Оп. 1. Спр. 5. Універсали Центральної ради. 19 арк.
5. Постанова Тимчасового Уряду // Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 10. – С. 1.
6. Декларація Генерального Секретаріату // Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 10. – С. 2-3.

7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ Ф. 1063. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки, оп. 2, спр. 2. Універсали (копії) УЦР, відозва на захист УНР та проти влади П. Скоропадського, інтерпеляція Малої Ради про репресії її членів та з ін. питань; списки міністрів та товаришів міністрів УНР, списки адрес та телефонів вищих державних установ УНР. 19 арк.

*Ярешко Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Відправні морально-етичні засади прав людини були закріплені вже у Загальній декларації прав людини 1948 р., де сказано: “Всі люди народжуються вільними і рівними. Вони наділяються розумом і совістю і повинні ставитися один до одного у дусі братерства” [1]. Таким чином бачимо, що міжнародне право розглядає права людини як природні та невід’ємні. Отже, вони не є дарунком держави і з’являються вони не внаслідок закріплення їх в правових актах. З цього випливає, що права людини – це права, якими людина наділена в силу того, що вона є живою істотою людської природи. Ці норми міжнародного права знайшли своє повне закріплення у Конституції України 1996 р., що стало основою конституційного статусу людини і громадянина в українській державі.

Основними моральними категоріями, які визначають поняття конституційних прав людини є гідність, свобода і рівність.

Поняття гідності є тою складовою прав людини, котра притаманна кожній особі незалежно від її соціального статусу, і є тим невід’ємним мінімумом, котрого людину не можна позбавити. Гідність виражається в особливому моральному ставленні людини до самої себе і ставлення до неї оточуючих [2]. Захист людської гідності передбачений як законодавстві окремих країн, так і міжнародними конвенціями, зокрема, “Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню” та “Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання”. Гідність є також одним із ключових понять в Конституції України. В ній, зокрема, визнано гідність людини однією з “найвищих соціальних цінностей” в Україні (ст. 3), задекларовано, що “усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах” (ст. 21) та що “кожен має право на повагу до його гідності” (ст. 28) [3].

Що стосується свободи, то вона в контексті прав людини розглядається в двох значеннях. Перша концепція означає свободу від держави. Держава виконує в житті

громадян виключно захисну функцію, і жодного іншого втручання з її боку в життя людей не допускається. Прихильником цієї теорії був, зокрема, Іммануїл Кант, котрий вважав природну свободу єдиним первісним правом, яке належить кожній людині через її людську природу. Це природне право походить із розуму і обмежується розумом. А оскільки І. Кант також вважав основою суспільного договору розум, істинна свобода не віддається цілком або частково, коли люди створюють громадянське суспільство. Радше, люди віддають повністю свою дикуну, беззаконну свободу, щоб знайти свободу аж ніяк не меншу, залежну від законів.

Інше значення свободи – це свобода, надана державою. Так, Г.-В. Ф. Гегель поставив під сумнів усю теорію природних прав. На думку Гегеля, свобода – це не щось, чим люди володіють у додержавний період і що можуть обміняти чи зберегти, вступаючи до громадянського суспільства. Навпаки, свобода чіткіше виявляється в кожному наступний період. Він стверджував, що держава є актуалізацією (дійсністю) конкретної свободи. Але конкретна свобода полягає в тому, що особистість не тільки отримує повний розвиток себе і своїх інтересів, домагається прямого й чіткого визнання своїх прав (як це відбувається у сфері сім'ї та громадянського суспільства), а й піднімається до сфери загальних інтересів, знає загальне й воліє його.

Рівність також має декілька значень, які сформувалися в процесі історичного розвитку.

Перше значення рівності випливає з тези “у всіх однакові шлунки, відповідно і всі повинні отримувати однакове”. Такий підхід виразив початкове бачення рівності, не враховуючи індивідуальності кожної людини та зводить рівність виключно до “рівності потреб”.

Наступний підхід у визначенні рівності – це європейський підхід, який полягає в тому, що кожна особа має рівні стартові можливості і згодом, із-за силу інтелектуальних можливостей кожної особи, люди досягають відповідного життєвого рівня. Такий підхід не знайшов свого розвитку, оскільки з кожним наступним поколінням, залежно від досягнень попереднього початкові можливості наступного покоління змінюються.

Третій підхід до розкриття поняття рівності – це ліберальний підхід. Відповідно до нього люди є рівними виключно в своїх правах та рівні перед законом. Дане розуміння рівності дуже схоже до поняття “заборони дискримінації”. В реальності досягнути ідеальної рівності прав та рівності перед законом неможливо, однак це залишається основним прагненням всіх демократичних, правових держав. Тому в теорії прав людини даний підхід використовується як найобґрунтованіший [5].

Таким чином, можна сформулювати наступні морально-етичні витоки прав людини:

– є можливістю людини задовольняти власні інтереси та забезпечити нормальне існування і розвиток шляхом вчинення певних дій чи утримання від них

- належать кожній людині від народження тільки через її людську природу (немає необхідності їх купувати чи отримувати від когось);
- не залежать від території чи належності індивіда до громадянства держави;
- можуть існувати незалежно від державного визнання і не мають документальної форми закріплення;
- всі можуть їх застосовувати і користуватися ними рівною мірою;
- засновуються на загальнолюдських цінностях.

Отже, права людини – це її природні можливості і свободи, котрі забезпечують гідне існування і змогу діяти відповідно до своїх бажань і потреб.

При цьому відмітимо, поняття “права людини”, варто відмежовувати його від поняття “права громадянина”. В ідеалі вони б мали збігатися, але, на жаль, таке буває вкрай рідко. Права громадянина, на відміну від прав людини, закріплюються в різноманітних правових актах і їх обсяг залежить від політики і рівня розвитку окремої держави. Вони надаються тільки громадянам певної держави, і їх забезпечення гарантується державою, в тому числі й примусовими засобами [4].

Разом з тим важливо усвідомлювати, що права людини, так само як і права громадянина, не є абсолютними. Обмеження прав можна охарактеризувати висловом: “Права кожної особи закінчуються там, де починаються права інших людей”. Прикладом такого обмеження є заборона пропаганди расизму або закликів до бунту у свободі слова; деякі заходи правоохоронних органів обмежують таємницю приватного життя тощо. В кожній демократичній державі випадки обмеження прав людини детально визначаються в Конституції.

З вище наведеного бачимо, що права людини є складною категорією: з одного боку вони виступають мірою свободи, а з іншого – не дозволяють зазіхати на свободу та права інших суб’єктів суспільства, вони регулюють суспільні колізії та протистояння, дозволяють мирно вирішувати спірні питання. Існування суспільства тісно пов’язане з можливостями та правами людини, і саме від їх обсягу залежить рівень розвитку як кожної окремої держави, так і всього суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Декларація прав людини громадянина 1789 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://constituante.livejournal.com/10253.html>
3. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 5 грудня 2011 р. : (офіц. текст). – К. : Паливода А. В. – 2011.
4. *Зайчук О. В.* Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. *Кириченко В. М.* Теорія держави і права модульний курс : навчальний посібник / В. М. Кириченко, О. М. Куракін. – К. : “Центр учбової літератури”, 2012. – 256 с.

СЕКЦІЯ ІІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА;
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА;
КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛІСТИКИ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Годецька Н.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
У ХОДІ ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КОМПЕТЕНТНИМИ
ОРГАНАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Як погодити вимоги невтручання в особисте життя людини, дотримання поваги до приватного інформаційного простору та необхідність обробки персональних даних компетентними органами під час здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні? Особливу гостроту це питання набрало останнім часом, коли все більше людей почали використовувати Інтернет, швидко стали розвиватися комп'ютерні та інформаційні технології.

Вперше тема захисту особи прозвучала в ст. 12 Загальної декларації прав людини, прийнятій на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН і підписаній 10.12.1948 р. Де зазначалося, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте, сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію; кожна людина має право на захист від такого втручання та посягань.

У 1973 р. УРСР ратифікувала цю Декларацію. Хоча ця норма майже не використовувалася громадянами для захисту своїх прав.

Згодом у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаній 4.11.1950 р. (ратифікована Україною із заявами та застереженнями 17.07.1997 р., набула чинності 11.09.1997 р.), частково ті ж слова повторилися в статті 8: "Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення

цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві.”

Європейські норми – це не певний перелік незмінних документів, а базові принципи, відображені в документах, що розвиваються відповідно до політичних реалій та рівня розвитку технологій. Тому сказати, чи відповідають норми законодавства України нормам європейським, – цього мало. Треба аналізувати кожен аспект, який є в законодавстві.

Норми про захист прав людини містяться у статті 32 Конституції України: “Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”.

Статтею 9 Закону України “Про оперативно розшукову діяльність” визначено гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, перелік контролюючих органів. Також зазначено що під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді.

Статтею 6 цього ж Закону, оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності передбачених підстав надається право здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото, кіно і відео зйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів.

На законодавчому рівні частково врегульоване і питання ведення відеоспостереження в місцях позбавлення волі. Згідно ст. 103 Кримінально-виконавчого кодексу та ст. 7 З У “Про попереднє ув’язнення” адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів, але зобов’язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю.

Питання обробки персональних даних в системах відеоспостереження також намагалися врегулювати і в Директиві Європейського Парламенту і Ради №95/46/ЄС від 24 жовтня 1995 року “Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних” (далі – Директива).

Але, пунктом 16 преамбули Директиви зазначається, що обробка звукових і візуальних даних, таких як, наприклад, відеоспостереження, не відноситься до сфери дії даної Директиви, якщо вона проводиться з метою суспільного порядку, оборони, державної безпеки чи в ході державної діяльності, що відноситься до сфери кримінального права, чи іншої діяльності.

В контексті європейського розуміння відносно питання ведення відеоспостереження щодо захисту права особи на приватне життя є рішення

Європейського суду з прав людини. Важливими для аналізу в цьому відношенні є справа “Перрі проти Великобританії” (Perry vs. the UK (2003)). У згадуваній справі Суд дійшов висновку, що звичайне використання відеокамер, за допомогою яких відбувається процес відеоспостереження (на вулиці чи в приміщенні (торговий центр) чи поліцейська дільниця), не викликає питань у контексті реалізації статті 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. Однак у даному випадку поліція відкоригувала кут огляду камер для одержання чіткого зображення позивача, та змонтувавши отримане зображення продемонструвала свідкам для упізнання в ході відкритого судового процесу. На судження Суду незалежно від того, знав позивач про існування відеокамери чи ні, він не мав підстав розраховувати, що його будуть знімати для наступного упізнання. На думку Суду, ідея поліції перевищила передбачуване використання камер відеоспостереження, тому запис кадрів і наступний монтаж можливо розглядати як збір і обробку персональних даних про позивача. Більш того, кадри не були отримані добровільно чи за обставин, які записані і використані з метою упізнання. У цьому випадку мало місце втручання в приватне життя. Суд вирішив, що поліція не дотрималась закладеної у процесуальному кодексі процедури.

Так на початку липня 2009 року лідерами країн Європейського Союзу вдалося напрацювати Стокгольмську програму, на меті якої стояло питання підвищити рівень життя та свідомості громадян ЄС на рівень нового десятиріччя. В Стокгольмській програмі містився розділ, присвячений захисту прав громадян у сфері інформаційного суспільства.

До Європейської Комісії звернулась Європейська Рада з проханням оцінити ефективність функціонування багатоманітних інструментів захисту персональних даних та надати на розгляд свої подальші пропозиції правового та іншого характеру для сприяння ефективному захисту та реалізації прав людей у цій галузі.

У січні 2012 року у зв’язку з виникненням нової стратегії економічного зростання ЄС (Європа 2020) Єврокомісія запропонувала два законодавчі акти:

– Перший акт – Генеральний регламент із захисту персональних даних, що стосується захисту прав осіб під час обробки та вільного переміщення їх персональних даних;

– Другий акт був розроблений саме для захисту особистих прав у ході оброблення персональних даних компетентними органами, з метою запобігання, розслідування, виявлення кримінальних злочинів, висунення звинувачень у їх вчиненні, або при виконанні кримінальних покарань, та при вільному переміщенні цих даних.

Відповідно до статі 15 Кримінально процесуального кодексу (далі КПК) закріплено засаду невтручання у приватне життя.

Положення ч.2 даної статті стосується заборони збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди є похідним від загального правила про невтручання в приватне життя в процесі

кримінального провадження (крім випадків, передбачених КПК) та наявності винятків з цього правила у випадках, передбачених КПК.

Зважаючи на судову практику як національну так і європейську, Конституційний суд України, надав офіційне тлумачення частин 1, 2 ст. 32 Конституції України, та зазначив, що “інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання... Інформація про фізичну особу та членів її сім’ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини” (Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої ст. 34 Конституції України (справа № 1-9/2012 від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012)).

Право ж знищення матеріалів у кримінальному провадженні, які містять неправдиву інформацію прямо не передбачено. Лише Типовим порядком обробки персональних даних затв. наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08.01.2014р. № 1/02-14 2.9, було деталізовано право суб’єкта персональних даних на пред’явлення вмотивованої вимоги щодо зміни або знищення своїх персональних даних.

Системи спостереження повинні бути оснащені належними технічними та технологічними засобами для запобігання незаконного доступу до неї. Системи спостереження повинні фіксувати час та місце його ведення. Бази персональних даних, утворені шляхом ведення спостереження, повинні зберігатися протягом часу, визначеного метою ведення цього спостереження.

Враховуючи вищевикладене, володілець бази персональних даних, який здійснює відеоспостереження, повинен повідомити суб’єкта персональних даних про факт здійснення відеоспостереження шляхом розміщення відповідного застереження. Таке попередження повинно бути розташоване в загальнодоступному місці для належного візуального сприйняття суб’єктом персональних даних до початку обробки його персональних даних в системах аудіо та відео спостереження. Попередження має включати наступні деталі: попередження само про факт здійснення спостереження; назва та реквізити володільця бази персональних даних, який здійснює спостереження; мету здійснення спостереження з посиланням на норму, яка сформульована в законах, нормативно-правових актах, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця бази персональних даних; контактні дані для пред’явлення вмотивованої вимоги щодо зміни або знищення персональних даних суб’єкта персональних даних; адресу та реквізити Державної служби України з питань захисту персональних даних, куди суб’єкт персональних даних може звернутись у разі порушення його прав.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ

Проблемі охороні культурної спадщини неодноразово приділялася увага у юридичній науці, причому досліджувалися різноманітні аспекти цього правового інституту в залежності від галузі права. Проте питання запобіжної діяльності злочинам у сфері охорони об'єктів культурної спадщини не достатньо висвітлені в науці кримінального права та кримінології.

Вітчизняне законодавство, а саме – Конституція України, Закони “Про культуру”, “Про охорону культурної спадщини”, “Про охорону археологічної спадщини”, “Про музеї та музейну справу”, “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” та інші нормативно-правові документи, забезпечують реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культури, гарантій невторчання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини [1].

Законом України “Про культуру” визначено правові засади діяльності та регулювання суспільних відносин, що пов'язані із збереженням культурної спадщини та культурних цінностей. Також цим Законом передбачено використання терміну національне культурне надбання, під яким розуміється – сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України [1].

Критерії визначення культурної спадщини і культурних цінностей відрізняються фізичними відмінностями об'єктів. Але не зважаючи на застосування різних понять в нормативно-правових документах у сфері охорони культурного надбання нашої держави, основним завданням цих законів є система заходів їх охорони. Метою нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини є захист і збереження культурного надбання як основи національної культури [2].

Чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за посягання на об'єкти культурного надбання, а саме:

Стаття 179 КК України “Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь”. Об’єктивна сторона злочину виявляється у вчиненні щодо релігійних святинь одного з трьох діянь, альтернативно визначених в диспозиції ст. 179 КК України: їх 1) незаконне утримування, 2) осквернення, 3) знищення. Суб’єктивна сторона злочину характеризується лише умисною виною, вид умислу прямий. Суб’єкт злочину будь-яка особа, що досягла 16-річного віку.

Стаття 201 КК України “Контрабанда”. Основним безпосереднім об’єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, вказаних в диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України. Під товарами розуміється будь-яке рухоме майно, в тому числі і культурні цінності, під якими розуміється об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов’язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам’яток і пам’яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності; колекція культурних цінностей.

Предметом контрабанди можуть бути як і культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав. Суб’єкт злочину – особа, що досягла 16-річного віку.

Стаття 298 КК України “Незаконне проведення пошукових робіт на об’єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об’єктів культурної спадщини”. Безпосереднім об’єктом злочину є суспільна моральність у сфері духовного та культурного життя. Правовий режим пам’яток – об’єктів культурної спадщини, які є предметом злочину встановлюється законами та іншими нормативно-правовими актами. Пам’ятка культурної спадщини - об’єкт культурної спадщини, який занесене до Державного реєстру нерухомих пам’яток України [2]. Суб’єктивна

сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч.ч. 1, 2 та ч. 3 ст. 298 КК – загальний, ч.4 ст. 298 – спеціальний [4].

Стаття 298-1 КК України “Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Об'єктом злочину є суспільна моральність у сфері духовного та культурного життя”. Правовий режим регулює відносини, пов'язані із зберіганням документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Національний архівний фонд - сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації [5]. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч.ч. 1, 2 ст. 298-1 КК України – загальний, ч. 3 ст. 298-1 – спеціальний [4].

Комплексне розв'язання проблеми забезпечення кримінально-правової охорони культурної спадщини та культурних цінностей можливе при ефективній реалізації державної політики у сфері запобігання шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та Міністерства культури України, діяльність яких повинна бути спрямована на розробку конкретних заходів, підвищення ефективності запобіжних заходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про культуру”. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Закон України “Про охорону культурної спадщини”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Закон України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Закон України “Про Національний архівний фонд та архівні установи”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

УПРАВЛІННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

З розвитком економічних та суспільних відносин, міжнародної співпраці держав з різних напрямів державної політики, особлива увага приділяється процесу управління. Процес управління – це діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів та об'єктів управління, спрямована на досягнення поставлених цілей управління шляхом реалізації певних функцій та застосування відповідних методів та принципів управління [1, с. 5].

Собливе місце в управлінській діяльності держави посідає правоохоронна політика держави, спрямована на профілактику злочинів та інших правопорушень, їх своєчасне відвернення і припинення, реалізації відповідальності осіб, які скоїли злочини, виконання покарання щодо засуджених і досягнення його цілей [2, с. 7]. Правоохоронна політика держави включає в себе три компоненти: кримінально-правова політика, кримінально-процесуальна політика та кримінально-виконавча політика. Кримінально-правова політика – напрямок діяльності законодавчих та правозастосовних органів по створенню кримінального законодавства, криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація, диференціація кримінальної відповідальності. Кримінально-процесуальна політика – це напрямок правотворчих та правозастосовних органів по створенню та застосуванню форм реалізації кримінального закону на всіх етапах його дії. Кримінально-виконавча політика є напрямом діяльності державних органів і громадських організацій в галузі виконання кримінальних покарань. Особливе місце у правоохоронній діяльності держави та досягнення її цілей займає кримінально-виконавча політика, яка здійснюється центральним органом виконавчої влади в сфері виконання покарань Державною пенітенціарною службою України.

Актуальність даного питання пов'язана з процесом реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Основними напрямками вдосконалення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби визначається в сфері дотримання прав і свобод людини в процесі виконання покарань, приведення умов тримання засуджених та осіб узятих під варту, у відповідність з європейськими стандартами, створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, здобуття ними освіти і набуття професії [3]. Реалізація поставлених завдань та досягнення відповідних результатів можлива при умови ефективного управління в даній сфері. Хоча потрібно зазначити й інші умови досягнення вищезгаданих напрямків вдосконалення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби, зокрема

підвищення рівня фінансування, матеріального забезпечення персоналу пенітенціарних установ тощо.

Дослідження діяльності і ролі персоналу, процесу управління у сфері виконання кримінальних покарань висвітлені в роботах вітчизняних та іноземних вчених: Г. Радова, Г. Атаманчука, С. Петкова, О. Джужи, А. Галая, О. Кістяківського, В. Плішкіна, Н. Лучинського, А. Степанюка, С. Познишева, С. Фаренюка, А. Рябчикова, М. Ребкало, С. Зливко, Є. Бараша та інших.

Управління кримінально-виконавчою системою є особливим видом діяльності спеціально створених апаратів та спеціально призначених посадових осіб щодо упорядкування системи органів і установ виконання покарань, забезпечення її оптимального функціонування і розвитку з метою ефективного вирішення завдань з реалізації єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що поставлені перед нею [4, с. 38]. В контексті управління особлива увага приділяється персоналу органів та установ кримінально-виконавчої служби, рівню його професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. До персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України [5].

Для ефективного управління та координації діяльності в Україні діє відповідна організаційна структура кримінально-виконавчої служби: центральний орган виконавчої влади в сфері виконання кримінальних покарань – Центральний апарат Державної пенітенціарної служби України; територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби України; кримінально-виконавча інспекція, установи виконання покарань та слідчі ізолятори, воєнізовані формування, підприємства установ виконання покарань, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я [6].

Центральний орган виконавчої влади в сфері виконання покарань здійснює управлінську діяльність стосовно реалізації державної політики в сфері виконання кримінальних покарань та готує пропозиції стосовно вдосконалення державної політики в сфері виконання кримінальних покарань. Територіальні органи управління забезпечують виконання завдань, які поставлені перед Державною кримінально-виконавчою службою, здійснюють оперативно-службове та фінансово-господарське керівництво підпорядкованими органами та установами виконання покарань. Кримінально-виконавча інспекція забезпечує виконання альтернативних видів покарань не пов'язаних з позбавленням волі, одним з етапів реформування кримінально-виконавчої служби є створення служби пробації на базі даної інспекції. Установи виконання покарань забезпечують безпосереднє відбування засудженими кримінальних покарань пов'язаних з позбавленням волі на певний строк, а на слідчі ізолятори покладені обов'язки виконання запобіжнього заходу у вигляді тримання під вартою. Воєнізовані формування діють у складі органів та установ виконання

покарань з метою запобігання та ліквідації злочинних діянь, що дезорганізують роботу та перешкоджають здійсненню державних завдань органами та установами виконання покарань.

Однією з умов ресоціалізації та виправлення засуджених є працевикористання та професійна освіта. Реалізація даної умови нерозривно пов'язана з діяльністю підприємств установ виконання покарань, які являються державними підприємствами і здійснюють господарську діяльність відповідно законодавства та професійно-технічне навчання засуджених. Також вважаємо за потрібне наголосити про важливість працевикористання засуджених з метою відшкодування матеріальної шкоди за виконавчими листами потерпілим, виплата аліментів та інших зобов'язань. Як уже зазначалося, однією з основоположних засад ефективного управління в сфері виконання кримінальних покарань є професійна підготовка персоналу органів та установ виконання покарань. Дана функція покладена на навчальні заклади кримінально-виконавчої служби, де проходить підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації персонал кримінально-виконавчої служби України.

Враховуючи важливість реалізації державних завдань в сфері виконання кримінальних покарань та досягнення результатів, а саме виправлення та ресоціалізація засуджених, особлива увага приділяється процесу управління в Державній кримінально-виконавчій службі України, яка і виступає головним суб'єктом в даній сфері державного управління. Вважаємо за потрібне наголосити про потребу розробки та прийняття нормативно-правових актів, які відповідатимуть світовим стандартам відбування кримінальних покарань з урахуванням забезпечення дотримання прав та свобод людини і досягнення поставлених завдань кримінально-виконавчою службою України. Збільшення фінансування на модернізацію та реконструкцію матеріально-технічного забезпечення органів та установ виконання покарань, вирішенню даного питання частково сприяло б ефективне працевикористання засуджених на модернізованих виробництвах установ виконання покарань. Відповідну увагу потрібно надати питанням підготовки персоналу кримінально-виконавчої служби України в спеціалізованих навчальних закладах та підвищенню рівня матеріального забезпечення практичних працівників органів та установ виконання покарань, що сприяло б підвищенню статусу служби та персоналу, що є засобом впливу на якість виконуваних функцій та завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Плішкін В. М.* Теорія управління органами внутрішніх справ: підруч. / [за ред. Ю. Ф. Кравченка]. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.
2. *Калюжний Р. А.* Актуальні засади побудови пенітенціарної доктрини та пенітенціарної політики / Р. А. Калюжний, І. С. Сергеев // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2000. – Вип. 5. – 2000. – С. 6-10.
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки” від

29 квітня 2013 року № 345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/345-2013-п>

4. Організація управлінської діяльності в органах і установах кримінально-виконавчої системи: методичний посібник / за ред. В. А. Львовичкіна. – К. : ДДУВП, 2004. – 76 с.
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 30. – Ст. 409.
6. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 394/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=394%2F2011>.

*Можайкіна О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ДЕЛІНКВЕНТА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ, ЯК КРИМІНОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Вивчення проблеми делінквентної поведінки підлітків є на даний час особливо актуальним, оскільки відбуваються зміни форм вияву делінквентної поведінки, зростає злочинність зазначеної вікової групи, знижується вік скоєння правопорушень молоддю, збільшується кількість тяжких злочинів, які ними вчиняються. Внаслідок зазначеного постає потреба чіткого розуміння причин і умов виникнення відповідного негативного соціального явища, а також визначення шляхів і засобів, покликаних протидіяти складній ситуації.

Дослідження природи делінквентної поведінки дозволить наблизитися до розробки ефективних методів впливу на підлітків, зможе детермінувати процеси саморефлексії, що в кінцевому результаті створить умови для засвоєння молоддю соціальних та морально-правових норм.

Важливим у процесі профілактичної роботи є розгляд самого поняття “делінквентна поведінка”, оскільки на сьогоднішній день результати теоретичних та емпіричних досліджень щодо делінквентної поведінки підлітків не дають однозначного її визначення. Існують різноманітні, часом протилежні, оцінки соціальних норм і відхилень від них.

Вивченням делінквентної поведінки в Україні займаються представники різних наук: кримінології (О. Джужа, Ю. Александров, Н. Максимова), соціальної педагогіки (О. Безпалько, А. Капська, І. Зверева), юридичної психології (Л. Мороз, Д. Александров, С. Максименко) та багатьох інших галузей знань. Багато авторів також розглядають делінквентну поведінку як категорію, що охоплює різноманітні порушення правових і соціальних норм.

Так, у відповідності до соціологічного словника Н. Аберкромбі, поняття “делінквентність” (лат. delinquo – зробити вчинок, провинитися, схибити) “охоплює безліч різних порушень правових і соціальних норм від простих пустощів до кримінальних дій, таких як крадіжка” [1, с. 114]. В той же час у словнику з юридичної психології знаходимо наступне визначення поняття: “делінквентна поведінка – різновид девіантної поведінки, що полягає у вчиненні правопорушень (злочинів)” [2, с. 35]. Якщо девіантна поведінка являє собою систему вчинків, які відхиляються від загальноприйнятих норм психічного здоров’я, права, культури або моралі, то про делінквентну поведінку мова іде тоді, коли суб’єкт обирає протиправний спосіб задоволення потреб, бажань, зняття напруги, коли застосовує фізичну силу або зброю з метою нанесення травми, каліцтва. В кримінологічній літературі делінквентна поведінка розглядається як правопорушення, що притаманне молоді (підліткам і юнацтву) у віці від 12 до 18 років і свідчить про високий рівень правопорушень, які підлягають адміністративному і кримінальному переслідуванню.

Цікавою є думка американського дослідника Д. Шумейкера, який характеризує делінквентну поведінку наступним чином: “У комплексному значенні незаконні діяння, незалежно від того, кримінальні вони або статусні, вчинені молоддю до 18 років, позначаються як “делінквентна поведінка”, а молодь, яка здійснює ці вчинки, відноситься до “неповнолітніх делінквентів” [3, с. 3].

Деякі вчені включають у визначення делінквентності кримінальну поведінку, тобто кримінально караний – майновий і насильницький злочин, а інші чітко розмежовують цю поведінку адміністративним і кримінальним кодексами. Згідно ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Варто звернути увагу, що ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України встановлює, що за особливо тяжкі і тяжкі злочини особа може підлягати кримінальній відповідальності у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. До числа таких злочинів належать умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, розбій, хуліганство тощо. Таким чином, стає зрозумілим, що засвоєння моральних і правових заборон в нормальних умовах закінчується у підлітковому віці. Саме ця обставина враховується законодавством, яке встановило часткову кримінальну відповідальність з 14-річного віку і повну кримінальну відповідальність за всі злочини, передбачені кримінальним законом, з 16-річного віку.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що відмінність делінквентної і кримінальної поведінки ґрунтується на ступені усвідомлення особою своїх протиправних вчинків і дій, їх соціальної значущості і негативних наслідків для оточуючих. Це пов’язано з тим, що підлітки, які не досягли певного віку, не можуть бути притягнуті до відповідальності у зв’язку з віковою неосудністю. Тому варто погодитися з вченими, які вважають делінквентними порушення як соціальних норм (шкільні прогули, лихослів’я, бійки і т.ін.), так і офіційно встановлених норм (у тому

числі і кримінально-правових), але з урахуванням ступеня усвідомлення скоєних протиправних вчинків.

Таким чином, можемо зробити висновок, що делінквентна або протиправна поведінка підлітків є сукупністю протиправних вчинків, до яких переважно відносяться лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, бешкетування, а також порушення правових норм через дрібні крадіжки, здирництво, хуліганство тощо, за які, у деяких випадках, може накладатися покарання згідно з нормами адміністративного чи кримінального законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б.* Социологический словарь. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2004. – 620 с.
2. Юридична психологія. Словник: Довідкове видання / кол. авт.: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Млісеєва. – Вид. 2-е, уточ. та доп. – К.: КНТ, 2008. – 224 с.
3. *Shoemaker D. J.* Theories of Delinquency: an examination of explanation of delinquent behavior. New York: Oxford University press, 2000. – 356 p.

*Службський І.
Прикарпатський факультет
Львівського державного
університету внутрішніх справ
(м. Івано-Франківськ)*

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Глобалізація в світовому масштабі, зростаюча взаємозалежність та взаємопов'язаність держав, нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих регіонів світу спричинили небачене до цього часу поширення наприкінці ХХ ст. такого ганебного й антигуманного явища як торгівля людьми. За неофіційними даними в світі близько 4 млн. осіб щороку переправляються через кордони держав для використання в підневільній праці. В сучасну работоргівлю втягуються навіть держави, які уникнули рабовласницького періоду у своїй історії. Якщо протягом ХІХ ст. з Азії й Африки було вивезено 12 млн. рабів, то впродовж останніх 30 років ХХ ст. лише азійських дівчат та жінок до Європи з метою експлуатації в підневільній праці було переправлено 13 млн.

Для України торгівля людьми в її сучасному розумінні постала наприкінці ХХ ст., зокрема після розпаду СРСР. Сукупність соціально-економічних умов, специфіка географічного розташування та справжній “хаос” на українських кордонах призвели до того, що Україна перетворилася в країну-донор та країну-транзит “живого

товару”. Особливо загрозливих форм набула торгівля жінками та дітьми. За інформацією Міжнародної організації з міграції, за останні роки близько 400 тисяч українців виїхали за кордон з метою працевлаштування, з яких понад 100 тисяч жінок насильно чи “добровільно” потрапили в секс-індустрію країн-реципієнтів.

Розглядаючи факти означених злочинів, слід підкреслити, що їх виявлення та розслідування потребує копіткої праці. Транснаціональна злочинність розробила добре відпрацьований механізм здійснення торгівлі людьми, при якому відслідкувати рух “живого товару” надзвичайно важко. Проте, варто зазначити, що останнім часом намітились певні позитивні зрушення у ставленні до проблеми торгівлі людьми як пересічних громадян, так і представників владних структур. Зокрема, в Україні створено належну правову базу для боротьби з торгівлею людьми.

Будучи активним учасником протидії торгівлі людьми, активним членом Організації Об’єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та інших міжнародних організацій, створених для просування ідей та принципів демократії, верховенства права та захисту прав людини, Україна прийняла Закон України “Про протидію торгівлі людьми” від 20 вересня 2011 р. № 3739 [1]. Зазначений закон визначає організаційно-правові принципи протидії торгівлі людьми, основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, і порядок надання допомоги таким особам.

Постановою Кабінету Міністрів “Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми” від 18 січня 2012 р. № 29 [2] Міністерство соціальної політики визначене національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми.

Крім зазначеного, відповідними постановами Кабінету Міністрів України затверджено Порядок встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми [3], Порядок взаємодії суб’єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [4], Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми [5], Типове положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми [6], Порядок взаємодії суб’єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [7] тощо.

До речі, Україна стала третьою державою Європи, поряд з Бельгією та Німеччиною, які на законодавчому рівні визнали торгівлю людьми тяжким злочином. Відповідальність за вчинення зазначеного злочину передбачено статтею 149 “Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини” Кримінального кодексу України [8].

Згідно зі ст. 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [9], ратифікованої Україною 21.09.2010 року, термін “торгівля людьми” означає найм, перевезення, переміщення, приховування або прийняття осіб, використовуючи погрози або силу чи інші форми примусу, насильницького викрадення, обману, шахрайства, зловживання владою або безпорадним станом або отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, що має владу над іншою, з

метою експлуатації. Експлуатація включає в себе як мінімум примушення інших до проституції або інші форми статевої експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство та діяльність подібну до рабства, поневолення або видалення внутрішніх органів [9]. Відтак, вітчизняне законодавство не надає трактування поняття “торгівля людьми”, проте визначає значення терміну “боротьба з торгівлею людьми”. Відповідно до ст. 1 закону України “Про протидію торгівлі людьми” [1] боротьба з торгівлею людьми – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності. У свою чергу, протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми [1]. На нашу думку, зазначені визначення понять дещо тавтологічні й не зовсім чітко розкривають суть пояснюваних термінів.

Ефективність закону залежить від багатьох факторів, чільне місце серед яких належить техніко-юридичному стану його норм. Право, за влучним виразом М. Й. Коржанського, є соціальною алгеброю, що складається з вироблених століттями формул [10, с. 39]. Інтерес до законодавчої техніки в сучасній правоохоронній практиці цілком зрозумілий, адже численні правові акти, покликані регулювати суспільні відносини, у потрібний момент часто не спрацьовують через технічні погрішності. Для того, щоб волю законодавця зміг зрозуміти будь-хто, навіть недосвідчена у правових питаннях людина, правовий матеріал повинен бути розтлумачений [11, с. 6].

Проблема протидії торгівлі людьми є багатоплановою і вимагає зусиль як кожної з країн, яких стосується ця проблема (країн-постачальниць, транзитних країн та приймаючих країн), так і в цілому міжнародної спільноти. Основним міжнародним нормативно-правовим документом, спрямованим на протидію торгівлі людьми, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [12] та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї [12], що доповнює її.

Про певний прогрес у боротьбі з торгівлею людьми говорить, зокрема, і збільшення кількості розпочатих кримінальних проваджень. Водночас, як зазначив правовий експерт Харківської міської організації міжнародної організації “Жіноча громада” Андрій Стеценко, всі справи за ст. 149 Кримінального кодексу України [8], розглянуті останнім часом в судах Харкова й області, стосувалися тільки торгівлі людьми, пов’язаної з сексуальною експлуатацією. справи по трудовій експлуатації взагалі відсутні, що свідчить про значний рівень її латентності [13]. Також, головним недоліком третини судових вироків є надмірна м’якість призначеного покарання, що не забезпечує необхідного профілактичного ефекту в соціумі.

Не слід забувати, що важливим джерелом права у сфері протидії торгівлі людьми також можна вважати практику Європейського суду з прав людини, що стосуються торгівлі людьми та рабства. Станом на 2012 р. подібних рішень відносно України не виносилося, проте є два рішення Європейського суду з прав людини щодо проблеми торгівлі людьми, зокрема Силіадін проти Франції (Siliadin vs. France (№ 73316/01) 2005 р. та Ранцев проти Кіпру та Росії (Rantsev vs. Cyprus & Russia (№ 25965/04) від 2010 р. Обидва рішення стосуються порушення державами ст. 4 (Заборона рабства та примусової праці) Європейської Конвенції про права людини. Під час розгляду справи “Ранцев проти Кіпру та Росії” Європейський суд дійшов висновку, що торгівля людьми сама по собі окреслюється ст. 4 Конвенції і становить сучасну форму рабства [11]. Відповідно до ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” [14] суди застосовують при розгляді справ Європейську Конвенцію про права людини та практику Європейського суду як джерело права, а отже дані рішення мають застосовуватися в судовій практиці України.

Таким чином, проблема торгівлі людьми досить актуальна, оскільки, з одного боку це проблема багатогранна, транснаціональна, сфера впливу якої охоплює права людини, економічну міграцію населення, організовану злочинність і корупцію, трудові відносини та охорону здоров'я, а з другого – це проблема, яка потребує скоординованих дій правоохоронних органів та неурядових організацій, застосування спільних оперативно-розшукових дій правоохоронних структур зацікавлених країн, узгодження процесуальних процедур, що потребує високої кваліфікації виконавців. Слід також зазначити, що проблема торгівлі людьми, через свою новизну, відсутність відповідних знань та можливостей у правоохоронців і узгодженості нормативно-правової бази різних держав, потребує сьогодні фундаментального та глибинного наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України : від 20.09.2011, № 3739-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 173.
2. Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України : від 18.01.2012, № 29 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 5. – Ст. 179.
3. Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України : від 23.05.2012, № 417 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 39. – Ст. 1476.
4. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України: від 22.08.2012, № 783 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 64. – Ст. 2615.
5. Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України : від 25.07.2012, № 660 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 56. – Ст. 2239.

6. Про затвердження Типового положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України : від 27.06.2003, № 987 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 27. – Ст. 1324.
7. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України : від 22.08.2012, № 783 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 64. – Ст. 2615.
8. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : Рада Європи ; Конвенція, Міжнародний документ : від 16.05.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_858
10. *Левченко К. Б.* Права жінок : зміст, стан та перспективи розвитку : моногр. / К.Б. Левченко. – Х. : Вид-во НУВС, 2001. – 348 с.
11. Науково-практичний коментар до Закону України “Про протидію торгівлі людьми”/ Кол. авторів; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинова. – К. : Агентство “Україна”, 2013. – 182 с.
12. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : ООН ; Конвенція, Міжнародний документ : від 15.11.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789
13. Кобзар Г. Протидію торгівлі людьми на Харківщині необхідно організувати на системному рівні / Георгій Кобзар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1378674032>
14. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України : від 23.02.2006, № 3477 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

СЕКЦІЯ ІІІ
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА; ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ;
СІМЕЙНОГО ПРАВА; ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ; ТРУДОВОГО ПРАВА; ПРАВА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Гончарук В.
Харківський національний університет
внутрішніх справ
(м. Харків)

ПОРЯДОК НАДАННЯ ЧЕРГОВИХ ВІДПУСТОК
ПРАЦІВНИКАМ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Однією з умов праці працівників міліції є час відпочинку. Традиційно під цим поняттям розуміють час, протягом якого працівник є вільним від виконання трудових обов'язків і може використовувати його на власний розсуд. Нагадаємо, що законодавством встановлено наступні види часу відпочинку: перерви протягом робочого дня; щоденний відпочинок; вихідні дні; святкові й неробочі дні; відпустки. Зупинимось детальніше на одному з видів часу відпочинку працівників міліції. Відпустка – це час відпочинку, який обчислюється в календарних днях і надається працівникам зі збереженням місця роботи і заробітної плати. Види, умови та порядок надання, тривалість відпусток працівників міліції регулюються Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України [1]. Особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ надаються наступні види відпусток: а) чергові; б) короткострокові; в) через хворобу; г) канікулярні; д) у зв'язку із закінченням навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ; е) додаткові та соціальні, творчі, у зв'язку з навчанням.

Згідно з п. 51 Положення про проходження служби працівниками ОВС [1] тривалість відпустки осіб рядового і начальницького складу визначається залежно від вислуги років. За рішенням міністра внутрішніх справ у виняткових випадках можуть надаватися чергові відпустки тривалістю 45 діб особам рядового і начальницького складу, які потребують відпочинку у зв'язку з особливо складними умовами служби.

Відтак розберемося докладніше:

1) визначення терміну “особливо складних умов служби” у спеціальному законодавстві відсутнє;

2) чи може Міністр внутрішніх справ, у силу своїх службових обов’язків, визначати ступінь втоми та рівень потреби у відпочинку своїх підлеглих?

3) чи раціонально обтяжувати очільника Міністерства вирішенням подібних питань?

4) останнє, беручи до уваги затрати часу, які необхідні для прийняття відповідного рішення, чи зручно це для працівника ОВС, який “претендує” на відповідну відпустку?

На нашу думку, ряд поставлених запитань є риторичними, тому вважаємо за доцільне спростити зазначену процедуру внесенням відповідних змін до Положення [1], а саме: тривалість відпустки працівника міліції має залежати не лише від вислуги років, а й від займаної ним посади, тобто від складності умов, в яких працює працівник. Наприклад, на нашу думку, є відчутною різниця між умовами праці чергового ізолятора тимчасового тримання та слідчого лінійного органу внутрішніх справ, оперуповноваженого Управління боротьби з організованою злочинністю та інспектора по зв’язках з населенням певного райвідділу.

Стосовно п. 52 зазначеного Положення [1], варто нагадати, що до внесення змін постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2012 року № 1137 [2] чинною була норма щодо того, що “в особливих випадках з дозволу прямого начальника (від начальника управління внутрішніх справ області, м. Києва, йому рівних і вище) невикористана чергова відпустка за минулий рік може бути надана в першому кварталі наступного року”. Автором свого часу висловлювалась думка про недоцільність вживання другого речення, зокрема: по-перше тому, що законодавчо закріпленою можливістю перенесення чергової відпустки з дозволу зазначених начальників, тим самим погіршується становище працівника, що є прямим порушенням Конституції України [3]; по-друге, як слід розуміти з Положення [1], якщо працівникові не надано відпустку протягом першого кварталу наступного року, незалежно від причин та обставин, він втрачає право на її отримання взагалі, що саме собою неможливо, оскільки право на використання відпустки не може просто зникнути; по-третє, як свідчить практика, в разі нагальної необхідності перенесення чергової відпустки працівника міліції на наступний рік, зазначене питання зазвичай вирішується на місцевому рівні; й було запропоновано виключити вказане речення із даного пункту Положення [1; 4, с. 58-59]. Відтак, після внесення відповідних змін [2], п. 52 Положення [1] звучить наступним чином: “Чергова відпустка надається особі рядового або начальницького складу, як правило, до кінця робочого року”, що, на нашу думку, є слушним, доречним, логічним, гуманним, законним та правильним.

До прийняття Закону України від 15 листопада 1996 року “Про відпустки” [5], тривалість щорічної відпустки працівників складала не менш як 15 робочих днів.

Відповідно до статті 6 Закону України “Про відпустки” [5] щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік. Причому, слід зауважити, що тривалість щорічної відпустки працівників міліції залишалась незмінною і, відповідно до Положення [1], складає не менше 30 днів у календарному обчисленні. З огляду на зазначене, враховуючи специфіку та умови служби, на нашу думку, назріла потреба у збільшенні відпустки працівників міліції, повернувшись до раніше діючого співвідношення тривалості з працівниками – 1:2.

Також, на нашу думку варто звернути увагу щодо вживаної термінології, зокрема “чергова” та “щорічна основна” відпустки. Необхідно вказати щодо наявних розбіжностей у нормах спеціального та основного законодавства.

Законодавець передбачає випадки збільшення тривалості щорічних відпусток, встановлюючи додаткові відпустки деяким категоріям працівників, яких внесено до Списку виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими і важкими умовами праці, зайнятість працівників на роботах в яких дає право на щорічну додаткову відпустку (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 року № 1290) [6]. На жаль, у ньому відсутні посади працівників органів внутрішніх справ. Ми не поділяємо погляду законодавця, оскільки вважаємо, умови праці в яких перебувають працівники міліції, що несуть службу на режимних об’єктах, де середовище, м’яко кажучи, не сприяє покращенню чи зміцненню здоров’я; регулювальники дорожнього руху, які протягом зміни дихають вихлопними газами автомобілів та ряд інших посад, які займають працівники міліції, є шкідливими для здоров’я, тому пропонуємо внести вказані та ряд інших посад працівників міліції до зазначеного Списку.

Насамкінець, хотілось би додати, що створення належних умов праці для працівників міліції – це копітка та багатогранна робота, але від її успіху залежить не тільки ефективність діяльності правоохоронної системи, а й, як результат, декриміналізація нашого суспільства. Реформування структури Міністерства внутрішніх справ неможливе без працівника міліції, обсяг прав якого, якщо вже не збільшуватиметься, то хоча б не зменшувався. Залишивши працівника міліції без прав, лише з обов’язками, на фоні погіршення умов та організації праці і надалі змінюватиметься його відношення до виконання службових обов’язків, невпинно знижуватиметься рівень дисципліни, наслідком чого є зниження ефективності діяльності органів внутрішніх справ при зростаючій інтенсивності праці. Стабільність та соціально-правова захищеність працівника міліції як початкового структурного елемента системи, забезпечить високу ефективність, організованість і стабільність усієї системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів Української РСР : від 29.07.1991, № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/114-91-п>

2. Про внесення змін до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України : від 05.12.2012, № 1137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1137-2012-%D0%BF/paran15#n15>
3. Конституція України : від 28.06.1996, № 254к / 96 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Гончарук В. В. Правове регулювання змін умов праці працівників органів внутрішніх справ : [монографія] / Гончарук В. В. – Харків : Тимченко, 2011. – 206 с.
5. Про відпустки : Закон України : від 15.11.1996, № 504/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2.
6. Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці : Постанова Кабінету Міністрів України : від 17.11.1997, № 1290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1290-97-%D0%BF>.

*Дацюк І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Розвиток людського суспільства викликає об'єктивну необхідність налагодження зв'язків і співробітництва в різних галузях суспільного життя між усіма державами, народами, націями та національностями. Україна буде відносини з іншими державами на основі поваги до їх суверенітету і демократичних засад міжнародного співробітництва, виходячи з пріоритету загальнолюдських цінностей, загальноновизнаних принципів міжнародного права, а також необхідності забезпечення непорушності прав і свобод кожної людини.

В сучасних міжнародних відносинах беруть участь різні державні органи, господарські організації, окремі громадяни, діяльність яких виходить за межі територій країн, де визначено їх особистий, громадський і державний статус, їх діяльність за межами своїх країн матиме плідний характер за умови створення такого правового режиму, який сприяв би виконанню покладених на них завдань, захищав інтереси громадян і юридичних осіб на території іншої держави.

Розбіжності принципів і систем права різних держав, які ведуть до розбіжностей щодо врегулювання відносин, зокрема, в галузі цивільного та цивільного процесуального права, обумовлюють необхідність існування узгоджених колізійних положень, що знаходять своє втілення в договорах про правову допомогу [2].

Незважаючи на достатньо широке використання терміну “міжнародна правова допомога”, як в правових актах, так і літературі, його загальноновизнане визначення

відсутнє. В літературі з міжнародного приватного права більшість авторів обмежуються дослідженнями правової допомоги, що здійснюється в рамках судового провадження в цивільних справах за участю іноземного елемента. Відповідно, у такому вузькому розумінні під правовою допомогою в цивільних справах мається на увазі здійснення за дорученням судових органів іноземної держави окремих процесуальних дій: складання, пересилка чи вручення документів, отримання речових доказів, допит свідків, експертів і інших осіб з метою здійснення цивільного процесу в цивільних, сімейних і торгових справах.

Міжнародні договори про правову допомогу укладаються в ході переговорів між заінтересованими державами, на міжнародних конференціях тощо. Під час переговорів розробляються взаємні поступки, досягаються компроміси з урахуванням взаємних потреб, інтересів і прав суверенних держав. В результаті у міжнародному договорі, укладеному у відповідності з основними принципами міжнародного права, знаходить свій кращий вияв принцип державного суверенітету і узгодженого врегулювання питань, в яких зацікавлені держави. Станом на 2014 рік, згідно з даними сайту Міністерства юстиції України, забезпечується виконання 103 міжнародних договорів з питань надання правової допомоги у цивільних та кримінальних справах, видачі правопорушників, а також передачі засуджених осіб, серед них 46 міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах.

Договір про правову допомогу у цивільних справах, як і будь-який інший міжнародний договір України укладається державою і стороною його виступає тільки держава. Процедура укладення таких договорів регламентується нормами Закону України “Про міжнародні договори України” та нормами міжнародного публічного права. Причому, без одночасного дотримання норм як внутрішнього так і міжнародного права укласти дійсний договір не можливо.

Особливістю договорів про правову допомогу в цивільних справах є те, що вони містять норми, які не мають за основну мету регулювати відносини між державами-сторонами договору. Норми згаданих договорів регулюють відносини між суб'єктами різних національно-правових систем, тобто відносини, що є предметом внутрішнього права. Це дозволяє їм більш органічно увійти в національні правові системи [4].

Фактично шляхом укладення договорів про правову допомогу в цивільних справах держава виключає застосування внутрішніх колізійних норм до правовідносин з “іноземним елементом”.

Структура та нормативний зміст перших укладених Україною угод про правову допомогу не відрізняється від договорів колишнього СРСР в цій сфері. Як і угоди Радянського Союзу договори України про правову допомогу охоплюють широке коло питань, що належать до різних галузей права – цивільного, сімейного, трудового і кримінального. Проте, на відміну від договорів колишнього СРСР, існуюча договірно-правова база України в сфері правової допомоги є більш насиченою колізійними

нормами, правилами міжнародної юрисдикції та більш детально регулює сам процес надання правової допомоги [3].

Для міжнародно-правового співробітництва поняття “цивільні справи” охоплює справи, що розглядаються за правилами цивільного, господарського або адміністративного судочинства, а також справи щодо цивільних, сімейних, трудових, господарських правовідносин, що розглядаються іншими компетентними органами. Відтак вивчення чинних договорів України з питань правової допомоги в цивільних справах дає можливість зробити висновок про необхідність розширеного розуміння змісту та природи такої допомоги, оскільки вона не обмежується суто співпрацею у сфері судочинства, а включає в себе також інші питання [1].

Ще в радянській доктрині зверталась увага на те, що назва та зміст договорів про правову допомогу мають певні невідповідності, оскільки назва того чи іншого договору не відображає в повній мірі змісту та сфери його застосування [3].

Аналізуючи договори нашої держави в сфері правової допомоги необхідно відзначити, що моделювати універсальну назву, яка б відповідала всім угодам неможливо, перш за все, з огляду на різний зміст. І все таки, з огляду на зміст більшості угод та сучасний напрямок розвитку договірної практики України в галузі правової допомоги в цивільних справах була запропонована така назва – Договір про відносини в сфері правової допомоги в цивільних справах та застосування норм цивільного, цивільно-процесуального законодавства. Саме така назва охоплює всі врегульовані договором цивільно-правові питання та відображає сучасні тенденції виокремлення в міжнародних договорах про правову допомогу норм цивільного та кримінального права.

Договори про правову допомогу України складаються, як правило, з преамбули та трьох частин – I – “загальні положення”, II – “спеціальні положення”, яка в свою чергу складається з трьох розділів – “правова допомога та правові відносини у цивільних справах”, “визнання та виконання рішень”, “правова допомога та правові відносини у кримінальних справах”, III – заключні положення (договори з Республікою Грузія, Естонською та Литовською Республікою). Деякі договори також виділяють цивільні та кримінальні справи в окремі частини (договори з Республікою Молдова та Республікою Польща). Особливе місце в системі договорів про правову допомогу займає Договір колишнього СРСР з Австрійською Республікою, який взагалі не має поділу на розділи і присвячений процедурі застосування Гаазької конвенції з питань цивільного процесу 1954 року, про що йдеться у преамбулі [5].

Загалом, договори про правову допомогу України в перших статтях визначають, що “громадяни кожної з Договірних Сторін користуються на території другої Договірної Сторони стосовно своїх особистих та майнових прав таким самим правом захисту, як і власні громадяни цієї Договірної Сторони. Громадяни кожної з Договірних Сторін мають право вільно і без перешкод звертатись до судів, прокуратури та інших установ другої Договірної Сторони, до компетенції яких

відносяться цивільні та сімейні справи, можуть вступати в них, порушувати клопотання, подавати позови та здійснювати інші процесуальні дії на тих самих умовах, що і громадяни цієї Договірної Сторони”.

Положення щодо співробітництва в цивільних справах, як вже зазначалось вище, містяться або в окремих частинах, або в розділах “спеціальних положень”, які охоплюють правову допомогу в цивільних і кримінальних справах. Причому такі розділи носять різні назви – “спеціальні положення в цивільних справах” (договір СРСР з Кіпром), “спеціальні положення в цивільних та сімейних справах” (договір СРСР з Фінляндією), “правові відносини цивільних та сімейних справах” (Конвенція СНД), “правова допомога та правові відносини у цивільних, сімейних та трудових справах” (договір з Латвією), “цивільні справи” (договір з Польщею), “правова допомога і правові відносини у цивільних справах” (договір з В’єтнамом). Наявність такої великої кількості різноманітних назв можна пояснити перш за все відмінністю нормативного змісту договорів про правову допомогу [4].

Отже, оскільки міжнародні договори виступають засобом уніфікації правових норм з питань міжнародного цивільного процесу, а розвиток договірних відносин у сфері співробітництва у цивільних справах є важливою умовою розвитку ефективного та своєчасного вітчизняного правосуддя, то при укладенні того чи іншого договору про правову допомогу варто звернути увагу на відповідність назви договору його структурі та змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Дубчак Л. С.* Міжнародна правова допомога в цивільних справах: окремі питання теорії та практики / Л. С. Дубчак // Бюлетень Асоціації адвокатів України. – 2014. – № 1(10). – С. 25-27.
2. Міжнародне приватне право : підручник / Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”; за ред. : В. П. Жушман, І. А. Шуміло. – Х. : Право, 2012. – С. 320.
3. *Худоба В. М.* Міжнародні договори України як джерела цивільного процесуального права / В. М. Худоба // Вчені записки Тавричного університету ім. В. І. Вернадського: серія “Юридичні науки”. – 2008. – Том 21 (60), № 1. – С. 323-328.
4. *Цірат Г. А.* Двосторонні договори про правову допомогу як приклад уніфікації норм міжнародного цивільного процесу // Вісник Верховного Суду України. Точка зору. – 2012. – № 1(137). – С. 26-31.
5. *Штефан О. О.* Міжнародні угоди у цивільному судочинстві України / О. О. Штефан // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 11. – С. 68-76.

МІСЬКІ СЕРВІТУТИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Виникнення міських сервітутів відноситься в основному до класичного періоду в історії римського права, коли із зростанням міста Риму змінюється сам характер містобудування. Одноповерхові будинки, ізольовані один від одного земельними ділянками, які оточують їх, змінюються на тісно прилеглі, нерідко багатопверхові та такі, що мають вікна на вулицю, а не на двір, будови [5, с. 111]. Така тіснота і викликала потребу в міських сервітутах, до числа яких належали [1, с. 455]:

1) *servitus cloacae mittendae* – право провести через чужу землю трубу для відведення нечистот зі свого двору у велику публічну клоаку. Вітчизняне українське законодавство рецепіювало цей вид права в право прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій. Цей вид сервітутів може бути віднесено до категорії “енергетико-комунікаційних” сервітутів;

2) *s. proiciendi et protegendi* – право протягнути від даху або стіни своєї будівлі до повітряного простору сусіда балкон або покрівельний скат. Цей вид сервітуту відсутній у вітчизняному цивільному законодавстві;

3) *s. oneris ferendi* – право спирати будівлю або частину її на стіну, стовпи, колони сусіда. Аналіз свідчить, що даний вид права був рецепіюваний в право встановлення будівельних риштувань, які пропонується віднести до окремої категорії видів земельних сервітутів (інші земельні сервітути) відповідно до цивільного законодавства України;

4) *s. tigni immitendi* – право провести або укріпити свої балки в будівлі сусіда. Даний вид права рецепіюваний в право встановлення будівельних риштувань, яке запропоновано включити в окрему категорію видів земельних сервітутів (інші земельні сервітути) відповідно до цивільного законодавства України;

5) *s. stilicidii* – право відводити на чужу ділянку дощову воду в краплях. Вказаний вид сервітуту відсутній в українському цивільному законодавстві;

6) *s. fluminis* – право спуску дощової води через сусідню ділянку потоками. Даний вид сервітуту відсутній в українському цивільному законодавстві;

7) *s. altius non tollendi* – право забороняти сусідові надбудовувати поверх або зводити будівлі вище певної висоти, щоб вони не перешкождали доступу сонця, світла і не закривали б вид. У складі земельних сервітутів не згадується цей вид сервітуту;

Протилежністю наданому праву являється сервітут, який забезпечує його суб'єктові можливість будувати на пануючій ділянці будівлі вище встановленої висоти і затемнювати сусідню ділянку (*servitus altius tollendi*).

8) *s. ne luminibus officiatur* – право забороняти сусідові будовою або насадженням дерев перешкоджати потоку світла. Можливою була навіть заборона пофарбувати будинок в темний колір, якщо від цього втрачалося світло. Цей вид сервітуту відсутній в українському цивільному законодавстві;

9) *s. ne prospectui officiatur* – право вимагати, щоб сусід своєю спорудою не закривав вид, який сервітуарій має зі свого дому. Вітчизняне законодавство України не передбачало цього виду права;

10) як протилежне до останніх трьох сервітутів – право будувати на пануючій ділянці будівлі вище норми, забудовувати вікна, загороджувати вид тощо. Існування подібних сервітутів пояснюється тим, що звичайне право і закони накладали на власників відомі будівельні обмеження або на користь публічних інтересів, або тільки в інтересах сусідів. Останні могли бути за угодою сторін скасовані. Придбані при відміні таких обмежень власниками службових ділянок права і були сервітутами. Цей вид сервітутів відсутній та не регламентується вітчизняним законодавством;

11) *s. stercolini* – право класти гній або що-небудь подібне біля сусідської стіни. Вказаний вид сервітуту не використовується українським цивільним законодавством;

12) *s. fumi immitendi* – право пропускати на ділянку сусіда надмірний дим з труби або пар з лазні. Цей сервітут не застосовується українським цивільним правом;

13) *s. balnearii habendi* – право мати ванну в чужому будинку. Даний вид права не передбачений вітчизняним законодавством;

14) *s. luminum* – право пробити вікно в межевій стіні для пропуску світла або відновлення виду. Цей вид сервітуту також відсутній в українському законодавстві;

15) право на те, щоб в сусідньому будинку не займалися відомими ремеслами, якщо це приносить вигоду пануючій ділянці (наприклад, зменшує небезпеку від вогню, пов'язану з деякими ремеслами). Проте таким сервітутом не можна визнати заборону конкурентного промислу, оскільки така заборона буде вигідна тільки для особистого промислу цього власника, а не для пануючої ділянки взагалі. Вказаний сервітут не використовувався українським законодавством [6, с. 310].

В процесі дослідження було висвітлено основні види міських сервітутів, які були передбачені Римським правом, та проведений пошук аналогічних юридичних понять в сучасному українському цивільному законодавстві. Здійснений аналіз саме цієї частини сервітутних правовідносин несе в собі не тільки теоретичну, а й практичну користь, оскільки деякі положення Римського права в даній сфері є актуальними і по сьогодні, та можуть суттєво поліпшити благоустрій та безпеку міст України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дигесты Юстиниана [Текст] : избранные фрагменты / отв. ред. Е. А. Скрипилев, пер., авт. примеч. И. С. Перетерский. – М. : Наука, 1984. – 455 с.
2. Дормидонтов Г. Ф. Система римского права: Вещное право [Текст] / Г. Ф. Дормидонтов. – Казань : Изд. студ., 1913. – С. 167.

3. *Копылов А. В.* Сервитуты в римском, русском дореволюционном и современном гражданском праве [Текст] / А. В. Копылов // IVS ANTIQVVM. Древнее право. – 1997. – № 1(2). – С. 93-111
4. *Гуляев С. А.* Римское гражданское право : учебник [Текст] / С. А. Гуляев. – М. : Изд-во деловой и учеб. литературы, 2005. –111 с.
5. *Новицкий И. Б.* Римское право : учебник [Текст] / И. Б. Новицкий. – М. : ТЕИС, 2002. – 310 с.

*Поліщук Т.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ДІЄЗДАТНІСТЬ НЕПОВОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Правовідносини в яких приймає участь дитина наділені особливим змістом і потребують додаткового правового захисту державою. В українському цивільному законодавстві є категорії, які регламентують правовий статус неповнолітніх громадян, зокрема до них відноситься дієздатність. У зв'язку з соціальною незрілістю неповнолітнього, законодавець наділяє таких осіб меншою дієздатністю ніж повнолітніх громадян.

Метою даного дослідження є розкриття поняття дієздатності неповнолітніх осіб й аналіз окремих елементів характеристики дієздатності фізичних осіб віком від 14 до 18 років в українському законодавстві.

Серед вчених не існує єдності в термінології, що позначає дієздатність неповнолітніх осіб. Так, одні вчені називають осіб, які не досягли 14 років повністю недієздатними (С. М. Братусь, О. С. Іоффе), другі – частково дієздатними називають осіб, до 14 років й осіб з 14-18 років (С. М. Корнеев), треті – частково дієздатними називають осіб у віці до 15 років, неповнолітніх у віці від 15 до 18 років – “відносно дієздатними”, або тими, які володіють неповною дієздатністю [1, с. 16] (Л. Г. Кузнецова), “обмежено дієздатними” називає осіб віком від 14-18 років С. Н. Ландкоф [2, с. 82]. До своєрідного висновку приходять Я. Р. Веберс стверджуючи, що поняття “часткової”, “неповної” “відносної” дієздатності неповнолітніх осіб не розкривають її конкретного практичного змісту, тому цінності не представляють для науки, й пропонує використовувати такі позначення як “дієздатність неповнолітніх віком до 14 років” і “дієздатність неповнолітніх віком від 14-18 років” [3, с. 142]

Цивільну дієздатність фізичних осіб віком від 14 до 18 років (неповнолітніх), враховуючи їх психологічний, фізіологічний, розумовий розвиток, український законодавець визначає як неповну (ст. 32 ЦК України). Неповнолітні особи можуть

набувати для себе цивільних прав або самостійно (у випадках, що передбачені законом), або за згодою батьків (усиновителя, піклувальника).

Самостійно вони вправі:

- вчиняти дрібні побутові правочини. При цьому, правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;

- здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

- розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

- бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи.

Обсяг дієздатності неповнолітніх визначений законодавцем є недостатньо широким, зважаючи на економічне сьогодення та “підприємливість” сучасних підлітків. Так, А. Є. Тарасова пропонує “більш широкий підхід до змісту дієздатності” закріпивши за неповнолітніми здатність здійснювати правомірні юридичні дії крім правочинів і виділяє особливу юридичну дію – згоду [4. с. 7]. И. В. Савіна пропонує конкретизувати в законі право неповнолітнього 14-18 років розпоряджатися речами, набутими за рахунок свого заробітку, в тому числі ще й не отриманого, наприклад при купівлі товарів в кредит [5, с. 220].

Решту своїх прав фізичні особи у віці від 14 до 18 років вправі здійснювати за згодою батьків (усиновителів) чи піклувальника. При цьому, згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника на вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна має бути письмово нотаріально посвідчено.

Згоду на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержано від будь-кого з батьків (усиновлювачів). У разі заперечення того з батьків (усиновлювачів), з яким проживає неповнолітня особа, правочин може бути здійснено з дозволу органу опіки та піклування.

Отже, дієздатність неповнолітніх осіб можемо характеризувати за її об’ємом [6, с. 7], що включає право неповнолітньої особи самостійно вчиняти не всі, а лише окремі дії, передбачені законом (ст. 31, ч. 1 ст. 32 ЦК України), інші правочини (ч. 2 ст. 32 ЦК України) – за згодою батьків(усиновлювачів) або піклувальників. Іншим елементом характеристики дієздатності неповнолітніх осіб є спосіб її здійснення.

Так, фізична особа з 14 до 18 років може самостійно, своїми діями здійснювати дрібні побутові правочини та правочини передбачені ч. 1 ст. 32 ЦК України, а стосовно суб’єктивних прав неповнолітніх осіб передбачених ч. 2, ч. 3 ст. 32 ЦК України батьки(усиновлювачі), піклувальники повинні дати свою згоду на здійснення ними передбачених прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузнецова Л. Г. Гражданско-правовое положение несовершеннолетних / Л. Г. Кузнецова, Я. Н. Шевченко. – М. : “Юридическая литература”, 1968 – 136 с.
2. Ландкоф С. Н. Лекції з основ цивільного права / С. Н. Ландкоф. – К. : КІНГ, 1962 – 265 с.
3. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве / Я. Р. Веберс. – Рига : Зинатне, 1976. – 231 с.
4. Тарасова А. Е. Особенности участия несовершеннолетних в гражданских правоотношениях : автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. Е. Тарасова ; Рос. гос. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2006. – 27 с.
5. Савина И. В. Формирование института правового статуса ребенка в Республике Беларусь / И. В. Савина // Проблемы гражданского права и процесса : сб. науч. ст. – Гродно : ГрГУ, 2009. – С. 216-226.
6. Чефранова Е. А. Правосубъектность несовершеннолетних по советскому гражданскому праву : автореферат дис. ... канд. юр. н.: 12.00.03 / Е. А. Чефранова. – М., 1978 – 19 с.

Рубанчук Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ НЕДОЛІК ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: СУТНІСТЬ І ПІДСТАВИ УТВОРЕННЯ

Нестача необхідних здатностей та (або) можливостей для самостійного здійснення фізичною особою певних дій без сторонньої допомоги являє собою недолік її цивільної дієздатності. Такий недолік, на нашу думку, може бути *природним* (часткова, неповна дієздатність), *юридичним* (обмежена цивільна дієздатність, недієздатність) або *організаційним* (визнання особи безвісно відсутньою або місце перебування особи невідоме).

Останній вид заслуговує особливої уваги, адже тривала відсутність особи в місці її постійного проживання без відомостей про її місцеперебування зачіпає не лише права та інтереси фізичних та юридичних осіб, з якими вона перебуває у правових зв'язках (члени сім'ї, утриманці такої особи, кредитори), а й її власні інтереси. Так, невизначеними можуть залишитися майнові, аліментні, пенсійні, трудові та інші відносини безвісно відсутньої особи [4, с. 59]. Безвісна відсутність – це категорія цивільного законодавства у зв'язку із перетворенням відносин, які виникли між суб'єктами цивільного права, у напружені і невизначені через тривалу відсутність фізичної особи. Можливість визнання фізичної особи безвісно відсутньою необхідна для забезпечення стійкості й визначеності цивільних відносин, а також захисту прав та законних інтересів учасників таких відносин [3, с. 93].

В різних правових системах по-різному вирішується питання щодо майна чи певного зобов'язання, учасником якого є особа, місце перебування якої неможливо встановити за тривалої її відсутності. Так, у Франції діє інститут безвісної відсутності, який передбачає дві стадії: на першій стадії суд у справах опіки за позовом будь-якої зацікавленої особи чи державної установи може винести рішення про судове засвідчення *презумпції* безвісної відсутності; другою стадією є встановлення *факту* безвісної відсутності. Рішення суду про оголошення безвісної відсутності обов'язково оприлюднюється в пресі, інакше воно втрачає юридичну силу, а також фіксується в реєстрі смертей. Юридичні наслідки майже такі ж, як і в результаті фізичної смерті особи: за загальним правилом припиняється управління майном і припиняється шлюб. Якщо особа, щодо якої винесене таке судове рішення, повертається або з'являються докази її життя, то їй повертається все майно в тому стані, в якому воно знаходиться на момент повернення, усе що вона повинна була отримати, а також вартість відчуженого майна; шлюб у такому разі автоматично не поновлюється [5, с. 67].

В законодавстві Німеччини відсутні положення, які б регулювали питання щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою, але є інститут оголошення особи померлою. Так, фізична особа, місцезнаходження якої невідоме, може бути оголошена померлою через 10 років із моменту її відсутності, але не раніше, аніж їй виповниться 25 років, або через 5 років із моменту безвісної відсутності, якщо до винесення судового рішення про оголошення померлою їй виповнилося б 80 років [5, с. 66].

У праві Англії та США вирішення питання про безвісну відсутність та смерть безвісно відсутньої особи віднесено до сфери процесуального права. Якщо в процесі розгляду певної справи виникає питання про право на майно чи долю зобов'язання, то суд при вирішенні даної конкретної справи виходить з припущення, якщо від відсутньої особи не було відомостей протягом 7 років, то вона померла. Якщо за обставинами справи від неї і не повинно надходити повідомлень, то ця презумпція не застосовується [5, с. 68].

Положення щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою закріплені в ЦК України (ст. 44), ЦК Білорусії (ст. 38), ЦК Молдови (стаття 49) та ЦК Російської Федерації (ст. 42). Вказані норми, маючи дрібні розбіжності, практично збігаються за своїм змістом. Так, фізична особа (громадянин, за заявою зацікавлених осіб – в ЦК РФ) може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, в якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року [1].

Правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою мають значення не тільки для цивільних правовідносин, але й низки інших. Так, відповідно до ст. 37 Закону України “Про пенсійне забезпечення” положення щодо призначення пенсій у разі

втрати годувальника поширюються на сім'ї безвісти відсутніх, якщо безвісна відсутність годувальника засвідчена у встановленому порядку. Відповідно до ст. 107 Сімейного кодексу України, якщо один із подружжя визнаний безвісно відсутнім, то за заявою іншого подружжя, шлюб розривається державним органом реєстрації актів цивільного стану [3, с. 94].

За законодавством РФ та Білорусії, майно громадянина, визнаного безвісно відсутнім, при необхідності постійного управління ним передається на підставі рішення суду особі, яка визначається органом опіки та піклування і діє на підставі договору про довірче управління, що укладається з цим органом. З цього майна видається утримання громадянам, яких безвісно відсутній зобов'язаний утримувати, і погашається заборгованість по інших зобов'язаннях безвісно відсутнього. Орган опіки та піклування може і до закінчення року з дня отримання відомостей про місце перебування відсутнього громадянина призначити керуючого його майном.

Відповідно до ст. 44 ЦК України на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку [1]. У разі, якщо безвісно відсутня особа є підприємцем і залишила майно, яке потребує професійного управління, зацікавлені особи або нотаріус вправі звернутись до органу опіки та піклування з вимогою про призначення управителя та укладення з ним договору управління майном. Відповідним актом органу опіки та піклування має бути призначено управителя, і з ним має бути укладено договір, в якому установником виступає названий орган. Як зазначає Ю. В. Курпас, основною характерною особливістю довірчого управління майном безвісно відсутньої особи є невизначеність статусу майна, що знаходиться в управлінні. Адже з одного боку, воно має власника (оскільки презюмується, що безвісно відсутній живий), з іншого боку, установником управління є орган опіки та піклування [2, с. 165]. Крім того, дані правовідносини в своїй структурі мають вигодонабувачів – сам безвісно відсутній та особи, яких він зобов'язаний утримувати. Така побудова конструкції управління є достатньо обґрунтованою, оскільки не можна було б дозволити утриманцям безвісно відсутнього (чи іншим членам його сім'ї) укласти договір в якості установників, адже це могло б призвести до різного роду зловживань. Водночас, вони мають право отримувати блага від управління, але, зрозуміло, лише в тих випадках, коли мають право на утримання відповідно до закону [2, с. 166].

Так, ЦК України визначено, що опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або фізичної особи, місце перебування якої невідоме, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги та управляє цим майном в її інтересах, надає за рахунок цього майна утримання особам, яких вона за законом зобов'язана утримувати. Опіка над майном припиняється у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи фізичної особи, місце перебування якої було невідомим.

Визнання особи безвісно відсутньою не залежить від її дієздатності, але суттєво впливає на неї, адже особа, що визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме і має повну, неповну або обмежену дієздатність, не в змозі ні фізично, ні юридично реалізовувати свої права та виконувати обов'язки щодо майна, яке належить цій особі. Визнання особи безвісно відсутньою має умовний характер, оскільки існує невизначеність цивільних правовідносин за участю відсутньої особи – це і породжує *організаційний* недолік цивільної дієздатності, який унеможливує здійснення, реалізацію прав та виконання обов'язків особою самостійно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – Ст. 356.
2. Курпас Ю. В. Становлення та розвиток інституту управління майном в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Юлія Володимирівна Курпас. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2004. –198 с.
3. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: У двох томах [Текст] / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України у двох томах. – К. : Юрінком Інтер, 2005 – Том I. – 832 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 ч. [Текст] / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Київ : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – Ч. 1. – 692 с.
5. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. (Курс лекцій) / С. І. Шимон. – К. : КНЕУ, 2004. – 220 с.

*Стадник М.
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
(м. Київ)*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СТРАЙК ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Зміна політичної та економічної системи в Україні обумовила проведення широких реформ в державі, насамперед в сфері правового регулювання суспільних відносин. Одним з найважливіших напрямків проведення реформ в Україні є реформування правової системи і насамперед реформи трудового права. Тому проведення кодифікації трудового права є одним з найважливіших завдань, яке стоїть перед державою та суспільством в цілому. Вказана реформа обумовлена корінною зміною суспільних відносин, які відбулися при переході до ринкової економіки. Реформа трудового права потребує, по-перше, приведення трудового законодавства України у відповідність до законодавства країн з ринковою економікою; по-друге, приведення його до міжнародно-правових стандартів; по-третє, трудове законодавство

України повинно стати ефективним правовим механізмом щодо захисту як колективних, так і індивідуальних інтересів найманих працівників. У зв'язку з цим необхідно піддати глибокому дослідженню, як правові норми, що забезпечують реальний захист як індивідуальних, так і колективних прав найманих працівників. Особливо це є важливим в умовах проведення конституційної реформи, кодифікації трудового законодавства.

Одним з досить ефективних та радикальних правових механізмів щодо захисту трудових та соціально-економічних інтересів найманих працівників є застосування страйку. Його реалізація трудовими колективами дозволяє шляхом тиску на роботодавця добитися задоволення своїх вимог.

Право на страйк віднесене до одних з основоположних вимог колективних трудових прав трудящих. Статтею 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. передбачено, що держави зобов'язані забезпечити право на страйк за умови його здійснення відповідно до законів кожної країни.

Останнє положення передбачає певні особливості та обмеження, які можуть бути встановлені в законодавчому порядку країною, що гарантує це право. Міжнародно-правові акти, в тому числі конвенції та рекомендації МОП безпосередньо не визнають права на страйк. Таке право лише опосередковано витікає з тексту положень Конвенції № 105 та Рекомендації № 92 про скасування примусової праці 1957 р., де вимагається заборона будь-якої форми примусової праці “як засобу покарання за участь у страйку” (ст. 1, § d).

Законодавство зарубіжних країн по-різному регулює це питання. Одні країни закріпили це право в Кодексах, інші в законах, інші в Конституціях держав. Що ж стосується права на страйк в Україні, то воно має своє закріплення в Конституції України. Так, стаття 44 Конституції передбачає, що ті, хто працює, має право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Положення ч. 1 статті 18 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” від 3 березня 1998 р. фактично повторюють це конституційне положення. Аналіз конституційних положень дає змогу зробити висновок про те, що законодавець надаючи право на страйк фактично закріпив положення щодо того, що страйк може бути використаний лише за захистом економічних і соціальних інтересів. У зв'язку з цим виникає закономірне питання, чи може трудовий колектив застосувати страйк у зв'язку з захистом своїх прав? Аналіз причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) свідчить, що колективні трудові спори і країні їх форми частіше всього виникають у зв'язку з порушенням роботодавцем прав найманих працівників. Класифікація колективних трудових спорів по об'єктному складу, яка була дана відомим вченим И. Я. Кисилевим [с. 265]¹, дає можливість зробити висновок про, що конституційне закріплення права на страйк у зв'язку з захистом економічних і соціальних інтересів, віднесено до тих колективних спорів (конфліктів), які по своїй

¹ Сравнительное международное трудовое право : учебник для вузов. – Москва : Издат. “Дело”, 1999.

правовій природі є конфліктами інтересів, тобто економічними спорами. Таким чином, з нашого погляду право на страйк згідно Конституції України можна реалізувати у зв'язку з захистом інтересів колективом найманих працівників.

Положення статті 2 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” від 3 березня 1998 р. передбачає, що колективний трудовий спір (конфлікт) – це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин щодо: а) встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; б) укладання чи зміни колективного договору, угоди; в) виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; г) невиконання вимог законодавства про працю. З цього видно, що колективний трудовий спір може виникати у заявку з реалізацією інтересів трудовими колективами та захистом трудових, соціально-економічних прав. Правовий механізм вирішення цих спорів залежить від того у зв'язку з чим виник колективний трудовий спір. У тих випадках, якщо спір виник з реалізацією інтересів, то порядок його вирішення такий: примірна комісія, трудовий арбітраж, в окремих випадках в судах. В тих же випадках, коли колективний трудовий спір виник у зв'язку з порушенням прав, то він підлягає розгляду в трудовому арбітражі, а також в окремих випадках у суді. Що ж стосується порядку застосування страйку, то Закон України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” від 3 березня 1998 року надає право його застосування і у випадку виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) у зв'язку з порушенням прав трудових колективів. Тому з нашого погляду, положення статті 44 Конституції України щодо права на страйк повинні поширюватися лише у випадках виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) у зв'язку з реалізацією інтересів, а не у зв'язку з захистом прав. Застосування страйку з метою вирішення колективного трудового спору, який виник у зв'язку з порушенням прав трудового колективу (юридичний спір, з нашого погляду, є необґрунтованим з наступної підстави, оскільки є аксіомою в праві те, що порушене право повинно бути захищене і поновлене в судовому порядку;

Таким чином, є необхідність приведення положень Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” від 3 березня 1998 року до положень статті 44 Конституції України щодо права застосування страйку лише у зв'язку з виникненням колективних трудових спорів, які виникають у зв'язку з встановленням нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту;

– укладання чи зміни колективного договору, угоди або окремих її положень;

Порушене право повинно бути захищено і поновлено не шляхом надання права на страйк та його застосування трудовим колективом, а шляхом примусу держави через діяльність державних інститутів, яким, з нашого погляду, має бути суд.

Тому є за необхідне привести положення Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” до положень статті 44 Конституції України, передбачивши можливість та право застосування страйку як механізму вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) лише у тих випадках,

коли колективний трудовий спір виник у зв'язку з реалізацією інтересів. Тобто при виникненні економічних конфліктів, а не юридичних спорів.

Досліджуючи питання конституційного права на страйк в Україні було б за доцільне звернути увагу на те, що ж являє собою таке правове явище, як страйк. Без сумніву його багатоаспектність не дозволяє в рамках тез дати повну правову характеристику. Тому є за необхідним звернути увагу на те, що ж являє собою таке правове явище як страйк. Страйк (англ. strike, первісно – завдавати удару, вдарити з силою, згодом – колективна відмова від праці)¹. Дане визначення дано з посиланням на термін “право на страйк” яке також дане в юридичній енциклопедії. Згідно з цим визначенням право на страйк – конституційне право, застосовується як крайній засіб вирішення колективного трудового спору (конфлікту)². Без сумніву, така “науковість” та “авторство” не відповідають елементарним критеріям, які висуваються до робіт енциклопедичного характеру. Положення про те, що страйк застосовується, як крайній засіб вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) не є новим, оскільки знайшло своє закріплення в ч. 1 ст. 17 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” від 3 березня 1998 року. Воно не може претендувати на будь-яку науковість та новизну, тому що, з нашого погляду, тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками – страйк не завжди призводить до вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Колектив працівників може застосувати страйк, а роботодавець не задовольнить вимоги страйкуючих, то де ж тоді вирішення колективного спору? З нашого погляду, страйк застосовується як засіб тиску на роботодавця з ціллю задоволення вимог трудового колективу. Таким чином, можна було б дати таке визначення страйку. Страйк – це тимчасове, колективне, добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою завдання тиску на роботодавця щодо задоволення вимог страйкуючих.

Положення ч. 2 статті 18 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” передбачає, що страйк може бути розпочато також тоді, коли роботодавець не виконує угоди досягнутої в ході вирішення колективного трудового спору. З нашого погляду, угода підписана сторонами є джерелом права, локальним актом щодо регулювання колективних відносин і тому їх виконання є обов'язковим для роботодавця. З нашого погляду, це положення повинно знайти закріплення в Законі. Реалізація вказаних пропозицій дозволить захистити як колективні інтереси працівників, так і роботодавців.

¹ Юридична енциклопедія. – Том 5. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. – С. 656.

² Юридична енциклопедія. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. – С. 26.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сравнительное международное трудовое право: учебник для вузов. – Москва. – Издат. “Дело”. – 1999.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [голова ред. колегії Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998-2004.– Том 5. – К. : Видавництво “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. – С. 656.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [голова ред. колегії Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Юридична енциклопедія. Том 5. – К. : Видавництво “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. – С. 26.

*Хвостенко В.
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
(м. Київ)*

ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ДОГОВІР

Особливою правовою формою використання творів науки, літератури, мистецтва і об'єктів промислової власності є цивільно-правові договори, які дістали назву договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Важлива особливість цих договорів – це те, що об'єктами (предметами) їх є нематеріальні блага – твори науки, літератури, мистецтва чи винаходи. Вони стають об'єктом договору за однієї умови – якщо виражені в такій об'єктивній формі, яка дає можливість відтворювати і розмножувати їх.

Цивільний кодекс України визначає, що розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може здійснюватися на підставі таких договорів:

1. Ліцензія на використання об'єкта прав інтелектуальної власності.
2. Ліцензійний договір.
3. Договір про створення за замовленням і використанням об'єкта права інтелектуальної власності.
4. Договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності.
5. Інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Ліцензійний договір – це цивільно-правовий договір, згідно з яким одна сторона – ліцензіар – на оплатній основі надає іншій стороні договору – ліцензіату – право на використання об'єктів промислової власності.

Результатом укладання та реєстрації ліцензійного договору в Державній службі інтелектуальної власності (далі – Служба), яка функціонує при Міністерстві освіти і науки України (МОН), є видача ліцензій. Ліцензія – це дозвіл на використання винаходу або іншого технічного досягнення, який надається на основі ліцензійного договору або судового чи адміністративного рішення компетентного державного органу. Виділяють такі види ліцензії:

• Проста ліцензія – ліцензіар надає ліцензіату право використовувати об’єкт ліцензії в установлених договорами рамках, але залишає за собою право використовувати його на тій же території, надавати ліцензії на таких же умовах необмеженому колу осіб (ліцензіат не має права видавати субліцензії). Цей вид ліцензії закріплений в законодавстві України під назвою “невиключна ліцензія”.

• Виключна ліцензія – ліцензіар надає ліцензіату виключне право на використання об’єкта ліцензії у встановлених договором рамках, власник свідоцтва (патенту) відмовляється від самостійного використання та надання ліцензій іншим особам;

• Повно ліцензія – надає ліцензіату весь спектр прав, які витікають зі свідоцтва (патенту). Ліцензіат користується правами протягом строку дії такого свідоцтва (патенту). Цей вид ліцензії не знайшов свого відображення та закріплення в законодавстві України, оскільки, його охоплює поняттям “виключна ліцензія”.

Серед основних міжнародних правових актів, які регулюють відносини в даній сфері, можна назвати Договір про закони щодо товарних знаків від 27 жовтня 1994 р. (чинний на території України з 1 серпня 1996 р.); Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 р. (Україна є учасницею з 25 грудня 1991 р.) та Протокол до неї від 28 червня 1989 р. (ратифікований 29 грудня 2000 р.); Паризьку конвенцію про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. (ратифікована 17 листопада 1999 р.). Порядок передачі права на використання товарних знаків можна умовно розділити на такі етапи:

1. Укладення ліцензійного договору.
2. Реєстрація ліцензійного договору.
3. Припинення дії ліцензійного договору та визнання його недійсним.

Ліцензійний договір вважається укладеним, якщо сторони дійшли згоди щодо істотних умов (тобто тих умов, які визнані істотними законом або необхідні для договорів даного виду). Але дійсним ліцензійний договір стає з дати публікації відомостей про видачу ліцензії в офіційному бюлетені “Промислова власність” та внесення їх до державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг. Дотримання письмової форми договору є необхідною умовою дійсності договору.

Згідно з п.2.3.2 Інструкції до істотних умов ліцензійного договору належать:

1. Сторони ліцензійного договору.

Ліцензійний договір може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін та за рішенням суду.

Ліцензійний договір – це угода, відповідно до якої власник науково-технічних досягнень, винаходів, ноу-хау, промислових знаків, товарних знаків і взаємозалежних з ними науково-технічних і інших знань – ліцензіар передає і дозволяє використовувати їх своєму контрагенту – ліцензіаторові в обумовлених угодою межах і на певний строк, а останній зобов’язується вносити обумовлені платежі і виконувати інші зобов’язання, передбачені договором.

ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ (ДО 10 РІЧНИЦІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Одним із квартету морально-правових принципів у сімейному праві є принцип добросовісності. Однак, поки що ні сімейне законодавство, ні судова практика не дають тлумачення згаданому принципу. Основні ж здобутки в цьому питанні сформовані здебільшого в науці цивільного права. Тоді як у світлі безпосередньо сімейно-правової теорії цією проблематикою переймається не так багато фахівців. Ми ставимо за мету цієї праці – формулювання дефініції принципу добросовісності в сімейному праві, а також виявлення окремих аспектів його природи.

Зазвичай, принцип добросовісності вивчався у контексті цивільно-правового регулювання. Поряд із цим, висловлюється думка про те, що взагалі неможливо визначити ні поняття добросовісності, ні його параметрів, ні підходів до його розуміння [1, с. 10], яка видається спірною.

Загалом думки вчених у цьому питанні є вкрай різноманітними. Так, професор А. С. Довгерт тлумачить добросовісність в узагальненому сенсі як фактичну чесність та додержання розумних стандартів чесного ведення справ; особа є добросовісною, коли вона діє без умислу завдання шкоди іншій особі, а також не допускає легковажності (самовпевненості) та недбалості по відношенню до можливого завдання шкоди [2, с. 86].

Професор Н. С. Кузнєцова на прикладі зобов'язання зазначає, що засади добросовісності конкретизують як загальний обов'язок, що передбачає необхідність: кожній стороні зробити все, що взаємно полегшить виконання зобов'язання, та уникати того, що може їх ускладнити або унеможливити їх виконання; уникати порушення прав іншої сторони; дійсно робити спільно все, що необхідно для досягнення мети договору; надавати необхідну інформацію про виконання первісних дій з реалізації зобов'язання [3, с. 13].

Ю. А. Тобота розуміє добросовісність у цивільному праві як пов'язану зі справедливістю і розумністю учасників цивільних правовідносин властивість прояву їхньої поведінки, яка полягає в обов'язку виявити необхідні за даних обставин турботу й обачність щодо прав та інтересів інших учасників цивільних правовідносин, а також сумлінно виконувати взяті на себе цивільні обов'язки [6, с. 6-7]. Інші юристи пояснюють її як прагнення сумлінно реалізувати цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків [7, с. 10].

Загалом же всі ці надбання надають нам можливість з'ясувати сутність принципу добросовісності в сімейному праві, що і є безпосереднім предметом нашої уваги, який ще не знайшов однозначного вирішення у науці сімейного права. Так, в одних джерелах стверджується, що добросовісність “припускає таке ставлення учасників процесу регулювання сімейних відносин до визначення їхнього змісту, яке забезпечує належне виконання останніх” [4, с. 24]. В інших джерелах відзначається, що добросовісність означає фактичну чесність суб'єктів у їхній поведінці [5, с. 13]. Наведені тлумачення добросовісності в сімейному праві, на нашу думку, не можна вважати завершеними, оскільки вони не відтворюють усі характеристики (“палітру”) цього принципу, а відтак і повною мірою не задовольняють потреби правозастосовної практики.

Отже, вважаємо за доцільне визначити *принцип добросовісності в сімейному праві* як одну з морально-правових ідей, відповідно до якої формується сімейно-правове регулювання відносин на підставі порядності, добрих намірів, дбайливості, максимально можливого сприяння досягненню спільних цілей сім'ї.

До того ж, на наш погляд, доцільно виокремити кілька аспектів принципу добросовісності в сімейному праві. Перший полягає в тому, що добросовісність є морально-правовою моделлю (порядного, з добрими намірами, дбайливого, максимально можливого сприяння досягненню спільних цілей сім'ї) регулювання сімейних відносин (*зовнішнє* регулювання). Другий – полягає в тому, що вона є безпосереднім проявом (порядного, з добрими намірами, дбайливого, максимально можливого сприяння досягненню спільних цілей сім'ї) саморегулювання (міжсуб'єктного регулювання) сімейних правовідносин (*внутрішнє* регулювання).

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Витрянский В. В.* Гражданский кодекс и суд / В. В. Витрянский // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 1997. – № 7. – С. 10-14
2. *Довгерт А. С.* Дія принципу верховенства права у сфері приватного права / А. С. Довгерт // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2(22). – С. 83-89
3. *Кузнецова Н. С.* Принципи сучасного зобов'язального права України / Н. С. Кузнецова // Українське комерційне право. – 2003. – № 4. – С. 9-15
4. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / [С. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Ю. В. Білоусов та ін.]; за ред. Є. О. Харитонova. – [2-ге вид., доп.]. – Х. : ТОВ “Одіссей”. – 2008. – 560 с.
5. *Онiщенко О. В.* Сімейне право: навч. посіб. / О. В. Онiщенко. – К. : Видавництво Національного авіаційного університету “НАУ”, 2009. – 112 с.
6. *Тобота Ю. А.* Принцип справедливості, добросовісності і розумності в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю. А. Тобота; Нац. ун-т “Юридична академія України ім. Я. Мудрого”. – Х., 2011. – 22 с.
7. Цивільний кодекс України: коментар / за заг. ред. проф. Є. О. Харитонova та доц. О. М. Калітенко. – Х. : “Одіссей”, 2003. – 856 с.

ЦІЛІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сучасні підходи до організації вищої юридичної освіти повинні сприяти подоланню тих негативних тенденцій, які призводять до втрати професіоналізму та послаблення традиційної ролі юриста в суспільстві. При цьому ми маємо гарантувати випускнику його конкурентоспроможність у сфері професійної діяльності, що можливо досягти завдяки поєднанню трьох складових навчального процесу: навчання знанням, вироблення навичок та виховання людських якостей.

Нині активно дискутується проблема практичної підготовки правознавців, висловлюються думки, що увесь навчальний процес має орієнтуватися виключно на формування практичних навичок, що прирівнюється до компетентності випускника. Питання практичної підготовки юристів не є новим. Так, ще в 1855 р. один із засновників російської цивілістики Д. І. Мейер у статті “О значении практики в системе юридического образования” зазначав: “Смело можно сказать, что при устранении практической стороны в образовании юридическом самая обширная и стройная чисто теоретическая система обращается в великолепную фантазмагорию... все умственные и нравственные сокровища, которыми щедрой рукой наделила его наука, напутствуя на практическое поприще, на первых же порах рассыпаются и новобранец – практик остается разве при нескольких громких фразах, при довольно высоком мнении о себе и довольно низком – о других, и вынужден за самым скудным руководством и почтением обращаться к пошлой рутине и скрепя сердце принимать от нее милостыню”¹.

Безумовно, цілі сучасної вищої юридичної освіти підкреслюють вагомість практичної підготовки студентів. Поряд з цим, організація навчання повинна орієнтуватися на те, що предметом юридичної освіти і теорії освіти є не “законознавство”, а саме правознавство (як і назва юридичної спеціальності). Адже, за словами С. С. Алексеева, стрижнем професіоналізму і освіченості правника є його юридичне мислення, в основі якого полягають строгі і точні дані, що вироблені аналітичною юриспруденцією і зосереджені у загальній теорії права. Освоєння їх передбачає оволодіння вихідним юридичним понятійним апаратом, юридичною лексикою, правовими формулами, які входять у “плоть і кров” правознавця-професіонала і які, попри все інше, слугують необхідною сходинкою до розуміння

¹ Мейер Д. И. Русское гражданское право. (Классика российской цивилистики). – М., 2000. – С. 22-23.

логіки права, осягненню його глибин і “таємниць”, його смислу, його місії та призначення в житті людей¹.

Отже, перед вищою юридичною освітою стоїть надзвичайно складне завдання – сформувати всебічно розвинену особистість, яка здатна адаптуватися до умов, що постійно змінюються, та навчатися протягом усього життя завдяки сформованому в процесі навчання юридичному мисленню. Надзвичайну роль у цьому відіграють дисципліни цивілістичного спрямування; внаслідок значимості цивільного права для всієї юриспруденції цивілістика істотно впливає на увесь вищий навчальний курс. Це важливо, адже основна ціль цивільного права як такого – це людина, особистість, яка врешті стає центром усієї правової системи. Цивільне право та як, власне, приватне право, відображає “правові цінності, категорії, інститути, норми, що протягом століть свідомо передаються від покоління до покоління”².

Відтак, зміст та якість вищої юридичної освіти у цілому значною мірою залежить від дидактики цивілістичних дисциплін³. Пристосовано до предмету нашого інтересу – дидактикою цивілістичних дисциплін слід означити теорію (цілі, методи, засоби тощо) навчання дисциплінам цивільно-правового спрямування. Принципами дидактики є керівні ідеї теорії навчання, що становлять її першооснову, яким підкоряється процес та система вивчення цивілістичних дисциплін.

Серед конкретних засад цивілістичної дидактики відмітимо такі принципи: культуровідповідності, науковості, фундаменталізації освіти, системності, міжпредметних зв’язків, професійної спрямованості, зв’язку теорії з практикою, природовідповідності, диференціації та індивідуалізації навчання, доступності, наочності, активності та свідомості, взаємної поваги суб’єктів навчального процесу (викладач, студент), міцності (єдності знань, умінь, навичок) та ін.

Окремої уваги заслуговують принципи *природовідповідності, диференціації та індивідуалізації*, які є взаємопов’язаними. У процесі навчання викладач має обирати способи подання навчального матеріалу, враховуючи індивідуальні характеристики студента, його природу, стан здоров’я, рівень психічного розвитку, стиль діяльності, темперамент, інтереси тощо. На нашу думку, ці три принципи можна об’єднати в понятті індивідуалізації навчального процесу, суть якого полягає в гнучкому використанні викладачем різноманітних форм і методів навчання по відношенню до кожного студента з метою досягнення найкращого успіху. Цей принцип реалізується в процесі проведення занять в малих групах та індивідуальних занять, індивідуально-консультативної роботи зі студентами. Завдяки реалізації принципу індивідуалізації створюються умови для формування кожним студентом свого “діапазону” особистих і професійних якостей на основі власних здібностей і мотивів.

¹ Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования. – М., 1999. – С. 159

² Харитонов Є. Традиція приватного права в Україні: між Сходом і Заходом (деякі питання методології розробки концепції приватного права в Україні) // Юридична Україна. – 2003. – № 2. – С. 15.

³ Терміном “дидактика”, як відомо, позначають теорію (мистецтво) навчання.

В сучасній вищій освітній діяльності однією з основних дидактичних концепцій викладання цивілістичних дисциплін також має бути компетентісний підхід. Саме навколо цієї концепції вибудовується система новацій у вищих навчальних закладах України, у тому числі в контексті імплементації положень Болонської декларації. Ця концепція повинна ґрунтуватися на дидактичних принципах міжпредметних зв'язків, професійної спрямованості та зв'язку теорії з практикою. Перший з них передбачає узгодження теорій, концепцій, понять, методів, що є спільними для дисциплін, які викладаються (так, поняття право власності, шкода, моральна шкода, правочин, договір, зобов'язання та багато інших – є спільними для всіх цивілістичних дисциплін; деякі з цивілістичних термінів мають загальне правове значення: право власності, юридична особа, договір, шкода, сім'я тощо). Реалізація цього принципу дозволяє зберегти чіткі уявлення про цілісність правової системи, узгодженість окремих її елементів.

Принцип професійної спрямованості дозволяє синтезувати міжпредметні зв'язки між цивілістичними дисциплінами та навчання професійним вмінням і навичкам. Реалізація цього принципу передбачає спрямованість цивілістичних дисциплін на майбутню професійну діяльність, поєднання теоретичного матеріалу з розвитком практичних вмінь. На його основі запроваджуються спеціальні дисципліни (деліктні зобов'язання, договірне право тощо), а також до навчальних матеріалів включаються завдання, які розвивають творче професійне мислення.

Принцип зв'язку теорії з практикою вимагає поєднання теоретичних знань з практикою їх застосування. Він реалізується в тренінгових формах навчання, спрямованих на формування практичних навичок. Фахівці розрізняють чотири основні тренінгові техніки: інформаційна (демонстрація відеозаписів з подальшим обговоренням, проведення конференцій тощо); імітаційна (імітує практичну ситуацію); вправи з практичного виконання роботи; груподинамічні (формують соціальну компетентність, культуру ділового спілкування тощо).

Найбільш ефективними засобами формування практичних вмінь та навичок з цивілістичних дисциплін є інтерактивні методики навчання, де всі учасники навчального процесу взаємодіють, а викладач виступає лише в ролі досвідченішого організатора процесу навчання. Інтерактивні методики дозволяють задіяти поряд із свідомістю, почуття, емоції, вольові якості людини, що дозволяє досягти найвищого ефекту у засвоєнні матеріалу. До таких методик відносять: виконання творчих завдань, роботу в малих групах, реалізацію соціальних проєктів (зокрема, діяльність в студентській юридичній клініці), публічні виступи, "діалог Сократа", мозкові штурми, рольові ігри та ін.

Дидактичні принципи безпосередньо пов'язані з тою роллю, яку виконує викладач у сучасному навчальному процесі. На сьогодні не достатньо бути просто лектором; викладач вищої школи повинен бути організатором навчальної діяльності студента, його самоосвіти та самовиховання. Він мусить рівною мірою поєднувати у

своїй діяльності наукову та педагогічну роботу, які є різними видами діяльності і, як відомо, мають зовсім різну структуру.

Одним із фундаментальних дидактичних принципів є принцип науковості. В дидактиці цивілістичних дисциплін він означає, що навчальний матеріал, який використовується, відповідає рівню розвитку сучасної цивілістики. Він передбачає ознайомлення студентів із закономірностями та методами наукового пошуку, порівняння ідей сучасних вчених та класиків цивілістики тощо. Принцип науковості, як бачиться, є одним з основних у вивченні цивільного права, яке внаслідок своєї значущості повинно викладатися як наука.

Проте, серед вчених є й опоненти такої позиції. Так, С. А. Степанов вважає, що в доволі короткому за часом та безмежному за обсягом курсі цивільного права “глибокій” цивільно-правовій науці не може бути місця. Остаточні абстрактні конструкції науки повинні природно виростати зі значного емпіричного досвіду тлумачення та усвідомлення суб’єктом змісту норм, судових актів, а закладені “авансом” у непідготовлену правосвідомість студента, вони у подальшому не лише відіграють роль вказівних орієнтирів, але й обмежують правову думку¹.

На нашу ж думку, проблема може полягати лише у необхідності утримання інформації, яка подається, в рамках предмета дисципліни. Так, виваженими і ефективним видаються ті концепції вивчення цивільного права, які орієнтуються переважно на засвоєння основних категорій, понять і конструкцій цивілістики. Тому навчальний курс і підручники з цивільного права повинні істотно відрізнятися від коментарів до законодавства. В основі навчання повинні полягати ті положення цивільно-правової науки, які вивірені багатолітньою практикою, які поєднуються з науковим аналізом діючого цивільного законодавства і практики його застосування. Як результат, студент повинен засвоїти загальновізані цивілістичні постулати, навчитися самостійно аналізувати їх законодавче оформлення та оволодіти основними навичками практичного використання цивільно-правових засобів. Тільки тоді студент, випускник буде захищений від істотного зниження чи втрати своєї кваліфікації (професійної компетентності) під тиском постійного оновлення правової інформації, що є наслідком динамізму цивільного законодавства.

¹ *Степанов С. А.* Блеск и нищета пандектистики. О традициях и нетрадициях русского гражданского права (наброски к статье) / Проблемы теории гражданского права. – Вып. 2. Институт частного права. – М. : Статут, 2006. – С. 154.

СЕКЦІЯ IV

КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА;

АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА;

ОСВІТНЬОГО ПРАВА; ФІНАНСОВОГО ПРАВА

*Беспалий В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ СУБ'ЄКТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Протягом 1999–2007 років в Україні намітилася стійка тенденція до зростання валового національного продукту, загального покращення економічної ситуації. В той же час це не призвело до суттєвого підвищення якості життя переважної більшості громадян України, подолання негативних процесів у соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, що свідчить про неефективність існуючої системи управління на місцях.

Але завдяки ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування та прийняттю Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, а також низку указів Президента України дало змогу закласти певну законодавчу базу організації управління місцевим і регіональним розвитком, сприяло вдосконаленню бюджетних та між бюджетних відносин на місцевому та регіональному рівнях, становленню таких важливих інститутів місцевого самоврядування, як комунальна власність, місцеві фінанси, муніципальна служба (служба в органах місцевого самоврядування), територіальна громада тощо. Конституція України остаточно закріпила принцип, за яким в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. На різних етапах конституційного процесу висловлювались різні, часом полярні, думки, формувалися позиції щодо конституційного закріплення принципів місцевого самоврядування, на які впливала політична кон'юнктура, теоретичні уявлення моделей місцевого самоврядування, можливі форми державного правління та територіального устрою [3, с. 137-142].

Однак, здійснені заходи не забезпечили належної ефективності системи управління місцевими та регіональними справами, як наслідок, кардинального

покращання умов життя громадян України. Їх результатом стало формування такої системи територіальної організації влади, яка продемонструвала неспроможність в умовах ринкової економіки результативно та ефективно впливати на процеси соціально - економічного і культурного розвитку території, забезпечити якісний рівень надання громадських послуг населенню, що відповідав би європейським стандартам. Ця система виявилася не здатною до самовдосконалення і саморегуляції в умовах постійної трансформації економічної та політичної систем.

І вже трохи згодом впливає таке поняття як децентралізація. Дивлячись на місцеве самоврядування, то його можна визначити як децентралізовану форму управління. Децентралізація характеризує процес трансформації механізму реалізації владних повноважень у системі державного управління, яка складається з керуючої підсистеми (суб'єкти управління) й керованої підсистеми (об'єкти управління) та взаємодії суб'єктів та об'єктів управління. В цілому, сучасний стан місцевого та регіонального розвитку характеризується відсутністю належного матеріального, фінансового, кадрового та іншого ресурсного забезпечення, необхідного для виконання завдань і повноважень місцевого самоврядування, кризою житлово-комунального господарства, систем енергопаливо-водозабезпечення і соціальної інфраструктури, поглибленням диспропорцій у соціально-економічному стані територіальних громад та регіонів, невирішеністю нагальних питань реформування системи адміністративно-територіального устрою України.

Децентралізація державної влади як універсальне явище відображає процеси перерозподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. Що більше децентралізовано державну владу, то:

- 1) більша частка економічних методів впливу на керований об'єкт управління;
- 2) гнучкіша управлінська система;
- 3) розвинутіші демократичні інститути, міцніша сама демократія.

Характерні риси місцевого самоврядування визначаються: – самостійністю суб'єкта, що не є складовою державного механізму управління; – здійсненням публічної влади частиною народу – членами конкретної територіальної громади; – здійсненням громадою (“місцевим співтовариством”) народовладдя у межах певної території як безпосередньо (референдум, вибори, сходи та ін.), так і через органи місцевого самоврядування; – наявністю особливого суб'єкта – громади – мешканців певної території; – наявністю особливого об'єкта управління – питання місцевого значення; – самостійністю, вираженою в організаційній відокремленості, а також у праві на фінансово-економічні ресурси; – відповідальністю за свою діяльність, що забезпечується різними формами контролю з боку населення; – поєднанням засад інституту громадянського суспільства і державної влади, в якому баланс державних і місцевих інтересів забезпечується законом.

Чимало вітчизняних авторів характеризують місцеве самоврядування як самостійну форму публічної влади – публічну владу територіальної громади [1, с. 8].

Варто погодитися з думкою Ю. Панейка, що характеристика місцевого самоврядування як форми децентралізації державної влади (державного управління) є найвідповіднішим терміном для позначення явища місцевого самоврядування [2, с. 19]. Враховуючи, що поняття децентралізації державної влади є вихідним для характеристики природи явища місцевого самоврядування, воно має розглядатись як ключовий суб'єкт децентралізації влади. Децентралізувати владу в Україні можна лише здійснивши адміністративну реформу. Між поняттями “адміністративна реформа” та “децентралізація влади” є чіткий нерозривний взаємозв'язок: щоб подолати кризу влади, її треба децентралізувати; водночас децентралізація владних повноважень і є суттю адміністративної реформи. Тобто децентралізацію як шлях адміністративної реформи можна розглядати як цілеспрямований процес розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Її мета: – оптимізація й підвищення ефективності управління суспільно важливими справами; – своєчасне та якісне надання всіх необхідних послуг мешканцям територіальних громад у повному обсязі; – найповніша реалізація місцевих інтересів; – створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, за якого питання місцевого значення вирішують представники не центрального уряду, а територіальної громади.

Отже, внаслідок децентралізації влади громада матиме можливість самостійно вирішувати переважну більшість своїх справ та проблем і отримувати якісні публічні послуги. Трансформація системи адміністративно-територіального устрою має починатися з визначення мінімальної одиниці – базового рівня місцевого самоврядування. На жаль, сучасний адміністративно-територіальний устрій, що характеризується високим ступенем централізації та концентрації публічних функцій і ресурсів на районному та обласному рівнях, не залишає жодної реальної можливості для існування спроможного базового рівня. Базовий рівень є ключовим моментом у розумінні сутності ідеї місцевого самоврядування, а також реформування системи влади в Україні. Здійснення реформи на визначених засадах дасть можливість підвищити ефективність єдиної державної політики на всіх територіальних рівнях з урахуванням комплексу ризиків. Буде створено умови для гармонійного поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів, сприяння становленню та розвитку місцевого самоврядування зі збереженням статусу сільських рад та їхніх голів. За державного управління на демократичних засадах буде створено умови для ефективної діяльності децентралізованої влади з розвинутою системою дієздатного місцевого самоврядування. У ній і буде реалізована творча суспільно корисна громадська ініціатива мільйонів її вільних громадян та різних добровільно сформованих громадських спільнот у співпраці з реформованими органами публічної влади і втілена українська конституційна мета – суверенна, демократична, правова та самоврядна держава

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Кравченко В. В.* Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні : навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. – К. : “Арабат – центр”, 2001. – С. 8-23.
2. *Панейко Ю.* Теоретичні основи самоврядування / Ю. Панейко. – Львів : Літопис, 2002. – 196 с.
3. *Уманський М. І.* Роль місцевого самоврядування в розбудові демократичної України / М. І. Уманський // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів, 2002. – Вип. 12. – С. 137-142.

Бобрицька В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Серед першочергових кроків в освітній політиці в Україні визначено “прийняття нового Закону України “Про вищу освіту” та рамкового широкого Закону України “Про освіту” [3]. Про це наголошувалося на прес-конференції “Нові кроки в освітній політиці України”, що відбулася в Міністерстві освіти і науки України 4 березня 2014 року.

Важливо зазначити, що розроблення проекту Закону України “Про вищу освіту” (нова редакція) є важливим етапом у забезпеченні якіснішого правового регулювання у галузі вищої освіти [4]. Так, аналіз прикінцевих та перехідних положень проекту нової редакції Закону України “Про вищу освіту” свідчить, що в основі змін – урахування сучасних вимог економіки країни, подальша адаптація національної вищої освіти до Європейського простору вищої освіти, перехід системи вищої освіти до результативного упровадження Національної рамки кваліфікацій.

Законопроектом передбачається чітке визначення принципів та шляхів реалізації державної політики у сфері вищої освіти; рівнів та ступенів вищої освіти; органів управління вищим навчальним закладом, їх повноважень; стандартів освітньої діяльності та вищої освіти, порядку ліцензування вищих навчальних закладів та акредитації спеціальностей, засад створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Крім того, суттєву увагу надано унормуванню питання щодо утворення та діяльності Національного агентства з якості вищої освіти та незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; визначенню завдань, правового статусу, типової структуризації, порядку створення, реорганізації вищих навчальних закладів; визначенню засад організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах; характеристиці учасників навчально-виховного процесу, окресленню їх прав та обов’язків. Внесено також зміни щодо умов прийому на

навчання до вищих навчальних закладів; фінансово-економічних відносин у сфері вищої освіти; врегулювання питання міжнародного співробітництва та контролю у галузі вищої освіти [1; 2].

На нашу думку, важливим у проекті Закону України “Про вищу освіту” (нова редакція) є точніше визначення сфери дії Закону (стаття 2), передбачення інституційних, академічних, фінансових основ автономії вищих навчальних закладів [2]. Крім того, розширення автономії вищих навчальних закладів означено як головну засаду державної політики у сфері вищої освіти.

Законодавчо передбачено, що структура вищої освіти має бути більшою мірою адаптованою до Європейського простору вищої освіти. Це, безперечно, створює правове підґрунтя для полегшення визнання дипломів, академічної та професійної мобільності, реалізації можливостей навчання впродовж життя.

Особливу увагу освітян і науковців привернуло правове урегулювання питань щодо освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти (передбачено такі як молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, а також уведення освітньо-наукового рівня доктора філософії та наукового рівня доктора наук). Статтю 59 “Наукові ступені і вчені звання” розділу IX викладено у новій редакції як статтю 8 “Кваліфікації, наукові ступені” розділу II “Освітньо-кваліфікаційні, освітньо-наукові, наукові рівні вищої освіти” [4]. Слід звернути увагу, що передбачається зміна назви вченого звання “старший науковий співробітник” на “старший дослідник”. Присвоєння вчених звань старшого дослідника, доцента і професора віднесено до повноважень центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення державної політики у сфері освіти і науки.

Звернемо увагу, що перепідготовку, яка є нормою чинного Закону, віднесено до здобуття вищої освіти на основі певного освітньо-кваліфікаційного рівня (частина 9 статті 6 законопроекту) [2]. Законодавчі норми післядипломної освіти, які викладено у статті 10 [2], передбачають здійснення такої освіти академіями, інститутами післядипломної освіти, структурними підрозділами вищих навчальних закладів, а також відповідними підрозділами наукових і навчально-наукових установ та підприємств з видачею відповідного документу (зразок затверджується Кабінетом Міністрів України).

Реалізацію пріоритетного напрямку реформування вищої освіти, а саме здійснення організаційно-структурних змін, розвитку навчальних закладів різних типів, передбачено у змінених підходах до типів вищих навчальних закладів (стаття 23) та створенні філій та навчально-консультаційних центрів (представництв) (стаття 28) [2]. Визначено типи вищих навчальних закладів – університет, академія, коледж, професійний коледж. Інститут, відповідно до міжнародних норм, визначено як структурний підрозділ вищого навчального закладу. Ця законодавча норма, на нашу думку, є важливою для концентрації науково-педагогічного потенціалу, приведення мережі вищих навчальних закладів у відповідність до потреб суспільства, регіонів,

галузей державної системи добору і навчання талановитої молоді, підвищення якості підготовки кадрів та результативності наукових досліджень. Слід зазначити, що у ст.ст. 60, 61, 62 законопроекту [2] посилено інноваційну складову діяльності вищого навчального закладу та визначено організаційно-правові норми впровадження інновацій.

Крім змін, що проаналізовані вище, новим у цьому законопроекті порівняно з чинним Законом України “Про вищу освіту” є ліквідація рівнів акредитації вищих навчальних закладів; запровадження Національного агентства з якості вищої освіти та незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; встановлення нового порядку набуття вищим навчальним закладом статусу національного; започаткування дослідницьких університетів; закріплення на законодавчому рівні системи зовнішнього незалежного оцінювання; розширення автономії вищих навчальних закладів та інші. Водночас, потребує удосконалення понятійно-термінологічний апарат законопроекту. Крім того законопроект переобтяжений за обсягом, перевантажений положеннями і нормами, які могли б бути викладені в інших законах та підзаконних актах. Ці недоліки мають бути доопрацьовані на етапі обговорення законопроекту у Верховній Раді України. Проте важливим є те, що проект нової редакції Закону України “Про вищу освіту” є своєчасним і загалом реалізує два основні підходи, які є основою для змін у сфері вищої освіти: реформування вищої освіти відповідно до умов соціально орієнтованої економіки; інтеграція в світову, зокрема європейську, систему вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висновок на проект Закону України “Про вищу освіту” (реєстрац. № 1187-2 від 21.01.2013 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
2. Закон України “Про вищу освіту” (нова редакція). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua.
3. Нове керівництво МОН розповіло про першочергові кроки в освітній політиці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
4. Основні положення проекту Закону України “Про вищу освіту” (нова редакція). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.

*Богацька Ю., Онищенко М.
Національний авіаційний університет
(м. Київ)*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІСНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОДАЛЬШОЇ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ

Центральною ланкою фінансової системи держави виступає бюджетна система, що складається із державного та місцевих бюджетів. Роль бюджетів у забезпеченні

функціонування держави й територіальних громад важко переоцінити. Саме коштом бюджетних надходжень формуються відповідні грошові фонди, за рахунок яких фінансово забезпечується виконання державних завдань і функцій, функціонування органів державної влади тощо.

Бюджетна система є предметом дослідження багатьох вчених-юристів та економістів. Зокрема, Ю. В. Пасічник трактує поняття бюджетної системи як складової фінансової системи, яка включає сукупність бюджетів усіх рівнів, має управлінську структуру і функціонує згідно з юридичними і фінансовими нормами, або ж як елемент фінансової системи, що структурно складається із доходів і видатків відповідних рівнів адміністративно-територіального устрою та зв'язків із зовнішнім і внутрішнім середовищем. В. Г. Золотогоров "...заснована на економічних відносинах і нормах законодавства сукупність бюджетів (республіканських, місцевих), які входять до неї самостійними частинами" [5, с. 56].

Стаття 2 Бюджетного кодексу України визначає що таке бюджетна система України [2, с. 6]. Згідно зі ст. 95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [1, с. 79].

Кожна держава має власну бюджетну систему та встановлює принципи її побудови. Відповідно до цього бюджетний устрій України – це визначена правовими нормами система бюджетів України, розмежування доходів і видатків між ними, повноваження органів законодавчої та виконавчої влади у сфері бюджету. Оскільки Україна є унітарною державою, в якій згідно зі ст. 7 Конституції визнається і гарантується місцеве самоврядування, бюджетна система країни є дворівневою і складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів (бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів, районних бюджетів, бюджетів районів у містах, бюджетів місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, бюджетів територіальних громад селищ, бюджети територіальних громад міст та їх об'єднань) [4, с. 14].

Окрім структури бюджетної системи (ст. 5 "Структура бюджетної системи України") чинний Бюджетний кодекс передбачає поняття "зведений бюджет" (ст. 6), що також є складовою бюджетної системи держави і являє собою сукупністю бюджетних показників усіх бюджетів на певній території [3, с. 32].

Порівнюючи бюджетну систему України з бюджетними системами інших унітарних держав варто взяти до уваги досвід таких країн як Великобританія та Італія. Державний бюджет Великобританії складається з так званого звичайного бюджету та національного фонду позик. Звичайний бюджет фінансує поточні витрати на оборону, економічні та соціальні цілі, субсидії, виплати відсотків по державному боргу, утримання королеви і королівського двору. З національного фонду позик здійснюються платежі по державному боргу, довгострокові кредити на капіталовкладення державним підприємствам і місцевим органам влади. Державний

бюджет Італії також складається з двох частин: рахунку поточних операцій та рахунку руху капіталів. Витрати рахунку поточних операцій утворюються в основному з виплати платні і пенсій державним службовцям, купівлі товарів і послуг, трансфертів державним і приватним підприємствам, установам і населенню, а також сплати відсотків за державним боргом. За рахунок коштів рахунку руху капіталів фінансуються прямі капіталовкладення держави, трансферти державним підприємствам і установам, надання кредитів, придбання акцій, погашення державного боргу [5, с. 61].

Після проголошення незалежності Україна розпочала формувати власне законодавство, спрямоване на перехід держави від адміністративно-командних до ринкових відносин. Особливо важко було створювати фінансове законодавство (у тому числі бюджетне), тому що його необхідно було будувати на зовсім новому та незнайому ґрунті. У зв'язку з цим протягом усіх років незалежності процес реформування та вдосконалення законодавства, що регулює бюджетні відносини, практично не припинявся. Найбільш важливими його віхами стало прийняття Бюджетного кодексу України у 2001 році, а згодом нового – у 2010 р.

Не зважаючи на те, що кодифікований нормативно-правовий акт – Бюджетний кодекс – в Україні існує та вдосконалюється, ще багато важливих питань донині потребують узгодження та доопрацювання. Тому хотілося б висловити деякі думки, пропозиції та рекомендації стосовно стану та можливих напрямів подальшого реформування бюджетного законодавства України.

Необхідно констатувати, що практично всі найважливіші відносини у бюджетній сфері на сьогодні врегульовано у Бюджетному кодексі України. Тому, на наш погляд, найважливішим завданням на сучасному етапі є виявлення неузгодженостей, колізій та проблем реалізації бюджетного законодавства та їх усунення. При цьому обов'язково потрібно використовувати позитивний досвід правового регулювання бюджетних відносин в економічно розвинених зарубіжних державах, але тільки такий, що можна адаптувати в Україні.

Основними напрямками реформування бюджетного законодавства вважаємо такі. По-перше, це орієнтація реформи на те, щоб законодавство у бюджетній сфері повною мірою та реально базувалося на бюджетних принципах. Аналізуючи бюджетні принципи сучасності, потрібно зазначити, що відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України бюджетна система ґрунтується на таких принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості. Усі ці принципи можна лише підтримати, вони відповідають сучасним прогресивним світовим тенденціям. Але основна проблема полягає у тому, що в українському бюджетному законодавстві відсутні механізми втілення та багатьох із них, саме це і необхідно виправити [2, с. 42].

Другим напрямом реформування бюджетного законодавства України є, на наш погляд, застосування прогресивних та демократичних європейських механізмів при розподілі та використанні бюджетних коштів, а також створення ефективної, нерепресивної, некорупційної, справедливої та неупередженої системи контролю за цими процесами.

І, нарешті, третій напрям – це вдосконалювати законодавство, що регулює бюджетні відносини, текстуально: досягти однозначності та зрозумілості термінології, уникнути термінологічних колізій та суперечностей у різних нормативно-правових актах, досягти однозначності визначення термінів та їх однакового застосування як у бюджетному законодавстві, так і в інших нормативно-правових актах, які тією чи іншою мірою регулюють бюджетні відносини.

Отже, проаналізувавши вище наведене слід сказати, що удосконалення та реформування бюджетної системи є важливим етапом у розвитку України і є необхідним для покращення її становища. Це важкий та довготривалий процес, який потребує інтересу з боку державної влади та залучення кваліфікованих спеціалістів, і лише тоді спільними зусиллями питання фінансової нестабільності бюджетної системи буде подолане і стане основою для подальшого розвитку демократичної держави.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Бюджетний Кодекс України: Затверджений Верховною Радою України від 08.07.2010, № 2456-VI.
2. *Воронова Л. К.* Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова. – К. : Прецедент : Моя книга, 2006. – 448 с.
3. *Орлюк О. П.* Фінансове право : Навч. посібник. – К. : Юрінком Інтер, 2003.р – 528 с.
4. *Федосов В. М.* Бюджетна система [Електронний ресурс] : навч. посіб. / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 871 с. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1566021246061/ekonomika/ponyattya_struktura_byudzhetoj_sistemi_ukrayini. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bookbrains.com/book_125_chapter_13_2.4._Bjudzhetni_sistemi_u_zarubizhnikh_krajinakh.html
5. Про внесення змін до Конституції України: Закон України, 21 лютого 2014 року // Голос України. – 2014. – № 233-VII.

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Банківські відносини та фінансові операції на сьогоднішній день становлять основу економіки країни, а економіка, в свою чергу, є основою діяльності усіх сфер суспільного життя в державі. Використовуючи кошти, кожен громадянин України може отримати власну вигоду та підтримати економіку країни. Тому важливо розуміти, коли і куди нести свої гроші аби не втратити їх, а примножити. До основних галузей права, які досліджують банківські відносини особливо у сфері укладання та розірвання договору банківського вкладу, чи депозитного договору є банківське право, цивільне право, господарське право, бюджетне право, податкове право, адміністративне право, фінансове право тощо. Актуальність теми даного дослідження не потребує спеціальних підкріплень. До того ж, на сучасному етапі, в зв'язку з процесами глобалізації, що охопили різні сфери життя суспільства, в тому числі і правову, знову постає завдання провести паралель між законодавчим регулюванням та процедурою застосування депозитних договорів у різних країнах світу, що зумовлені інтеграцією України у світовий простір, визначити особливості їх практичного застосування, проаналізувати нормативно-правове регулювання договору банківського вкладу, з метою виявлення недоліків та переваг у законодавстві України та запозичення зарубіжного досвіду у регулювання даного питання.

Дану тему досліджували О. С. Іоффе [14], О. В. Дзера [13], М. І. Брагінський [11], Ю. С. Шемшученко [15]. Але економіка не стоїть на місці, фінансові відносини постійно розвиваються та знаходять нові форми вираження. Також європейська інтеграція України, яка активно відновилась та розвивається після знищення бандитського режиму Януковича ціною сотень життів, вимагає від України відповідного стану економічного розвитку та власне, сприяє відновленню економіки. Але основою економіки, як було зазначено вище є не лише міжнародна економічна співпраця України з МВФ, ЄС тощо, але й залучення коштів громадян України на депозитні рахунки, оскільки державі вигідно аби кошти рухались та працювали на державу та громадян, а не зависали у економічному просторі. Таким чином, на сучасному етапі постало завдання відновлення економічно-юридичних досліджень, залучення закордонного досвіду та вироблення власної наукової школи в Україні з вивчення договору банківського вкладу, його правового регулювання та практичного застосування з точок зору різних наукових дисциплін і юридичних і економічних.

Нашою метою є дослідити розвиток, сучасний стан та подальші перспективи розвитку та наслідки законодавчого регулювання та практики застосування договору

депозиту з урахуванням загальних тенденцій у розвитку права в світі на сучасному етапі.

Правове регулювання процедури укладання договору банківського вкладу в Україні, регулюють численні нормативно-правові акти: Конституція України, ЦК, ГК, БК, ПК, ЗУ “Про банки і банківську діяльність”, ЗУ “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”, ЗУ “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”, ЗУ “Про НБУ”, ЗУ “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, Декрет КМУ “Про систему валютного регулювання” тощо. Отже, правовий аспект даного питання врегульований достатньо на законодавчому рівні, але оскільки проблематикою депозитних відносин є сукупне їх регулювання різними галузями права, то це безумовно сприяє появі правових колізій та колізій законодавства.

Отже, ви стали власником певної суми грошових коштів, яка Вам не потрібна у найближчий час, і зберігати її вдома нераціонально, адже можна просто покласти її на депозитний рахунок у банк та отримувати відсотки, фактично, не роблячи нічого.

Проблема лише в декількох речах:

1. Який банк обрати з огляду на надійність.
2. Яку відсоткову ставку обрати
3. Який вид депозитного вкладу обрати.

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відповідно до ч. 2. ст. 1058 ЦК України договір банківського вкладу, у якому вкладником є фізична особа, є публічним договором. Слід знати, що договір банківського вкладу обов'язково укладається у письмовій формі [1].

Умови укладення договору банківського вкладу:

- на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу);
- на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад);
- договором також може бути передбачено внесення грошової суми на інших умовах її повернення.

Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти. Гроші на депозит обов'язково слід вносити лише через касу банку з отриманням відповідної квитанції про їх внесення. Відповідно до Закону України “Про систему

гарантування вкладів фізичних осіб” Фонд є державною, спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб. Основною метою діяльності Фонду в Україні є захист прав та інтересів фізичних осіб-вкладників банків, філій іноземних банків.

Вкладники набувають право на одержання гарантованої суми відшкодування за вкладами за рахунок коштів Фонду в грошовій одиниці України з дня настання недоступності вкладів.

Фонд здійснює виплати гарантованих сум відшкодувань за вкладами протягом трьох місяців з дня призначення ліквідатора банку.

Фонд повідомляє вкладників через офіційні засоби масової інформації про порядок виплат гарантованої суми відшкодування: початок та періоди виплат, назву банку-агента Фонду, через який здійснюються виплати. У цей період вкладники звертаються безпосередньо до банку-агента [5].

Отже, з усього вищенаведеного можна зробити висновки, що уберегтися від розкрадання вкладу неможливо. Звичайно, теоретично вкладник може звернутися в страхову компанію, застрахувавши там свій внесок від ризику втрати або розкрадання. Але в дійсності страхові компанії не поспішають укладати такі угоди. Крім того, здавалося б, чому банк не може застрахувати себе від подібних ризиків, а потім, після настання страхового випадку, отримати страховку і виплатити з неї “втрачений” депозит? Адже в зарубіжній банківській практиці страхування збитків банку від кримінальних ризиків є обов’язковим.

Втім, останнім часом в українську банківську практику прийшло поняття Bankers Blanket Bond – поліс, який передбачає комплексну програму страхування професійної відповідальності фінансових інститутів. Причому фактори ризику, що страхуються банком, включають нелояльність, зловживання персоналу банку, професійну відповідальність співробітників банку, електронні та комп’ютерні злочини. Однак, незважаючи на зарубіжний досвід, де такий поліс – справа престижу або навіть обов’язкова умова здійснення банківської діяльності, в Україні така страховка поки на стадії становлення, тому що розміри більшості страхових компаній ще не дозволяють приймати на себе комплексне страхування банківських ризиків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV.
2. Господарський Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV.
3. “Про банки і банківську діяльність”: Верховна Рада України; Закон від 07.12.2000 № 2121-III.
4. “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”: Верховна Рада України; Закон від 05.04.2001 № 2346-III.

5. “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”: Верховна Рада України; Закон від 23.02.2012 № 4452-VI.
6. “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”: Верховна Рада України; Закон від 12.07.2001 № 2664-III.
7. “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”: Кабінет Міністрів України; Декрет від 19.02.1993 № 15-93.
8. “Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами”: Національний банк; Постанова, Положення, Форма типового документа від 03.12.2003 № 516.
9. “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах”: Національний банк; Постанова, Інструкція, Форма типового документа від 12.11.2003 № 492.
10. “Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів із зобов’язань, що виникають із договорів та інших правочинів”: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ Лист від 27.09.2012 № 10-1390/0/4-12.
11. *Брагінський М. І., Витрянський В. В.* Договірне право. Книга перша: Загальні положення. – М., 2000. – С. 456.
12. *Гайдак О. В.* Центр Громадсько-правових ініціатив “Феміда”. – Електронний режим доступу : <http://femida.ua/juridichna-praktika/.html>
13. *Дзера О. В., Кузнєцова Н. С.* Цивільне право України : навч. пос. – 2007. – 240 с.
14. *Юффе О. С.* Обязательственное право. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
15. *Шемшученко Ю. С.* Юридична енциклопедія : в 6 т. – К. : “Укр. енцикл.”, 2003. – Т. 5: П-С. – 736 с.

Вернидуб Р.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНИХ ОБМІНІВ З УНІВЕРСИТЕТАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОНИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В сучасному глобалізованому світі рівень інтелектуального потенціалу суспільства відіграє вирішальну роль для розвитку конкурентоздатної інноваційної економіки. Формування такого потенціалу в значній мірі залежить від відповідності системи освіти і освітньої діяльності університетської спільноти потребам розвитку економічних відносин.

Показниками успішного розвитку сучасного університету є висока репутація його випускників, сучасний стан наукових досліджень і трансфер їх результатів. До основних факторів успіху відносять інтелектуальну складову – високу концентрацію талантів серед студентів і викладачів [1, с. 7].

Тому нашою метою є обґрунтування необхідності розвитку академічної мобільності студентів і викладачів, як одного з шляхів модернізації освітньої діяльності педагогічного університету, зокрема через створення відповідного нормативно-правового та методичного забезпечення і його реалізацію при розширенні програм співпраці з університетами європейської зони вищої освіти.

Мобільність (mobility) – є базовим принципом формування європейського простору вищої освіти і простору досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів з метою академічного і загальнокультурного взаємозбагачення, слугує забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів [2, с. 39].

Історично ідея розвитку євроінтеграції та сприяння мобільності громадян Європейських країн набула реалізації після другої світової війни, коли 11 грудня 1953 року в Парижі була підписана Конвенція Ради Європи “Про еквівалентність дипломів, що відкривають доступ до університетів”, а 15 грудня 1956 року – Європейська конвенція про еквівалентність університетських періодів навчання¹.

Створення Європейського союзу в 1992 році внаслідок підписання Маастрихського договору стало реальною основою для формування загальноєвропейського простору освіти. Для якого в Страсбурзі (1995р.) Радою Європи були ухвалені “Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членами з академічної мобільності” № R (95) 8, де розкривалися загальні принципи формування політики академічної мобільності в Європі².

В даному документі термін “академічна мобільність” визначається як період навчання, викладання та / або дослідження в іншій країні, ніж країна місця проживання учня або співробітника академічного персоналу. Цей період повинен мати обмежену тривалість з наступним поверненням в рідну країну. Термін “академічна мобільність” не вживається для позначення міграції з однієї країни до іншої. А також вказується, що академічна мобільність може бути реалізована за допомогою створених для цієї мети програм, шляхом підписання угод з обміну між урядами, установами вищої освіти або їх асоціаціями, а також за індивідуальною ініціативою учнів і персоналу (через “вільні схеми переміщення”).

В рекомендаціях висвітлені основні принципи реалізації академічної мобільності в Європі, умови доступу до іноземних установ вищої освіти, фінансові аспекти, питання одержання віз та соціального забезпечення, вирішення мовних проблем, поширення інформації щодо можливостей навчання, викладання та проведення досліджень за кордоном, створення служб мобільності.

У 1997 році Рада Європи та ЮНЕСКО розробили і прийняли Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій вищої освіти в країнах Європи. Цю конвенцію

¹ Сайт Федерального центра образовательного законодательства: Документы международного права по вопросам образования / Документы Совета Европы. – Режим доступа: <http://www.lexed.ru/mpravo/razdel4/?doc14.html>

² Сайт: <http://lexed.ru/doc.php?id=3846&q=#>

підписали 43 країни, в тому числі й Україна. Лісабонська угода визнавала цінність різноманітних освітніх систем, разом з тим підкреслюючи необхідність створення умов, за яких більшість людей, скориставшись досягненнями національних систем освіти, зможуть бути затребуваними на європейському ринку праці. Громадянам європейських країн повинні бути доступні спільні цінності освіти, науки і культури всіх країн Європи.

Болонська декларація (1999 р.) започаткувала послідовний процес координації політики Європейських держав щодо створення європейського простору вищої освіти, в якому серед ідей створення рамкових механізмів взаємного визнання результатів навчання і забезпечення якості європейської освіти, важливе місце займає “сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг;

- забезпечення визнання та зарахування часу, який вчитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі проводячи дослідження, викладаючи та виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав;

- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій;

- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності та інтегрованих навчальних, дослідницьких і виховних програм”³.

Кожний наступний документ, ухвалений в рамках Болонського процесу (Працьке комюніке (2001), Берлінське комюніке (2003), Бергенське комюніке (2005), Лондонське комюніке (2007), Льовенське комюніке (2009), Будапештсько-Віденська декларація (2010), Бухарестське комюніке (2012), розвивав і доповнював ідеї сприяння академічної мобільності в Європі.

Так, зокрема, в Працькому комюніке міністрів освіти (2001) зазначається, що мобільність дозволить “студентам, викладачам, дослідникам та апарату управління отримати вигоду з багатства Зони європейської вищої освіти, що включає її демократичні цінності, різноманіття систем вищої освіти, культур та мов”⁴. В Берлінському комюніке (2003) наголошується, що “мобільність студентів, а також викладацького та адміністративного складу – важлива умова створення Європейського простору вищої освіти. Міністри наголошують на важливості мобільності в навчальній, культурній, а також політичній, соціальній та економічній сферах”⁵. Лондонське комюніке (2007) декларує мобільність викладачів, студентів і випускників

³ Сайт: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_525

⁴ Сайт: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/PrazkeKomunike.pdf

⁵ Сайт: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_754

як “один з найважливіших напрямків Болонського процесу, що створює можливості для особистісного та професійного зростання; розвитку міжнародного співробітництва між людьми і між університетами; підвищує якість освіти і науки; є підставою для всього європейського виміру”. Під час Бухарестського саміту (2012) затверджується Стратегія мобільності “Мобільність для кращого навчання”, в якій визначені цілі, завдання та заходи щодо реалізації академічної мобільності в Європі. Серед пріоритетів на 2012–2015 роки названо: запровадження рамки кваліфікацій, ЄКТС та Додатка до диплому, яке буде проводитися на основі результатів навчання, активне використання “Довідника користувача ЄКТС” для відображення стану поточної роботи за результатами навчання та визнання попереднього навчання.

Розгортання європейського освітнього простору має національний контекст, як фактор загального досягнення цілей Болонського процесу. Тому в рамках його принципів кожна країна реалізує правову базу освітніх реформ. Реалізація програм академічної мобільності студентів і викладачів в Україні спирається на нормативно-правову базу всієї системи вищої освіти, але можна виділити перелік документів, які стосуються безпосередньо питань забезпечення академічної мобільності, зокрема:

– Закони України “Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні” і “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”;

– Постанови Кабінету Міністрів України від 12.11.1997 р. № 1260 “Про документи про освіту та вчені звання”, від 13.04.2011 р. № 411 “Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном”, від 23.11.2011 р. № 1341 “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій”;

– Накази Міністерство освіти і науки України від 16.10.2009 р. № 943 “Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи”, від 28.05.2012 № 632 “Порядок визнання і встановлення еквівалентності в Україні документів про освіту, виданих навчальними закладами інших держав”, від 29.05.2013 № 635 “Про затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України”⁶ та інших нормативно-правових актів в галузі вищої освіти.

На інституційному рівні розробляються інструменти академічної мобільності, такі як “Положення про академічну мобільність студентів НПУ імені М. П. Драгоманова”, “Положення про індивідуальний навчальний план студента” та ряд інших нормативних документів і методичних матеріалів, що регламентують умови організації академічної мобільності.

Основними документами, що використовуються студентами для реалізації академічної мобільності в межах Європейського простору вищої освіти, є:

⁶ http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/36037/

- каталог курсу (інформаційний пакет ECTS);
- аплікаційна форма (заява-анкета студента) для направлення на навчання;
- угода про навчання (тристороння угода між студентом і навчальними закладами-партнерами);
- угода про практичну підготовку (тристороння угода між студентом і навчальними закладами-партнерами);
- академічна довідка.

Для реалізації права на академічну мобільність студенти можуть скористатися різними програмами академічної мобільності, зокрема: спільними та партнерськими програмами Еразмус Мундус, Еразмус+, освітніми програмами фонду Фулбрайта або бюджетною програмою Міністерства освіти і науки України, програмами обміну партнерських університетів тощо. Практична реалізація таких програм передбачає “вертикальну” і “горизонтальну” академічну мобільність. Під вертикальною мобільністю розуміється повний курс навчання на здобуття певного освітнього чи наукового ступеня в закордонному університеті, а під горизонтальною – навчання протягом певного періоду (семестру, триместру, навчального року тощо). Після завершення відповідних програм видається документ про здобутки, це може бути академічна довідка (транскрипт), сертифікат учасника стажування або літньої школи, диплом про отримання ступеня бакалавра чи магістра тощо.

Таким чином, академічна мобільність є центральною ланкою світової системи вищої освіти і ключовою складовою Болонського процесу, що об’єднує різноманітні освітні та наукові програми і дає можливість реалізувати їх оптимальну взаємодію. Програми академічного партнерства сприяють ефективній взаємодії університетів і наукових центрів, реалізують індивідуальні освітні траєкторії для досягнення світового рівня фахових компетентностей, які істотно впливають на якість інтелектуального потенціалу суспільства. Прийняття нової редакції закону України “Про вищу освіту” відкриває широкі можливості реалізації програм академічної мобільності в співпраці з європейськими університетами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Салми Дж.* Создание университетов мирового класса / Дж. Салми ; пер. с англ. – М. : Издательство “Весь Мир”, 2009. – 132 с.
2. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін. – К. : ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2011. – 100 с.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Захист прав людини є основою існування будь-якого демократичного суспільства і, тим більше, становлення демократичної держави. Більшу увагу слід приділити с, коли йдеться про захист прав людини у сфері охорони здоров'я – як з огляду на складність їх дослідження, так і беручи до уваги соціально-економічне становище. Тому формування правового поля та реальних механізмів захисту прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні залишається важливим предметом досліджень у сучасній юридичній думці нашої держави.

Охорона здоров'я населення є важливим завданням і частиною державної політики, яка полягає у забезпеченні державного регулювання у цій сфері відносин. Юридична наука визначає державне регулювання як здійснення державою комплексних заходів(організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та ін. суспільних процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [1].

Державне регулювання гарантій прав людини на охорону здоров'я здійснюється через закріплення комплексу відносин, що впливають на реалізацію даного права. Тільки сукупність прав і свобод як взаємозв'язаних і взаємозалежних елементів правового статусу людини і громадянина України, визначає положення людини у сфері охорони здоров'я. Право на охорону здоров'я реалізується шляхом використання практично усіх основних прав і свобод людини й громадянина України і лише у цьому випадку досягається повноцінне забезпечення даного права.

Конституція України є головним джерелом і стоїть в авангарді нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я. Конституційні норми створюють правову основу статусу особи у сфері охорони здоров'я. І ця основа включає не лише закріплення відповідного права, але і засобів його забезпечення, що має держава у своєму розпорядженні і закладені у політичній та економічній системах, а також його соціальній основі .

Стаття 49 Конституції України присвячена охороні здоров'я і медичній допомозі, у якій закріплено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Ця норма відобразила вимоги всесвітніх і регіональних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я. Крім цієї статті є ще й інші конституційні норми, які у тій чи іншій мірі стосуються охорони здоров'я та акумулюють кращі зразки міжнародно-правових актів з прав людини. Проблеми, з

якими зіткнулась Україна на сучасному етапі, – це ефективність функціонування інституту прав людини і громадянина та можливість реалізувати ті права, що гарантовані насамперед Конституцією.

Конституція України 1996 року на основі демократичних принципів розвитку ринкових відносин закріпила у численних статтях права людини у сфері охорони здоров'я, джерела фінансування, компетенцію різних органів державної влади і місцевого самоврядування тощо. Конституційні основи знаходять своє конкретне втілення у різних сферах суспільного життя, що розвиваються під регулятивним впливом всієї правової системи держави. Засоби забезпечення права людини на охорону здоров'я, що закріплюються у Конституції України, отримують у відповідних конституційних нормах узагальнений політико-правовий вираз.

Конституційні норми, які проголошують людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, права і свободи невідчужуваними і непорушними, у тому числі у сфері охорони здоров'я, отримують предметно-юридичне втілення у всій національній системі права.

Сьогодні існує істотний розрив між конституційними положеннями, які закріплюють права людини і основоположні свободи у сфері охорони здоров'я, і реальним здійсненням цих прав. При цьому Україна як член Ради Європи відповідно до Паризької хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 р. взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, створити внутрішньодержавні гарантії їх здійснення, які ґрунтуються на загальноновизнаних міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах. Для української правової системи це означає необхідність істотного гуманістичного переорієнтування національного законодавства.

Отже, однією з проблем сучасного конституціоналізму є вдосконалення механізму правового регулювання взаємовідносин особи та держави і виокремлення в його межах механізму юридичних гарантій прав людини і основоположних свобод у сфері охорони здоров'я, особливе місце серед яких займають конституційно-правові гарантії.

Сьогодні державна політика щодо регулювання галузі охорони здоров'я досить суперечлива та нестабільна. З одного боку, держава приділяє недостатньо уваги забезпеченню конституційних прав громадян на охорону здоров'я, не виконуючи функції щодо надання безоплатної медичної допомоги для громадян, з іншого – не створює відповідних умов для правової, економічної та організаційної свободи суб'єктів господарювання, що надають медичні послуги.

Для підвищення якості державної політики необхідні не тільки змістовні та структурні зміни, а й суттєве підвищення функціональної результативності її реалізації. Суть цього завдання полягає в забезпеченні максимальної відповідності змісту, структури, функцій, методів і сили впливу державної політики цілям і вимогам суспільних трансформацій перехідного періоду. Стратегічною метою політики

держави у сфері охорони здоров'я є поліпшення стану здоров'я населення, забезпечення доступності медичної допомоги для всіх прошарків. Збереження і поліпшення здоров'я забезпечує більш повне використання багатогранних можливостей людини, тривалість активного працездатного періоду її життя [2].

В основу нової сучасної парадигми державної політики України у сфері охорони здоров'я має бути покладено розуміння того, що здоров'я людини-соціально-економічна цінність, а скоординовані дії, спрямовані на покращення здоров'я нації - стратегічний пріоритет держави.

Отже, процес реформування та оптимізації державної політики України у сфері охорони здоров'я в глобалізаційному суспільстві повинен включати такі стратегічні напрями регулювання:

- приведення законодавства України у сфері охорони здоров'я у відповідність до законодавства Європейського союзу;
- створення ефективних механізмів державного регулювання приватного сектору системи охорони здоров'я, забезпечення якості та ефективності його діяльності;
- визначення і законодавче закріплення обсягу гарантованих державних зобов'язань щодо безоплатної медичної допомоги;
- перехід на багатоканальну систему фінансування медичної галузі;
- підтримка фінансово-фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі охорони здоров'я;
- підвищення вимог до підготовки наукових кадрів, забезпечення раціонального використання науково-інформаційних ресурсів у галузі охорони здоров'я [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юридична енциклопедія. В 6 томах / [Ред. кол. : Ю. С. Шемчушенко та ін.]. – К. : Укр. енцикл. 1998. – Т. 2: Д - Й. – 1999.
2. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демограф. та соціол. досліджень НАН України, 2007. – 328 с.
3. Кризина Н. П. Державна політика України в галузі охорони здоров'я: генезис, тенденції та закономірності розвитку: монографія / Н. П. Кризина. – К. : Вид-во НАДУ 2007. – 224 с.

ВИВЧЕННЯ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН НА НЕЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ

В умовах формування України як демократичної держави, особливо актуальним стає проблема визначення пріоритетів розвитку, серед яких ключовими є розбудова правової держави та громадянського суспільства. Важливою складовою демократичних процесів є громадські організації, оскільки активна громадянська позиція та участь громадян у державному житті є необхідним елементом функціонування народовладдя. Формування державної та регіональної політики, процес прийняття політичних рішень не повинні обмежуватися лише державними органами, а потребують широкої участі громадськості. Громадські об'єднання є універсальним посередником між державою та громадянами, вони втілюють широкий спектр суспільних інтересів та краще розуміють природу відповідних суспільних проблем та можуть запропонувати шляхи їх подолання.

Низький рівень інформованості громадян про існування та діяльність громадських організацій є однією з проблем визначення ролі та місця у політичній системі держави. Але поява інституту громадських об'єднань в Україні та законодавче закріплення їх діяльності є ознакою становлення та розвитку демократичних процесів у нашій державі. Протягом 2005–2010 років при Президентові України було створено низку важливих консультативно – дорадчих органів, серед яких Національна комісія із зміцнення демократії та верховенства права, Рада громадськості при Президентові України, але дані органи не стали способом вироблення консенсусу між державою та громадськими об'єднаннями, оскільки співпраця громадськості та державних органів не була взаємовигідною.

Питання діяльності громадських об'єднань досліджували наступні науковці: В. Авер'янов, Є. Бистрицький, О. Вінніков, В. Головенко, А. Колодій, М. Михальченко, О. Палій, В. Погорілко, Ф. Рудич, А. Ткачук, В. Чалий, Ю. Шемшученко, М. Шевченко.

Метою статті є розкриття змісту та сутності, проблематики участі громадських об'єднань в українській політичній системі, з'ясування впливу громадських об'єднань на демократичний процес, порівняти нормативно-правову регламентацію функціонування громадських об'єднань, визначити функції та етапи розвитку громадських об'єднань.

Основними формами співпраці громадських об'єднань та державних органів є: 1) громадські слухання; 2) здійснення громадського контролю; 3) звернення громадян;

4) громадська експертиза; 5) громадський моніторинг; 6) функціонування громадських рад.

Метою діяльності громадських організацій є сприяння розвитку процесів демократизації, активізація громадської активності, залучення громадськості до процесів ухвалення державних рішень, громадські організації повинні бути посередниками між громадянами та владою.

Але чи завжди громадські організації можуть відповідати демократичним основам функціонування, так наприклад, у справі № 2-9493/11 Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області розглянув цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 про ліквідацію Асоціації міських громадських організацій “Фонд розвитку м. Тернополя ім. В. Лучаківського”, Консультаційно-інформаційного Центру підтримки підприємництва” та стягнення моральної шкоди, позивач обґрунтовував вимоги тим, що працівники Асоціації міських громадських організацій “Фонду розвитку міста Тернополя ім. Володимира Лучаківського”, Консультаційно-інформаційного “Центру підтримки підприємництва” не здійснювали допомогу ні консультаційну, ні практичну, а навпаки перешкоджали розвиватись та працювати, виходячи з цього позивач просить ліквідувати дану громадську організацію та відшкодувати йому моральну шкоду. Але ж відповідно до положень ст.110 ЦК України юридична особа ліквідується: 1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв’язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути. Тому позов визнано не обґрунтованим та відмовлено у задоволенні позову [1].

Побудова в Україні громадянського суспільства зумовлює пильну увагу до підтримки ефективного функціонування його інститутів, одним з яких є громадські організації. Однак за статистичними показниками кількість громадських організацій в Україні є відносно невеликою. Так, в Україні на 10 тисяч населення існує 11 зареєстрованих громадських організацій, тоді як в Угорщині – 46, в Хорватії – 85, а в Естонії цей показник сягає 201 [2].

Ще один приклад: для громадських об’єднань закон відводить 7 днів. А в Данії й Швеції, наприклад, асоціації набувають прав юридичної особи з моменту підписання статуту, в Нідерландах і Португалії – з моменту нотаріального засвідчення підписів засновників статуту [2].

З точки зору участі громадян в різних видах громадянських дій українське громадянське суспільство має значний розрив між формальною та неформальною участю. З одного боку, значна кількість українців бере участь в демонстраціях, страйках та інших формах неполітичної громадянської дії. Численні опитування

свідчать, що в останні роки, пов'язані з виборчими подіями, кількість громадян, що беруть участь в таких заходах, зросла до 30%.

Також є загальноприйнятими такі форми, як участь в справах громади, неформальне волонтерство та благодійність. З іншого боку, рейтинги неформальної участі не віддзеркалені у рейтингах членства в організаціях громадянського суспільства (ОГС). Дослідження показують, що членство у ОГС знаходиться на рівні 12%-15%, де найбільший відсоток участі належить профспілкам (19,6%), політичним угрупованням (8,9%) та спортивним та молодіжним асоціаціям. Членство в недержавних організаціях (НДО) знаходиться на рівні 6.2%. Причина цих обмежень участі криється в позиції більшості організацій, які не здійснюють акції залучення широких кіл населення до своєї діяльності, та не є привабливими та потенційними структурами для участі громадян. За даними Міністерства юстиції в Україні зареєстровано 143 655 організацій, які за класифікацією Індексу належать до ОГС, більшість яких складають політичні партії та їх регіональні осередки. НДО складають тільки 17% від цієї кількості, хоча їх число є переважаючим на національному рівні – 63% від ОГС. Рівень організації (структуризації) українського громадянського суспільства є посереднім. Рівень недовіри до НДО наближається до 50%, хоча він значно нижчий в порівнянні з політичними партіями чи владними структурами [3].

Серед причин низької громадської активності можна виділити: неефективність захисту прав і свобод, низький рівень політичної культури, узурпація влади в інтересах меншості, розуміння того, що громадськість є “політично використаними” у цілях державної влади, авторитарний спосіб функціонування владних відносин, запровадження псевдodemократичних реформ.

Для того, щоб зрозуміти сутність функціонування громадських організацій треба виділити декілька етапів їх інституційного становлення та розвитку:

- Виникнення потреби у об'єднанні спільних інтересів.
- Формування статусу та розподілення ролей у громадській організації.
- Формування організаційної структури.
- Легітимізація громадської організації.
- Легалізація громадської організації.

Громадські організації як інституційний елемент демократичних процесів є засобом самовираження громадян, реалізують вплив громадян на діяльність органів державної влади, захищають права та інтереси громадськості.

Проаналізувавши етапи формування громадських організацій можна виділити наступні функції, що здійснюють громадські об'єднання: 1) організаційна; 2) нормативна; 3) об'єднуюча; 4) комунікативна; 5) ціннісна.

Громадські організації представляють інтереси громадськості, можуть здійснювати захист інтересів соціальних груп, справляють вплив на процес прийняття урядом політичних рішень.

Право на свободу об'єднання закріплене в Конституції України, деталізується у законодавстві. Верховна Рада України має право на підставі статей 36, 37, 92 Конституції України та міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, додатково врегулювати правовий статус інститутів громадянського суспільства, що створюються при реалізації права на об'єднання, у спеціальному законі, який передбачає процедуру їх створення, порядок державної реєстрації та контроль за їх діяльністю. При цьому норми такого спеціального закону не повинні звужувати обсягу конституційних прав на свободу об'єднання та унеможливити реалізацію права кожного на прояв своєї суспільно-політичної позиції¹. Межі правового регулювання права на свободу об'єднання визначені Конституційним Судом України у п. 2 мотивувальної частини Рішення від 13 грудня 2001 р. № 18-рп/2001 таким чином: Конституція України встановила межі втручання держави в реалізацію права громадян на свободу об'єднання. Пункт 11 ч. 1 ст. 92 Конституції України передбачає, що виключно законами визначаються “засади утворення і діяльності об'єднань громадян”. Інші (що не є найбільш загальними) питання реалізації права на свободу об'єднання в громадянському суспільстві не підлягають державному регулюванню і мають вирішуватися на вільний розсуд його членів” [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 24.05.2012. Справа № 2-9493/11Єдиний реєстр судових рішень. – Електронний ресурс: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24255290>
2. *Лациба М. В.* Чому нам потрібен новий закон “Про громадські організації” / М. В. Лациба, О. Ю. Вінніков, М. М. Слюсаревський ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К., 2008. – 40 с.
3. *Коваленко В. Г.* Стан та проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні / В. Г. Коваленко // Вісник Донбаської національної академії будівництва та архітектури, випуск 2009. – № 3. – С. 42-44.
4. Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2001 р. № 18-рп/2001 (справа про молодіжні організації) // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 51. – Ст. 2310.

*Калівошка І.
Харківський національний університет внутрішніх справ
(м. Харків)*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВЕДЕННЯ ПО СЛУЖБИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ШЛЯХОМ РОТАЦІЇ

Актуальність теми полягає у тому, що у сучасних умовах розбудови демократичної правової держави, особлива увага звертається на створення вдосконаленої, ефективної моделі діяльності органів внутрішніх справ України та формування якісної кадрової політики. Приведення у відповідність до загальних

стандартів забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства та держави, у тому числі і щодо таких форм зміни умов трудового договору як переведення, переміщення та просування по службі, є запорукою якісного виконання функцій органів внутрішніх справ.

З аналізу норм, які регулюють форми зміни трудового договору працівників органів внутрішніх справ, ми можемо стверджувати, що вони потребують якісного, наукового дослідження й удосконалення. До сьогоднішнього дня ведуться дискусії щодо правової природи переведення, переміщення, просування по службі та інших понять, які змінюють умови трудового договору проходження служби в органах внутрішніх справ. Не завжди дотримуються трудові права працівників органів внутрішніх справ при зміні істотних умов їхньої праці, зокрема, внаслідок переведення на іншу роботу.

Базовим нормативно-правовим актом, яким регулюються правовідносини кадрової політики ОВС є Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [1]. Потрібно дослідити такий організаційно-правовий спосіб зміни умов договору про службу в органах внутрішніх справ, як ротація, а також з'ясувати її співвідношення з переведенням, переміщенням та просуванням.

Ротація працівників органів внутрішніх справ України, які за Законом України “Про міліцію” [2] проходять службу в державному озброєному органі виконавчої влади є необхідною та дуже важливою для якісного виконання покладених на них обов’язків. Слід зауважити, що термін “ротація” не має тлумачення змісту і він ніде не закріплений. Відсутня єдина, розтлумачена термінологія у законодавстві, яке регулює трудові правовідносини працівників органів внутрішніх справ. У спеціальному законодавстві, яке регулює проходження служби рядовим і начальницьким складом ОВС використовуються такі поняття, як “переміщення по службі” та “просування по службі”. Ці поняття, певною мірою, впливають на регулювання трудових правовідносин працівників ОВС, але їх визначень чи тлумачення законодавець не надав. У Законі України “Про державну службу” [3] просування по службі викладено як “просування по службі державного службовця здійснюється шляхом зайняття більш високої посади”.

Відтак, розглянемо поняття “переміщення по службі”. Відповідно до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [1] переміщення по службі на вищі посади відбувається в порядку просування по службі. Нагадуємо, що згідно зі ст. 27 Закону України “Про державну службу” [3] просування по службі державного службовця здійснюється шляхом зайняття більш високої посади. Як ми знаємо з норм трудового законодавства, а саме ст. 32 КЗпП [4], переведення на іншу роботу допускається тільки за згодою працівника. Не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника його переміщення. Виходячи з цього переміщення по службі на

рівнозначні та нижчі посади може відбуватися без згоди працівника ОВС, крім випадку коли відбувається переміщення працівника на роботу, яка протипоказана йому за станом здоров'я. Проаналізувавши це ми бачимо, що порушуються норми ст. 43 Конституції України [5], а саме “кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується”.

Отже, термін “ротація” повинен визначати в собі переведення та переміщення по службі працівника. Наприклад, переведення по службі повинно здійснюватися шляхом зміни трудової функції на вищі посади в порядку просування по службі, на нижчі посади з підстав передбачених у Положенні про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [1], а переміщення здійснюється без зміни трудової функції на рівнозначні посади. Переведення і переміщення по службі працівника – це зміна умов трудового договору, яка відповідно до ст. 43 Конституції України [5] повинна відбуватися тільки за згодою працівника, щодо якого відбуваються ці зміни.

Виходячи з цього, ми спробуємо надати визначення “ротації працівників органів внутрішніх справ”. Ротація – це переміщення працівника на рівнозначні посади або переведення його на вищі посади у порядку просування по службі, на нижчі посади з підстав передбачених у Положенні про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [1] в одному органі внутрішніх справ чи між декількома. Відтак, законодавець повинен закріпити термін “ротація” у відповідних нормативно-правових актах, які регулюють проходження служби та трудові правовідносини працівників органів внутрішніх справ, а саме законів України, “Про міліцію” [2], “Про засади запобігання і протидії корупції” [6], Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [1], КЗпП [4] та чітко визначити механізм його здійснення на умовах загальних гарантій трудового законодавства.

Проблемою переведення по службі працівників органів внутрішніх справ шляхом ротації є те, що переведення працівника на нижчу посаду у порядку дисциплінарного стягнення за скоєний ним дисциплінарний проступок тягне за собою зміну двох вагомих умов трудового договору – посада та заробітна плата. За скоєний один дисциплінарний проступок накладається подвійне стягнення на працівника. Тому законодавець повинен встановити відповідальність працівника пропорційну до скоєних дисциплінарних проступків.

При переміщенні працівника на рівнозначні посади між декількома органами внутрішніх справ може відбуватися зміна істотної умови трудового договору – місцевості. Обґрунтованого поняття місцевості у трудовому законодавстві не надано, але відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України “Про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість” [7] інша місцевість – це інший населений пункт. Наприклад, люди залишають маленькі містечка, переїжджаючи до

обласних центрів, тим самим ставлять під загрозу статус міста з якого від'їжджають, воно може змінитися на селище міського типу і щоб зберегти цей статус до складу міста включають селища, села, хутори, які знаходяться поблизу. Переміщення працівника на рівнозначні посади у селища, села, хутори, включені до складу міста неможливе тому, що змінюється ще одна умова трудового договору – місцевість, а саме населений пункт. Тому направляти працівника на роботу у селища, села, хутори включені до складу міста потрібно шляхом переведення. При зміні населеного пункту змінюється також транспортна доступність. Транспортна доступність – це оцінка, з якою легкістю можна дістатися до потрібного місця, використовуючи транспортні послуги. Наприклад, якщо працівника, який проживає в місті, направили на роботу в село, яке включене до його складу, то дістатися до місця роботи набагато складніше, збільшується час і грошові затрати, які потрібні на дорогу. Отже, якщо при переміщенні працівника на рівнозначні посади між декількома органами внутрішніх справ змінюється населений пункт або транспортна доступність, то це є переведенням. Проблемою такого переведення є складність розмежування його від переміщення.

Як ми бачимо з ч. 2 ст. 32 КЗпП [4] “не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника переміщення його на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором”. При переміщенні працівника в інший структурний підрозділ для роботи за тією ж спеціальністю за якою він працював, втрачається право на отримання більш високої премії або навпаки з'являється таке право, оскільки відповідно до Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ [8] розмір премії встановлюється для кожного структурного підрозділу окремо, що впливає на остаточний розмір заробітної плати. Оскільки змінюється розмір заробітної плати працівника якого переміщують, а це – істотна умова трудового договору, то така зміна буде вважатися переведенням.

Отже, сучасне законодавство, яке регулює трудові відносини працівників органів внутрішніх справ, має ряд проблем щодо форм зміни трудового договору шляхом ротації, які потрібно аналізувати та комплексно досліджувати. Це законодавство потрібно вдосконалювати для захисту трудових прав працівників, забезпечення гарантій трудового договору та створення найбільш якісного кадрового складу органів внутрішніх справ. Трудові відносини працівників органів внутрішніх справ повинні бути повністю захищені, тільки тоді ми зможемо побачити якісне виконання працівниками, покладених на них обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України : від 10.12.1971, № 322 – VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

2. Конституція України: від 28.06.1996, № 254к / 96 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів Української РСР : від 29.07.1991, № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/114-91-п>
4. Про державну службу : Закон України : від 16.12.1993, № 3723 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52, Ст. 490.
5. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України : від 07.04.2011, № 3206 – VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40, Ст. 404.
6. Про міліцію : Закон України: від 20.12.1990, № 565– XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
7. Постанова про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість: від 02.03.1998, № 255 // Кабінет Міністрів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/255-98-п>
8. Інструкція про порядок виплати грошового забезпечення особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ : Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України : від 31.12.2007, № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0205-08>.

*Купіна Л.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

АТЕСТАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Відповідно до Закону України “Про вищу освіту”, основними суб’єктами, на яких покладено завдання забезпечувати проведення наукової діяльності в системі вищої освіти України, є вищі навчальні заклади III і IV рівня акредитації. Наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах є невід’ємною складовою освітньої діяльності і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти.

Це забезпечується, зокрема, залученням науково-педагогічних працівників до розв’язання складних наукових проблем, впровадження результатів наукових досліджень і розробок.

В системі вузів для виконання покладених завдань проведення ефективної і безперервної наукової діяльності діють такі важливі форми підготовки наукових і науково-педагогічних працівників, як аспірантура та докторантура.

Відповідно, аспірантура і докторантура створюють умови для безперервної освіти, підвищення науково-педагогічної і наукової кваліфікації громадян і здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук, що здійснюється шляхом проходження процедури державної атестації науково-педагогічних працівників.

В умовах реформування системи вищої освіти суттєво зростає роль фахової підготовки науково-педагогічних працівників, оскільки рівень освіти осіб, які здобувають вищу освіту, прямо залежить від рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу. Не дивлячись на перебудови в соціально-політичній структурі нашої країни, на протязі тривалого часу процеси та процедури підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації не були піддані значним змінам. В зв'язку з цим, процедура державної атестації тривалий час є сталою та консервативною, що не сприяє активному збереженню та розвитку наукового потенціалу в нашій країні. Але, разом з тим, багато молодих вчених прагнуть до підвищення свого авторитету вченого, який визначається насамперед результатами його праці, ерудицією та кваліфікацією. Кваліфікація науково-педагогічного працівника дозволяє отримати нові наукові результати, робити наукові висновки, критично осмислювати наукову інформацію, оцінювати її переваги і вади, знаходити власні вирішення тієї чи іншої наукової проблеми та володіти навичками наукової організації творчої праці. Звісно є зрозумілим факт, що молодий фахівець, який прагне досягти успіхів у науці не володіє вищевказаними методами і намагається самостійно чи за допомогою своїх колег – науковців оволодіти професійними навичками вченого. Разом з тим, значну роль в підготовці науково-педагогічних працівників відіграє навчання в аспірантурі чи докторантурі, як складових системи державної атестації, процедура якої не завжди є зрозумілою та доступною для молодого спеціаліста.

Саме з метою тематичного спрямування майбутніх молодих вчених-юристів до вірних шляхів підвищення свої кваліфікації нами було розроблено програму навчальної дисципліни “Атестація науково-педагогічних працівників в Україні” та включено її до системи підготовки спеціалістів та магістрів права.

Мета навчальної дисципліни “Атестація науково-педагогічних працівників в Україні” полягає не тільки в сприянні залучення студентів-випускників вищих навчальних закладів до проведення наукових досліджень, підвищенню своєї наукової кваліфікації та активізації їх творчої діяльності в сфері науки, а й в ознайомленні з формами підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, порядком присудження наукових ступенів та присвоєнням вчених звань, що запровадженні сьогодні в Україні, суб'єктами державної атестації, завданнями атестації та основними напрямками її реформування. Окрім того, важливою метою навчальної дисципліни є також формування у майбутніх вчених високого рівня правових знань, що досягається шляхом вивчення та глибокого аналізу нормативних документів, що регулюють питання державної атестації і вмінням робити з них відповідні правові висновки.

Завданням курсу є опанування нормативною базою, якою здійснюються правове регулювання атестації науково-педагогічних працівників України, вивчення форм підготовки науково-педагогічних працівників, кола суб'єктів атестації науково-педагогічних працівників, критеріїв, які лежать в основі присвоєння вчених звань,

правових наслідків атестації науково-педагогічних працівників, правових проблем державної атестації, повноважень органів, які здійснюють державну атестацію.

Навчальна дисципліна “Атестація науково-педагогічних працівників в Україні” може бути нормативним курсом при підготовці фахівців за різними спеціальностями і покликана сформулювати у студентів цілісні знання про систему атестації науково-педагогічних працівників в Україні. Курс є своєрідним фундаментом, на якому базується подальше професійне зростання молодого спеціаліста, який вирішить реалізувати та поглиблювати свої знання в сфері науки та техніки.

В результаті вивчення навчальної дисципліни “Атестація науково-педагогічних працівників в Україні” студенти будуть знати: правове поняття атестації науково-педагогічних працівників та її правове регулювання; мету та принципи атестації науково-педагогічних працівників; форми атестації науково-педагогічних працівників; порядки присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань; юридичну термінологію; значення державної атестації в підвищенні кваліфікації науково-педагогічних працівників; основні напрямки реформування системи державної атестації науково-педагогічних працівників. Окрім того студенти будуть вміти: аналізувати закони та інші нормативні акти, що регулюють відносини атестації науково-педагогічних працівників; робити висновки та давати власні рекомендації щодо вдосконалення процедури атестації науково-педагогічних працівників; розуміти значення атестації науково-педагогічних працівників в системі розвитку науки та техніки.

*Кушинська Л.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ОСНОВА ЦІННІСНОГО ОРІЄНТИРУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ

Українська правова освіта нині перебуває в стані повторного становлення, оскільки лише наразі відчувається усвідомлення важливості її ціннісного орієнтиру. Останні події яскраво продемонстрували нікчемність спроб “якось залагодити” суперечливі питання вітчизняної історії та права, підлаштувати їх під стандарт, який всіх задовольняє тощо. Ці спроби з самого початку були приречені на невдачу, так само, як і “багатовекторна зовнішня політика”, що мала місце у середині 90-х років минулого століття.

Розглядаючи освіту в широкому сенсі, тобто, не розмежовуючи поняття “освіти” та “виховання”, а саме в сенсі “education”, котре перекладається як “освіта, навчання, виховання, підготовка, освіченість, вихованість”, і, головне – поєднує в собі

освітній і виховний процес, важливо розуміти – кожен народ природно випрацьовує певний комплекс цінностей, що засвоюються з дитинства, і лише орієнтуючись на такий, можна досягти основної освітньої мети. Крім того, правова освіта стосується не лише шкіл та інститутів – Інститут законодавства ВР України підпадає під цю категорію. Історія демонструє, які негативні наслідки навчально-виховного процесу мали місце тоді, коли його мета не орієнтувалась, не враховувала або ж прямо суперечила народним ціннісним установкам.

Найвідоміші з них – це деформації правосвідомості, як-от правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий романтизм. Неповага до права, закон сили замість сили закону і вражаюча колізія моралі та законності – ось явища, з якими зіткнулись педагоги та вихователі. Історична спадщина, за якої в пересічного українця генетично склалось вороже ставлення до держави як до чужого та ворожого явища. Але наразі нація заявила про себе, як така. Розбудова держави починається не лише з прийняття нових адекватних законів, хоча такі наразі також є актуальними. Розбудова держави починається з усвідомлення необхідності діяти адекватно ситуації та виховання покоління громадян, котрі здатні критично мислити, генетично поважати закон та виконувати наказ лише тоді, коли це необхідно.

І головним орієнтиром у цьому процесі має бути система правових цінностей, що віками історично закарбувалась як еталон справедливості. В теорії ця система називається правова культура. Однак, це більш загальне поняття. Правова освіта має враховувати не лише правову культуру, але й ті конкретні правила, які відомі, знані, шановані та усвідомлюються, як обов'язкові.

Говорячи про правовий звичай як основу ціннісного орієнтиру сучасної правової освіти, варто зазначити два аспекти. Перший: важливо донести необхідність врахування звичаєвого права як форми національної свідомості до законодавця. Двадцять чотири роки законодавець недостатньо приділяв уваги відповідності закону й справедливості в народному розумінні – як наслідок маємо неповагу до закону. Другий: маючи на виході закон, що відповідає особливостям народного уявлення про справедливість, спрощується завдання по вихованню підростаючого покоління – адже тепер таке орієнтується на категорії, відомі з дитинства. І врешті – вітчизняна звичаєва правосвідомість органічно пов'язана з глибокою повагою як до праці, так і до працьовитості, відразу до ледарства. Ці постулати ніким не запроваджувались, а творились природним шляхом в саме в тім полягав їх громадський імператив.

Для порівняння можна взяти країни Європи та Азії. В Європейському союзі цінності та правовий звичай є офіційними джерелами права. Варто уваги – правовий звичай та цінності тут зазначено окремими категоріями, що не є дивним. Адже кожна з них має свої визначні характеристики, зокрема, звичай є більш консервативним та має, переважно, етнічний характер, а цінності є більш сучасними. Однак, за всіх відмінностей у них є і й спільна риса – вони шануються й сприймаються як обов'язкові. Відтак, гасло Євросоюзу “Єдність у багатоманітності” знаходить своє

практичне втілення – кожен народ пройшов свою історію розвитку, однак, їх еднаються спільні цінності.

Важливо звернути увагу, що Україна, принаймні географічно є європейською державою, котра мала нагоду довести вірність європейським цінностям. Однак, не варто забувати про ті духовно-культурні цінності, що історично склались на наших землях, і які існували паралельно з загальним поступом світової культурної розбудови. Гуманізм, зокрема, вважається суто європейським надбанням та нині починає усвідомлюватись в нашій державі не лише як науковий постулат, а й на громадсько-побутовому рівні. Але якщо звернутись до вітчизняної історії – чи не були пращури українців найбільш гуманним народом серед відомих? Найдавніший письмовий кодекс Руська Правда свідчить про відсутність смертної кари, як такої. В Руській державі не існувало ката, а порушників громадського порядку воліли вигнати за межі громади, але не страчувати. М. Ю. Брайчевський в цьому контексті зазначає, що Русь була чи не єдиною країною середньовічної Європи, що залишилася вірною етичним засадам початкового християнства [2, с. 181]. Однак, не лише християнські уявлення лягли в основу такої вірності. Ці засади виявилися тотожними слов'янському звичаєвому праву розумінню, за яким вбивати не можна було в принципі. Можна лише мстити за обиду.

Відтак, задовго до прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод на Русі, сформувались ще дохристиянські уявлення про святість землі, яка не терпить вигляду крові, про невинно пролиту кров, що кличе до неба [3, с. 30, 39], тож, слов'яни-русичі воліли радше вигнати злочинця за межі громади, ніж здійснити кровопролиття. Саме цим звичаєвим правом розумінням і пояснюється неприйняття страти як запобіжного засобу забезпечення сталості соціальної норми. У своєму “Повчанні” Володимир Мономах озвучив це правило, говорячи “винний чи не винний – не вбивайте” [4, с. 84.].

Отже, вітчизняна гуманність існувала задовго до написання конвенцій, складання концепцій та апеляції до загальнолюдських цінностей. Більше того, наші землі оминула середньовічна інквізиція, а українська толерантність є вражаючим фактом вітчизняної історії, про що свідчать історичні факти, зокрема, події 1941–1943 років Бабиного Яру, переховування українцями дітей, ризикуючи власним життям та життям своїх близьких.

Гуманізація освіти, про необхідність якої як одного з пріоритетів розбудови вітчизняної освітньої сфери, говорилось неодноразово [1, с. 9], має спиратись на європейський вимір, але насамперед варто не забувати українські звичаєві цінності, що з'явилися на кілька століть раніше. Людиноцентризм освіти, що є похідною категорією від гуманізації, як один з її орієнтирів був озвучений ректором НПУ ім. М. П. Драгоманова, В. П. Андрущенком при укладанні головного педагогічного документу – Педагогічної Конституції Європи [5].

Підсумовуючи сказане, можна зробити такі висновки. Сучасна правова освіта долає остаточні явища пострадянського суспільства. Вирішуючи поставлені завдання, визначаються нові орієнтири та подальші цілі. Ціннісний вектор освіти в цьому процесі повинен усвідомлюватись як важливий чинник, що має базуватись не лише на запозиченні іноземного досвіду, але насамперед на кращих зразках того, що складає вітчизняні правові цінності. Правовий звичай, як одне з джерел права, що отримавши офіційну санкцію, має народне походження, повинен розумітись як основа правової культури держави, основні норми якої засвоюються з дитинства. Відтак, в побудові сучасної моделі виховання їх важко переоцінити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрущенко В. П.* Вища освіта в контексті глобалізації // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2002. – 263 с.
2. *Брайчевський М. Ю.* Твори. – К. : Видавництво ім. Олени Теліги, 2004. – 720 с.
3. *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон).* Дохристиянські вірування українського народу. – Вінніпег. 1965. – 424 с.
4. *Володимир Мономах.* Повчання; Статут Володимира Всеволодовича /Пер. із старослов'янської ; упорядкув. та передм. В. Яремченка. – К. : МАУП, 2006. – 312 с. – (Б-ка українознавства; Вип. 6).
5. Педагогічна Конституція Європи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arpue.org/index.php/ru/hlavnaia/104-pedagogicheskaya-konstitutsiya-evropy/141-pedahohichna-konstytutsiia-yevropy-1>

*Міхневич Л.
Київський національний університет
імені Т. Шевченка
(м. Київ)*

ВИЩА ЮРИДИЧНА ОСВІТА В НЕУНІВЕРСИТЕТСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КИЄВА (1917-1920 РР.)

Протягом останніх десятиліть сформувався стійкий інтерес до вивчення історії української юридичної освіти. Сучасні дослідники крок за кроком відновлюють історичну справедливість, відкривають забуті сторінки вітчизняної педагогічної спадщини. Досвід діяльності наших попередників сьогодні, поза всяким сумнівом, може бути корисним, особливо в умовах освітніх інтеграційних процесів. І, як не дивно, досить по сучасному звучать рядки Тараса Шевченка “... і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь...”.

Зауважимо, що дореволюційна модель юридичної освіти мала деякі особливі риси, зокрема переважала підготовка юристів у державних вузах (але також існувала сітка приватних юридичних закладів); діяла тільки очна форма навчання; юристи складали абсолютну більшість студентства країни; підготовка правознавців носила

утилітарний характер (формувався чиновницьких контингент, еліта країни). Важливим було й те, що юридичні факультети, виконуючи основні освітні функції, накопичували науковий потенціал, були центрами наукових пошуків відомих учених-юристів.

Після повалення царського режиму в 1917 р. стали можливими поширення принципів свободи і рівності, демократизація суспільних відносин, докорінне перетворення у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Разом з тим розпочалося становлення радянської освітньої моделі: ліквідували недержавний сектор освіти; зосередили викладання юриспруденції в університетах; юридичні факультети втрачали провідні позиції, реорганізовувалися або закривалися. Однак відзначимо, що Україна мала особливості таких реформ: по-перше, становлення радянського ладу на українських територіях відбувалося в стані перманентної боротьби за владу, часті зміни політичних режимів. У таких умовах питання освіти для влади були другорядними. По-друге, українська інтелігенція намагалася сформувати національну освітню систему і примножити досягнення існуючої вищої юридичної школи. Саме тому, незважаючи на важкі умови громадянської війни, відкривалися нові навчальні заклади, зокрема й національні, та продовжували діяти старі виші, зберігаючи кращі традиції дореволюційної освіти. Тож в роки становлення української державності в Києві юристів готували юридичні факультети двох університетів (Київського та Українського народного), юридичне відділення Київських Вищих жіночих курсів та Київський юридичний інститут, заснований в 1917 р. Саме останньому ми приділимо свою увагу.

І так, юридичний інститут як неуніверситетський навчальний заклад вирізнявся за системою управління, структурою, організацією навчального процесу, основними формами викладання тощо. Він став вишем нового типу, де були реалізовані ідеї нової системи підготовки юристів, запропоновані В. І. Синайським та М. І. Мітіліно. Інститут як “вищий навчальний заклад і вчена корпорація” діяв на підставі Статуту, затвердженого 24 жовтня 1917 р.¹ Він був побудований на новаторських засадах. Його засновники використали принципово нові підходи при формуванні структури інституту, навчальних планів, змісту навчальних програм, організації викладання навчальних курсів, проведення іспитів, контролю знань, управління².

За структурою інститут вигідно відрізнявся від існуючих вишів, і був покликаний задовольнити нагальні потреби часу. Його установи були побудовані так, що особа могла отримати прогімназичну, середню, середню-професійну, вищу, а в подальшому – післядипломну освіту та брати участь у науковій діяльності, аж до входження в наукову корпорацію.

Відтак, при інституті діяли загальноосвітні (підготовчі) курси для отримання початкової освіти, що відкривали вільний доступ до навчання широким верствам

¹ Устав Киевского юридического института. – К. : Тип. “Прогресс”, 1918 . – 14 с.

² Докладніше див.: Міхневич Л. В. Київський юридичний інститут: сторінки із історії вищої юридичної освіти // Науковий вісник НУБіПУ: Серія «Право». – 2012. – № 173. – Ч. 2. – С. 29-35.

населення. Двосеместрові професійні курси (судово-нотаріальний та торгово-промисловий (економічний) напрям) готували осіб з початковими практичними навиками, які могли зайняти, як правило, на периферії посади допоміжного персоналу різних судових, адміністративних, урядових та громадських установ і посади, які забезпечували правопорядок при здійсненні економічних функцій держави¹. Ця ідея нам видається досить вдалою, адже давала можливість, в умовах повної перебудови держави, швидко сформувати армію фахівців-практиків. Зауважимо, що ці курси розглядалися засновниками лише як тимчасове явище.

Для отримання середньої загально-професійної підготовки в інституті діяли два відділи: судово-нотаріальний (з судовим і нотаріальним підвідділами) та торгово-промисловий (економічний) – з кооперативним, страховим, місцевого самоуправління та іншими (створювалися за потребою) підвідділами. Вони готували молодь до вступу на суспільно-юридичний факультет, власне який і давав повну вищу юридичну освіту. Факультет мав чітку спеціалізацію: судове, адміністративне та торгово-промислове (економічне) відділення. Навчання тривало три роки. Четвертий – необов'язковий рік, відкривав здібним молодим людям можливість здійснювати наукову діяльність при секціях інституту. Кінцевим результатом такої творчої праці мав стати захист дисертації, після якого особа входила до наукової корпорації.

Інноваційними були й навчальні плани та програми, основою яких стало поєднання правових та економічних наук. Звичайно, сама ідея такого поєднання не була новою, але засновники інституту втілювали цей задум задля запровадження чіткої спеціалізації, виокремлюючи судовий, адміністративний та господарсько-правовий напрями підготовки юристів. Такий підхід давав можливість підготувати фахівців певних галузей народного господарства та, ймовірно, був спробою здійснити диференціацію юридичних наук.

Нові підходи виявилися й в організації навчального процесу. Основна тенденція полягала в підвищенні активності студентів при отриманні знань. Запорукою гідної освіти визнавалося вміння мислити та самостійно науково працювати. Відтак, зберігаючи лекції, запроваджували нелекційні (співбесіди, реферати, доповіді, обговорення та ін.) заняття. Їх проведення розмежовувалося в часі (перший семестр – лекції (теоретичний курс), а другий – нелекційні заняття (практичний курс). Навчальний процес забезпечували як професори та приват-доценти (читали лекції), так і практичні працівники – судді, нотаріуси, адвокати (вели нелекційні заняття). Важливо, що загальна кількість цих занять становила не більше 18 тижневих годин, а весь інший час відводився на самостійну роботу студента в бібліотеці та семінаріях інституту. Зауважимо, що і сьогодні це питання не втратило актуальності. Реформи вітчизняної та світової системи вищої освіти спрямовані на виховання самостійно

¹ Киевский юридический институт. Потребность в нем, его задачи, организация и обозрение преподавания. – К. : Т-во "Печатня С. П. Яковлева", 1918. – С. 7.

мислячого дослідника та активного учасника пізнавальних процесів, адже лише самостійна праця дає міцні знання та навички професійної діяльності.

Також був модернізований й процес перевірки знань. Щоб уникати механічного зубріння матеріалу, звичні курсові іспити були замінені системою проміжних заліків та співбесід (колоквіумів). Обов'язкові іспити зводилися до мінімуму, а випускні – складали лише слухачі двосеместрових курсів. Такий інноваційний підхід до формування вищої спеціальної школи міг дати позитивні зрушення та збагатити систему української юридичної освіти. Втім, плани влади щодо розвитку радянської школи були іншими. Відповідно до “Інструкції до оголошення законодавчим шляхом положень про державну систему Вищих Шкіл в УРСР” від 9 червня 1920 р. ліквідовувалися всі юридичні факультети, відділи та юридичні інститути. Аргументом їх ліквідації була непридатність старих планів “буржуазних навчальних закладів” та їх невідповідність запитам нового життя. Тож Київський юридичний інститут припинив свою діяльність.

Отже, навіть такий короткий огляд його історії дає можливість зробити певні висновки. Впродовж 1917–1920 рр. Київський юридичний інститут відігравав помітну роль у розвитку юридичної освіти України. Оригінальні навчальні плани та програми, висококваліфікований викладацький склад забезпечили якісну юридичну підготовку його вихованцям. Завдяки спеціалізації юридичної освіти були створені умови для впровадження диференціації професійної підготовки юристів.

*Морозова В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СПЕЦИФІКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВПЛИВУ ЗУМОВЛЮЮЧИХ ЧИННИКІВ

В аналізі змісту та специфіки забезпечення інформаційної безпеки держави принципово важливим є виявлення найзначніших, з погляду політичних відносин, параметрів зазначеного процесу. Відзначимо, що при дослідженні такого роду відносин необхідно розглядати явища з позицій системного аналізу, що припускає не простий вплив одного явища на інше, а і навпаки, тобто враховувати їхню взаємодію, взаємовплив. Значну роль у ході дослідження взаємного впливу зазначених явищ відіграє виявлення мотивації впливу або, іншими словами, чинників впливу як основної характеристики їхнього причинно-наслідкового зв'язку, що визначають умови, спрямованість та зміст досліджуваних процесів. Тому пропонується розглянути

ретельніше через призму впливу зумовлюючих чинників визначення змісту та специфіки забезпечення інформаційної безпеки держави.

Повне та змістовне визначення поняття “чинник” розкривається в роботах В. Рагузіна, який вважає, що термін “чинник” можна розглядати як загальнонаукове поняття, що охоплює цілий ряд філософських понять, таких як причина, рушійна сила, умови, обставини. Вони детермінують процеси становлення, розвитку, змін тих чи інших суспільних явищ або помітно впливають на них [3, с. 9].

Багатство та розмаїття змісту загальнонаукового поняття “чинник”, відзначені М. І. Карєєвим на початку ХХ ст. (тобто в той час, коли воно ще тільки входило у категорійний апарат суспільних наук), як визначена незручність у теоретичному відношенні, у даний час, коли воно стало загальноживаним, виглядають швидше як достоїнства цього поняття, що дозволяють одним словом охопити цілий ряд споріднених явищ [3, с. 10].

Високо оцінюючи спроби вищезазначених авторів, розпочаті ними щодо визначення поняття “чинник”, слід зазначити загальний їхній недолік. В усіх наведених визначеннях поняття “чинник” виступає або як тотожне поняттям “рушійна сила”, “причина”, “умова” або як родові стосовно них. У цьому плані правий В. І. Волович, пропонуючи в сукупності, наприклад, соціальних чинників розрізняти “ті, котрі рухають глибинними змінами в суспільстві, визначаючи її істотні характеристики, напрямок і рівень розвитку і ті, котрі обумовлюють лише окремі зміни в суспільстві або явищах та процесах” [1, с. 118]. Іншими словами, поняття “чинник” знаходить самостійне значення тільки в тому випадку, коли воно актуалізує увагу на якійсь одній складовій з цілого комплексу сил, що впливають на той чи інший об’єкт.

Безумовно, щодо сфери інформаційної безпеки такою “силою” виступає захист інформаційного простору, як політичне явище і процес, за допомогою якого багато в чому визначається стан, зміст, а також перспективи даного виду безпеки держави. Більш того, відповідно до даного визначення, а також з урахуванням вищезгаданих підходів, поняттям “чинник” щодо захисту інформаційного простору в процесі його впливу на інформаційну безпеку держави вважаємо доцільно визначати також і те, що в інших випадках може позначатися поняттями “рушійна сила”, “причина”, “умова”.

Таким чином, визначаючи сутність чинника, як найбільш значимої характеристики впливу одного політичного явища на інше, можна зробити висновок, що чинник - це поняття, яке служить для визначення джерела впливу, що діє на той чи інший об’єкт, котрий має певне значення для його функціонування та в даних конкретних умовах представляє особливий дослідницький інтерес. Якщо розглядати процес впливу захисту інформаційного простору на інформаційну безпеку держави, як об’єкт, що знаходиться під впливом різноманітних чинників, то ми повинні розглянути досить широкий спектр зазначених чинників.

Багатоплановість та неоднозначність впливу різних чинників на взаємодію захисту інформаційного простору та інформаційної безпеки логічно підштовхує до їхнього угруповання по типам [2, с. 283]. Насамперед, варто виділити групи чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. У цьому плані представляється, що об'єктивні чинники являють собою багаторівневу систему (глобального, регіонального та національно-державного рівнів) внутрішніх і зовнішніх параметрів, що впливають на суб'єкти формування та реалізації інформаційної політики держави.

До числа найзначніших об'єктивних чинників у сучасних умовах, що обумовлюють вплив захисту інформаційного простору на інформаційну безпеку, відносяться геополітичні чинники – геополітичні параметри (умови, ресурси, можливості), що визначають стан і розвиток держав, регіонів й світу в цілому. Геополітичні параметри держави є визначальними в дихотомії “захист інформаційного простору – інформаційна безпека”, оскільки саме вони визначають в умовах формування нового світового порядку специфіку й можливості держави здійснювати захист інформаційного простору та забезпечувати свою інформаційну безпеку. До об'єктивних чинників можна віднести також кліматичні умови, демографічну ситуацію в країні та цілий ряд інших параметрів, що об'єктивно визначають місце держави у світовому співтоваристві. Тому аналіз зазначених параметрів держави та відповідності ним інформаційної системи держави є важливою умовою дослідження процесу впливу захисту інформаційного простору на інформаційну безпеку.

Поряд з об'єктивними чинниками досліджуваного процесу на нього роблять вплив також чинники суб'єктивного характеру. У даному випадку мова йде, насамперед, про політичну діяльність та практичні дії конкретних держав, політичних сил і різних організацій, що негативно впливають на політичну ситуацію у світі, країні, визначаючи стан небезпек і загроз інформаційної безпеки конкретної держави. Крім цього, до чинників суб'єктивного порядку відноситься також діяльність суб'єктів інформаційної політики даної держави, які здійснюють захист інформаційного простору та реалізують завдання забезпечення інформаційної безпеки. Вплив суб'єктивних чинників у даному випадку припускає результат усвідомленої діяльності суб'єктів політики в процесі їхнього впливу на інформаційну безпеку держави, опосередковану специфікою, змістом і результатами захисту інформаційного простору.

Таким чином, найзначнішими аспектами, що визначають характер і зміст впливу захисту інформаційного простору на інформаційну безпеку держави, є наступні:

1. Інформаційна безпека сучасної держави детермінована сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників глобального, регіонального і державного характеру.

2. У числі об'єктивних чинників провідне місце займають чинники геостратегічного рівня, що обумовлюють генезис вихідної складової політики захисту

інформаційного простору: інформаційно-інтелектуальний потенціал, інформаційні ресурси та можливості захисту інформаційного простору в інтересах забезпечення інформаційної безпеки.

3. Забезпечення інформаційної безпеки сучасної держави значною мірою обумовлено дією суб'єктивного чинника, пов'язаного з політичними пріоритетами в діяльності керівників органів державної влади, у першу чергу, так званих, “силових структур”, як основних суб'єктів політики, що визначає мету, завдання, методи та способи вирішення проблем в області захисту інформації.

Науковий підхід до визначення сутності та змісту впливу захисту інформаційного простору на інформаційну безпеку держави припускає комплексний характер дослідження даного явища, системність.

Проте стан розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фактор социальный : Социологический справочник / [под ред. В. И. Воловича]. – К. : Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
2. *Макаренко Є. А.* Міжнародні інформаційні відносини / Є. А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2002. – 452 с. – (Монографія).
3. *Рагузин В. С.* Роль релігійного фактора в міжнаціональних відносинах / В. С. Рагузин. – М. : РАГС, 1998. – 245 с.

*Плахтій Ю.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В рамках Болонського процесу освіта розглядається як суспільне благо. Це означає, що вища освіта перебуває у сфері державної й суспільної відповідальності, де усі інституції вищої освіти, незважаючи на цілі створення, відповідають на потреби суспільства та забезпеченні необхідними ресурсами для виконання своїх функцій і повноважень: підготовка студентів до подальшого життя в якості активних громадян у демократичному суспільстві; створення та підтримання широкої сучасної бази знань, а також стимулювання дослідницької і винахідницької діяльності.

Тому дослідження засад та пріоритетів соціального захисту студентів Європейського простору вищої освіти у значенні створення відповідних економічних,

правових, організаційних умов і гарантій для здобуття вищої освіти, забезпечення рівного доступу, надання якісних освітніх послуг, гарантування основних прав людини на працю та освіту є надзвичайно актуальним для подальшої міжнародної співпраці в освітній та соціальній сферах.

Співпраця держав, які підписали Болонську декларацію, в зазначеному контексті відбувається за такими напрямками:

- рівний доступ до вищої освіти;

Розширення доступу до вищої освіти є передумовою суспільного прогресу та економічного розвитку, запорукою соціальної єдності, зменшення нерівності, підвищення рівня знань, умінь та компетентності у світі. Гарантія рівних прав у здобутті освіти є важливим принципом Європейського простору вищої освіти. Держави-учасники домовилися про проведення спільної політики, яка б була спрямована на оптимізацію вищих навчальних закладів, запровадження розширеної системи надання якісних освітніх послуг, розробка гнучких навчальних траєкторій та альтернативних шляхів доступу, в тому числі визнання попереднього навчання [2], створення суспільної різноманітності шляхом залучення студентів із малопредставлених груп чи непрезентабельних категорій (зважаючи на національні, гендерні, вікові та інші особливості), надання фінансової та економічної допомоги здобувачам освіти, особливо тим, що знаходяться в соціально несприятливих умовах, а також забезпечення консультаційними послугами щодо можливості отримання такого виду підтримки [4].

- Студентське самоврядування.

Держави-учасниці гарантують студентству повноправне партнерство в управлінні вищою освітою на рівні з науково-педагогічними працівниками та керівництвом вищого навчального закладу [1]. Створюють умови для активної участі студентів в університетському житті, що дасть їм можливість розвинути інтелектуальну незалежність та упевненість в собі поряд з професійними знаннями та навичками [2], а також самостійно відстоювати свої права та інтереси.

- Мобільність.

Соціальний захист академічно мобільних здобувачів вищої освіти полягає у розробці низки практичних інструментів щодо фінансового забезпечення мобільності, створення доступної інфраструктури, прийняття норм щодо візового режиму та дозволу на роботу [3].

- Працевлаштованість.

Особи, які закінчили навчання, потребують підтримки для успішного застосування отриманих професійних навичок на практиці. Норми підписаних в рамках створення Європейського простору вищої освіти декларацій передбачають такі заходи з метою реалізації права на працю випускників: розробка навчальних планів, відповідно до яких студенти отримували б знання, навички та компетенції, які вони потребують у своєму професійному житті; на державному рівні забезпечення повної сумісності системи працевлаштування та кар'єри з трицикловим принципом навчання; підвищення рівня початкових кваліфікацій; забезпечення постійного оновлення

кваліфікованої робочої сили завдяки тісному партнерству між урядами, інституціями вищої освіти, соціальними партнерами та студентами, що дозволить вищим навчальним закладам краще відповідати потребам працедавців, а працедавцями – краще розуміти перспективи в освітній сфері; сприяння розвитку здатності до працевлаштування, що надасть індивідові можливість скористатися можливостями, які з'являються на ринку праці; посилення співпраці вищих навчальних закладів з урядами, урядовими агенціями та працедавцями з метою збільшення доступності та якості роботи служб, що займаються орієнтацією студентів і випускників щодо їхнього працевлаштування та кар'єрного розвитку; включення до освітніх програм стажування на робочому місці та навчання на роботі [3].

Варто зазначити, що успіх втілення даних положень залежить не тільки від узгодженої міжнародної співпраці, але й від особливостей системи освіти, соціально-економічного, політичного та культурного середовища тієї чи іншої країни.

Таким чином, держави-учасниці взяли на себе зобов'язання реформувати національну систему вищої освіти з врахуванням соціального виміру, а уряди отримали відповідні рекомендації для розробки дієвих механізмів здійснення соціального захисту студентства, зокрема:

- визначити цільові групи здобувачів вищої освіти для надання їм необхідної допомоги;
- забезпечити відповідну фінансову підтримку студентів не лише у навчанні, але й в соціальних, економічних, культурних, психологічних та медичних питаннях;
- покращити доступ до вищої освіти для недостатньо представлених груп, щоб студентська репрезентативність якнайширше відображала різні верстви населення;
- відстоювати активну студентську участь у всіх сферах громадського життя, які стосуються їх академічного та особистого розвитку у вищій освіті;
- створити систему обміну досвідом і рівним навчанням професіоналів у студентських справах і послугах;
- забезпечити безкоштовну інформацію та консультування стосовно соціальних, економічних, психологічних, медичних проблем;
- розробити механізм обміну персоналом та програмами щодо студентських справ та послуг в Європейському освітньому просторі.

Таким чином, реформування системи вищої освіти в рамках Болонського процесу передбачає рішення проблеми соціального захисту та матеріального забезпечення студентів, як на загальноєвропейському, так і національному рівнях, та передбачає створення рівних можливостей у вищій освіті й розширення доступу, сприяння в успішному завершенні навчання, надання фінансової підтримки; керівництво і консультування щодо соціальних, економічних, психологічних, медичних питань та ін., забезпечення участі студентів в управлінні освітою, гарантування збереження основних прав і свобод людини у зв'язку з мобільністю учасників навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берлінське Комюніке “Створення Європейського простору вищої освіти”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_754
2. Бухарестське комюніке “Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tempus.org.ua/uk/news/756-novini-rozvitku-bolonskogo-procesu.html>
3. Комюніке конференції європейських міністрів вищої освіти “Болонський процес у період до 2020 року – Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті” (Льовен, Лювенля-Ньов, 28-29 квітня 2009 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/louvain.pdf
4. Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти “Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_576

*Устинова І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Питання фінансового правопорушення глибоко та різнобічно досліджувалося у юридичній фінансовій літературі протягом тривалого часу. Специфіка поняття передбачає дослідження цього питання і юристами теоретиками, і фінансистами, і цивілістами, і тими, хто займається кримінальним та адміністративним правом. Але погляд саме фінансистів на це питання є важливим теоретичним внеском в наукові розробки інституту правопорушення. З огляду права, правопорушення є проявом сваволі, нехтуванням тих правил, які схвалені і встановлені державою для підтримання соціального порядку та забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян [1, с. 58]. З соціального погляду, правопорушення завжди є вчинком, який завдає шкоди інтересам окремих громадян або суспільству. Тому держава має протидіяти цьому. У сучасній науковій літературі не існує єдиного визначення поняття “правопорушення”, наслідком чого є різне розуміння його сутності як в загальнотеоретичних, так і в галузевих дослідженнях. Формулювання науково – обґрунтованого визначення “правопорушення”, його законодавче закріплення і реалізація в правозастосовній діяльності набуває сьогодні особливої актуальності. Тривалий час поняття “правопорушення” розглядалось лише як юридичний факт. Одне з перших визначень правопорушення дали С. Г. Котляревський та Б. Л. Назаров. На їх думку, правопорушення – це юридичний факт, що являє собою винне протиправне діяння деліктоздатної особи [2, с. 68].

А. А. Іванов називає правопорушення антиподом правомірного поведіння і визначає його як суспільно-небезпечне, протиправне, винне діяння людини, що завдає шкоди особистості, власності, державі або суспільству в цілому [3, с. 67].

Оскільки правопорушення може бути як суспільно шкідливим (адміністративне правопорушення), так і суспільно небезпечним (злочин), вважається за доцільне доповнити наведене вище визначення, виклавши його у наступному вигляді: правопорушення – це суспільно шкідливе або суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), яка зазіхає на інтереси особистості, держави і суспільства загалом, що охороняються законом і за яке встановлена юридична відповідальність [1, с. 46].

Необхідність виділення фінансового правопорушення як самостійної підстави для застосування заходів фінансової відповідальності пов'язана, перш за все, з наявністю особливої правової галузі – фінансового права. У галузі фінансового права інститут примусу представлений у комплексі нормативних актів, регулюючих порядок здійснення фінансової діяльності. Так в п. 1.5.3 Інструкції про порядок проведення ревізій і перевірок органами державної контрольно-ревізійної служби в Україні, затвердженої наказом Головного контрольно-ревізійного управління України від 03.10.1997 р. № 121, при використанні такого підходу здійснення фінансового правопорушення констатували у разі порушення фінансово-правових норм. У Бюджетному кодексі України, законодавець сформулював поняття бюджетного правопорушення - недотримання учасником бюджетного процесу встановленого цим кодексом та іншими нормативно-правовими актами порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету (ст. 16). Існують різні визначення поняття фінансового правопорушення – дія або бездіяльність на підконтрольних об'єктах, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм; дія або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання всіх форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб, громадян України та іноземних громадян, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм, дія або бездіяльність урядових органів, Укрзалізниці, підконтрольних установ, їх посадових осіб, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм. Здебільшого, зрозуміло що це визначення протиправної поведінки у галузі фінансової діяльності, а не фінансового правопорушення, тому що не встановлюють правових підстав для настання фінансової відповідальності для суб'єктів правопорушення. Крім того, наведені визначення хоча і закріплюють дві форми поведіння суб'єктів (дія або бездіяльність), але ж не встановлюють ознаки винності діяння. Тому питання обов'язкової наявності вини у складі фінансового правопорушення вже тривалий час є предметом дискусії серед науковців у галузі фінансового права. Протиправність фінансового правопорушення виражається в порушенні учасниками фінансових відносин норм фінансового законодавства. Правопорушенням, яке містить ознаки фінансового, вважається тільки

те діяння, яке передбачено фінансовим законодавством. Юридичним наслідком вчинення діяння, що містить ознаки фінансового правопорушення, є застосування заходів фінансово-правової відповідальності. Незважаючи на неоднозначність законодавчого закріплення поняття фінансового правопорушення, науковці одноставно відстоюють позицію щодо самостійності цієї правової категорії як підстави фінансово-правової відповідальності. Але, виділяють фінансове правопорушення у структурі протиправних діянь. Самостійність фінансових правопорушень визначається і в адміністративному праві теж. Відмежовуючи їх від сфери адміністративних правопорушень, не зважаючи на положення п. 22 ст. 92 Конституції України, фінансові правопорушення в теорії та практиці виділяються і у сфері адміністративних деліктів [7, с. 36].

Отже, ми маємо достатнє наукове обґрунтування необхідності існування такої правової категорії як фінансове правопорушення, а законодавче виділення фінансового правопорушення в самостійний вид матиме важливе значення для підтвердження самостійності всього інституту фінансово-правової відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Іванський А. Й.* Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз: монографія. – О.: Юридична література, 2008. – С. 138.
2. *Котляревский Г. С.* Проблемы общей теории права / Г. С. Котляревский, Б. Л. Назаров. – М.: Юрид. лит., 1973. – 322 с.
3. *Иванов А. А.* Правонарушение и юридическая ответственность. Теория и законодательная практика: учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2004. – 322 с.
4. Фінансове право: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закладів] / [Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – С. 114.
5. Бюджетний кодекс України.
6. *Лисенко В.* Фінансові санкції і Конституція України // Право України, 1998. – № 12. – С. 7.

*Устинова І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)
Манукян А.
Національний авіаційний університет
(м. Київ)*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ БЮДЖЕТУ

В сучасних умовах бюджет є обов'язковою умовою ефективного функціонування будь-якої держави, та всі розвинені зарубіжні країни пройшли свій шлях, який вимірюється сторіччями, завдяки чому кожна країна напрацювала свою схему бюджетних відносин.

Саме формування Державного та місцевого бюджету є досить складним і тривалим процесом. Звичайно, у кожній країні структура державного бюджету має і певні свої національні особливості.

У законодавстві багатьох зарубіжних країн є також поняття додатковий бюджет і приєднані бюджети. У Франції, наприклад, додатковий бюджет за своєю природою є уточнюючий основний бюджет. В основному в бюджеті не може бути точно враховано всіх можливих змін фінансових показників протягом бюджетного року. Ці зміни можуть стосуватися бюджету як поточного, так і інвестиційного. Таким чином, у разі потреби прийнятий основний місцевий бюджет можна скоригувати з допомогою додаткового бюджету.

Існують види місцевих бюджетів у федеративних країнах (наприклад, США, Канада, Швейцарія) характерною є трирівнева бюджетна система (федеральний бюджет, бюджети суб'єкта федерації, місцеві бюджети), види місцевих бюджетів визначаються в законодавстві окремих суб'єктів федерації. А в унітарних державах (наприклад, Великобританія, Франція, Італія, Україна) представлена дворівневою бюджетною системою (державний і місцеві бюджети), їхня система встановлюється на основі єдиного загальнодержавного законодавства. Як у федеративних, так і в унітарних зарубіжних країнах немає єдиної бюджетної системи та єдиної бюджетної класифікації [1, с. 223].

Будь-яка бюджетна система повинна бути зорієнтована на розв'язання завдань будівництва системи, яка відповідала б таким основним вимогам, як соціальна справедливість, економічна ефективність, політична стабільність. У різних країнах існують різноманітні умови (адміністративні, соціальні, національні, культурні, історичні тощо), які впливають на побудову взаємовідносин різних рівнів влади у бюджетній сфері. Залежно від цих умов кожна країна по-своєму вирішує питання побудови міжбюджетних відносин.

В зарубіжних державах існує практика складання бюджетів на 3-5 років з відповідним уточненням на конкретний рік, який буде виконуватися [4, с. 65].

Закономірним для всіх розвинутих зарубіжних країн є поділ місцевих бюджетів на два самостійні функціональні види місцевих бюджетів. Це місцеві поточні, або адміністративні, бюджети та місцеві бюджети розвитку, або інвестиційні бюджети. Кожен із цих бюджетів має власні видатки і власні доходи.

Видатки бюджету розвитку, або бюджету інвестицій, спрямовуються на розвиток соціальної інфраструктури, на капітальні вкладення, на придбання устаткування та обладнання, на інші інвестиційні програми, на сплату основної частини боргу місцевих органів.

Доходи бюджету розвитку формується за рахунок банківських кредитів, муніципальних (комунальних) позик, інвестиційних субсидій, що надаються державною владою, та за рахунок деяких інших джерел.

Законодавство більшості зарубіжних країн забороняє використання доходів бюджетів розвитку на видатки поточних бюджетів.

Важлива роль у функціонуванні бюджетних систем належить фінансовому законодавству. Фінансове законодавство розвинених країн передбачає, що у випадку неприйняття парламентом рішення про затвердження бюджету до початку нового бюджетного року уряд має право виконувати витратну частину в межах сум, фактично витрачених у попередньому році.

У Великобританії Державний бюджет складається з двох частин: звичайного бюджету і національного фонду позик. Звичайний бюджет призначений для фінансування поточних витрат держави. Його витрати поділяються на щорічно затвержені Парламентом (витрати на оборону, економічні і соціальні цілі, субсидії місцевим органам влади, допомога країнам, що розвиваються) і постійні витрати консолідованого фонду не розглядаються Парламентом (виплати по державному боргу, внески до бюджетів).

Доходна частина бюджету у Великобританії в основному формується за рахунок податкових надходжень(понад 90%) [3, с. 76].

У різних державах початок бюджетного року визначений по-різному. Так, у Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Нідерландах він збігається з календарним роком; у Великобританії, Японії, Канаді бюджетний рік починається з 1 квітня і закінчується 31 березня; у Швеції, Норвегії – з 1 липня по 30 червня; у США – з 1 жовтня по 30 вересня. На це ж звичайно є причини, традиції, які пов'язані з термінами скликання сесій законодавчих органів [2, с. 320].

І саме тому ринкова економіка не в змозі ліквідувати бюджетний дефіцит без застосування дієвих стабілізуючих заходів, дотримання оптимально можливого співвідношення бюджетних доходів з видатками, а також запровадження жорсткої економії бюджетних коштів [1, с. 225].

Отже, досвід зарубіжних країн у процесі планування доходів та видатків є дуже важливим для України. І навіть світовий досвід підтверджує, що коли влада фінансує свої потреби з власних надходжень, то ця влада є підконтрольною та діє більш ефективно і відповідально.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Музика О. А.* Дефіцит місцевих бюджетів: досвід законодавчого закріплення у деяких Європейських країнах // Міжнародний науковий журнал “Порівняльно-правові дослідження”. – 2007. – № 2. – С. 223-226.
2. *Пасічник Ю. В.* Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч.посіб. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К. : Знання – Прес, 2003. – 523 с.
3. *Сафонова Л. Д.* Бюджетний менеджмент : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Київ. нац. екон. ун.-т. – К. : [КНЕУ], 2001. – 186 с.
4. *Чугунов І. Я., Лондар С. Л.* Фінансово-бюджетні відносини: аналіз тенденцій в умовах трансформації економіки. – К. : Львів : Компанія “Аліот”, 2002. – 203 с.

*Устинова І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)
Ткач І.
Національний авіаційний університет
(м. Київ)*

ПРОБЛЕМИ НАДХОДЖЕННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ

Проблема нестачі фінансових ресурсів в органах місцевого самоврядування та нестабільність їхніх дохідних джерел останнім часом набула загальнодержавного значення і стала досить актуальною темою для наукових праць багатьох вчених. Закономірність функціонування місцевих фінансів полягає у тому, що основним засобом формування доходів місцевих органів влади є місцеві податки та збори. У вітчизняній фінансово-економічній науці дослідження проблем і перспектив місцевого оподаткування широко висвітлюються в працях провідних вчених та економістів, серед них: О. Василик, Л. Воронова [5, с. 266], Н. Воротіна, О. Кучерявенко, В. Симоненко, О. Орлюк [6, с. 446], Л. Тарангул, Е. Дмитренко [3, с. 245] та інші.

На сучасному етапі розвитку фінансового права та економіки без перебільшення надається вирішальне значення місцевим податкам та зборам. Вони є складовою частиною системи податків держави і покликані відповідати інтересам органів місцевого самоврядування, оскільки оцінюються як самостійне джерело доходів місцевих бюджетів. Сьогодні суб'єкти господарювання беруть участь у формуванні фінансових ресурсів місцевих органів влади, сплачуючи місцеві податки і збори. Відповідно до ст. 69 Бюджетного кодексу України місцеві податки і збори належать до доходів місцевих бюджетів та не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів до цих бюджетів [2, с. 45], а Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [1, с. 3]. Це має важливе значення для розвитку місцевої інфраструктури, яка забезпечує реалізацію соціальної та економічної політики. Сплачуючи місцеві податки і збори, суб'єкти господарювання забезпечують наповнення бюджетів місцевих, селищних і сільських Рад фінансовими ресурсами, що, у свою чергу, справляє позитивний вплив на діяльність підприємств. Особливістю оподаткування в Україні є співіснування в межах однієї податкової системи двох підсистем – стандартної і спрощеної, що саме по собі позначається на ефективності оподаткування. Впровадження та використання спрощених систем оподаткування, до

яких належать: єдиний податок для фізичних осіб, єдиний податок для юридичних осіб, фіксований податок для фізичних осіб, спеціальний торговий патент, фіксований сільськогосподарський податок, породило цілу низку проблем. Практика функціонування спрощеної системи оподаткування свідчить про необхідність удосконалення її форми та порядку застосування, а також не можливо не погодитися з тим, що фонди коштів є недостатніми для формування місцевого бюджету сьогодні [4, с. 3-11].

Проаналізувавши проблему місцевих бюджетів України, можна стверджувати, що для подолання ситуації яка склалась в місцевому бюджеті потрібно здійснити ряд послідовних кроків вдосконалення правової бази щодо регулювання даного питання. По-перше, при удосконаленні системи місцевих податків і зборів необхідно закріплювати за регіоном лише ті податки і збори, на формування податкової бази яких можуть впливати органи місцевого самоврядування і які фактично забезпечують стійкі, стабільні джерела доходів місцевих бюджетів. По-друге, як відомо на сьогодні, на формування головних параметрів податкової системи суттєво впливає тіньова економіка. Державна податкова політика має бути спрямована на розширення бази оподаткування, запровадження системи економічних заходів з метою детінізації української економіки та легалізації доходів юридичних та фізичних осіб. По-третє, реформуючи систему місцевого оподаткування, треба змінити ставлення до місцевих податків і зборів і не розглядати їх як другорядні податки в складі системи оподаткування, суттєво підняти їхнє значення та роль у формуванні фінансових ресурсів місцевого самоврядування. А це можливо лише якщо здійснити перегляд складу місцевих податків і зборів. До місцевих повинні належати деякі загальнодержавні податки з тих, що традиційно надходять до місцевих бюджетів. Це, зокрема, податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств комунальної форми власності, плата за землю, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, податок на промисел, ресурсні платежі, плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності, надходження від збору за забруднення навколишнього природного середовища [7, с. 5-10], а також низка інших не менш значущих реформ.

Отже, проведення цих змін дасть можливість місцевим надходженням стати надійним інструментом регулювання економічного розвитку територій, та зменшенню соціальної напруги як у регіонах так і в країні в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI редакція діє з 21.03.2011 р. // Науково-практичний коментар ст. 1. – С. 3.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010р. № 2456-VI редакція діє з 02.03.2014 р. // Науково-практичний коментар ст. 69. – С. 45.
3. *Дмитренко Е. С.* Фінансове право України. Особлива частина : навчальний посібник. – К. : Алерта; КНТ, 2007. – С. 295.

4. Фінанси України : науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал / МФУ. – К. : Фінанси України. – 2005. – №4. – С. 3-11.
5. Фінансове право України : навчальний посібник / за ред. Л. К. Воронової. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 266.
6. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер. – С. 446.
7. Піхоцька О. М. Місцеві податки і збори у забезпеченні фінансової самостійності органів місцевого самоврядування // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 5-10.

СЕКЦІЯ V
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА І
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ РОЗБУДОВИ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Карнаух А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Інформація відіграє чи не найважливішу роль в житті людей, вона є невід'ємною частиною нашого життя. Процес інформатизації розвивається настільки стрімко, що веде до створення єдиного інформаційного простору.

Засоби масової інформації є одним з найвпливовіших факторів соціалізації, так як саме вони сприяють поширенню певної культури, формуванню установок, цінностей, зразків поведінки.

Засоби масової інформації – це розгалужена мережа установ, що займаються збором, обробкою, поширенням інформації. У цю мережу входять теле-, радіопрограми, газети, журнали, інформаційні агентства, кінодокументалістика. Застосування нових інформаційних та комунікаційних технологій є незворотною тенденцією світового розвитку та науково-технічної революції останніх десятиліть. Особлива роль у цьому процесі належить глобальній мережі Інтернет.

Сучасні ЗМІ є установами, створеними для відкритої публічної передачі за допомогою спеціального технічного інструментарію різноманітних відомостей будь-яким особам [1, с. 108].

Розвиток Інтернет-технологій відкриває перед суспільством безліч перспектив в самих різних сферах. Глобальна Мережа дозволяє забезпечити постійний суспільно-політичний диспут з можливістю електронного зворотного зв'язку в реальному часі між владою та громадянами, відкриваючи реальну можливість подолання ієрархізму владних структур.

До друкованих засобів масової інформації (преси) належать періодичні видання, які виходять під постійною назвою з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року – газети, журнали, бюлетені і разові видання з визначеним тиражем.

Аудіовізуальними, електронними засобами масової інформації є радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис, Інтернет тощо [2, с. 302].

Засоби масової інформації супроводжують людину протягом усього її життя. Вони виконують функції соціальної комунікації, інформування і виховання, формування громадянських цінностей, створюють відповідний соціально-політичний клімат. Зокрема, вчені К. Райт та Г. Ласуел виділили такі функції засобів масової інформації:

- інформаційна (розповсюдження знань про дійсність, інформування громадян про найважливіші для них і влади події);
- освітня (доповнює діяльність спеціальних навчальних закладів – шкіл, технікумів, університетів тощо);
- соціалізаційна (впливають на перетворення індивідуума в повноцінного, активного громадянина);
- критики та контролю, або соціального контролю та керування, реалізація яких спирається на громадську думку та закон;
- мобілізаційна (спонукання людей до певних дій чи свідомої бездіяльності);
- інноваційна (виявляється в ініціюванні політичних змін шляхом постановки важливих проблем перед владою й громадськістю);
- формування суспільної думки;
- розповсюдження культури.

Щодо впливу засобів масової інформації на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові категорії, то слід зауважити, що ЗМІ істотно сприяють засвоєнню людьми різного віку широкого спектра соціальних норм та формуванню у них ціннісних орієнтацій у сфері культури, політики, економіки, права тощо.

Журналістика – це різні потоки, різні рівні інформації, насамперед елементарні повідомлення про події і факти. Їх прийнято називати новинами. Це поверхнева, так би мовити, інформація, об'єктивне відтворення того, що відбулося або відбудеться. Ці події відповідним чином пояснюються, коментуються, тобто пов'язуються з уже існуючими базовими знаннями.

Телебачення та радіо пропонують різні види мовлення: інформаційне, суспільно-політичне, спортивне, навчальне, художнє, для дітей та юнацтва тощо.

Українська молодь переважно задовольняє свою інформаційну потребу саме за допомогою телевізора. Велике значення, зокрема, становлять відеосюжети кризових становищ, конфліктів, бойових дій, масових безпорядків, повні виступи, інтерв'ю політичних лідерів, представників державної еліти, ток-шоу політичних лідерів, коментарі з боку політологів, експертів, аналітиків іноземної держави [3, с. 26].

Однак телевізор виступає для них не стільки засобом отримання інформації, скільки засобом отримання задоволення від видовищ. Зростають споживацькі настрої молоді, зорієнтовані перш за все на сферу розваг. Негативно впливають на молоде покоління низькопробні зразки іноземної масової культури, зокрема – кінематографу,

які перенасичені елементами жорстокості, порнографії, пропагандою чужих для українського народу моральних і світоглядних цінностей.

Слід зазначити, що сьогодні бракує художніх і телефільмів про сучасні Збройні сили України, їх реформування, підготовку військових кадрів усіх рівнів. Тому вітчизняні телеекрани заповнила зарубіжна телепродукція, яка за допомогою мистецьких засобів з позицій інших держав показує розвиток військово-промислового комплексу, формування світогляду та морально-бойового духу воїнів відповідних армій.

Серед різноманітних електронних інформаційних джерел найбільшу цінність становить глобальний інформаційний ресурс “Інтернет” – це безпрецедентне джерело інформації практично будь-якого тематичного спрямування. Однак основним недоліком Інтернету є достовірність інформації, а також іноді рідке оновлення Інтернет сайтів.

Інформація, що поширюється за допомогою ЗМІ впливає на уподобання молоді майже у всіх сферах її життя – взаємовідносинах, музиці, одязі, манері себе поводити.

Засоби масової інформації здійснюють свою політичну, управлінську роль у політичній системі шляхом обговорення, підтримки, критики й осуду різних політичних програм, платформ, ідей і пропозицій окремих осіб, громадських формувань, політичних партій, фракцій. Саме засоби масової інформації повинні показувати зразок політичної культури. Преса, інші засоби масової інформації покликані виховувати політичну культуру в суспільстві. Політична культура передбачає добросовісність у викладі точки зору опонента, недопустимість навішування ярликів, підміни переконливих аргументів емоційними засобами суперечок і звинувачень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Піча В. М.* Політологія: конспект лекцій [навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти] / В. М. Піча, Н. М. Хома. – Львів : “Магнолія Плюс”, 2006. – 188 с.
2. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
3. *Телешун С. О.* Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації / С. О. Телешун, А. С. Баронін. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2001. – 112 с.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ГЕНЕЗИС ПРОБЛЕМИ

На рубежі XX–XXI століть, на зміну індустріальній ері прийшла нова епоха – інформаційна, що пов’язано із бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій на матеріальному та еволюцією особистості XXI століття на психологічному рівнях. Поява нових технологій, покращення умов виробництва, зміна сфер діяльності людей, тотальне прискорення у всіх сферах життя, можливість швидкісного сполучення різних точок планети та можливість цілодобово працювати в режимі реального часу за допомогою сучасних ІКТ та Інтернет зробили чергову революцію в матеріальному та духовному (психоемоційному) світосприйнятті людей, наслідки якої сьогодні зрозуміти та прогнозувати досить складно. Але, беззаперечно, залишатись осторонь сучасних перетворень неможливо. Саме тому актуальність проблем, пов’язаних із формуванням інформаційного суспільства викликає широку зацікавленість теоретиків та практиків.

Оскільки сьогодні фактично відбувається формування основних теоретичних засад існування інформаційного суспільства, набуває гостроти питання розбудови окремих підгалузей цієї теорії. Зростає необхідність досліджень не лише загальних політичних, філософських та соціально-психологічних аспектів побудови глобального інформаційного суспільства та його національних елементів, а й конкретних правових, економічних та інших питань, які повинні, в першу чергу, визначатися і регулюватися на законодавчому рівні.

В останні роки інформаційні процеси набули ознак цілеспрямованої і обґрунтованої інтелектуальної діяльності. Саме право, яке має можливість впливати на хід названих вище процесів безпосередньо, відіграє важливу роль, підкреслюючи найбільш прогресивні починання та скеровуючи курс держави на побудову інформаційного громадського суспільства в Україні. У свою чергу, розвиток української правової системи, визначення пріоритету прав і свобод людини і громадянина, потребує нового підходу до розуміння понять та інститутів.

Вказані обставини обумовили появу ряду досліджень у сфері інформаційного права і визначили місце останнього в системі права України, а в подальшому – втілення досягнень науки в інформаційне законодавство України. Окрім того, актуальним вбачається вивчити сутність інформаційного права з приватноправових та публічно-правових позицій і розглянути генезис проблеми через його місце в системі права і системі законодавства України.

Розбудова інформаційного суспільства в Україні сьогодні вимагає від правової системи держави динамічного розвитку, вироблення доктринальних положень,

комплексної організації правового забезпечення інформаційної сфери, визначення та узгодження понятійно-термінологічного апарату. На жаль, сьогодні цим важливим проблемам, від вирішення яких залежить подальше удосконалення інформаційного права як окремої галузі, а відтак інформаційного і практики його застосування, присвячено ряд наукових праць, що розкривають окремі питання правового регулювання інформаційних правовідносин (І. В. Арістова, О. А. Баранов, Ю. М. Батурін, І. Л. Бачило, В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. Г. Заблоцький, Р. А. Калюжний, В. А. Копилов, Б. А. Кормич, О. В. Кохановська, А. І. Марущак, В. Г. Пилипчук, В. Г. Хахановський, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець, Ю. С. Шемшученко та ін.). Проте значна частина правових аспектів цієї проблеми залишаються вивченими не в повній мірі, крім того динамічний стан інформаційного законодавства зумовлює появу нових інститутів та норм у системі інформаційного права.

Метою статті є дослідження наукових поглядів на проблему визначення галузі інформаційного права України; завданням – сформулювати місце інформаційного права в системі права України. Новизною даного дослідження є те, що вперше цілісно розглядається генезис проблеми становлення інформаційного права крізь призму історико-правового аспекту та зроблено авторську спробу визначення основних тенденцій розвитку галузі інформаційного права України на сучасному етапі.

Про інформаційне право в юридичній науці почали говорити на межі 60-70-х років ХХ століття. Термінологія була на той час невідпрацьована, існували різні визначення, що часто описували одне і теж саме явище, а проблематика інформаційного права найчастіше зводилась до “комп’ютерного права” чи “правової кібернетики”. Вирішення завдань правового регулювання суспільних інформаційних відносин покладалося на класичні галузі права, передусім адміністративне та цивільне, в чому, згодом буде прослідковуватись публічно-правова природа інформаційного права. Найбільш значущими публікаціями того періоду можна назвати монографію чеського юриста В. Кнаппа “Кібернетика і право”, роботу радянського юриста А. Венгерова “Право і інформація в умовах автоматизації”, в яких увага приділялась все тій же “правовій кібернетиці” та “комп’ютерному праву”.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та збільшенням ролі інформації у житті суспільства і держави теоретики та практики правової науки все частіше почали використовувати поняття “інформаційне право”. Цілком ймовірно, що категорія “інформаційне право” іменується так з огляду на основний об’єкт, стосовно якого чи у зв’язку з яким виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню за аналогією з такими галузями права, як, наприклад, фінансове, аграрне чи екологічне тощо, де основою визначення цих галузей є об’єкти правовідносин – фінанси, аграрне виробництво, екологія та інше [1, с. 148].

Переважає більшість правознавців вважають, що інформаційне право – саме та відповідь, яку може надати правова наука на важливі питання часу. Так, російський

дослідник В. А. Копилов визначає інформаційне право як нову, таку, що тільки лише формується галузь права, яка грає визначальну роль у розвитку сучасного суспільства ХХІ століття і у найближчий час стане повноцінною галуззю права [2, с. 81].

Ще один російський вчений Ю. А. Тихомиров тлумачить поняття “інформаційного права” як нову комплексну галузь права і відносить її до галузі публічного права [3, с. 56]. І. Л. Бачило визначає інформаційне право як сукупність доктринальних положень юридичної науки, правових норм, що утворюють самостійний масив національного права, норм міжнародного законодавства, а також стан правової свідомості суб’єктів права в галузі інформаційної діяльності і відносин, пов’язаних з інформаційними ресурсами, функціонуванням інформаційних систем і мереж в умовах застосування сучасних інформаційних технологій, спрямованих на забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, їх організацій, держави і суспільства в цілому, забезпечення адекватної реакції юридичної системи на порушення встановлених законодавством правил у галузі інформації та інформатизації [4, с. 101].

Український дослідник О. А. Баранов розглядає інформаційне право як галузеву юридичну науку, як вивчає сукупність норм права, що регулюють інформаційні відносини в суспільстві, які належать до інформаційної діяльності в цілому [5, с. 29]. Вітчизняна наукова школа дослідників інформаційного права вважає його комплексною системою соціальних норм і відносин суб’єктів в інформаційній сфері, що виникають в процесі створення, збирання, збереження, використання і поширення інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів, що охороняються та захищаються державою [6, с. 157].

Виникнення інформаційного права як напрямку наукових досліджень у юридичній науці зумовлено також історично: необхідністю інтегрування теоретичних знань для узгодження і упорядкування практики правових норм, що фрагментарно сформувалися переважно як галузеві інститути у традиційних провідних галузях публічного права: адміністративному, цивільному та кримінальному. Сучасні інститути інформаційного права почали формуватись, активно виділятися і розвиватися під впливом таких соціально-технічних явищ, як: інформатика, комп’ютеризація, інформатизація і деяких комплексних галузях права. Серед них особливо варто відмітити, зокрема: фінансове, господарське, підприємницьке, екологічне та ряд інших. З середини 90-х років минулого століття в Україні почали визначатися як теоретичні інституції в кримінальному та конституційному законодавстві. Таким чином, у дослідженні пропонується розгляд суспільних відносин щодо інформації у контексті розвитку інформаційного права як історично зумовленого соціально-юридичного феномену, пов’язаного (у ретроспективі) з розвитком техніки і технологій об’єктивізації інформації у суспільних відносинах на черговому етапі розвитку людства – епохи інформаційного суспільства. По суті, сучасне інформаційне

право можна розглядати як відображення становлення і розвитку інформаційного суспільства.

Якісна однорідність тієї чи іншої царини суспільних відносин викликає до життя відповідну галузь права. І, навпаки, наявність або відсутність тієї чи іншої галузі права залежить від наявності або відсутності відповідних сфер суспільних відносин, що потребують правового впорядкування. Галузь не придумується, а народжується з соціальних і практичних потреб. Можна визначити основні критерії, що виступають підґрунтям для формування галузі інформаційного права: 1) наявність реальних суспільних відносин інформаційного спрямування, що потребують правового регламенту в основному юридичного захисту інтересів суб'єктів інформаційних відносин; 2) накопичення певного комплексного і відносно відокремленого в системі законодавства масиву нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини; 3) єдність об'єкта правового впливу – права на інформацію; 4) формування у сфері норм інформаційного законодавства окремих груп норм (інститутів і підгалузей), що впорядковують дещо відокремлені суспільні відносини в межах інформаційного права.

Нині проблеми інформаційної сфери сучасного суспільства можна розглядати, як мінімум, у п'яти аспектах, а саме: в адміністративному, правовому, соціальному, економічному та технічному [8, с. 8-9]. Очевидно, що саме це зумовлює гостру необхідність мобілізації зусиль фахівців у різних галузях наукових знань та становлення нових міжгалузевих і міждисциплінарних наукових напрямів, якими і є інформаційне право. Проте в Україні інформаційне право як галузь права та напрям наукових досліджень, незважаючи на численні пропозиції з боку вітчизняних науковців, почало формуватись тільки після вольового рішення парламентарів, а приводом для цього стала необхідність правового регулювання діяльності засобів масової інформації. Не ставлячи під сумнів важливість цієї проблеми, необхідно все ж таки зазначити, що інформаційне право має на меті не лише регулювання діяльності ЗМІ, а й соціальних відносин у сфері інформаційної діяльності взагалі.

Інформаційне право України – це нова галузь права, яка перебуває на стадії формування, але уже зараз має визначальну роль у розвитку українського суспільства ХХІ століття. Саме наявність масиву нормативно-правових актів дозволило багатьом українським вченим порушити питання про формування цієї нової галузі національного права. Вважаємо, що на формування інформаційного права України, окрім національного законодавства впливають і міжнародні нормативно-правові акти, які служать підвалинами для міжнародних договорів, що складаються з інформаційно-правових норм.

Таким чином, інформаційне право – це та галузь права, що стоїть на шляху свого стрімкого розвитку. Специфіка інформаційного права як науки зумовлює необхідність поглиблених пошуків з проблематики методів правового регулювання інформаційного права, доцільності правового регулювання Інтернет-відносин,

технічно-правових ознак виникнення, зміни, припинення юридичних фактів (дій чи подій), пов'язаних з використанням новітніх інформаційних технологій у різноманітних сферах суспільної діяльності, що в майбутньому стане платформою для нових наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА :

1. *Коваленко Л. П.* Інформаційне право в Україні / Л. П. Коваленко // Проблеми законності. – 2012. – № 119. – С. 148-156.
2. *Копылов В. А.* Информационное право : учебник [2-е изд., перераб. и доп.] / В. А. Копылов. – М. : Юристъ, 2003. – 512 с.
3. *Тихомиров Ю. А.* Публичное право : учебник / Ю. А. Тихомиров. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – 339 с.
4. *Бачило И. Л.* Информационное право: основы практ. информатики : учеб. пособие / Ин-т государства и права РАН. – М. : [Юринформцентр], 2001. – 352 с.
5. *Баранов О. А.* Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи / О. А. Баранов. – К. : СофтПрес, 2005. – 316 с.
6. *Брижко В., Цимбалюк В., Швець М., Коваль М., Базанов Ю.* Е-майбутнє та інформаційне право / за ред. доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М. Швеця. – 2-е вид., доп. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2006. – 302 с.
7. *Панова І. В.* Інформаційне право: теоретичні засади формування, становлення та утвердження в системі права України / І. В. Панова // Митна справа. – 2011. – № 4(76). – частина 2. – С. 340-345.
8. *Беляков К. І.* Інформаційно-правові дослідження: походження, становлення, стан та перспективи розвитку / К. І. Беляков // Інформація і право. – 2011. – № 2(2). – С. 4-12.

СЕКЦІЯ VI

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА:

ПУБЛІЧНОГО, ПРИВАТНОГО, ГУМАНІТАРНОГО

*Павко Я.
Київський національний університет
імені Т. Шевченка
(м. Київ)*

СПЕЦИФІКА ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ АРХІПЕЛАГУ ШПІЦБЕРГЕН

Необхідно зазначити, що Арктика є специфічним географічним і політичним регіоном, який породжує суперечливі питання у зв'язку з невизначеністю його міжнародно-правового режиму та відсутністю врегулювання даного питання на міжнародному рівні. Співробітництво в арктичному регіоні здійснюється в межах 5 арктичних держав (РФ, США, Канада, Данія, Норвегія), які висувають відповідні претензії щодо розмежування арктичних територій.

Варто звернути увагу на те, що міжнародно-правовий статус Норвегії як арктичної держави, пов'язаний, насамперед, із архіпелагом Шпіцберген. Шпіцбергенський архіпелаг та острів Медвежий складають частину території Норвегії та перебувають під її суверенітетом. Проте правовий режим на Шпіцбергені та острові Медвежому визначається не тільки законодавством Норвегії, але й положеннями Договору про Шпіцберген від 9 лютого 1920 р.

Даний договір встановлював повний і абсолютний суверенітет Норвегії над архіпелагом Шпіцберген з Медвежим островом [3, с. 147]. При цьому договір містить заборону на використання Шпіцбергену та острова Медвежого з військовою метою і передбачає спеціальні права учасників договору та їх громадян в галузі судноплавства в прилеглих водах, рибальства, мисливства [4, с. 46]. Незважаючи на те, що згідно Договору 1920 р., Норвегія отримала право суверенітету над Шпіцбергеном (Свальбардом), проте власного арктичного сектора в цьому регіоні не встановила.

Данія і Норвегія, які офіційно не визнали секторальний принцип і навіть виступили проти нього, поряд з тим користуються правовими наслідками, які поширюються згідно його дії на арктичні держави. Цілком очевидно, що суверенні права цих держав на островні території ґрунтуються на широких правових основах секторального підходу [1, с. 32].

Слід відмітити, що Договір про Шпіцберген був підписаний в 1920 р. і він закріпив “особливий ” режим щодо архіпелага (державна територія з режимом спільного користування). Стаття 1 даного договору передбачає встановлення суверенітету Норвегії над архіпелагом, а стаття 2 – забезпечення рівного доступу держав до архіпелагу. Необхідно зазначити, що в 2010 р. був заключений Договір між РФ та Норвегією про розмежування морських просторів в Баренцевому морі та Північному Льодовитому океані. Даний договір закріпив положення, відповідно до якого кожна держава дотримується лінії розмежування та не здійснює суверенні права або юрисдикцію прибережної держави в морських просторах за межами цієї лінії. Якщо встановлено, що місце родовища вуглеводнів простягається на континентальному шельфі кожної із сторін, і місце родовища на континентальному шельфі однієї сторони зачіпає експлуатацію місця родовища іншої сторони, то за вимогою однієї із сторін повинна бути укладена угода про експлуатацію родовища як єдиного цілого (Угода про об’єднання), включаючи його розподіл. Таким чином, договір закріпив розподіл спірної ділянки за принципом рівновіддаленості та спільний режим експлуатації таких родовищ.

Російські дослідники А. Вилегжанін та В. Зіланова в одній з своїх монографічних праць аргументовано довели тезу про те, що в сучасних умовах Норвегія порушила Договір про Шпіцберген зокрема, без дозволу інших держав-учасниць поширила в односторонньому порядку свої права та національно-законодавче регулювання на все нові морські райони навколо архіпелагу, а саме: а) розширивши територіальні води Шпіцбергена до 12 морських миль; б) поширивши поступово національно-законодавчий контроль на весь район дії Договору, а не тільки на сухопутну ділянку та територіальні води Шпіцбергена [2, с. 13].

Таким чином, в даній статті проаналізовано встановлений “особливий” міжнародно-правовий режим на архіпелазі Шпіцберген.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арктика: интересы России и международные условия их реализации / Ю. Г. Барсегов, В. А. Корзун, И. М. Могилёвкин и др. – М. : Наука 2002. – 356 с.
2. *Вилегжанин А. Н., Зиланов В. К.* Шпицберген: правовой режим прилегающих морских районов. – М. : СОТС, 2006. – 248 с.
3. Международное право : учебник / отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. – 2-е изд., перераб и доп. – М. : Международные отношения, 2005. – 816 с.
4. *Молодцов С. В.* Международное морское право. – М. : Международные отношения, 1987. – 272 с.

РОБОЧИЙ ЧАС В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питання робочого часу вже досить давно є гострим та спірним питанням на теренах Європейського простору. Саме з приводу цієї проблеми на початку ХХ ст. відбувалося чимало страйків працівників (особливо на підприємствах у Франції).

Однією з основних вимог найманих працівників у боротьбі за свої права, була вимога щодо обмеження тривалості робочого часу.

У жовтні 1917 року було встановлено восьмигодинний робочий день. Тривалість робочого тижня, зокрема, була обмежена 47 годинами.

На сьогоднішній день Європейський Союз приділяє значну увагу питанню робочого часу та часу відпочинку. Головними документами які закріпили норми робочого часу в законодавстві ЄС є “Хартія основних прав Європейського Союзу” та Директива Європарламенту та Ради 2003/88 ЄС “Про деякі аспекти організації робочого часу” від 4 листопада 2003 року. Це основні норми наднаціонального законодавства до яких ще додаються норми національного законодавства держав-членів та колективний договір котрі не можуть погіршувати становище працівника.

Директива 2003/88/ЄС закріплює мінімальні вимоги до безпеки і охорони здоров'я у сфері організації робочого часу, впроваджує мінімальну тривалість щоденного, щотижневого відпочинку, необхідність надання перерв протягом робочого дня, визначає мінімальну щорічну оплачувану відпустку, регламентує деякі питання організації нічної праці, позмінної роботи, трудового розпорядку тощо. Деякі групи робітників мають виключення і час роботи в деяких секторах регулюється окремо (наприклад, авіація та торгівельне судноплавство).

Проте основні права працівників викладені у даній директиві, зокрема права на:

- тривалість робочого тижня не повинна перевищувати 48 годин (ст. 6);
- мінімальну тривалість щоденного відпочинку – 11 годин (ст. 3);
- обов'язкову перерву при роботі більше ніж 6 годин (ст. 4);
- щотижневий мінімальний безперервний відпочинок становить 24 години на додаток до 11 годин щоденного відпочинку (ст. 5);
- право на мінімальну оплачувану річну відпустку протягом чотирьох тижнів (ст. 7);
- тривалість праці у нічний час не має перевищувати 8 годин протягом доби (ст. 9).
- кожен нічний працівник має право на безкоштовний медичний огляд перед його призначенням на нічну роботу та надалі з регулярними інтервалами (ст. 9).

Як всі директиви ЄС, Директива 2003/88 ЄС визначає робочий час інструментом, та вимагає, щоб всі держави-члени прийняли її положення у національному законодавстві.

Інтерпретація вимог директиви відрізняються в Європі. Зокрема, у Великобританії залишається можливість для працівників “відмовитися” від 48-годинного робочого тижня (лише за умовою письмового прохання працівника). В той час у законодавстві Франції визначено суворі вимоги щодо обмеження максимальної кількості робочих годин щотижня до 35.

Щодо Великобританії, то спочатку вона була єдиною державою-членом ЄС яка фактично відмовилася від 48-годинного робочого тижня. На разі, одинадцять відсотків працівників в усіх країнах перевищують цю норму, а в деяких державах-членах ще більше.

З питанням робочого часу та часу відпочинку, а також надурочних робіт пов'язано багато випадків прецедентного права, зокрема за результатами розгляду справ Європейським судом з прав людини. Найбільша кількість таких справ пов'язана безпосередньо з працею медичних працівників.

Одна з них стосувалася часу роботи іспанських лікарів, за результатами розгляду якої Суд постановив, що “час проведений лікарями за викликом первинної медичної допомоги слід розглядати як робочий час і, при необхідності, як надурочний час, якщо лікар повинен перебувати у медичному центрі”.

По іншій справі Суд ухвалив рішення за яким, лікар Джигер, що був забезпечений кімнатною з ліжком для відпочинку, повинен був отримувати плату за всі години, проведені в стінах госпіталю, незважаючи на можливість відпочивати кілька годин у своєму кабінеті. Суд також постановив, що компенсаційні перерви повинні слідувати негайно після відповідних годин роботи.

Ці випадки мали значний вплив на працю медичних працівників по всій території ЄС.

Вплив таких рішень суду на формування вимог щодо робочого часу працівників сектору охорони здоров'я найбільш відчутний у Великобританії, ніж у більшості інших держав-членів з таких причин: Великобританія має менше число лікарів на душу населення; багато лікарів зайняті навчанням медперсоналу; також у Великобританії порівняно менша кількість старших лікарів.

Якщо розглядати питання того, що Великобританія ухиляється від виконання вимог Директиви 2003/88/ЄС вже досить довгий час, то можна сказати, що з одного боку керівництво країни надає працівникам право вибору, а значить підкреслює їх свободу вибору, проте з іншого боку (як наполягають політики у Брюселі) перевищення встановленої норми робочого часу шкідливе для здоров'я людини.

На даний момент кожен десятий у Сполученому Королівстві Великобританії працює понаднормово. Для людей це означає додатковий заробіток. Так наприклад при звільненні певного працівника, інший співробітник компанії може взяти на себе

додатково оплачувані години для виконання його роботи. Якщо ж дотримуватися вимог Брюсселю, то така можливість у робітників втрачається. А для британців це означає утиснення їхньої свободи. В першу чергу для амбітних працівників які хочуть працювати понаднормово.

Зі своєї сторони в Брюсселі кажуть, що перевищення норм умов праці є експлуатацією. Це було б вірно, якби людей змушували працювати, але ж вони йдуть на це добровільно. З точки зору на те, що понаднормова праця шкідлива для здоров'я слід зауважити, що до уваги чомусь не беруться такі категорії працівників як пілоти та водії вантажівок які мають окремі правила, і взагалі є виключною категорією в Директиві 2003/88/ЄС.

З моменту прийняття директиви відбулося декілька спроб внесення до неї змін, проте вони не мали успіху. Наразі Комісія розглядає два основні варіанти перегляду Директиви про робочий час та час відпочинку. Перший з них передбачає скорочення внесених до Директиви про робочий час поправок в певних пунктах. У цьому варіанті комісія пропонує, з посиланням на труднощі реалізації прецедентного права (зокрема випадків розглянутих вище), переглянути вимоги про компенсаційний відпочинок та час перебування особи за викликом.

Другий варіант, навпаки, передбачає “повний перегляд”, у якому перегляд Директиви не зводиться до найбільш актуальних областей та питань, як у першому варіанті, а перегляд регулювання питань робочого часу та умов праці у суцільному порядку.

СЕКЦІЯ VIII

МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

ПРАВознавства ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

*Булда А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ІСТОРИОГРАФІЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ УМІНЬ УЧНІВ ІЗ ПРАВознавства

Вироблення методики формування предметних умінь учнів із правознавства передбачає звернення до науково-педагогічного доробку, сформованого протягом існування предмету правознавство. Здійснимо ретроспективне ознайомлення з роботами вітчизняних дослідників для їх теоретичного осмислення, використання теоретико-методичних надбань.

Проблема формування предметних умінь із правознавства не була предметом окремого наукового вивчення. Зауважимо, що й “Правознавство” не завжди було окремим предметом навчання учнів. У відповідні історичні періоди зміст предмета “Правознавство” було інтегровано в предмет “Суспільствознавство”, що впливало на поширення методів, прийомів навчання предметів суспільствознавчого циклу й на правознавство. Крім того, нерідко відбувалось взаємозбагачення здобутками досліджень у споріднених предметах (історія, суспільствознавство, правознавство тощо).

Варто звернути увагу ще на один аспект вивчення історіографії шкільної правової освіти. Цей процес бере початок у XIX ст., коли українські землі довгий час входили до складу Російської імперії, то й дослідження проводилось у контексті розвитку шкільної правової освіти Російської імперії.

Новий підхід до навчання з’явився у кінці XIX – початку XX ст., коли предметні вміння розглядались, як компоненти активних форм навчання, спрямовані на самостійну пізнавальну діяльність учня.

Протягом 20-30-х рр. XIX ст. у процесі навчання правознавства учні знаймились із положеннями Конституцій СРСР та УРСР. У 1937–1938 рр. у навчальні плани було введено курс “Конституція СРСР”, а згодом “Конституція УРСР”. Вивчення основних положень документа зводило лише до тлумачення та роз’яснення його положень, а

отже тільки до формування репродуктивних та перетворювальних умінь. За таким підходом учні не усвідомлювали всього комплексу правовідносин, не вміли й оцінити положення документа.

У період реформування школи, а саме у 30-50-ті рр., режиму тотального контролю, активні методи пізнання, а відтак і формування вмінь не розглядались. Можна вважати, що тільки у післявоєнний час (після Другої світової війни) настає період оновлення і переосмислення ряду базових педагогічних понять.

Якісним етапом розвитку проблеми формування вмінь можна вважати 50-60-ті роки минулого століття. У період часткової лібералізації, демократизації суспільного життя актуальними завданнями педагогічної науки були: удосконалення форм та методів навчання для забезпечення самонавчання та активізації пізнавальної діяльності школярів. Дослідниками пропонувалось звертати увагу на практичну спрямованість правових знань у навчанні правознавства.

З 1962 р. по 1975 р. предмет “Правознавство” було інтегровано у предмет “Суспільствознавство”. Такий крок мав, як позитивні та негативні наслідки. Відсутність можливості вивчення правознавства, як окремого предмета, зумовило припинення на певний час дослідження нових методів навчання, притаманних правознавству. З іншого боку, інтеграція правознавства в предмет суміжного циклу зумовлювала його взаємозбагачення новими методами, способами навчання.

Подальший розвиток дослідження навчальних умінь був пов’язаний із оптимізацією навчання, вивченим Ю. Бабанським. Під оптимізацією навчання вчений розумів вибір системи заходів для досягнення високих результатів при мінімальному витрачанні часу. Тому здійснювався пошук різних ефективних методів навчання: частково-пошукових, дослідницьких тощо, елементами яких були вміння та навички.

У кінці 80-х – початку 90-х років актуальними були питання самоосвіти, самостійного мислення у створенні нових технологій організації навчання. У програмах навчальних курсів обов’язковим елементом був перелік умінь та навичок. Відбулося повернення до питань методик 60-70-х років, піднімались питання про ефективність використання різноманітних прийомів на уроках (Н. Дайрі), розроблення пізнавальних завдань (І. Лернер, О. Бахтіна, Г. Донської). Але, як стверджує дослідник інновацій освіти 30-80-х років К. Баханов, доопрацювання радянських методик не забезпечувало потреби розвитку науки, необхідний був новий підхід у формуванні методик, прийомів навчання і не у вигляді абстрактних рекомендацій, а конкретного досвіду роботи. Тому актуальним був принцип єдності науки та практики у створенні методики навчання, яку реалізовували вчителі.

У 90-ті роки була здійснена реформа шкільної освіти, в результаті якої перевага в навчанні учнів стала надаватися знанням. У навчальних програмах були вилучені перелік умінь та навичок. Державні освітні стандарти містили вимоги щодо обсягу та характеру знань.

Проголошення незалежності країни зумовило новий підхід до навчання учнів правознавства. Змінювались програми, перепрацьовувалась теоретична та навчально-виробнича база. Переструктурування навчального матеріалу, ознайомлення з новим законодавством – завдання, які оновили зміст предмета.

Значним зрушенням у правовій освіті було запровадження у 1995 р. обов'язкового курсу “Основи правознавства”, який значно вирізнявся оновленою тематикою. Проте основна увага курсу була звернена не на роботу з нормативно-правовою базою, формування предметних умінь та навичок учнів із правознавства, а на опанування базових принципів та положень юридичної науки.

Якісним кроком до вдосконалення шкільної правової освіти, поворотом до її поглибленої практичної спрямованості було запровадження з 1998 р. курсу “Практичне право”. Вивчення курсу передбачало оволодіння школярами комплексом предметних умінь та навичок для їх застосування як у навчальній, так і життєвій практиці.

У 2001 р. та 2009 р. були складені програми з правознавства з основним переліком умінь та навичок учнів. Програма 2009 р. із правознавства має поурочне формування вмінь та навичок, а також їх комплекс, що дозволяє значно підвищити рівні навчання правознавства та предметної компетенції учнів.

Одним із пріоритетних напрямків освіти, зазначених в Національній доктрині розвитку освіти України 2002 р., визначено безперервний рівень освіти, забезпечення шляхом формування здатності особи до самоосвіти, а відтак і формування вмінь та навичок.

Отже, формування предметних умінь та навичок із правознавства предметом окремого вивчення впродовж ХІХ – початку ХХІ століття не було, що було зумовлено у відповідні періоди поширенням переважно пасивних методів навчання, відсутністю предмету “Правоознавство” в навчальних програмах, пріоритеті формування правових знань тощо. Початок ХХІ століття характеризується діяльнісним підходом до формування предметних умінь. Формування предметних умінь розглядалось вченими як структурний компонент: критичного мислення, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрусишин Б. І.* Методика викладання шкільного курсу “Основи правознавства” : підручник / Б. І. Андрусишин. – К. : Знання, 2008. – 301 с.
2. *Булда А.А., Жидкова Н. М.* Навчати умінню вчитися. Методика формування предметних умінь старшокласників у процесі вивчення правознавства : навчально-методичний посібник для вчителів та студентів / Анатолій Андрійович Булда, Наталія Миколаївна Жидкова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 296 с.
3. *Пометун О. І.* Особливості змісту і методика викладання предмета “Правоознавство. Практичний курс” / О. І. Пометун // Історія України. – 2009. – № 40. – С. 6-14.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Одна з проблем вищої юридичної освіти України полягає в тому, що вона не забезпечує належний рівень практичної підготовки майбутніх юристів. Випускники вузів, як правило, багато знають, але мало вміють.

Практичні заняття – найбільш поширена форма професійного навчання спеціалістів, що дозволяє найкращим чином реалізувати принцип зв'язку теорії та практики, навчання з життям.

Практичне заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань [2, с. 153].

Основними завданнями проведення практичних занять є:

- формування у студентів практичних умінь і навичок необхідних для виконання професійних обов'язків;
- розвиток у студентів професійних компетенцій, що передбачені освітньо-кваліфікаційною характеристикою спеціаліста-юриста певного освітнього рівня;
- формування у студентів інтересу до майбутньої спеціальності.

Практичні заняття проводяться в навчальних аудиторіях та спеціально оснащених навчальних аудиторіях, наприклад заняття з процесуальних правових дисциплін в залі судових засідань, криміналістики в спеціально обладнаних лабораторіях. З метою підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх спеціалістів практичні заняття повинні проводитися зі студентами, кількість яких не перевищує половини академічної групи, але на жаль на практиці недостатнє фінансування не дає можливість виконувати ці вимоги.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою з юридичних дисциплін. Аналіз навчальних планів з підготовки юристів у вищих навчальних закладах свідчить про те, що основними видами навчальних занять є лекції та семінарські заняття, під час проведення яких, студенти отримують, закріплюють теоретичні знання. Тому з метою формування професійної компетентності, практичних умінь та навичок майбутніх юристів потрібно збільшити в навчальних планах кількість аудиторних годин на проведення практичних занять з юридичних дисциплін.

Досягнення високого кінцевого результату залежить від використання викладачем ефективних методів навчання з урахуванням індивідуальних можливостей та рівня підготовленості до заняття.

Проведення практичних занять потребує підготовки методичного матеріалу: інструкцій для виконання практичних робіт, нормативно-правової бази, зразків документів, завдань різної складності для виконання студентами, необхідні дидактичні засоби, технічні засоби навчання.

Студенти згідно з тематичним планом проведення практичних занять самостійно опрацьовують лекційний матеріал та рекомендовану літературу з відповідної теми, готують, при потребі, необхідні дидактичні матеріали та виконують домашні завдання.

Основними видами практичних занять з юридичних дисциплін є: робота з документами та діловими паперами, складання правових документів (проектів доручень, договорів, претензій, рішень, постанов, ухвал); вирішення правових ситуацій, задач; проведення навчальних судових процесів.

Підготовка до проведення практичного заняття викладачем передбачає кілька етапів:

1 етап: визначення тематики практичного заняття, розробка плану проведення практичного заняття, ознайомлення з навчальною літературою, нормативно-правовою базою, програмним навчальним матеріалом з теми;

2 етап: визначення практичних умінь та навичок, професійних компетенцій, які будуть формуватися на практичному занятті;

3 етап: визначення методів проведення практичного заняття;

4 етап: підготовка навчального матеріалу для практичного заняття, засобів наочності, технічних засобів;

5 етап: розробка завдань для виконання студентами;

6 етап: розробка методичних рекомендацій.

У розкладі занять практичне заняття потрібно проводити з інтервалом після лекції з даної теми, щоб дати можливість студентам підготуватися до заняття. З метою кращого засвоєння теоретичних знань студентами з навчальної теми може проводитися перед практичним семінарське заняття.

Практичне заняття складається з таких етапів: вступна частина (викладач проводить вступний інструктаж, повідомлення теми, мети, заняття, визначає завдання, здійснює актуалізацію (відтворення в пам'яті) опорних знань студентів, ознайомлення з основними теоретичними положеннями, технологічними прийомами, нормативною базою, визначення схеми виконання завдань); виконання практичної роботи (початкове застосування знань (проблемні справи), застосування знань у стандартних умовах з метою формування вмінь та навичок (тренувальні справи за зразком, інструкцією), творче застосування знань у нестандартних умовах (творчі справи)); заключна частина (підведення підсумків заняття (аналіз, узагальнення,

систематизація), викладач аналізує хід виконання та результати роботи студентів, виявляє помилки і визначає причини їх виникнення).

Практичне заняття потрібно організовувати так, щоб завдання з кожним етапом виконання постійно ускладнювалися, що стимулює студентів до пошуково-творчої роботи, використання практичних умінь та навичок.

У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів. Якість підготовки студентів до заняття та їх участь у розв'язанні практичних завдань оцінюються викладачем і враховуються при виставленні модульної оцінки з даної навчальної дисципліни.

Виконання повного обсягу практичних занять, визначених робочою навчальною програмою дисципліни, є обов'язковим для студента. Студент, який не виконав повний обсяг практичних занять та індивідуальних завдань, повинен їх виконати у час, вказаний викладачем. В протилежному випадку студент не допускається до підсумкового контролю [1, с. 34].

Методика проведення практичних занять з правових дисциплін залежить від професійної компетенції викладача, матеріально-технічного забезпечення, рівня теоретичної підготовки студентів з відповідної теми.

Практичні заняття з юридичних дисциплін мають важливе навчальне, пізнавальне значення, сприяють формуванню професійних компетенцій необхідних для оволодіння майбутньою професією.

Організація проведення практичних занять з юридичних дисциплін потребує вдосконалення на сучасному етапі. Основними заходами є: прийняття галузевих стандартів вищої школи з правознавства; внесення змін до навчальних програм з метою збільшення кількості аудиторних годин відведених для проведення практичних занять; створення сучасної матеріально-технічної бази навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрусішин Б. І.* Методика викладання правознавства у вищому навчальному закладі : навчальний посібник / Б. І. Андрусішин, А. М. Гуз. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 241 с.
2. *Гусарев С. Д.* Юридична деонтологія / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К. : ВІРА-Р, 2002. – 506 с.
3. Теорія і методика професійної роботи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін [та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2012. – 390 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СХОДУ І ЗАХОДУ

На тлі поживленого інтересу до перебігу об'єктивних процесів – економічних, юридичних, політичних, інформаційних – в нашій країні багато праць, присвячених дослідженню чинників і особливостей формування політичної культури громадян у нових умовах, і, зокрема, молоді. З огляду на це для дослідження даної проблеми мають неабияке значення праці таких зарубіжних теоретиків політичної культури, як Г. Алмонд, С. Верба, А. Інкелес, Р. Бауер, Д. Горер, Д. Рікман, А. Браун, С. Уайт, Л. Пай, Д. Поп, Р. Корр, Д. Гарднер, А. Вілдавський, Л. Диттмер, Х. Віарда, Р. Такер, Е. Вятр, У. Розенбаум, Д. Елазар, М. Петро, Е. Баталов та ін.

За таких умов молодь ще активніше реципіює ті досягнення західного світу, які ми назвали “цільовою” політичною культурою. Сприяє цьому й історичне підґрунтя: демократичний характер політичної психіки української нації.

Вагомим аспектом розгляду формування глобалізованої політичної культури є питання співвідношення різних типів політичних культур, що склалися на даний момент у світі. До особливостей політичної культури Сходу і Заходу звертаються в своїх дослідженнях різні політологи. Якщо аналізувати політичні погляди цих напівсвітів впродовж віків, то переконаємося, що кожному з них притаманні як риси крайнього абсолютизму і деспотизму, так і гуманізму та соціальної справедливості. Так, Л. Васильєв відзначає, що саме соціальна справедливість, мета якої зводилася до того, що кожен повинен мати свій кусок хліба і що гарантом цього повинна бути централізована держава, яка дбайливо слідкує за порядком і усуває непорядки (зокрема, надмірне зростання економічної нерівності), вважалась основною нормою Стародавнього Китаю [1, с. 24-27]. Але для нашого дослідження цікавою є порівняльна характеристика В. Пугачова і А. Соловйова, оскільки вона розкриває ті стереотипи Заходу і Сходу, що проявляються в політичних процесах держав у досліджувану нами епоху.

Отже, слід зупинитися на порівняльній характеристиці політичних культур Заходу і Сходу. Ідеали західного типу беруть початок від поміських (міських) організацій влади в Стародавній Греції, яка передбачала обов'язковість участі громадян у вирішенні загальних питань, а також від римського права, що утверджувало громадянський суверенітет особистості. Значний вплив на їх зміст мали культурно-релігійні цінності християнства.

Специфіка східних норм зумовлена особливостями життєдіяльності структур аграрного азійського суспільства, що сформувалося під впливом цінностей арабомусульманської, конфуціанської та індо-буддистської культури [2, с. 205-216]. Якщо

на Заході сформувалася переконаність, що влада може бути заснована на фізичній, духовній або іншій перевазі однієї людини над іншою, то на Сході панувало переконання в божественному походженні влади. В країнах Заходу ставляться політики як до різновиду конфліктної соціальної діяльності, яка будується на принципах чесної гри і рівності громадян перед законом, усвідомлення самодостатності особистості для здійснення владних повноважень; до політичних прав – як до умови зміцнення права власності, примату ідеалів індивідуальної свободи, визнання індивіда головним суб'єктом і джерелом політики, як гаранта прав людини, свободи підприємницької діяльності.

У країнах Сходу політика сприймається як недоступна всім діяльність, яка підкоряється кодексу поведінки героїв і принципам божественного правління. Тут заперечується випадковість політичних подій і розуміння політики як засобу утвердження консенсусу, гармонії і миру, не визнається самодостатність особистості для здійснення владних повноважень. Натомість сформувалася потреба у посереднику в стосунках між індивідумом і владою, пріоритет ідеалів справедливості; визнається головна роль у політиці еліти держави, надається перевага патронату держави над особистістю, визнається пріоритет над особистістю керівників общин, груп; домінування цінностей корпоративізму.

Якщо на Заході громадяни надають перевагу різноманітним формам політичного життя (плюралізму, демократії, складній організації влади), то на Сході – виконавчим функціям у політичному житті й колективним формам політичної участі, де немає персональної відповідальності.

В управлінні державою на Заході домінує раціональне ставлення до виконання правлячими елітами своїх функцій щодо управління суспільством, розуміння необхідності контролю за їх діяльністю і дотриманням законів, розуміння відмінностей в моральній і правовій мотивації політичних дій громадян. В управлінні державою на Сході обожнюється (сакралізується) правитель і його діяльність щодо політичного керівництва, визнається пріоритет місцевих правил і звичаїв щодо загальнодержавних.

Отже, західний тип політичної культури утверджує демократичні принципи політичної діяльності, сприяє зростанню політичної активності мас, формуванню їх політичної свідомості, але створює умови для розвитку меркантильних інтересів, знецінення моральних принципів у політичній боротьбі. Східний тип політичної культури схильний до жорсткої централізації влади і обмеження політичної активності, а тому не сприяє зростанню політичної культури мас, водночас забезпечує збереження історичних традицій, моральних принципів і політичних настанов у державній діяльності.

Усі ці характерні риси політичної культури Заходу і Сходу є продуктом тривалого історичного розвитку, що супроводжувався соціальними, національними, релігійними війнами і революціями, залежав від економічного рівня розвитку і

надбань духовної культури. Інтереси Заходу і Сходу стикалися не лише в сфері торгівлі, вони могли торкатися всіх питань економічного і духовного життя, супроводжуватися тривалими війнами (Тридцятирічна війна, завойовницькі війни Османської імперії). І завжди українські землі безпосередньо чи опосередковано втягувалися в боротьбу цих двох світів, двох культур, двох ідеологій.

Порівняльну характеристику політичної культури Заходу і Сходу можна використати при аналізі особливостей політичної культури України, що дасть можливість показати питому вагу впливу цих напівсвітів на політичне життя України. А це дає підстави для наукового обґрунтування тих чи інших пріоритетів у сучасній зовнішній політиці.

Підбиваючи підсумки, варто відзначити, глобалізація – дійсно складний феномен, який останнім часом справляє істотний вплив на політичну культуру окремих індивідів та націй. Адже попри недоліки глобалізація поширює посередництвом засобів масової комунікації ліберально-демократичні цінності, які становлять „цільову” політичну культуру. Аналізуючи цей тип культури, ми дійшли висновку, що вона може бути класифікована як партисипаторна, або буржуазно-демократична з ліберально-демократичними чи консервативно-ліберальними елементами залежно від специфіки країни, на яку цей тип політичної культури поширюється. Крім того, вона є інтегративною, частково – колективістською, частково – індивідуалістичною, консенсусною та відкритою. Щодо цінностей як головних елементів “цільової” політичної культури, то ними є права і свободи громадянина; участь у політичному процесі; рівність перед законом; політичний, економічний та культурний плюралізм; компроміс, прагматизм, толерантність тощо. Цінності поряд з іншими елементами такої культури формують відповідну політичну свідомість та політичну поведінку. Єдиним компонентом, який а ргіогі не може входити до складу “цільової” політичної культури, є політична психіка, яка формується історично в межах конкретного соціуму. Щодо української нації, то її історія слугує якнайкращою підставою для сприйняття такого типу політичної культури, як і висновок про те, ніби головним реципієнтом “цільової” культури є молодь як соціальна група, найбільш схильна до змін та новацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Деркач Ж. В.* Політична культура як інтегральна характеристика процесу формування і розбудови держави: дис. ... кандидата політ. наук: 23.00.02 / Деркач Жанна Владиславівна. – Х., 1998. – 187 с.
2. *Пугачев В. П.* Введение в политологию: учебное пособие [для студентов вузов] / В. П. Пугачев, А. И. Соловьев. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 320 с.

МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ, ЯК ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ КОМПРОМІСІВ

Методичні поради при утвердженні (в межах історичних можливостей) сталості й надійності політичної влади, стійкості й упорядкованості політичних відносин, раціональності та ефективності функціонування організаційних структур робляться на ґрунті свідомо розроблених і прийнятих політичних рішень. З ними пов'язані: постановка політичних проблем, мотивація політичної діяльності, чітке визначення завдань, що є важливою методологією здійснення політичної влади.

Політичне рішення – акт, здійснюваний суб'єктами політики, методично спрямований на втілення вжиття політичних цілей і завдань [1].

Реалізації прагнень сприяє прогностика, тобто наука, що охоплює методологію дослідження динаміки та перспектив розвитку різноманітних процесів і явищ суспільного життя. Від методики прогнозування залежить ефективність планування та управління [2].

Політичне прогнозування є науково-методичним дослідженням перспектив конкретного політичного суб'єкта, політичної ситуації та політичного процесу загалом. У політології розрізняють політичне прогнозування як наукове дослідження конкретних перспектив політичної ситуації і як методику вироблення прогнозів. Прогноз є науково-методичним обґрунтованим судженням про можливі стани об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни його забезпечення. Прогнозування охоплює спеціальні наукові, методичні та методологічні дослідження конкретних процесів, явищ, подій з метою отримання якісно інших знань – тих, що характеризують перспективи об'єкта дослідження [3].

Прогноз необхідний для уникнення небажаних результатів розвитку подій, забезпечення перебігу їх у бажаному напрямі, він існує у таких формах:

- знання про невідомі властивості об'єктів реальної дійсності;
- знання про властивості не існуючих на момент прогнозування об'єктів.

У прогнозуванні істотними є два аспекти: 1) описує можливі, бажані або небажані перспективи, стани, рішення; 2) передбачає певне рішення завдяки усвідомленню стану проблеми, використанню інформації про можливі результати цілеспрямованої діяльності. На цій підставі у проблемі прогнозування виділяють два аспекти: теоретико-пізнавальний і методико-управлінський, пов'язаний з можливістю прийняття на основі прогностичного знання певного рішення.

З точки зору методології, прогнозування охоплює усі сфери життєдіяльності людей. Щодо суспільного розвитку одним з найважливіших є політичне

прогнозування, об'єкт якого – політика (внутрішня і зовнішня), а предмет – пізнання можливих станів політичних подій, явищ, процесів. У зв'язку з цим розрізняють внутріполітичне і зовнішньополітичне прогнозування. Політичне прогнозування є частиною методики політики, а для впорядкування прогнозів вдаються до їх типологізації залежно від мети, завдань, об'єктів, характеру, періоду дії, засобів тощо. Основним при цьому є проблемно-цільовий та методичний критерій, який вказує на мету прогнозу. Відповідно розрізняють два типи прогнозів: пошукові й нормативні. Всі ці питання є методологією прогнозування політичних рішень.

Методико-об'єктивною основою прогнозування політичних подій є те, що їхнє майбутнє приховане в теперішньому, а нове міститься в минулому, але тільки методологічно. Тому для прогнозування майбутнього необхідно пізнавати дійсність, а точніше, можливості, тенденції, приховані в політичній системі. Завдяки цьому науковий прогноз методично розкриває майбутнє, зумовлене його передісторією, а також станом на певний час.

Суспільство, яке знає своє минуле, інакше організовує своє сьогодення і майбутнє. Ця закономірність, як методологія, простежується на прикладі колишнього Радянського Союзу.

Бачення в минулому майбутнього можна розглядати як методологію розвитку законів політичного прогнозу. Таким є закон причинності, який твердить про причини, що породжують певні умови. Тому будь-яке пізнання вимагає усвідомлення причин того чи іншого явища, знаючи які можна передбачити наслідки, а якщо для суспільства ці наслідки небажані, суб'єкти політики, усвідомивши це, мають час для пошуку можливостей нейтралізації цих причин, що методико-методично обґрунтовано і є засобом досягнення ефективності політичних компромісів та прогнозування політичних рішень.

Підкреслимо: історія розвивається за об'єктивними законами, творять її люди, які прискорюють або уповільнюють її розвиток. Багато в чому це залежить від того, наскільки беруться до уваги ці закони.

Ефективність прогнозування політичних рішень, як процес науково-методичного дослідження, передбачає визначення мети, оцінки й аналізу інформації, окреслення перспектив реалізації прогнозу. Ефективне прогнозування політичних рішень можливе тільки з урахуванням найновішої інформації, а вибір засобу прогнозування політичних процесів, подій залежить від мети і термінів прогнозування.

Етапи вироблення прогнозу, критерії його ефективності та ефективності політичних компромісів:

– передпрогнозна орієнтація (програма дослідження). На цьому етапі уточнюють завдання прогнозу, аналізують прогнозування політичних рішень, масштаби, періоди, формулюють мету і завдання політичних компромісів, визначають засоби, структурують процес організації прогнозування. На цьому етапі важливим є досвід та інтуїція фахівців. Під час аналізу прогнозування політичних рішень і

досягнення ефективності політичних компромісів слід дотримуватися певних методологічних принципів. Так, принцип системності вимагає розглядати об'єкти відповідно до мети і завдань дослідження; принцип природної специфічності передбачає обов'язкове врахування специфіки природи об'єкта прогнозування, закономірностей його розвитку. При порушенні цього принципу помилки можуть бути значними, а прогнози абсурдними;

– побудова вхідної (базової) моделі прогнозованого об'єкта засобами системного аналізу. Для уточнення моделі прогнозування можливе опитування населення й експертів. Під час аналізу об'єктів прогнозування методично використовують об'єктивний та функціональний підходи;

– збір даних прогнозного тла як сукупності зовнішніх щодо об'єкта прогнозування умов, істотних для політичного прогнозування;

– оцінка вірогідності, точності, обґрунтованості прогнозу;

– вироблення рекомендацій щодо методико-управлінських рішень зіставлення пошукових і нормативних моделей;

– аналіз (експертиза) підготовленого прогнозу і рекомендацій;

– передпрогнозна орієнтація на основі зіставлення матеріалів уже виробленого прогнозу з новими даними і новий цикл дослідження.

Таким чином, використання прогнозування політичних рішень, як принципу ефективності політичних компромісів, запобігає домінуванню утопічних поглядів, сподівань, орієнтацій, забезпечує стабільний і динамічний розвиток суспільства [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Гришина Н. В.* Психологія конфлікту. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 18.
2. *Гайдук Н.* Концептуальні засади застосування посередництва при розв'язанні конфліктів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2003. – № 6. – С. 147-157.
3. Концептуальні засади застосування посередництва при розв'язанні конфліктів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2003. – № 6. – С. 149.
4. Концептуальні засади застосування посередництва при розв'язанні конфліктів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2003. – № 6. – С. 153.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОГО РИНКУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Політичний ринок – засіб організації політичного життя суспільства, він найповніше проявляє себе в умовах демократії та лібералізму, що добре видно на прикладі розвитку України, політичне життя якої, незважаючи на тривалі періоди бездержавності й тоталітарного пригнічення, зберегло глибокі демократичні традиції.

Починаючи з народного віча Київської Русі і до виборчих методів формування державної влади в козацько-гетьманській республіці, а потім і в УНР, спостерігаємо прихильність українського суспільства до принципів демократії, що обумовлюють формування тих чи інших елементів політичного ринку та певних політичних технологій [1]. Теорію політичного ринку можна розглядати як методологію впливу прийняття політичних рішень та методику використання цих питань в навчальному процесі вищих навчальних закладів України.

Суттєво прискорився процес маркетинга політичної сфери України від початку ХХ століття – в умовах формування нового, демократичного суспільства. Новизна, складність сучасної соціальної трансформації накладає відбиток на перебіг усіх політичних процесів, у тому числі й на політичний маркетинг, який переживає період свого становлення і є ще недосконалим. Однак, традиції українського народу, особливості його менталітету й високий рівень політичної культури дозволяють будувати оптимістичні прогнози щодо перспектив розвитку в Україні методів і засобів політичного маркетингу – всі ці питання методично обґрунтовані і викликають у студентів глибокий інтерес.

Політичний маркетинг, як методична складова політичного життя суспільства України, може сформуватися при певному рівні демократії, розвинутому парламентаризмові і сталій альтернативній виборчій системі. В демократичному суспільстві завжди існує альтернатива політичного вибору, створюються сприятливі умови для формування цивілізованого політичного ринку - ринку влади з пропозицією різних методологічних програм, ідей і кандидатів з урахуванням “попиту” – інтересів народу, який є джерелом влади.

З методологічної точки зору, принципи функціонування сучасного політичного ринку в українському політичному менеджменті ще залишаються широким полем для політологічних досліджень. Однак, вченим-політологам є на що спертися, окрім досягнень західної науки: маються на увазі глибокі демократичні традиції українського народу, а існуючий в нашому суспільстві ідеологічний плюралізм дає

об'ємний матеріал для наукових узагальнень і вироблення практичних методичних рекомендацій.

Методологія використання сучасних маркетингових технологій сприятиме впорядкуванню, легітимізації політичного життя, гармонізації відносин між владою і народом, підвищенню авторитету й ефективності діяльності владних структур, повнішому задоволенню інтересів і прагнень громадян, реальному забезпеченню їхніх прав, вдосконаленню демократичних інститутів держави.

Слід підкреслити, що демократія і політичний маркетинг взаємозалежні та взаємообумовлені, хоча не можна не відзначити, що в умовах нинішнього перехідного періоду і наша демократія, і наш політичний ринок ще не досягли того рівня, який би задовольняв потреби українського суспільства. Однак, це не може бути підставою для песимістичного погляду на наше політичне майбуття.

Студенти повинні знати: основи політичного ринку почали зароджуватися ще в давні часи в міру формування влади як важливого соціально-політичного феномена. Це визначало головні імперативи та мотиви впливу на прийняття політичних рішень.

Якщо використовувати аналогію, то треба визнати, що в ранньому середньовіччі політичний ринок нагадував “натуральний обмін” чи “первісне нагромадження” влади, де широко використовувалися методи насильства й диктату.

Отже, в середньовічній державі можливості політичного вибору в людей були вкрай обмежені.

З розвитком і ускладненням політичної сфери відбувається розширення й удосконалення політичного ринку.

Подальший історичний етап розвитку української держави, теорії політичного ринку був надзвичайно складним. Відбувався процес розпаду, поліцентризаци і державної трансформації Київської Русі, що збігся з історичною трагедією нашого народу – татаро-монгольською навалою. Виникла загроза самому існуванню східних слов'ян та їх багатой культури. Проте найстрашнішого не відбулося. Народ, незважаючи на тяжкі історичні умови, вижив, зберіг свої звичаї і традиції, а також розвинув теорію політичного ринку.

Ретроспективний аналіз розвитку теорії політичного ринку свідчить, що, в основному, всі українські політичні сили прагнули на основі демократичних принципів, узгоджених рішень створити цивілізовану державу, демократичне законодавче поле, яке стало б надійною основою для стабільного функціонування усіх форм і методів політичного ринку влади.

На жаль, процес, що розпочався з давніх часів, на кілька десятиліть був перерваний втручаннями ззовні.

Проголошення 1991 року незалежності України відкрило широкі можливості для використання і примноження демократичних традицій державного облаштування. Проте в умовах докорінної соціально-політичної трансформації їх потенціал не був

належно використаний. На думку багатьох аналітиків, в країні встановилася лише “напівдемократія”.

Однак, і досягнутого применшувати не слід. У наше політичне життя увійшли альтернативні вибори, яких тривалий час не знало українське суспільство. Сформувався три гілки влади – найважливіша ознака демократичного правління. Поступово формувалася політичний ринок влади, на якому використовуються з більшим чи меншим успіхом сучасні технології політичного маркетингу. Всі ці методико-методологічні проблеми слід використовувати в навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Однак, усі ці позитивні процеси відбуваються не безболісно. Періодично виникає протистояння між законодавчою і виконавчою гілками влади. Час від часу нецивілізовано загострюються відносини з опозиційними силами. Поширилася корупція. Деякі політичні сили вдаються до “брудних” піарівських акцій та політичних технологій.

Особливість полягає в тому, що політичний ринок у пострадянському просторі складався занадто швидко, часто методом спроб і помилок. На Заході, наприклад, секуляризація і маркетингізація проходили поступово, крок за кроком. Тривалий час паралельно продовжували існувати неринкові елементи, що заповнюють „простір” між керуючими і керованими. В Україні ж після краху старої системи влади політичний вакуум не міг бути заповнений ні традиціями, ні ритуалами, ні стереотипами свідомості та поведінки; їх потрібно було відроджувати, а це справа не одного дня.

В той же час, суспільство нагромаджує досвід проведення виборчих кампаній, цивілізованого формування органів державного управління і місцевого самоврядування. Усе це створює сприятливі умови для широкого використання в політичному житті маркетингових відносин, сучасних політичних технологій, використання конкретних соціологічних досліджень, методів публік рилейшнз [2].

Український політичний ринок набрав цивілізованішого вигляду, що значно підвищило можливості електорату зробити вільний вибір (особливо під час виборів).

На всіх етапах історичного розвитку нашої держави українському народу був притаманний демократизм, що сприяло перебудові політичного життя, організації його згідно з сучасними стандартами демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Василенко С. Д.* Українська геополітика часів Козацько-Гетьманської держави / С. Д. Василенко // Трибуна. – 2002. – № 3-4. – С. 34-36.
2. *Почепцов Г.* Публік рилейшнз для професіоналів / Г. Почепцов. – К., 1999. – С. 35-37.

ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ “ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ” В КОНТЕКСТІ КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Одним із основних завдань юридичної деонтології як галузі юридичної науки й навчальної дисципліни, котра представляє собою загальну систему знань про кодекс професійної поведінки юриста та юридичну практичну діяльність, є розкриття загальної “картини” юридичної діяльності. Предметом юридичної деонтології є норми професійної поведінки юриста. Цей предмет можна умовно зобразити формулою: юрист – норма – дія (практика). Саме тому важливим є врахування при вивченні даного курсу всіх останніх законодавчих нововведень, особливо тих, котрі безпосередньо пов’язані з професійною діяльністю юристів і правоохоронців в Україні.

На даний період існує необхідність цілеспрямованого й комплексного вдосконалення курсу “Юридична деонтологія”, що безпосередньо стосується аналізу новітніх законодавчих актів України. Ця обставина, насамперед, й визначає наукову новизну зазначеної статті, котра є одною з перших спроб окреслити відповідний напрямок дослідження.

В сучасній науковій літературі існує думка, що юридична деонтологія – узагальнена система знань про юридичну практичну діяльність, а також кодекс фахового поведінки юриста, оптимальну збірку правил дозвільного, заборонного, зобов’язального та рекомендаційного характеру, котрі повинен, опанувати юрист і керуватися ними в стосунках, що виникають під час виконання своїх службових (посадових) повноважень [1, с. 292].

Мета даного курсу полягає в широкому висвітленні всіх основних аспектів юридичної діяльності, характеристиці ролі юриста в суспільстві та основних юридичних спеціальностей, з’ясування кваліфікаційної характеристики юриста як фахівця тощо. З огляду на це, надзвичайно важливою є роль законодавчих та інших нормативно-правових актів, котрі покликані регулювати професійну діяльність юриста (правоохоронця).

Серед іншого, в даному контексті привертає особливу увагу низка останніх законодавчих актів, котрі стосуються курсу “Юридична деонтологія”. І, насамперед, це є Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року.

Довготривала дія Кримінально-процесуального кодексу 1960 року була одною з причин різного роду деформацій у правоохоронній сфері. Тому реформа КПК України, серед іншого, була задумана з метою вдосконалення досудового провадження, подолання заформалізованості, різного роду зловживань тощо. Так,

відміна доказів в досудовому провадженні (й їх використання лише в суді) фактично унеможлиблює вибивання свідчень з підозрюваних, скажімо, оперативними працівниками. Відтак, поєднання функцій оперативного працівника та слідчого (як це вже має місце серед офіцерів поліції в країнах Європи) дає підстави для формування цивілізованої правоохоронної системи в Україні.

Згідно з п. 18, ч. 1, ст. 3 КПК України 2012 року в судах запроваджена посада слідчого судді – судді першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 (Слідчий суддя, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій. Розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування) [2, с. 5, 139]. Одне з провідних завдань слідчого судді – вирішувати питання щодо обмеження прав людини за клопотаннями сторін обвинувачення і захисту.

Згідно з новим КПК України 2012 року існують два основні тлумачення терміну “прокурор”: 1) прокурор як керівник певного органу прокуратури; 2) прокурор як процесуальний керівник конкретного досудового розслідування [2, с. 22]. Особлива роль прокурора проявляється в процесі державного обвинувачення – процесуальній діяльності прокурора (державного обвинувача), спрямована на доведення перед судом вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [3, с. 25].

Відповідно до п. 17 ст. 3 КПК України, слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [2, с. 5]. У науково-практичному коментарі до КПК України також роз’яснюється, що слідчий є службовою особою органу досудового розслідування, яка уповноважена здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів) в межах визначеної КПК підслідності [3, с. 22]. Всі процесуальні дії слідчий вчиняє самостійно за винятком тих, які вимагають погодження з прокурором та слідчим суддею, і несе відповідальність за їх законність і своєчасність. В даний час посади слідчих, крім органів досудового розслідування (ст. 38 КПК), є також в органах прокуратури. Слідчі органів прокуратури на час дії Перехідних положень та у відповідності з Прикінцевими положеннями (розділи X та XI КПК) продовжують досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України “Про державну службу”, особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, суддями та керівниками правоохоронних органів. Вони також продовжують досудове

розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 402-421, 423-435 Кримінального кодексу України. З утворенням і початком діяльності Державного бюро розслідувань України, яке має бути створене не пізніше п'яти років з дня набрання чинності КПК, досудове слідство в органах прокуратури ліквідується. Досудове розслідування названих кримінальних правопорушень перейде до підслідності визначених КПК органів досудового розслідування (ст. 38). Повноваженнями слідчого користуються також співробітники оперативних підрозділів (ст. 41 КПК) під час виконання за письмовим дорученням слідчого чи прокурора окремих слідчих (розшукних) дій та негласних (розшукних) дій у кримінальному провадженні. Проте вийти за межі цих доручень вони не вправі [4, с. 46, 47].

Необхідно відзначити, що КПК України 2012 року містить цілу низку принципових аспектів, котрі дають змогу по-новому осмислити та вдосконалити навчальний курс “Юридична деонтологія”.

Загалом же слід підсумувати, що на відміну від кодексу 1960 року, КПК України 2012 року загалом відповідає правовим засадам цивілізованої держави. Звичайно є певні негативи та упущення. Існування, наприклад, Єдиного реєстру досудових розслідувань є своєрідним обмеженням прав і свобод громадян, адже дані, що будуть потрапляти до нього, далеко не завжди матимуть під собою реальні підстави, або ж ймовірно будуть піддаватися подійному трактуванню тощо. Також, поки що не існує нового відповідного законодавства про прокуратуру, слідчих тощо. Тому, як для теоретиків кримінального процесу, так і для практиків залишається простір для подальшої роботи, зокрема – вдосконалення КПК України 2012 року.

Слід констатувати, що як і будь-яка інша навчальна дисципліна, юридична деонтологія має виконувати цілу низку завдань, що формулюються безпосередньо у сфері практичної діяльності, вирішення яких сприяє подоланню значної кількості проблем, в тому числі й тих, що знаходяться поза межами юридичної практики. Слід виокремити предмет юридичної деонтології як оптимальну сукупність правил, котрими повинен володіти та керуватися юрист; система психологічних, правових, політичних, етичних норм – вимог, у сукупності визначаючих правовий режим взаємодії професійного юриста з колегами та клієнтами, а також – його професійну поведінку.

Провідним чинником, визначаючим характер юридичної роботи, є норми закону та їх формалізовані вимоги, необхідність суворого дотримання законності як основного змісту й призначення юридичної діяльності. Відповідним чином, завдання навчального курсу “Юридична деонтологія”, серед іншого, полягає в подальшому ґрунтовному аналізі законодавчих та інших нормативно-правових актів, котрі покликані регулювати професійну діяльність юриста (правоохоронця).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гіда Є. О. Систематизація підходів щодо розуміння предмету юридичної деонтології / Є. О. Гіда // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка : Науково-теоретичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 286-293.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13. 04. 2012 р. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” № 4651-VI від 13. 04. 2012 р. – Харків : Право, 2012. – 392 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
4. Юридична деонтологія : навч. посіб. / [А. Є. Шевченко, О. М. Ситник, В. В. Соловйова, В. К. Антошкіна, О. Л. Стрельник] ; за ред. А. Є. Шевченка. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – 339 с.

*Сулима-Камінська І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Особливою соціальною групою сучасного українського суспільства є молодь. Від її здатності бути активною та творчою залежать перспективи модернізації суспільства та розвиток демократичної держави в Україні. Зокрема, ідея формування громадянського суспільства та правової держави може стати в Україні реальністю лише за умови, що політичні, економічні й соціальні реформи у державі поєднуюватимуться із підвищенням рівня правової свідомості усіх соціальних груп українського суспільства, особливо молоді. Державна молодіжна політика як один із найважливіших та пріоритетних напрямів діяльності держави, що здійснюється в інтересах як молодих громадян, так і суспільства в цілому, повинна створювати належні умови для самореалізації молоді, у тому числі у сфері формування її правової свідомості. Відтак, нагальною є необхідність вирішення та дослідження правової свідомості молоді й напрямів її підготовки, що є надзвичайно важливою та актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми, свідчить про актуальність та недостатній рівень розкриття даної проблеми. На сьогоднішній день правова свідомість і правова культура набула нового визначення. Цю проблему досліджували такі українські вчені, як В. Д. Бабкін, М. І. Коцюба, В. А. Котюк, П. Ф. Мартиненко, А. Р. Мащок, Є. В. Назаренко, П. М. Рабінович, В. М. Селіванов, С. А. Тихонова та ін.

У сучасній теорії права правосвідомість (від англ. “legal awareness”) тлумачиться як система ідей, уявлень, емоцій і почуттів, що виражають ставлення особи, групи, суспільства до чинного, минулого і бажаного права, а також до діяльності, пов’язаної з правом [9, с. 677]. Зокрема, російські вчені справедливо вважають, що правосвідомість – це незалежне, цілісне і визначальне щодо права явище, яке потребує вивчення у ролі особливого об’єкта правової теорії, через який теорія права “виходить” на такі питання, як сутність права, його генеза, культурна специфіка правового врегулювання у межах певної цивілізації, деформації правової поведінки, джерела і причини злочинності тощо [10, с. 611-612].

Головний елемент правової культури – це високий рівень правової свідомості.

Відомо, що освіта загалом є інструментом забезпечення правової освіти молоді. Сьогодні права культура молоді потребує систематичного раціонального формування, стимулювання та позитивного соціального розвитку. Впровадження правового виховання є головною метою світової та національної правової культури.

У юридичній літературі за суб’єктами (носіями) правосвідомість поділяють на такі види:

1) індивідуальну правосвідомість – сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда. Вона формується під впливом індивідуальних обставин життя, зовнішнього середовища і залежить від рівня правової освіти індивіда;

2) групову правосвідомість, яка відображає ставлення до права, його оцінку з боку соціальних груп (соціальних спільнот, професійних, територіальних, неформальних груп). На процес її формування впливає спільність інтересів, традицій, умов життя, а також авторитет лідера групи;

3) суспільну правосвідомість, яка виражає ставлення до права всього суспільства. Вона властива великим соціальним спільнотам (населенню країни, окремого регіону, певному етносу). Суспільна правосвідомість містить найбільш поширені й узагальнені оцінки права та правової реальності [5, с. 355].

Молодь – це особлива велика соціально-демографічна група, яку виділяють на підставі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану, соціально-психологічних особливостей [2; 3].

За законодавством України, молодь – це молоді громадяни України віком від 14 до 35 років [7].

Розглянемо структуру правової свідомості. Фахівці визначають правову свідомість як систему взаємопов’язаних компонентів, яка складається з таких компонентів, як-от: 1) знання про право як регулятор суспільних відносин; 2) уявлення про власні права і свободи, обов’язки, відповідальність і види діяльності, регульовані правом; 3) ставлення до правових явищ (до права в цілому, до вимог конкретних норм права, до юридичних установ і їхньої діяльності); 4) установки на здійснення юридично значущих дій і переконань [5, с. 355].

Студент у ВНЗ має бути зорієнтований (поряд з одержанням професійних знань і практичних навичок) на становлення правового мислення. Молодь, як і представники інших вікових категорій, має знати як поводитися у тій чи іншій ситуації та як не допустити помилок [6, с. 123].

За висловленням учених, “свідомість сучасної української молоді не випадково зараз характеризується як “розколота” [2, с. 100]. Кризові явища політичного, економічного та соціального характеру суттєво впливають на правосвідомість молоді, зумовлюючи різні види її деформації [4].

Звідси, завданнями правового навчально-виховного процесу у ВНЗ є:

– ознайомити студентів з правом, його важливою роллю в житті суспільства, зацікавити та мотивувати застосування права;

– виховувати у студентів правову культуру, активну громадянську позицію, навчити їх діяти в різних життєвих ситуаціях у відповідності з нормами права, аналізувати з правової точки зору процеси та ситуації, що відбуваються у суспільстві, використовувати правові знання та навички поведінки для реалізації і захисту своїх прав;

– сприяти формуванню у молоді розуміння фундаментальних принципів і цінностей, таких як права людини, демократія, правова держава тощо, що складають основу демократичного суспільства в Україні;

– розвинути базові навички, включаючи критичне мислення, рефлексію, уміння розмірковувати, спілкуватися, спостерігати, розв’язувати проблеми [1, с. 25].

У цілому правосвідомість молоді відображає якісний стан правового розвитку цієї специфічної соціальної групи. Разом з тим рівень правової свідомості української молоді у недалекому майбутньому визначатиме рівень правового розвитку всього українського суспільства і впливатиме на наступні покоління. Для забезпечення прогресивної гуманістичної динаміки суспільних відносин необхідно підготувати молодь до самостійних творчих дій у сфері реалізації права, створити належні умови для засвоєння молодими громадянами України правових цінностей (правових норм, принципів, навичок правомірної поведінки) й практичного впровадження їх у правову діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Байниязов Р. С.* Философия правосознания: постановка проблемы / Р. С. Байниязов // Правоведение. – 2001. – № 5. – С. 12-23.
2. *Євтушенко Р.* Розвиток правової освіти – необхідна умова побудови правової держави / Р. Євтушенко // Історія України. – 2003. – № 9. – С. 18-25.
3. *Калиновський Ю. Ю.* Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – 288 с.
4. *Крестовська Н. М., Маввеева Л. Г.* Теорія держави і права: Елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – Х. : Одиссей, 2007. – 432 с.

5. *Кутиркін А.* Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України / А. Кутиркін // *Право України.* – 2008. – № 3. – С. 122-125.
6. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-ХП.
7. *Романова І. А.* Правова свідомість майбутніх вчителів / І. А. Романова // *Удосконалення технологій та методик професійного навчання* : зб. наук. пр. – Київ : Науковий світ, 2001. – 156 с. – С. 101-107.
8. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
9. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузов, А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2007. – 768 с.

Чижова О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ПРАГМАТИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Суть методики використання ідеології прагматизму полягає в збереженні традиційних цінностей народу, захисті його історії, родини, власності. Прагматизм, як феномен, найбільш адекватно відображає духовні, культурні та ментальні особливості української нації та її ідеологію. Дії нинішньої влади та її ідеологія визначаються прагматичними цінностями і традиціями народу, що забезпечать надійне підґрунтя для розбудови держави та розвитку демократії.

Методико-прагматична політична діяльність має конкретну політичну орієнтацію – голосування на виборах, участь у політичних акціях, робота в представницьких або адміністративних органах. Спрямованість прагматичної ідеологічної політичної діяльності людей обумовлюється їх уявленням про ефективний суспільний устрій, пріоритетні ідеологічні цінності.

Український філософ В. Лісовий зазначає: “Ідеології призначені аби об’єднувати людей у суспільстві, суспільні верстви і т.д. А це призводить до того, що певні інтереси, особливості світорозуміння, ілюзії та упередження тих спільнот, в які ідеологія об’єднує людей, неминуче визначають і зміст самої прагматичної ідеології. Тобто, ідеологи дивляться на світ тільки своїми власними очима, і будь-який інший погляд їм здається неприйнятним, хибним і т.д.” [1].

Ідеологія прагматизму, як методика політичної діяльності суб’єктів політики (індивідів, класів, партій) в межах актуально значимих для них ідеалів і цінностей, виступає основним носієм раціонально ціннісних форм мотивації політичної поведінки і складає світоглядну основу української політики.

Прагматичні ідеології почали зароджуватися в епоху Відродження, коли виникла перша суспільна криза у зв'язку з розгортанням процесу секуляризації - звільнення суспільної та індивідуальної свідомості від догматів релігії і церкви. А, щоб врегулювати стан відчуженості людини від суспільства, подолати громадську апатію та розчарування, слід було генерувати нові цінності, покликані обґрунтувати здатність людини організувати суспільний устрій. Цю місію почали здійснювати прагматичні політичні ідеології, використання яких виступає методикою форсування української політики.

Першими з'являються ліберальні ідеї, що поширюють цінності свободи, власності і природні права індивіда. Пояснюючи принципи лібералізму, американський філософ Дж. Кекес зауважує: "Лібералізм зародився в часи Ренесансу як реакція на релігійну ортодоксію, набув сили під час Реформації і став однією з найвпливовіших політичних сил у часи Просвітництва. Лібералізм поступово втрачав характер негативної реакції і набув ознак позитивної політичної концепції, що дозволило йому стати альтернативою до позитивної політичної концепції всіх типів абсолютного авторитаризму. Після занепаду марксизму лібералізм став панівною ідеологією нашого часу [2].

Ліберальна ідеологія має свої позитиви, але її не слід ідеалізувати. Можна стверджувати, що основні постулати лібералізму (плюралізм ідей, рівність, свобода, індивідуалізм) повинні узгоджуватися з національними інтересами, з рівнем демократії, ментальністю суспільства, в якому вони прагнуть утвердитися. Таким механізмом адаптації і конструктивною протиположністю лібералізму є ідеологія прагматичного консерватизму, котра наголошує на порядку, духовності, традиціях і виступає методологією сьогодення. На думку В. Липинського, "...свобода без гарантії авторитету - це пустий звук без жодної цінності" [3].

Класичні ідеології формуються в епоху Просвітництва, для якої характерні раціонально революційні трансформації суспільного буття, теоретичного мислення, а тому консерватизм виступає проти радикальних дій, революційних перетворень в суспільстві.

Отже, динаміку прагматичних ліберальних процесів спроможна урівноважити своєю поміркованістю і традиційними цінностями консервативна ідеологія.

В новітню добу утвердження української державності прагматизм є життєво необхідним елементом політичної системи суспільства. Цю необхідність ще на початку ХХ століття усвідомив В. Липинський, якому вдалося системно, аргументовано, фундаментально представити прагматичну традицію української суспільно-політичної думки. У своїх "Листах до братів-хліборобів" він писав: "Шлях до реальної, а не тільки літературної, - шлях до повної, а не однобокої - Української нації веде через відродження українського консерватизму... Слабкість консерватизму лежить в основі слабкості пам'яті серед місцевого громадянства: політичної та культурної безтрадиційності людей, що живуть на Україні, і неусвідомлення місцевим

українським громадянством свого власного історичного досвіду... Без зміцнення українського консерватизму Україна буде все подібна до помешкання, в якому весь час міняються численні квартиранти” [4]. Брак консерватизму, вважає В. Липинський, позбавляє українських політичних діячів організуючих прикмет: честі, вірності, дисципліни, послуху, інтелігентності, відповідальності. Мислитель переконаний, що без доброго, прагматизму не може бути й ефективного поступу нації. Такі особливості методики використання ідеології прагматизму.

Прихильники прагматизму вважали, що людина не здатна змінювати суспільство, вона не повинна цього прагнути, оскільки це стало б насильством над природними законами розвитку суспільства. Тому політичні амбіції необхідно пристосовувати до звичаїв, національних традицій, усталених державних інститутів. Виходячи з гуманістичних цінностей і враховуючи національні традиції, В. Липинський впродовж всього життя на глибокому теоретичному рівні розробляв і активно пропагував ідеологію українського консерватизму. Слід відзначити, що “прагматизм фіксується ним як ефективний інтегруючий чинник, що базується на силі власних традицій, авторитеті, правопорядку, самобутній культурі і здатний стати носієм державницьких ідейно-світоглядних орієнтацій, а обов’язковою передумовою успіху в побудові незалежної Української держави має бути поворот до українства традиційних консервативних соціальних верств, свідомість яких упродовж тривалого часу перебувала під російським або польським ідейно-політичним впливом” [5]. На переконання В. Липинського, без власної держави Україна залишиться навіки приреченою на злиденне балансування на межі між національним буттям і небуттям.

В ієрархії прагматичних цінностей превалюють національні традиції, які належить зберігати й охороняти в умовах сучасних радикальних політичних трансформацій. Головними принципами, що формують прагматизм, прийнято вважати спадкоємність, еволюційність, традиційні цінності, порядок. Якщо розглядати національні традиції крізь призму поглядів В. Липинського, то слід констатувати: “Кожна нація має тільки таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає. Нищити свою власну державно національну традицію тому, що в ній є хиби й помилки, це значить не будувати, а руйнувати націю, це значить нищити самих себе. Вдосконалити цю традицію - тобто обережно відкидати з неї все, що в житті нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчості оказалось не здоровим, і з любов’ю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність - ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв’язує своє власне життя” [7]. Теоретик українського прагматизму вважає традицію провідним державотворчим чинником нації.

Всі ці положення методично обґрунтовані з точки зору використання ідеології прагматизму в українській політиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Лісовий В.* Культура – ідеологія – політика. – К., 1997. – С. 60-61.
2. *Кекес Д.* Зasadничі цінності лібералізму // Лібералізм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскіп, 2002. – С. 108.
3. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К., Філадельфія, 1995. – С. 44.
4. *Гордієнко М.* Творчий потенціал консервативної орієнтації // Віче. – 1998. – № 1. – С. 37.
5. *Гордієнко М.* Творчий потенціал консервативної орієнтації // Віче. – 1998. – № 1. – С. 37.
6. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К., Філадельфія, 1995. – С. 94.

*Шевель Т.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

РОЛЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Національна політика України серед основних напрямків має визнання поліетнічності українського суспільства та забезпечення права всіх його членів на плекання власної культурної спадщини. Політична єдність громадян України формується через повагу до історії нашої країни разом з усвідомленням культурної самобутності інших етносів. Звідси необхідність формування у громадян України усвідомлення вагомості долучення кожного етносу до поповнення національних і загальнолюдських надбань разом з утвердженням високої культури міжетнічних відносин. Ця мета не в останню чергу має реалізуватися у процесі викладання суспільно-політичних дисциплін у вишах України.

Ряд наукових досліджень присвячено етнопсихології спілкування і міжособистісних відносин (Р. Е. Кемпбелл, Ч. Маккіхен, М. Мід, Б. А. Фішер, С. Черрі, Дж. Емін та ін.). Особливо цікавими є дослідження зарубіжних філософів (Н. Башич, Ф. Лапорта, Я. Макалістер, Х. Рекальде, Е. Річмонд, та ін.) та вітчизняних вчених (С. Артамовський, І. Бичко, Н. Бутінов, Н. Граціанська та ін.) щодо формування і прояву національної самосвідомості індивіда в поліетнічному суспільстві.

В історичному контексті етнічне та національне вважають нетотожними – етнічна свідомість постає зародковою формою національної свідомості. Тож поліетнічне начало розглядають як націєтворчий фактор в умовах української державності. Процес формування нації розпочинається зі становлення та розвитку

національної свідомості. Він є процесом консолідації етнічних спільнот на основі поєднання у національному житті самотності етнічних, традиційних аспектів із універсальними, уніфікованими. Саме ж поняття “національна свідомість” є міжетнічним за змістом, часто його пропонують замінити поняттям “етнонаціональна свідомість”, яке пов’язане із самоідентифікацією нації. На думку І. Кресіної, важлива не лише етнічна самоідентифікація, що полягає в усвідомленні себе як етнічної спільноти на основі характерологічних рис та опозиції “ми – вони”, але й державна, політична, частіше поліетнічна самоідентифікація – усвідомлення нацією себе як поліетнічної спільноти на основі осягнення національної ідеї, національних інтересів, цінностей, історичної долі [3, с. 83]. Формування політичної та державної самоідентифікації відбувається у процесі вивчення політології, історії, освітньої політики. Для цього необхідно при розгляді особливо актуальних у цьому сенсі тем акцентувати на національних цінностях, державних інтересах.

М. Боришевський бачить зміст етнонаціональної самосвідомості як гармонійне поєднання таких елементів:

1) здатність особистості усвідомлювати певні специфічні, своєрідні особливості етносу, нації;

2) усвідомлення значущості, важливості знань про те, як ставляться до особистості та етносу, нації, з якою себе дана особистість ідентифікує, представники інших етнічних, національних спільнот;

3) усвідомлення того, що кожна етнічна, національна спільнота завдяки своїм унікальним особливостям, що органічно поєднуються із загальнолюдськими характеристиками, є невичерпним джерелом збагачення усіх інших етносів, націй, які складають людство, а також усвідомлення того, що “усі етноси, нації, усі – без винятку, є самодостатніми, неповторними цінностями і що не існує, ніколи не могло бути і не буде етносів, націй – “великих”, “найголовніших”, “найважливіших” та тих, котрі, мовляв, нікчемні, не варті уваги, а тим паче – поваги” [2, с. 17-18].

Студенти мають усвідомити, що для існування рівності комунікації необхідна особлива налаштованість на взаємний обмін інформацією, відкритість сенсам іншої культури, прагнення до пізнання її значень та відсутність страху втратити при цьому власний зміст. Фактично ця проблема як філософська була вперше сприйнята представниками герменевтики. Головним тут стало питання про те, як можливе розуміння чи взаємодія двох систем у разі неспівпадання їх основних елементів – мови, сукупності уявлень, ціннісних домінант, картин світу. Вже Дільтей показав, що неможливість комунікації між двома її агентами передбачає пошук якогось третього смислового поля, в рамках якого подібне спілкування може бути здійснене.

Більшості суспільств притаманний етноцентризм як схильність до оцінки життєвих явищ крізь призму цінностей власної етнічної групи, взятої за еталон, переконаність у домінуванні власних культурних цінностей над чужими. Етноцентризм у толерантних формах, без крайніх проявів, є необхідною умовою

прояву національної свідомості. Проте підхід до інших культур з точки зору етноцентризму не передбачає швидкого порозуміння та взаємодії. Натомість шляхи до взаємозбагачення культур різноманітних груп дозволяє знаходити культурний релятивізм – розуміння іншої культури на підставі аналізу її власних зразків і цінностей.

Викладання відповідних дисциплін соціально-гуманітарного циклу має можливість сформувати у молодого покоління усвідомлення того, що раціональним є поєднання етноцентризму та культурного релятивізму, коли індивід, пишаючись власною культурою, схилиючись до її основних зразків, разом з тим розуміє інші культури та визнає їх право на розвиток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андрущенко В.* Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей / В. Андрущенко, О. Руденко // Освіта. – 2008. – № 53. – С. 10-11.
2. *Боришевський М. Й.* Національна свідомість у громадянському становленні особистості / Микола Йосипович Боришевський. – К., 2000. – 63 с.
3. Етноси, етнічні групи, нації. Сучасна етнополітика. Сприяння поширенню толерантності у полі етнічному суспільстві / І. Кресіна, О. Майборода, Р. Чілачава, Т. Пилипенко та ін.] – К. : Фонд “Європа ХХІ”, 2002. – 312 с.
4. *Кресіна І.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітичний аналіз / Ірина Кресіна. – К., 1998. – 392 с.

СЕКЦІЯ VIII

РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ

В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ

ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

*Москаленко О.
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини “Україна”
(м. Київ)*

КОМПРОМІС І КОНСЕНСУС

В СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Уміння піти на поступки та прийняття спільного з опонентами рішення – це велике досягнення у політичній діяльності. А тому, необхідно бути наділеним особливими рисами характеру задля пошуку альтернативних варіантів виходу із ситуації, і як наслідок – отримання бажаного результату та задоволення конфліктуючих сторін.

Компроміс у політичній взаємодії є однією з суттєвих ознак демократичного українського суспільства, важливим, визначальним його принципом, згідно з яким учасники політичного процесу мають погоджуватися на поступки, вміти жертвувати певною другорядною часткою своєї позиції заради досягнення згоди у головному, для встановлення взаємної прийнятності намірів та рішень.

Компроміс є важливим засобом запобігання соціально-політичним, етнічним, міжнародним зіткненням, пом'якшення конфронтації, подолання внутрішньо-політичних криз, уникнення розколу в українському суспільстві. Він буває можливим, коли його наслідком постає можливість уникнути втрат більших, ніж жертви компромісу. Політика компромісу є нагальною вимогою сучасного політичного процесу, коли за умов розвиненої соціальної багатоманітності будь-який безкомпромісний курс, заснований на негнучких ідеологічних настановах та принципах, призводить до ізоляції політичної спільноти й до виникнення кризових станів у ній, що стосується України.

В більшості випадків має місце узгодження інтересів в процесі укладання компромісу, тобто угоди на основі взаємних поступок. Політика складається з таких компромісів, політика – це “мистецтво можливого”.

Термін “консенсус” означає згоду, ухвалення учасниками політичного процесу солідарної позиції з тих або інших питань. На відміну від консенсусу компроміс має на увазі поступки (взаємні або односторонні) сторін, залучених в конфлікт з питань, що знаходяться в центрі протиборства. Досягнення консенсусу і компромісу в українському суспільстві виступає формою вирішення політичного конфлікту.

Політичний компроміс є засобом поступового і поетапного досягнення того, що не досягається одразу. Критеріями ефективності політичного конфлікту є продовження чи активізація політичної діяльності, підвищення її результативності, послаблення чи припинення непотрібної виснажливої боротьби зі своїми опонентами, зосередження уваги і концентрація сил на вирішенні дійсно важливих і пекучих проблем [1]. Здатність конфліктуючих сторін – політичних партій, рухів, організацій, їх лідерів – до пошуку компромісів є свідченням їх політичної зрілості, сили, відповідальності та водночас однією з передумов їх життєздатності. І хоча компроміс буває переважно вимушеним, він досить часто виявляється єдиною й останньою можливістю дійти порозуміння і згоди, запобігти ескалації конфлікту, стати першим конструктивним кроком на тривалому і складному шляху його розв’язання.

Компромісу можна досягнути за умовою відмови від частини вимог, претензій і позицій для досягнення згоди. Компроміс у вирішенні політичних конфліктів можливий і за умови звернення до третьої сторони (третейський суд) з тим, щоб з’ясувати загальні позиції і знайти шляхи прийняття рішення з конфліктної проблеми. Визначення справедливості залежить від ідеології і системи цінностей, політичної свідомості та політичної культури в суспільстві [2].

Розвиток будь-якої політичної системи, процес політичного життя в цілому поєднують чергування конфліктів, компромісів і досягнення консенсусу його учасників. Безконфліктність може виступати показником відсутності розвитку, загнивання суспільства. Підвищена гострота конфліктів звичайно є симптомом кризи політичної системи, появи на політичній арені сил, що тяжіють до її руйнування, політичного перевороту або революції.

Заслуговує на увагу проблема вибору оптимальної процедури для вирішення конфлікту. Існують і спеціальні конфліктологічні процедури: парламентські дебати, узгоджувальні комісії, громадський та арбітражний суди, адміністративний процес, кримінальне судочинство, конституційний суд.

Томас Кілмен вважає однією з ефективних стратегій вирішення конфліктів саме компроміс.

Сьогодні саме ця стратегія використовується найчастіше. Проте, для успішного застосування стратегії компромісу необхідне розуміння опонентами наявності рівних можливостей та задоволення тимчасовими рішеннями, щоб не втратити більшого. На певний час він доцільний, часто необхідний у політичній боротьбі, але майже ніколи не потрібний тим, хто керує державою. Компроміс – це бажання опонентів завершити

конфлікт окремими поступками. Він характеризується відмовою від частини раніше висунутих вимог, готовністю визнати претензії іншої сторони частково виправданими.

Найкращою формою подолання розбіжностей з питань узгодження у процесі підготовки компромісу є дискусія, відкритий обмін думками. Неприпустимими є такі компроміси, що ведуть до втрати впливу однієї зі сторін або розглядаються як наслідок слабкості і ведуть до нових вимог поступок. Здатність до виважених і необхідних компромісів є однією з передумов життєздатності груп, колективів, спільнот, а засоби їх досягнення і форми реалізації виступають як один з головних критеріїв культури.

Небезпечність компромісів, яка іноді веде до негативного ставлення до них, пов'язана з ілюзіями щодо їх можливостей, а також з тим, що компроміси можуть стати засобом обману. Отже, компроміси повинні бути суто діловими, ясними, відкритими, а особливо плідними є компроміси, пов'язані зі збереженням миру і співробітництва.

Розглядаючи компроміс як одну з форм угоди політичних еліт, лідерів, партій, рухів, соціальних груп з питань владарювання на основі взаємних поступок, відзначимо, що "безпечні лише ті форми компромісу, які дбайливо ставляться до принципів складових культури, релігії, національної самосвідомості. Змістовні компроміси можуть зробити істотний вплив на трансформацію суспільної свідомості. Компроміс у політиці є перш за все паліативним засобом для недопущення виходу соціально-політичного протиріччя, кризи в стадію насильницьких дій [3].

Варто сказати, що в історії незалежної України є досить прикладів компромісів як публічних, так і прихованих. Адже саме по собі проголошення незалежності 24 серпня 1991 року було результатом негласного компромісу між частиною партійної еліти та національно-демократичними силами.

Компроміс як стратегія спілкування й тип поведінки людини, характеризується тим, що проблема врегульовується шляхом взаємних поступок: одна із сторін поступається чимось, інша теж чимось поступається, і в результаті можна дійти спільного розв'язання. Ця стратегія є найефективнішою в тих випадках, коли обидві сторони хочуть і прагнуть одного й того самого, але знають при цьому, що одночасно це є для них нездійсненним.

Отже, компромісна форма взаємодії політичних суб'єктів зарекомендувала себе як найбільш цивілізована, безпечна і ефективна, в тому можна зробити висновок, що найбільш доцільним методом врегулювання конфліктів є досягнення компромісу між конфліктуєчими сторонами.

Слід звернути увагу на те, що поза компромісів досягти стабільності і порядку в державі неможливо. Тому готовність до компромісу є характерною рисою розвиненої політичної культури відкритого суспільства. Тим паче, коли наявні безліч політичних партій, суспільно-політичних організацій і рухів, та між ними може виникнути

конфронтація, прагнення до компромісів – єдино вірний шлях подолання виникаючих конфліктів, створення розуміючого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. – М., 1999. – С. 89.
2. Глухова А. В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). – М., 2000. – С. 70.
3. Кузьмин В. П. Компромисс как метод выхода из политического кризиса // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 28. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 614.

*Радченко Л.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Однією з центральних категорій політичної науки є політичний процес. Він виступає як динамічні зрушення суспільно, індивідуального, групового стану, що відбуваються під впливом зовнішніх чи внутрішніх чинників та мають здатність повторюватися у часі і просторі. Політичний процес віддзеркалює динаміку політичного життя й реально існуючих політичних подій та явищ [2, с. 153-154].

Однією із основних характеристик політичного процесу є політичні зміни. Політичні зміни являють собою специфічний тип соціальних змін, пов'язаний перш за все із перетворенням у механізмі владного регулювання суспільства. Процеси якісних перетворень суспільних структур, системних основ, державних стратегій, векторів розвитку окремих сфер життєдіяльності соціуму, метою яких є оновлення, якісно новий стан, ліквідація існуючого, закріплення інновацій чи адаптація системи до нових умов називають політичними змінами. До цієї категорії належать революційні зрушення, економічне реформування, модернізація політичної системи, соціокультурні трансформації тощо. Моделювання цих процесів може мати вигляд циклічних функцій, дискретних станів, хвильового розвитку, від частих біфуркаційних до хаотично розкиданих точок на площині. Усе це вказує на процеси нерівновісного розвитку системи, на мінливість показників усіх суспільних процесів та складність їх прогнозування.

Політичні зміни можуть відбуватися шляхом пристосування системи або шляхом зміни однієї системи, нездатної зберегти себе. Оскільки не існує незмінних, тобто повністю статичних політичних систем, політичні зміни відбуваються постійно. Крім того, стабільність політичної системи зовсім не означає відсутність змін у ній. А,

навпаки, стійкість – це характеристика системної здатності постійно адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів [4, с. 151].

Беззаперечним є той факт, що в українському суспільстві настав час кардинальних політичних змін. Оскільки монополізація і централізація державної влади і в центрі, і на місцях, порушення розподілу влади, перетворення всіх гілок влади, крім президентської вертикалі на її формальний придаток, перетворення держави на корупційну машину та інші причини привели до делегітимації державної влади та її гілок, масового політичного відчуження та масових політичних протестів [1, с. 10].

Політичним змінам повинні передувати з'ясування державної стратегії, першочергових завдань, ідеологічних механізмів, трансформаційних ресурсів, кінцевої моделі, заради якої розпочинають політичний процес. Політичним змінам притаманно: переоцінка існуючого стану та усвідомлення необхідних якісних змін; з'ясування мети, моделі та стратегії їх досягнення; демонтаж старого; консолідація на якісно новій основі одиниці, що трансформується (галузі, регіону, підприємства тощо).

Щоб політичні зміни мали доцільний результат, рівень невпорядкованості не повинен перетворюватися на хаос, інакше зміни втрачають сенс і трансформуються на загрозовий процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бабкіна О. В.* Демократична політика як імператив сучасного глобального розвитку / Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. / О. В. Бабкіна. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 8-15.
2. *Бєбик В. М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / В. М. Бєбик. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.
3. *Зубков С. А., Панов А. И.* Политическое развитие и его движущие силы в современном обществе : учеб. пособ. / С. А. Зубков, А. И. Панов. – М. : МИИТ, 2000. – 164 с.
4. *Карадже Т. В.* Политическая философия / Т. В. Карадже. – М. : Мысль, 2007. – 512 с.
5. *Хантингтон С.* Будущее демократического процесса: от экспансии до консолидации / С. Хантингтон // Мировая экономика и международные отношения – 1995. – № 6. – С. 88.

Чижова О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

РЕВОЛЮЦІЯ, МОЛОДЬ, ПРАГМАТИЗМ

Той факт, що сьогодні в Україні революція відбулася, говорить про те, що український народ прагне кращого життя.

Посилаючись на засоби масової комунікації (ЗМІ), промови політиків, зазначимо, що ця революція є волевиявленням українського народу і метою якої є чесні дострокові вибори президента. Українські політики стверджують, що революція організована не політиками, а самим народом, якому набридло таке огидне життя, злидні, тобто революція в жодному разі не є агітацією за певну політичну силу, а ті ж самі політики називають цю революцію “боротьбою за майбутнє України”. Виходить: революція нейтральна, але носить явно виражений колір трьох політичних сил: “Свободи”, “Удару”, “Батьківщини”.

Організували цю революцію політики трьох політичних сил, закликали людей виходити на Майдан, щоб проявити свою волю, а здоровий глузд примушує людей дотримуватися певних думок, наслідком яких буде досягнення поставлених цілей. Які ж цілі (або хоча б мету) переслідують мітенгуючі? Не треба говорити про високу мету, про щось таке неосяжне, незрозуміле. Наприклад, про свободу вибору. Вибір є завжди і не треба казати, що одна сторона позбавляє людей вибору, фальсифікуючи під час голосування. Фальсифікації були з обох сторін і робити при цьому великі очі “що ви таке кажете, ми на таке не здатні” – не пройде. До того ж, виступаючи за будь-яку з двох ідеологій, люди не опиняться у виграші з будь-яким результатом. В політиці кожний “требе” під себе (все корисне, звісно), а потім те, що лишилося віддасть всім іншим – як недоїдки. Тому робити з політика ідола, як це роблять обидві сторони (і опозиція, і влада) безглуздо. Хоча треба зауважити, що ідолізовані і ті, і інші. Коли вони збираються, то нагадують певний фан-клуб, що підтримує бурхливими оплесками та вигуками своїх кумирів. Це зрозуміло. Адже кожна людина повинна в щось (або в когось) вірити. Так склалося історично і, мабуть, ніколи не зміниться. Ми завжди шукаємо таке вірування, про яке думаємо, що воно є істинним. Спираючись на один з способів закріплення віри Пірса – метод завзятості – можна з легкістю стверджувати, що на більшість людей, які йшли за опозицією та блакито-білими прапорами впливав саме цей метод. Таким “ідейним” (ті, що за ідею) людям казати щось проти їхньої віри є неможливим, бо вони фанатично стоять на своїй позиції. До того ж факти на них теж не діють. Добре, якби це відбувалося з кількома особами, а не існувало масово, бо працювати з масами, які керуються методом завзятості, практично неможливо, хоча можливо з тими, хто керує народом з першого дня і використовує метод авторитету. В даному випадку він виступає не формальним, а сприяє висуванню певного лідера, якого “обрав” народ.

В українській революції є ще кілька місць, де прагматизм просто відпочиває. Візьмемо хоча б те, що обидві ідеї, які зараз панують в суспільстві, носять, загалом, одне і те ж саме завершення: будуть панувати певні люди, проводити свою політику, встановлювати закони. Ніхто не знає напевно, яка з партій це зробить найкраще, але всі кричать, що їхня партія найчесніша. До того ж народ проявляє свою волю однаковим способом – страйкує. І методи стали одні. І гасла деякі в своїй основі пропагандують одні і ті ж самі. Кольори лише різні. Однак, якщо дві різні ідеї

викликають одну й ту ж саму дію, то з цього випливає, що це зовсім не дві різні ідеї, а одна, яка висловлюється лише різними словами.

Ще одним з принципів прагматизму, який не спостерігається сьогодні в політичній діяльності, є те, що, якщо ідея веде до кращого образу життя, то буде добрим вірити в цю ідею, якщо звісно вона не стикається з іншими, більш важливими життєвими інтересами. Революція собою “закрила” майже всі сфери життя. Візьmemo хоча б той факт, що переважна більшість тих, хто приймав участь у мітингах – молодь та інші страти населення. Цікаво те, що відбувалися всі дії під час навчального (робочого) процесу. Політики ж закликали студентів йти з пар на Майдан (школярі здебільшого йшли туди добровільно, копіюючи поведінку старших. До того ж у їхньому віці це нормально: потяг до подорожей, пригод, чогось цікавого, стверджуючи, що покарання за це не буде. А згодом було прийнято рішення, що пропуски занять з приводу участі у мітингу не враховувати, тобто були створені всі умови, щоб процес навчання поставити на другий план. А хіба ж навчання не є важливим елементом розвитку суспільства та процвітання держави? Україні необхідні кваліфіковані кадри, спеціалісти, професіонали. А при такому навчанні досягнути позитивних результатів неможливо. Благо, що молодь не приймає участі у виробничому процесі. А уявіть, якби майже місяць страйкували б шахтарі, підтримуючи свого кандидата. І хто б нам тоді добував вугілля? Але це майже нікого не цікавить. А те, що працівники Кабміну не могли кілька днів потрапити на роботу? А навіщо: народ же стоїть за ідею! Все інше зачекає. А те, що навколо мітингуючих живуть люди, які хочуть тиші? Хтось скаже, що заради ідеї можна і потерпіти, що в даному випадку комфорт – не головне. І що тоді виходить – народ бореться за ідею, за добро методами, які заважають жити оточуючим... Виходячи з цих обставин, можна впевненістю зазначити, що ті жертви, на які йдуть люди, не варті “ідеї за свободу, правду”. А окрім холоду, голоду відбувалося й інше. На Майдані були зареєстровані випадки з летальним кінцем, коли людина, якій було погано, просто не могла вибратися з натовпу, щоб їй надали медичну допомогу. Про це просто не пишуть, а випадки були і від цього нікуди вже не втекти [1].

Повернемося до наших грабель. Щось подібне на зразок теперішньої революції відбувалося в Україні в 1991 році. Тоді молодь теж страйкувала, але часи були зовсім інші: після довгих років мовчання люди нарешті змогли вголос висловлювати свої думки. Вони мали на це право і були щасливі. Хоча тоді зміна міністрів не була подією такої державної ваги, що дух захоплює: всі були з однієї партії. Зараз вимоги страйкуючих були іншого, більш високого характеру, деякі з яких уряд таки ухвалив. Давайте чесно: хто висував ці вимоги: народ чи певна політична сила?! Звісно, що не народ. В даному випадку він виступив маніпулятором, яким при цьому маніпулюють. Це говорить про те, що партія (або партії), які рвуться до влади будь-якими способами, не можуть самі домогтися своїх цілей. А так як Україна – демократична держава, то до думки народу необхідно прислуховуватися. Та здається, що це не демократія, а

охлократичний тиск на владу, яка змушена підкоритися “волі народу”, щоб міжнародна спільнота не приписала їй ще одне недотримання демократичних засад. І всім добре відомо, що народ говорить словами своїх улюбленців. Невідомо лише заради чого? Мабуть він (революційний народ) просто вірить в істинність слів своїх лідерів насправді не знаючи, які наслідки для України буде мати їх політична діяльність [2].

Таким чином, трансформація українського суспільства позбавлена яскраво вираженого прагматизму. І це залежить не лише від того, наскільки прагматично спрямовані політичні лідери, а й від того, наскільки свідомо люди можуть вибирати, спираючись не на емоції, а на здоровий глузд, на факти, які є дійсним відображенням реальності.

ЛІТЕРАТУРА :

1. *Бойко О.* Політичне протистояння офіційної влади та опозиції в Україні: основні прояви, характерні риси та особливості. // Людина і політика. – 2003. – № 2. – С. 48-62.
2. *Пасько І.* Громадянське суспільство: влада і опозиція / Т. О. Войтенко, О. С. Гончарук, Ю. О. Привалов // Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання : наукова збірка. – К. : СтилоС, 2002. – 368 с.

Підсумковий документ
Міжнародної наукової конференції
**"ДЕСЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. ЮРИДИЧНА ОСВІТА І НАУКА В УКРАЇНІ:
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ"**
15-16 травня 2014 р.

Ми, учасники конференції, відзначаємо вагомий історичний, теоретичний і практичний внесок юристів-науковців і правознавців-освітян у процеси упорядкування і стабілізації культурно-цивілізаційного поступу України, розбудови соціально-правової держави, становлення національної свідомості, відродження ідеї національної духовності, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей, входження до нової планетарної макроструктури в якості її рівного і повноправного суб'єкта на основі науково продуманого, обґрунтованого, з можливістю впровадження в практику державного будівництва і суспільного облаштування, механізму реалізації демократії.

Звертаємо увагу, що за роки незалежності України, не зважаючи на позитивні кроки юридичної науки і освіти на шляху підвищення впливу права на суспільні відносини, розвитку правової держави і громадянського суспільства, разом з позитивними змінами, у практично-правовому просторі сучасної Української держави були і залишаються негативні тенденції: непрозорість, закритість, забюрократизованість у діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; девальвація таких правових цінностей як свобода, рівність, справедливість, відповідальність, законність; політизація правового простору та домінування принципу політичної доцільності над верховенством права і закону; погіршення якості нормативно-правових актів. Це спричинило падіння коефіцієнту ефективності соціальної дії права, загрозливо посилює в суспільстві соціальну напругу та правовий нігілізм, вкрай деформувало правосвідомість, що призвело до переходів соціальних конфліктів з потенційних станів в актуальні та їх (конфліктів) ескалації. Зважаючи на викладене, вважаємо за доцільне рекомендувати органам державної влади та їх посадовим особам, науковій спільноті, освітянам:

– в межах теоретичних й історичних, галузевих і спеціальних юридичних наук визначити та обґрунтувати соціокультурні передумови й наслідки державно-правового реформування;

– спрямовувати державу і суспільство на подолання проявів таких негативних явищ як правовий нігілізм, маргіналізація права, деформація правосвідомості тощо на тлі політичної, соціальної, економічної, гуманітарної нестабільності в сучасному українському суспільстві;

– прискорити розробку і прийняття програм правової освіти і виховання громадян, державних службовців, посадових осіб з метою формування належного ставлення до права та практики його реалізації;

– сприяти утвердженню і впровадженню ідейних засад Конституції України й інтеграції України в європейський та світовий правовий простір;

– з метою загального оздоровлення національного правового середовища, усунути прогалини у законодавстві, долати недосконалість, суперечливість деяких законів шляхом їх вдосконалення і гармонізації, привести окремі правові норми у відповідність з реаліями життя, відновити довіру населення до владних інститутів, припинити прояви маніпулювання свідомістю громадян;

– забезпечити державно-правове регулювання сфери економіки, визначити основні напрями боротьби з бідністю, зниження порогу соціальної нерівності, подолання злочинності тощо;

– вживати ефективних правових заходів для підтримки української мови як державної, запобігати процесу її витіснення та сприяти збереженню культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин і корінних народів України;

– розробити концептуальні засади проектів законодавчих актів з найважливіших питань розвитку суспільства і держави;

– вдосконалювати вітчизняне законодавство з урахуванням світового досвіду;

– сприяти широкому громадському обговоренню проектів законів, кодексів тощо, у тому числі шляхом організації наукових конференцій, “круглих столів”;

– забезпечувати належну наукову експертизу законопроектів шляхом залучення до її проведення як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців;

– враховувати наукові висновки щодо законопроектів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України;

– забезпечувати належну матеріально-технічну базу та фінансову складову юридичних освітнього та наукового процесів.

Сподіваємося, що спільні зусилля учасників та результати конференції будуть каталізатором активізації наукового, культурного, морального потенціалу українських юристів-педагогів і вчених; сприятимуть систематизації знання, акумульованого в різних галузях юридичної освіти і науки (кримінальне, цивільне, сімейне, конституційне, адміністративне, освітнє, фінансове, господарське, аграрне, екологічне, інформаційне, міжнародне право тощо) й експлікації його у правотворчість, правозастосування та навчально-виховний процес.

З М І С Т

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	3
--------------------------	---

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Андрущенко В. П.

ПРАВОВИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ І НАУКИ	3
--	---

Онiщенко Н. М.

ПРАВОВА ОСВІТА ТА ПРАВОВА ОСВІЧЕНІСТЬ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ	4
---	---

Андрусишин Б. І.

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ В НПУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА.....	11
--	----

Бабкін В. Д.

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО ПІЗНАННЯ.....	20
--	----

Горбатенко В. П.

НОВІТНІ КОНЦЕПЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ	29
--	----

Пилипчук В. Г.

ГЛОБАЛЬНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ	37
--	----

Пархоменко Н. М.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	41
--	----

Тихомиров О. Д.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ В УКРАЇНІ....	45
--	----

Гусарєв С. Д.

ДО ПИТАННЯ ЗАКОННОСТІ НОРМОТВОРЕННЯ	48
---	----

Гуз А.

ШКІЛЬНА ПРАВОВА ОСВІТА У СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	51
--	----

Гьокхан Д.

ПРАВО И РЕАЛИИ КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ	55
---	----

Білозьоров Є. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ.....	58
--	----

Бучма О. В.

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА В ЇЇ ПРЕДМЕТНІЙ ЕКСПЛІКАЦІЇ..... 61

СЕКЦІЯ І
ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
КАНОНІЧНОГО ПРАВА; ФІЛОСОФІЇ ПРАВА;
ІСТОРІЇ ПРАВОВИХ І ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ

Акуленко В., Давиденко О. 65

Гонтаренко А.

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1921–1929 РР. 68

Горічко В.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 70

Губань Р.

ВСТАНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ МЕЖ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1917 Р. 73

Давиденко О.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. І. АКУЛЕНКА..... 76

Деркачова Н.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ
У ВЧЕННІ М. Ф. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА..... 79

Добрянська І.

УТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ПО РЕГУЛЮВАННЮ
ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В 1917–1921 РР. 81

Іжєвська М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ
ТА ФОРМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ..... 83

Кабанець О.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ 86

Кархут О.

НОРМА ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ..... 90

Кашаба Д.

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ХАРКІВЩИНІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ. 93

Кумков Д.

СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ..... 95

Курило Л., Павко А.	
СЕНС ТА ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ДИДАКТИКИ.....	99
Лебедєв Д.	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА РОБОТА МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ОПІКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р. З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	101
Лопушанський А.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	104
Маньгора Т.	
ЛЕКЦІЙНІ КУРСИ А. ЯКОВЛІВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ.....	107
Макарова О.	
ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ	110
Маліновська О.	
ПРАВО НА ПРАЦЮ В ПЕРІОД НЕПУ В УСРР	112
Медведчук Н.	
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	114
Невмержицька Н.	
НЕОБХІДНІСТЬ УНІФІКАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	116
Огірко Р., Прокопчук Г.	
ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	119
Опольська Н.	
КОНЦЕПЦІЯ СВОБОДИ ТВОРЧОСТІ У ПОГЛЯДАХ АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА	123
Павко А.	
ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ	125
Пивовар І.	
СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УРСР (1936–1989 РР.).....	128
Салтовський І., Ярошено М.	
ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В ОДЕСЬКІЙ СУДОВІЙ ПАЛАТІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТОЛІТТЯ).....	131
Сворак С.	
НАРОДОВЛАДНИЙ КОНЦЕПТ У ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ Г. ВЕРНАДСЬКОГО І М. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА	134

<i>Середа О.</i>	
ОСВІТНІЙ ЦЕНЗ В СИСТЕМІ КРИТЕРІЇВ ДОБОРУ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.....	137
<i>Славінська І.</i>	
ПОЛІТИЧНЕ НЕВІГЛАСТВО ЯК ВИЯВ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ	140
<i>Совенко Б.</i>	
НОВА ПАРАДИГМА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В УКРАЇНІ.....	144
<i>Соломінчук В.</i>	
ПРАВООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК НА ШЛЯХУ ДО ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА	146
<i>Суддя Ю.</i>	
ЕВОЛЮЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В 1763–1782 РР.	149
<i>Токарчук О.</i>	
СЕРГІЙ ШЕЛУХІН: ПРИРОДНЕ ПРАВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА СВОБОДУ ТА ДЕРЖАВНІСТЬ.....	151
<i>Холоденко А.</i>	
ПРОЯВ ПРАВОВОЇ СВІДОМІСТІ, ЯК СКЛАДНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМІН.....	154
<i>Цимбал В.</i>	
РАДЯНСЬКА ІДЕОЛОГІЯ ТА КАПІТАЛІЗМ.....	157
<i>Шитий С.</i>	
ЛЕГІТИМАЦІЯ ВИЩИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.).....	160
<i>Ярешко Д.</i>	
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	163

СЕКЦІЯ ІІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА;
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА;
КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛІСТИКИ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

<i>Годецька Н.</i>	
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ХОДІ ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КОМПЕТЕНТНИМИ ОРГАНАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	166

Кулакова Н.	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ.....	170
Миронов А.	
УПРАВЛІННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ.....	173
Можайкіна О.	
ДЕЛІНКВЕНТА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ, ЯК КРИМІНОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ	176
Службський І.	
ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ	178
СЕКЦІЯ ІІІ	
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА; ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ; СІМЕЙНОГО ПРАВА; ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ; ТРУДОВОГО ПРАВА; ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
Гончарук В.	
ПОРЯДОК НАДАННЯ ЧЕРГОВИХ ВІДПУСТОК ПРАЦІВНИКАМ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ.....	183
Дацюк І.	
ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ	186
Кісанов Д.	
МІСЬКІ СЕРВІТУТИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ.....	190
Поліщук Т.	
ДІЄЗДАТНІСТЬ НЕПОВОЛІТНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ	192
Рубанчук Г.	
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ НЕДОЛІК ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: СУТНІСТЬ І ПІДСТАВИ УТВОРЕННЯ	194
Стадник М.	
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СТРАЙК ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ	197
Хвостенко В.	
ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ДОГОВІР	201
Чернега В.	
ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ (ДО 10 РІЧНИЦІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ) ..	203

Шимон С.

ЦІЛІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	205
---	-----

СЕКЦІЯ IV
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА; АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА;
ОСВІТНЬОГО ПРАВА; ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Беспалий В.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ СУБ'ЄКТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ.....	209
--	-----

Бобрицька В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	212
---	-----

Богацька Ю., Онищенко М.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІСНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОДАЛЬШОЇ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ	214
---	-----

Булда О.

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	218
---	-----

Вернидуб Р.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНИХ ОБМІНІВ З УНІВЕРСИТЕТАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОНИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ...	221
---	-----

Ганчук А.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	226
---	-----

Добровольський Я.

ВИВЧЕННЯ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН НА НЕЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ	229
---	-----

Калівошка І.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВЕДЕННЯ ПО СЛУЖБІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ШЛЯХОМ РОТАЦІЇ	232
---	-----

Купіна Л.

АТЕСТАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ.....	236
---	-----

Кушинська Л.

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ОСНОВА ЦІННІСНОГО ОРІЄНТИРУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ.....	238
---	-----

Міхневич Л.

ВИЩА ЮРИДИЧНА ОСВІТА В НЕУНІВЕРСИТЕТСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КИСВА (1917-1920 РР.)	241
--	-----

Морозова В.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СПЕЦИФІКИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВПЛИВУ ЗУМОВЛЮЮЧИХ ЧИННИКІВ 244

Плахтій Ю.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ
БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 247

Устинова І.

ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 250

Устинова І., Манукян А.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ БЮДЖЕТУ 252

Устинова І., Ткач І.

ПРОБЛЕМИ НАДХОДЖЕННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ 255

СЕКЦІЯ V

ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА І ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Карнаух А.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПІВ
НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ 258

Мотишина І.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ГЕНЕЗИС ПРОБЛЕМИ 261

СЕКЦІЯ VI

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ПУБЛІЧНОГО, ПРИВАТНОГО, ГУМАНІТАРНОГО

Павко Я.

СПЕЦИФІКА ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ АРХІПЕЛАГУ ШПІЦБЕРГЕН 266

Шуліпенко І.

РОБОЧИЙ ЧАС В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 268

СЕКЦІЯ VII

МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавства ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

Булда А.

ІСТОРИОГРАФІЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПРЕДМЕТНИХ УМІНЬ УЧНІВ ІЗ ПРАВознавства 271

Маньгора В.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ.....	274
---	-----

Морозова О.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СХОДУ І ЗАХОДУ	277
--	-----

Москаленко О.

МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ, ЯК ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ КОМПРОМІСІВ	280
---	-----

Прухницька О.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОГО РИНКУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	283
--	-----

Ситник О., Шевченко А., Шевченко Д.

ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ “ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ” В КОНТЕКСТІ КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ	286
---	-----

Сулима-Камінська І.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	289
---	-----

Чижова О.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ПРАГМАТИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ	292
---	-----

Шевель Т.

РОЛЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР	295
--	-----

**СЕКЦІЯ VIII
РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ**

Москаленко О.

КОМПРОМІС І КОНСЕНСУС В СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ	298
--	-----

Радченко Л.

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	301
---	-----

Чижова О.

РЕВОЛЮЦІЯ, МОЛОДЬ, ПРАГМАТИЗМ	302
-------------------------------------	-----

Наукове видання

Матеріали Міжнародної наукової конференції

ДЕСЯТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів **несуть повну відповідальність** за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Виготовлення оригінал-макету

Т. Ветраченко

Підписано до друку *20 травня 2014 р.*
Формат 60x84/16 Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 19,75. Облік видав арк. 20,39
Наклад 110 прим. Зам № 293
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002
(044) 239-30-26